

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ANDERS SANDØE ØRSTED

AF

L. KOCH

KJØBENHAVN

FORLAGT AF UNIVERSITETSBOGHANDLER G. E. C. GAD

TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHÉ

1896

En bog om A. S. Ørsted af en forfatter, der ikke er jurist, bør begynde med en undskyldning; ti den kan ikke indeholde en virkelig vurdering af hans betydning som videnskabsmand. Når jeg desuagtet har forsøgt at skrive en sådan bog, er jeg for en stor del bleven ført dertil, fordi det syntes mig, at der var en mærkelig modsigelse mellem den dom over Ørsted, som efterhånden har fæstnet sig i litteraturen og det billede af ham, der kom til at stå for mig ved et nærmere kendskab, ikke blot til hans skrifter, men til de talrige aktstykker fra hans hånd, som enhver, der har beskæftiget sig med arkivundersøgelser henhørende til dette århundredes historie, må støde på. I litteraturen fremhævedes hans karaktersvaghed, hans eftergivenesshed overfor stærkere villier, hans mangel på forståelse af en konstitutionel forfatnings betydning, ja der gjordes endog mange tilløb til at ville forringe hans videnskabelige betydning. På mig gjorde han derimod indtrykket af en mand, hvis livsanskuelse tidlig havde fæstnet sig og blev uforandret gennem et langt liv. Han har med stor sejhed fastholdt sine anskuelser og er ikke bleven træt af at stride for dem, og han er ikke gået af vejen, hverken for konflikter med kongerne eller med den offentlige mening.

— Jo mere jeg søgte at klare mig, hvorledes det virkelige forhold var, desto mere blev jeg grebet af den kærlighed til manden, uden hvilken det er en mislig sag at give sig til at være biograf. Det er ikke blot hans humanitet og samvittighedsfuldhed, jeg her tænker på, men hele den frisindethed, som gik gennem alle hans bestræbelser, og som ikke en gang fornægtede sig i de vanskelige forhold, han kom ind i på sine gamle dage. Han har begået mange fejl i sit lange liv; men han har aldrig handlet mod sin samvittighed, og han har aldrig spurgt, hvad det vilde koste at lyde den.

Der er i denne bog gjort en så rigelig brug af de samlede fremstillinger af tidens historie af A. Thorsøe, M. Rubin og N. Neergaard, hvortil jeg endnu maa føje A. D. Jørgensens forskellige afhandlinger, at jeg må udtale min taknemlighed for, hvad jeg har benyttet af disse skrifter. Taknemligheden er ikke bleven mindre, fordi jeg tidt har været uenig med dem i opfattelsen af begivenhederne og personerne.

Også rigsarkivets og det kongelige biblioteks embedsmænd skylder jeg tak for den hjælp, de have ydet mig.

Glostrup præstegård, d. 23. Juni 1896.

INDHOLD.

	Side
1. Barndom og ungdom, 1778—1800.....	1
2. Dommer, 1801—1813.....	24
3. Kancellideputeret 1813—30.....	55
4. Kommissarius og kancellideputeret 1830—39.....	104
5. Kommissarius, kancellideputeret og statsminister 1839—48	133
6. Rigsdagsmand og minister 1848—54.....	193
7. Alderdom og død 1855—60.....	249

1. Børndom og ungdom

1778—1880.

De to berømte brødre Ørsted ere ældste sønner af apoteker Søren Christian Ørsted og hustru Karen Hermansen. Faderen boede, da de fødtes, i Rudkøbing, kom 1807 til Sorø, 1812 til Roskilde, og blev 1814 assessor pharmaciæ og forstander for Københavns fattigvæsens medicinal-dispensationsanstalt. Han døde 1822. Hans Christian fødtes 14. august 1777, Anders Sandøe 21. December 1778. De fik seks yngre søskende, af hvilke to døde som børn. Af de efterlevende blev Jakob Albert købmand og branddirektør i Rudkøbing; Niels Randolf faldt som russisk officer i slaget ved Leipzig; Hermann blev farmaceut. Den eneste levende søster, Barbara Albertina, blev gift med G. J. Bull, der døde som justitiarius ved højesteret i Kristiania. — Efter at hans første kone var død 1793, ægtede S. C. Ørsted Anna Dorothea Borring, der fødte ham fire børn¹⁾).

Som så mange af de mænd, der have bragt det til noget ualmindeligt, fik brødrene Ørsted en meget uregelmæssig undervisning. Da de skulde indvies i den kunst at læse, blev de sendt til en tysk parykmager, Oldenburg, der havde en dansk kone; manden lærte dem

---

¹⁾ Hundrup, Familien Ørsteds stamtavle.

tysk, hvilket gik til på den måde, at han læste op af biblen på tysk, en af drengene, for det meste Christian, måtte da oversætte det oplæste på dansk. Konen lærte dem at læse, og da dette var nået, måtte de lære Pontoppidans forklaring så ordret udenad, at ikke engang ordet St. (St. Peder) måtte udfyldes. —

Men var metoden end ikke den bedste, så påskønnede dog Anders hele sit liv den undervisning, han her havde fået. Oldenborgs var retskafne og fromme folk, og han medbragte fra denne underlige undervisning en kærlighed både til biblen og Pontoppidans forklaring, som han bevarede hele sit liv igennem. — Den øvrige undervisning var naturligvis også derefter. De lærte at regne efter en tysk regnebog; men Oldenborg selv havde ikke drevet det videre end til at kunne lægge sammen og trække fra; at multiplicere og dividere måtte de se at få lært andensteds. Skrivning lærte de ligeledes efter tyske forskrifter; men i den henseende gjorde Anders ikke sin læremester ære; han skrev hele sit liv igennem en ualmindelig slet hånd, der på hans gamle dage næsten blev ulæselig. — Iøvrigt høstede Oldenborg og hans kone et ufortjent ry ved de mærkelige fremskridt, deres to elever gjorde, vistnok dog især for den færdighed i det tyske sprog, som de opnåede.

Anders Sandøe siger selv, at dette, at hans første lærer var tysk, måske kunde bestyrke og forklare den bebrejdelse, man på hans gamle dage gjorde ham, at tysk videnskab og tysk litteratur havde indvirket for meget på ham, og tilføjer han: »det er sandhed, at denne mand var tysk med liv og sjæl, og aldrig kunde blive træt af at udbrede sig om det tyske sprogs, den tyske tænkemådes og de tyske tilstandes fortrinlighed, fremfor, hvad man fandt hos os, og i vor tidligste barndom have vi næppe nærret nogen tvivl om, at denne vor lærer, for hvem vi nærrede megen agtelse og hengivenhed, måtte

have ret«. Men kritikken vågnede dog snart; brødrene fik fat på Riegels »Københavns skilderi« og Heibergs »Rigsdalersedlens hændelser«, hvor der taltes på en ganske anden måde om Tyskerne, og ad andre veje opdagede de, at Oldenborgs fødeby, Lybæk, ikke var nær så stor en by og Fredrik II ikke nær så from en mand, som de efter deres lærers forestilling havde måttet tro¹⁾. — Fra deres 7de og 8de år undervistes de nogle gange om ugen i latin af forskellige lærere, dog uden at gøre synderlig fremskridt; men i andre retninger arbejdede de allerede på egen hånd. De læste og oversatte Hübners verdenshistorie og skrev prædikener; ti de vilde være præster. Heri havde især Anders sin styrke, medens Christian skrev vers og tegnede. — Det har vel været et væsentlig supplement til den tarvelige undervisning, de fik, at forældrene ved samtaler søgte at udanne deres sjæleævnere.

Da Christian var 12 og Anders altså 11 år gammel, kom de på apoteket, hvor der den gang ingen anden medhjælper var, medens de dog tillige af en student undervistes i de akademiske videnskaber. Christian syntes om apoteket, men Anders tråk sig snart tilbage fra det. Det var det første tegn på, i hvilken retning han skulde gå, at han læste og lærte Nørregaards naturret, medens Christian nu ved siden af poesien kastede sig over kemien; men alt, hvad den ene læste, meddelte han den anden; således fik Anders's juridiske læsning betydning for dem begge ved at udvikle deres filosofiske sans. Byfogden, landsdommer Jürgensen, lærte dem fransk og engelsk. Hver lærte sit sprog og underviste igen den anden i det. De lånte bøger, hvor de kunde, og købte andre for deres sparepenge. Da de var 15 og 16 år gamle, skaffede de sig skoleanordningen, og ved at stu-

---

¹⁾ Ørsted, »Af mit livs og min tids historie« I, 6.

dere den fandt de, at de nok på et år kunde lære så meget, at de kunde blive studenter. De rejste da til København, vist nok lige efter deres moders død den 15. Juni 1793; ti den sidste halvdel af dette år var de i København, og i det følgende år tog de eksamen artium.

Anders kastede sig nu med iver over filosofiske studier og Christian over naturlæren; men den gensidige meddelelse, som de i drengesårene havde været vant til, vedblev, og den havde en heldig virkning paa dem begge ved at udelukke ensidighed. Efter at de havde taget filosofikum, fik de Ehlers kollegium; de spiste frit hos en faster, Engelke salig Møllers, hos hvem de gjorde bekendtskab med A. Øhlenschlæger, der en tid (1797) boede hos hende. Han opholdt sig i begyndelsen over deres landlige udseende; de gik i lange kavajer, som nåede dem til hælene, arm i arm klamrede til hinanden; men medens han den gang som skuespiller levede et sommerfugleliv, der dog ikke tilfredsstillede ham, sad Ørstederne i deres værelse som i en dunkel munkecelle, tavse, alvorlige og studerede. Her gik det først op for ham, hvad det vilde sige med anstrængelse og alvor at arbejde af kærlighed til videnskaben, og en dag, da han var kommet ind i kollegiets bibliotek, fandt Hans Christian ham grædende, fordi bøgernes indhold var ham en lukket skat. Brødrene trøstede ham da med, at det ikke var for sent for ham at blive student, og især Anders tog sig af ham og underviste ham. De manuducerede også begge til filosofisk eksamen, Anders tillige til den dansk juridiske, så de kunde underholde sig selv.

Men de var ikke bogorme, men kunde godt deltage i deres jævnaldrendes fornøjelser. Som så at sige alle i den tid skulde de også spille komedie. Øhlenschlæger siger, at de, især Anders, her var helt ubrugelige. Men de synes dog til en tid at have deltaget i et dramatisk selskab, der havde et lille dårligt teater først i Grønne-

gade, siden i St. Pedersstræde; til dette selskab hørte Øhlenschläger, L. Kruse, P. N. Thorup og fremfor alt P. Foersom, der synes her første gang at have prøvet sig som skuespiller¹).

Det er alt omtalt, at filosofiske studier især optog A. S. Ørsted, der straks blev en tro discipel af »den store kongsbørger vise«, som han næsten med andagt kalder Kant. — Dennes filosofi var ved Københavns universitet bleven foredraget af C. Hornemann, hvis forelæsninger efter hans død udgaves af hans svoger, den juridiske professor J. F. W. Schlegel, der også selv læste over naturretten efter Kants grundsætninger. Men det har dog næppe været nogen af disse, hvem Ørsted skyldte sit første bekendtskab med Kant, men mærkeligt nok snarere Malte Møllers »Repertorium for fædrelandets religionslærere«. I det mindste har han ofte omtalt dette tidsskrift, som af andre grunde vakte en lige så stærk som kortvarig opmærksomhed. Det indeholder ganske vist lovord nok om Kant, men hvad det meddeler om hans lære synes os en fattig andenhånds kundskab, ligesom man skulde tro, at udgiverens skryden og pralen måtte være Ørsteds ædruelige karakter imod.

Men denne blev i ethvert tilfælde ikke stående ved, hvad han kunde lære af sådanne kilder, men tog alvorligt fat paa Kants egne skrifter. Han stod heller ikke ene med disse studier; ti der var den gang en ret mærkelig bevægelse mellem de unge jurister, der følte sig grebne af det ophøjede i Kants moral, der bevirkede,

---

¹) Koføeds konversationsleksikon, art. A. S. og H. C. Ørsted. — Øhlenschlägers erindringer I, 136 f., 168 f. — Museum 1895, 238 f.

at hans tanker ikke blot syntes at kunne sætte andres tanker i bevægelse, men også blive en rettesnor for selve livet. De forhandlede indbyrdes om den menneskelige frihed, som deres mester så energisk hævdede, om moralens og retslærens indbyrdes forhold, og om den virkning, de forskellige teorier herom kunde få på de enkelte juridiske discipliner. Ørsted nævner som sine omgangsvener fra den tid C. F. Larsen, M. H. Bornemann, C. Krogh og senere A. B. Bentzen og Spleth. — Derimod var der ingen filosofisk interesse hos teologerne, der i moralen endnu stadigt holdt fast på lyksalighedslæren, men ikke vilde gå ind på den kantske morals absolute fordring.

Men det var just denne, der tiltalte Ørsted, og som fik en afgørende betydning for hele hans liv, også da han havde fået øjnene op for mange mangler i systemet i sin helhed. — Der var jo forud gået en tid, hvor det så ud, som om alle grundvolde vaklede, kristendommen så vel som den hidtilværende filosofi. Det forekom den gang mange, at det var som at komme fra en beklumret stue ud i frisk luft, når den ubetingede pligt trådte dem imøde med sit bud. Kants krav, at mennesket skulde handle således, at den grundsætning, som den enkelte gik ud fra, al tid tillige kunde gælde som almindelig lov, var dem som en klippe, hvorpå ikke blot den enkelte kunde bygge sit liv, men som også kunde blive det holdepunkt, hvorom man kunde ordne sine tanker om samfundets berettigelse og forpligtelser. — For jurister fik Kants lære om forholdet mellem moralen og retten særlig betydning. Han underordnede retslæren under moralen; lovenes opgave var at gøre de sædelige bud fyldest. I overensstemmelse hermed blev da retslærens princip, at enhver handling er ret, efter hvis maksime enhver fri vilkårlighed kan bestå med

alles frihed efter en almindelig lov¹⁾). — Retslæren fik således vel sit eget princip; men dette skaffede den ingen selvstændighed, da det kun var afledt af moral-principet og hvilede på og afhang af dette. — Her var netop det punkt, hvor, som siden skal vises, Ørsted først brød med Kant.

For Ørsted fik ikke blot den moralske og juridiske, men også den teologiske side af Kants filosofi betydning. Til denne forholdt mange af hans tilhængere sig temmelig køligt, og man kan ikke undre sig derover. Den moralske bevidsthed og orden stod, om vi så må sige, som en uskabt verden, aldeles uafhængig af Guds tilværelse. Moralloven er ene bygget på den praktiske fornuft, den er et oprindeligt og unægteligt faktum, og først efter at systemet er fuldendt, postuleres der et væsen, som kan sætte det i udførelse, det vil sige: lønne det gode og straffe det onde. Men dette vil ikke sige, at troen på Gud er nødvendig for at erkende morallovens gyldighed; denne står fast, så længe vi vedblive at være fornuftige væsner, om vi end måtte opgive at opnå det ved den forelagte øjemed, det højeste gode. — Det moralske bevis for Guds tilværelse betyder ikke, at det er lige så nødvendigt at antage denne som at erkende morallovens gyldighed; selv den, der bestemte sig til ikke at tro paa Gud, måtte dog foragte sig selv, hvis han derfor anså pligtens bud for unyttige eller ugyldige²⁾). — Der kunde ikke være stort tabt ved at opgive troen på en Gud, der stod under en lov, som han ikke selv havde givet.

Også her var et punkt, hvor Ørsted ikke i længden kunde stemme overens med sin mester. Hans barn-

1) Ørsted, »Om sammenhængen mellem dydslærens og retslærens principer« II, 112.

2) Ørsted, samme værk I, 223.

domsindtryk var for stærke. Endnu 1795, altså måske inden han endnu havde fået øjnene op for den nye lære, prædikede han nogle gange på Langeland, hvad der synes at tyde på, at han endnu ikke havde opgivet at blive præst. Som gammel mand har han udtalt sin tilfredshed med som barn at være bleven undervist efter Pontoppidans forklaring og ikke efter Balles lærebog, fordi den første gav en ganske anderledes opvækkelse og forklaring end den sidste¹⁾. Nu måtte ganske vist Pontoppidan til en tid vige for den praktiske fornufts postulater; men selv hans skrifter fra dette tidsrum vise tidt, at religiøse og teologiske spørgsmål havde interesse for ham, og han kan med rette sige, at det er sjældent, at de, der ikke gøre teologien til deres studium, følge dens udvikling med så stor interesse som han og hans broder.

Når han nu til en tid ikke følte trang til anden rettesnor for sit liv end Kants filosofi, tog han det til gengæld alvorligt med denne. Han beflittede sig på den strengeste opfyldelse af sandheds- og ordholdenhedspligten, og under hyppige anfald af nervesvaghed med svimmelhed havde han stor nytte af en afhandling af sin mester, om hvorledes man ved det blotte forsæt kunde beherske sygelige følelser.

Når en ung begavet mand er så opfyldt af en livsanskuelse, som Ørsted var, vil han som oftest føle trang til at meddele andre, hvad der bevæger ham selv. Broderen havde allerede 1797 vundet den akademiske pris for en æstetisk afhandling, og samme år udsatte det filosofiske fakultet som sin opgave: »En fremstilling af forholdet mellem dydslærens og retslærens principer«. Dette æmne var som valgt for Ørsted, der også indleverede en afhandling, for hvilken han ikke

---

¹⁾ Ørsted, »Af mit liv« osv. I, 10.

blot fik den udsatte præmie, men censorerne opfordrede ham også til at lade den trykke. Han foretog nu adskillige rettelser og udvidelser, og det næste år udkom den i 2 dele, tilsammen ikke mindre end 30 ark. Forfatteren var den gang kun 20 år gammel.

Han har mange år senere begyndt en afhandling med de ord: »Vi håbe, at sandheden uden ordbram og lyst til at sige noget påfaldende vil findes ikke at ligge så højt, at det kun skulde være få udvalgte givet at skimte den, men at den er tilgængelig for enhver, der kan tænke i sammenhæng og ikke skyer den ulejlighed, som dermed er forbunden«¹⁾. Disse ord kunde gerne stå som motto over hele hans forfattervirksomhed lige fra dette skrift til hans erindringer. Selv når han skriver om filosofiske æmner, stræber han efter, eller rettere sagt, det er ham naturligt, at udtrykke sig jævnt og almenforståeligt. I dette ungdomsskrift findes der vel en del af den kantiske filosofis kunstdord; men siden træffer man sjældent eller aldrig sådanne, og hans stil er tilvisse, i næsten alt for høj grad, uden »ordbram«; det er, som var han bange for at fange læserens fantasi ved kraftige eller billedlige ord, og han undgår i den grad at sige »noget påfaldende«, at det stundom ikke er fri for, at udtrykkene ere trivielle. Der er næppe mange forfattere, der så udelukkende søge at overbevise ad tankens Vej som Ørsted, og hele sit liv igennem stod han uforstående overfor det fænomen, at mennesker kunde vægre sig ved at lade sig overbevise, når sagen var stillet dem for øje med gode og klare grunde, som de ikke kunde gendrive. Hvis det er tilladt at gøre en noget mislig brug af de kantiske kategorier, kunde man sige, at i Ørsteds skrifter hersker i den grad den rene fornuft, at den praktiske fornufts fordringer stilles i skygge. Læserne få kun forfatterens

---

¹⁾ Eunomia II, 3.

tanker, han selv holder sig sky tilbage, og kun sjældent fornemmes de følelser og stemninger, der ligge bagved. Han taler egentlig kun til dem, der kan »tænke i sammenhæng«; men han synes ikke at vide, at kun hvor forfatterens person fremtræder, kommer han ret i forbindelse med læserne, eller at der er mere hos disse, der skal sættes i bevægelse, end tankerne. Vi ville komme tilbage til dette, når vi nå den tid af hans liv, da de nationale og politiske lidenskabers bølger gik højt. Ligesom han ikke forstod de mennesker, der da lod sig føre af følelserne, forstod de heller ikke ham.

Der er iøvrigt ikke anledning til at gå nærmere ind paa hans første bog, af hvilken alt ovenfor adskilligt er citeret. Den er kun en ren studie efter Kant. For os har den mest interesse ved at vise, hvor udbredt hans juridiske og filosofiske læsning alt den gang var, i det han i mærkelig korthed og klarhed fremstiller og kriticerer de tidligere anskuelser om det æmne, han behandler. Den, der vilde sætte sig ind i moralteoriernes historie, vilde endnu kunne benytte den som håndbog. For samtiden fik den den betydning, som en konsekvent tænkning al tid har for dem, der vil følge den; det gjorde i den henseende ingen skade, at han gik i sin mesters ledebånd. P. Hiort glemte aldrig »den milde glæde«, han følte den første gang, tænkningen vågnede hos ham, netop ved læsningen af dette skrift¹⁾.

Ørsted havde dediceret sin bog til universitetspatronen hertug Fredrik Christian af Augustenborg, hvis gunst det måtte være ham af vigtighed at vinde, når han, som den gang var hans hensigt, vilde gå universitetsvejen. Men det lykkedes ikke. Hertugen, der var meget stolt af at kalde sig filosof, hyldede en temmelig forvirret filosofi, som ikke er let at oprede, men i hvil-

¹⁾ P. Hiort, Kritiske bidrag, kirkelig afdeling V.

ken lyksalighedslæren og »den sunde fornuft« spillede en stor rolle. Kant derimod vilde han, trods alle de anstrængelser, hans venner Baggesen og Reinhold gjorde sig, ikke indlade sig med. I det hele var den såkaldte »populærfilosofi« i mer eller mindre grove former den fjende, Kants filosofi her hjemme havde at kæmpe med. Ørsted havde heller ikke glemt den, men vidtløftigt gennemgået og bekæmpet den naturalistisk-empiriske livsanskuelse, der få år i forvejen havde fået sit udtryk i J. Boyes beundrede bog: »Statens ven«. Her bevises bl. a. urimeligheden af den ubetingede pligtfordring, der antages at være umulig i en verden, der af naturen er opfyldt af strid: »Men ej alene i den forstand gælder næveretten; den gælder endnu imellem stat og stat, mellem regent og undersåt. I sådan tummel og hærværk, hvad nytter det at snakke om pligt? Om en dyd, som af engle skal udøves uden hensyn til følgerne? Vil mennesket kende verden bedre end skaberen? Eller skulle vi lære ham, hvordan den bør være?« Det kan ses, hvorledes et sådant ræsonnement har oprørt Ørsted, når han herpå svarer: »Man kan ikke andet end fatte agtelse for hr. Boyes konsekvente hoved, der så længe slutter roligt frem af sine forudsætninger uden at studse ved, at deraf flyder følger, som vist nok har sat hans hjerte i oprør¹⁾. Ørsted var her stødt på den tankegang, som han hele sit liv skulde bekæmpe, at lade en teori tage således magten, at den følges i sine slutninger uden hensyn til den virkelighed, hvorpå den skal anvendes; men han var for så vidt endnu mindre berettiget til at protestere derimod, som han selv i sit her omtalte ungdomsskrift gjorde sig skyldig i det samme.

Lignende grundsætninger som hos Boye fandt Ørsted

¹⁾ Sammenhængen mellem dydslærens og retslærens principer I, 99. Boye, Statens ven II, 112.

i det af O. Horrebow udgivne tidsskrift: »Jesus og fornuften«, der i stadig kamp med biskop Balle forsvarede »fornuftkristendommen«. Det kan kun betragtes som et tegn på den sørgelige tilstand, hvori teologien den gang befandt sig, at dette overmåde usle-tidsskrift nød en vis anseelse hos mange teologer. Men det nøjedes ikke med at angribe ortodoksien; udgiveren indlod sig også i strid med den kantiske filosofi, og det var fra denne side Ørsted angreb ham; vel var han også oprørt over den omtale, biblen fik, men han vilde ikke blande sig i den religiøse strid; også for ham var det ophøjet over enhver tvivl, at fornuftreligionen var den sande; men han tvivlede kun på, at dens tilhængere stod i så nøje forbindelse med fornuften, som de mente. I et par artikler i »Filosofisk repertorium«, af hvilket han var bleven medarbejder, åbnede han felttoget mod Horrebow og fortsatte det siden i et eget skrift: »Jesus og fornuften for filosofiens domstol« med et motto af Reinhold: »Das Evangelium der reinen Vernunft ist den Heterodoxen Thorheit, den Orthodoxen Aergernisz«, samt i »Minerva«. Ørsted var sin modstander lige så overlegen som den filosofi, han forfægtede, stod over lyksalighedslæren, udfaldet kunde derfor ikke være tvivlsomt. Som et vidnesbyrd om, hvor fuldstændigt han, som han selv siger, er Kantianer og anser alle systemer, der afvige fra Kants, for falske, kan anføres, at han forsvarer den såkaldte »moraliske« bibelfortolkning, der uden hensyn til den oprindelige mening vil udlægge de hellige skrifter således, som de kunne passe med den moralske religion. Denne fortolkning, der således ikke spørger, hvad de hellige forfattere have tænkt, men hvad de burde have tænkt, hvis deres lære skal have guddommeligt præg, er, siger han, i virkeligheden den autentiske; ti da den kommer fra lovgiveren selv, den praktiske fornuft, har

den praktisk gyldighed¹⁾. Det er måske det eneste sted i alle Ørsteds skrifter, hvor man finder en sådan sofisme; men den er også et lån fra hans mester.

Han skrev tillige i disse år adskillige anmeldelser i »Lærde efterretninger«, især af bøger af moralsk eller juridisk indhold, således af Schlegels »Naturretten eller den almindelige retslæres grunde«. Den skriver sig fra den korte periode, da han, som straks skal omtales, sluttede sig til Fichte. Han korrigerede den selv, da der 8 år efter udkom en ny udgave af værket²⁾.

I året 1799 underkastede Ørsted sig den juridiske embedseksamen og fik udmærkelse for begge prøver, en karakter, der ikke var givet, siden universitetsfundatsen 1788 blev udstedt. Nu skulde man have troet, at det ikke vilde have faldet ham vanskeligt at få ansættelse ved universitetet, som han ønskede. Der frembød sig straks en lejlighed, i det der samme år afholdtes en konkurrence om en adjunktur ved det juridiske fakultet. Han var syg i den tid, da han udarbejdede prøveforelæserne, og han mener, at dette kan have øvet en uheldig indflydelse på dem, ligesom han siger, at han med fornøjelse veg pladsen for sin ven Bornemann, der sejrede. Men det er dog kendeligt, at han har følt sig forurettet. Censuren gik ud på, at hans forelæsninger vel vidnede om dygtighed og gode kundskaber, men at de indeholdt adskillige paradokser, som han ikke havde vidst at forsvare med antagelige grunde. Dette sigtede til en forelæsning: »Hvorpå er strafferetten grunddet og efter hvilke regler bør den udøves«³⁾.

Ørsted havde her efter at have gennemgået de hidtilværende teorier (Grotius, Wolf o. fl.) der med megen

¹⁾ Jesus og fornuften for filosofiens domstol s. 40.

²⁾ L. E. 1799 m. 23 og 30. 1807 m. 10 og 11.

³⁾ Trykt i Minerva, Sept. 1800 s. 255 f. »Af mit liv« I, 36 f.

møje bestræbe sig for at skaffe strafferetten plads i naturstanden, afvist dem, men derved tillige for første gang brudt med Kant. Denne havde i overensstemmelse med at retslæren underordnedes moralprincippet, som straffens grund opstillet den strengeste gengældelseslære som det bestemmende for forholdet mellem forbrydelse og straf. Dennes eneste formål er retfærdighedens fyldestgørelse, og dette gennemføres så konsekvent, at ikke blot mord kræves straffet med døden, men f. eks. voldtægt o. lign. med kastration. Det er er ikke underligt, at Ørsted netop her ikke kunde følge sin mester; hans prøve på en teori var netop dens konsekvenser i virkeligheden. Det er en træffende iagttagelse, at han ofte om en sådan teori bruger ordet *overspændt*¹⁾, og hvor dette ord kan anvendes, er den med det samme for ham afvist. Kants straffeteori kunde med rette kaldes *overspændt*. Men nu havde Fichte netop her kritiseret Kant og fremhævet, at vel var det sandhed, at enhver forbryder i en moralsk tingenes orden havde fortjent at lide et lige så stort onde, som han havde tilføjet andre, men at deraf ingenlunde fulgte, at staten havde ret til at pålægge ham dette; ti dens opgave var ikke at realisere moralloven, men at værne om borgernes rettigheder med udvortes midler. Straffene kunde altså ikke være andet end sådanne udvortes midler til at afholde menneskene fra at fornærme hinanden. Det fremskridt, der herved var sket, var at retslæren havde vundet en selvstændig stilling, i det den var bleven udfriet af sin afhængighed af moralen.

Det var disse anskuelser, Ørsted fremstillede i sin prøveforelæsning, og der hørte ikke lidt samvittighedsfuldhed og mod til at gøre det netop der, i det han kunde sige sig selv, at han vilde støde de to indflydelsesrigeste af sine censorer, Schlegel, som docerede strafferetten efter

¹⁾ Ussing, A. S. Ørsted som retslærd 39.

Kant og hertugen af Augustenborg, som nærrede endnu større uvillie mod Fichte end mod Kant. De fleste her hjemme vidste ikke stort andet om Fichte, end at han beskyldtes for ateisme, medens Ørsted netop var bleven grebet af den dybe religiøse følelse, der gik igennem hans »Appellation gegen die Anklage des Atheismus«. Afhængigheden af ham varede iøvrigt kun kort; også han forfulgte sine tankers række ud i overspændte konsekvenser, når hans ideal blev en halvt socialistisk politistat, i hvilken den enkeltes frihed gik til grunde af lutter iver for at bevare den. Ørsted har brudt med ham på en ganske anden måde end med Kant, for hvem han bevarede den største ærbødighed hele sit liv. Da Fichte 1807 kom til København, omgikkes han meget med brødrene Ørsted. H. Christian siger, at de har levet mange lærerige timer sammen, og han beundrer hans mandige veltalenhed, den klarhed, hvormed han udvikler sine idéer og hans faste karakter; men han tilføjer, at han er utilgængelig for fremmede idéer, hans system er indskrænket, og når han kommer udenfor dette, misforstår han på den besynderligste måde¹⁾. Dette kan måske også anses for at være Anders Sandøes mening om ham.

Med hensyn til den her omtalte prøveforelæsning kan det bemærkes, at han også indlader sig på kritik af den bestående retsorden. Han anbefaler juryer, som han kalder en beundringsværdig indretning, og udtaler sig misbilligende om den private birkeret.

Der er næppe tvivl om, at hertugen ved denne lejlighed på en eller anden måde har tilkendegivet ham sin misbilligelse. Året efter skriver han til broderen, at han vover at gå op til ham for at se, hvor unådigt han vil modtage ham. Han var nu på det rene med, at det vilde være forgæves for ham at tænke på ansættelse ved

¹⁾ Breve fra og til H. C. Ørsted I, 232.

universitetet, ligesom han tilskriver ham, at broderen, der 1800 var bleven adjunkt ved det medicinske fakultet uden gage, først 1806 blev professor.

Han fik nu et par år til sin frie rådighed, idet han vedblev som hidtil at leve af manuduktion. Dette tidsrum fik også sin betydning for hans udvikling. Trods den flid, hvormed han havde kastet sig over sine egentlige fag, har han næppe været ensidig; allerede den stadige tankeudveksling med broderen forhindrede dette. Men det ligger i sagens natur, at hans læsning ikke har kunnet strække sig langt udenfor fagene. I disse år fulgte han med en interesse, der ikke senere svækkedes, alle bevægelser både i den danske og tyske litteratur. Han blev stærkt grebet først af Schiller, siden endnu mere af Gøthe og Shakspeare, ligesom han med taknemlighed omtaler, hvad han, dog vel mere i en senere tid, skylder Øhlenschläger og dennes store ævne til at forelæse både sine egne og andres digterværker.

Men i dette tidsrum udkom tillige det skrift, som især skulde grundlægge hans ry, og som også i mange henseender er det mærkeligste, han har skrevet. Anledning hertil gav trykkefrihedsanordningen af 27. September 1799. — Det havde længe været bekendt, at der tænktes på en skærpelse af denne gren af lovgivningen, og frygten for, hvad der skulde komme, havde sat mange spor i litteraturen. Trykkefrihed havde siden 1770 næsten været et helligt begreb, som lovgivningen kun meget varsomt rørte ved. Skribenterne havde med Heiberg i Spidsen med et sandt raseri kastet sig over den hidtil forgudede Colbjørnsen, der også virkelig kom til at koncipere den nye lov, men kun, fordi et af en kommission udarbejdet forslag viste sig ubrugeligt. Stemningen blev endnu uroligere, da assessor i hof- og stadsretten Collet, 1797 fik sin afsked uden pension. Collett hørte til Ørsteds omgangskreds; men denne mis-

billigede egentlig ikke, at han havde fået sin afsked, da han var gået så vidt i sine fordringer til trykkefriheden, at han påstod, at det ikke burde straffes, når nogen rådede til opstand, en sætning, som han forsvarede ved en uklar og upraktisk skælnen mellem opstand og oprør. Derimod fandt Ørsted det utilbørligt, at han uden at være dømt blev afskediget uden pension, noget der så godt som aldrig havde fundet sted undtagen i Struensees tid. Hertil kom senere processen mod Heiberg, og da endelig anordningen udkom, blev det almindelig sagt, at nu var trykkefriheden tilintetgjort, den tilstand, der var indført, var værre end censur; indvendinger herimod ansås for kryberi for regeringen og tegn på, at den, der fremsatte dem, var »en aristokrat«.

De vigtigste af de forandringer, der indførtes, var at anonymitet blev forbudt (§ 16 og 19), at redaktøren af et tidsskrift blev ansvarlig tilligemed forfatterne, og for så vidt disse ej blev tilstede til sagens udgang, tillige forlæggeren og bogtrykkeren (§ 17 og 19). Ethvert skrift, i anledning af hvilket der anlagdes sag, skulde straks beslaglægges, ikke som tidligere først når dommen var fældet, og oplaget tilintetgøres, hvis forfatteren ikke blev aldeles frifundet (§ 21). Der anordnedes tilsyn med alle skrifter under 24 ark (§ 26, 27, 28). Den forfatter, der engang var dømt, sattes under censur (§ 20). Hertil kom temmelig strenge straffe, og især, at det påstodes, at adskillige af bestemmelserne var så løst affattede, at ingen kunde vide, hvad han turde skrive uden at komme i strid med loven. — Der er intet spørgsmål om, at den frihed, som reskr. 3. December 1790 havde givet, herved var betydelig indskrænket; men de var overdrivelse, når man påstod, at pressefriheden var tilintetgjort. — Det blev Ørsteds opgave at vise dette.

I en afhandling i »Lærde efterretninger« viste han, at den almindelige opfattelse af den nye anordning be-

roede dels på en misforståelse af denne, dels på et urigtigt begreb om, hvad trykkefrihed var, idet denne ikke kunde bestå i en ubetinget tilladelse til at lade hvadsomhelst trykke. En sådan trykkefrihed havde heller aldrig bestået her i landet, end ikke i Struenseetiden; ti reskriptet af 1770 havde kun ophævet censuren, men ikke de gældende straffelove. — Denne artikel vakte vel modsigelse, men ikke den uvillie, forfatteren havde ventet. At den også har gjort indtryk, kan man slutte af, at den afdøde Birckners venner anmodede Ørsted om at udgive hans skrifter, hvad de sikkert må have anset for en mislig sag, da han havde været talsmand for en næsten uindskrænket trykkefrihed. Da Ørsted ved at gennemgå manuskripterne intet fandt, der kunde stride mod anordningen, påtog han sig udgivelsen, hvorved han jo tillige leverede et praktisk bevis for de af ham opstillede påstandes rigtighed.

I den omtalte artikel i »Lærde efterretninger« havde han lovet nærmere at gennemgå og fortolke den hele forordning. Dette løfte holdt han ved at udgive et skrift om den: »Forsøg til en rigtig fortolkning og bedømmelse over frdn. om trykkefrihedens grænser af 27. Sept. 1799« I. 1801. — En hovedanke mod anordningen var, at man fandt dens udtryk så ubestemt, at det var umuligt for forfatterne at vide, når de havde forset sig, i det alt vilde komme til at bero på dommerens skøn. Dette gjaldt især om § 2, der satte landsforvisningsstraf for at laste kongens regering enten i almindelighed eller i dens enkelte handlinger, hvilket man frygtede for skulde opfattes således, at enhver kritik over regeringshandling er skulde være forbudt. Ørsted påviste, formentlig fuldstændig slående, at denne opfattelse ikke kunde forliges med lovens andre bestemmelser, særligt dens § 7, der tillod borgerne frit at ytre sig om, hvad der kunde være at rette og

forbedre i landets love og offentlige foranstaltninger. — At laste regeringen i dens enkelte handlinger kunde derfor ikke betyde det samme som at laste enkelte regeringshandling, men lovbestemmelsen vilde kun være at anvende, når den enkelte regeringshandling fremstilledes således, som om regeringen selv derved havde lagt sådanne egenskaber for dagen, at borgersamfundets vel ikke derved kunde opnåes. Det skulde altså være tilladt at sige, at regeringen havde truffet en urigtig foranstaltning, men ikke, at den derved havde bevist sin uduelighed.

Denne fortolkning fik en stor praktisk betydning, i det den, uagtet den oftere blev bekæmpet af aktor i pressesager, trængte således igennem, at dommene blev fældede i overensstemmelse med den, og Ørsted har derved ikke bidraget lidt til, at det dog blev muligt at udtale sig med nogen frimodighed om offentlige anliggender også da de tider kom, i hvilke regeringen langt fra undte pressen den frihed, som den havde bevaret efter anordningen af 1799. — Det er alt omtalt, at hans bestræbelser for at fortolke anordningen på den for forfatterne gunstigste måde betragtedes med mistillid af pressefrihedens venner, og det samme gentog sig, da i tiden efter 1830 ønskerne om en større frihed atter vågnede. Balthasar Christensen bestred da rigtigheden af Ørsteds fortolkning, medens F. C. Bornemann tog den varmt i forsvar¹⁾.

Her skal ikke gås nærmere ind på hans udvikling af forordningens andre enkeltheder; kun skal det bemærkes, at han udtalte sig om censuren, som han vel fandt kunde indrettes på en fornuftig måde, især når der oprettedes et censurkollegium, men han anfører dog

---

¹⁾ B. Christensen, »Den frie presse contra Algreen Ussing« 1834.
— Mndsskr. f. litt. XII. 81.

en mængde praktiske grunde mod den, deriblandt, at den var så forhadet. Iøvrigt kriticerede han adskillige af forordningens bestemmelser, således forbudet mod anonymitet, som han altid blev ved at betragte som en af dens værste pletter. — Bogen, der sikkert et år tidligere vilde have vakt stor opmærksomhed, udkom nu på en uheldig tid, da krigen med England optog sindene, og blev ikke nær så bemærket, som den havde fortjent.

Ti det er næppe for meget sagt, at den er det mærkeligste skrift; Ørsted har skrevet, ligesom det først er her, hans karakter som forfatter ret fremtræder. Han havde nu fået et aktuelt spørgsmål at behandle, og det er, som behøvede han en sådan lejlighed. For en stor mængde af hans afhandlinger er det kendeligt, at de ere fremkaldte enten ved udtalelser af andre, eller ved domme eller regeringshandling, eller endelig for at imødegå og berigtige forestillinger, som han vidste var almindelige, og dette er sikkert ofte tilfældet, hvor vi nu ikke længere kunne påvise det. Det var egentlig ikke teorien i og for sig, der interesserede ham, men dens anvendelse og virkning på de bestående forhold. Han vil ikke tilpasse virkeligheden efter principerne; men når denne stiller sine spørgsmål enten det er til moralen eller retslæren, stræber han at besvare dem; han er derfor i udpræget grad lejlighedsskribent, og han når højest som sådan. Men intet ligger ham fjærnere end at besvare de stillede spørgsmål efter hensigtsmæssigheds eller andre overfladiske hensyn; det enkelte tilfælde skal netop drages ind under helheden og, for at bruge Kants udtryk, afgøres således, at de grundsætninger, der bringes i anvendelse, kunne være almindelig lov.

Hovedinteressen ved det her omhandlede skrift er heller ikke selve den sag, der har fremkaldt det, men det er den forbavsende åndelige frodighed, der er i det, det vrimler formelig af nye og originale tanker,

et vidnesbyrd om, hvor befrugtende og vækkende Kants tanker kunde blive, hvor de fandt en god jordbund at vokse i. Næsten alle almindelige synsmåder, som Ørsted i den følgende tid har udviklet, findes allerede her som spirer. Det er næppe for meget sagt, at litteraturen i mange år både før og efter ikke kan opvise noget videnskabeligt skrift af så rigt et indhold. Men tillige ses allerede her, hvad al tid vedblev at være en formel mangel ved Ørsteds skrifter, at sidetankerne brede sig mere end heldigt er for hovedtankens klarhed; de antage en form af ekskursorer, der ikke gør det lettere at følge denes tråd. — Mange af disse udviklinger have så stor betydning for Ørsteds senere literære og praktiske virksomhed, at de må omtales nærmere.

Han bryder således nu fuldstændigt med teorierne om naturretten. I naturtilstanden er der ingen forskel mellem de pligter, der udfordres til den fælles friheds håndhævelse (retspligter) og dem som ikke stå i forbindelse med den udvortes frihed (samvittighedspligter); retslæren eksisterer ikke her, fordi den ingen drivfjer, altså heller ingen virkning har. Der er f. eks. aldeles ingen naturlig grund, hvorfor en ejendom skal tilhøre den ene og ikke den anden; enhver bestemt retsdom i ejendomssager er derfor vilkårlig, når man ser bort fra den omstændighed, at den sanktioneres af menneskenes egen fornuft og af statsmagten. Staten og dens indretninger er altså kilden til al ret; »man stifter stater for at realisere retsbegrebet og realiserer retsbegrebet ved at danne stater; hvo, som finder en cirkel heri, må også finde en cirkel i, at man spiser for at blive mæt og bliver mæt ved at spise«¹⁾.

Et andet spørgsmål, som han her første gang drøftede, var det dengang, især i anledning af Colletts på-

---

¹⁾ S. 86—88.

stande hyppigt forhandlede æmne, om oprør kunde være tilladeligt. Ørsted afviste spørgsmålet fra et retsvidenskabeligt standpunkt. Ingen lovgivning kunde inlade sig på at angive de omstændigheder, hvorunder oprør vilde være berettiget. Juridisk set var det aldeles ulovligt, selv om herskeren var en dåre og tyran. Men derfor var det ikke sagt, at ethvert oprør måtte misbilliges; der kunde gives nødstilfælde, hvor moralloven tillod, ja befalede at rejse sig mod tyrannen; men da var retstilstanden ophævet og vold trådt i dens sted. — Vi have her atter et vidnesbyrd om, hvorledes Ørsted havde løsrevet sig fra Kant og skilt retslæren fra moralen. Kant vilde ikke have kunnet erkende, at det, som var ulovligt, kunde være moralsk forsvarligt.

Endelig kommer han i anledning af de overspændte fordringer, som Birckner, Schlegel og andre havde stillet til lovenes tydelighed og bestemthed, ind på et æmne, som han siden idelig og idelig vender tilbage til, at det er umuligt at give love, som kunne omfatte alle tilfælde således, at dommernes hverv kun skulde være at subsumere det foreliggende under loven. Denne skal give oversættningen til en dom; men dommeren må selv danne undersætningen, o: bestemme, hvor vidt og hvorledes den foreliggende forseelse hører under lovstedet. Det er nemlig umuligt andet end at affatte lovene i en vis almindelighed, fordi de ellers ikke vilde kunne rumme de mange, hver for sig forskellige tilfælde, som skulle afgøres ved dem. — Der taltes meget om lovenes bogstav og ånd; hvis man ved at følge lovens bogstav forstår at holde sig til de enkelte udtryk og disses sædvanlige betydning uden at se hen til, om lovgiveren har kunnet bruge denne uden at modsige sig selv og den sunde fornuft, men ved at se på lovens ånd, at anstille disse betragtninger, da gælder, at bogstaven ihjelslår, men ånden levendegør. Derimod er Ørsted for bogstaven,

men mod ånden, hvis dermed menes at tilsidesætte lovgiverens tydelige villie, for at loven kan komme til at stemme med grundsætninger, som loven ellers antager, eller som dommeren mener, at den burde antage, så man søger at skaffe den en konsekvens og retfærdighed, som den ikke har i sig selv. Han fremsatte som sit resultat: »Domstolene bør hverken hænge sig i det sjælløse bogstav eller vove sig til at gå efter lovens ånd; men de bør rette sig efter dens mening«. — Hele denne udvikling er karakteristisk for Ørsted; den viser, hvor ægte frisindet hans tænke måde var; han er ikke bange for at overlade dem, der skulle medvirke til, at retten kan ske fyldest, en virkelig selvvirksomhed i stedet for at stræbe at binde deres hænder så meget som muligt.

Dette skrift, som i det hele Ørsteds liv, viser, hvor stærkt han var påvirket af sin ungdomstids åndsretning. Han var kommet tids nok til København til der at få sin del af den franske revolutions idéer, og endnu som gammel mand, da han ansås for reaktionens bedste talsmand, kunde han minde om, at den nye tids liberalisme var bleg imod hans egen ungdomstids, over hvilken der endnu faldt et skær fra revolutionen. Der var meget af, hvad der den gang fremtrådte med krav på at være nyt, om hvilket han kunde sige, at vi »det alt har med vore børnesko slidt«. Han deltog i datidens klubber og var således medlem af »det nye literæriske selskab«, der fik en ufortjent berømmelse, da kejser Paul nødte regeringen til at foranledige det ophævet 1797¹⁾, og endnu 1801 blev han medlem af selskabet »For sandhed«, som da reorganiserede sig.

Men det var ikke den franske revolutions tanker,

¹⁾ Hist. tidsskr. V, 6 288 f. Holm, Danmarks og Norges udenrigske historie 1791—1807. I, 289.

der havde sat sit præg på Ørsted, men vor egen reformperiode i slutningen af århundredet. Til denne så han bestandigt hen som til et af de skønneste afsnit i Danmarks historie. Det havde da vist sig, hvor meget der kunde udrettes, uden at der var forandret noget som helst i det system, der nu en gang var den dansk-norske stats grundlag. Ørsted vilde fremskridt på samme måde som den gang, måske nok allerhelst med så lidt ydre forandring som muligt. Han havde et skarpt blik for de bestemmelser eller mangler på bestemmelser, der tillod de styrende at lade et tilstrækkeligt rum åbent for de enkeltes frihed. Han havde nu det store held, at da han 23 år gammel skrev sin bog om trykkefriheden, lykkedes det ham at skaffe en liberal fortolkning af den anerkendelse ved domstolene, der oprindeligt sikkert var meget tilbøjelige til at følge en langt strengere. — Hvad han her som ung kandidat havde sat igennem, søgte han siden bestandig atter at gøre som dommer og kancellideputeret, men tidt med mindre held end den første gang.

---

2. Dommer

1801—1813.

I året 1800 søgte Ørsted et embede som virkelig assessor i hof- og stadsretten samt protokolsekretær ved højesteret. Det var ham dog ikke meget magtpåliggende at få dette, der blev givet til J. K. Høst. Men kort efter blev han forlovet med den 18-årige Sophie Øhlenschläger, digterens »herlige søster«, og det var nu med langt større iver han søgte et embede som surnummer-assessor i hof- og stadsretten, hvortil han da også

udnævntes 29. Maj 1801. Ved denne lejlighed kom han først i berøring med C. Colbiørnsen, der roste den logiske styrke og sunde bedømmelse i skriftet om trykkefrihedsanordningen, og han mente selv, at dette skrift havde medvirket til, at han fik embedet. Han var kun 23 år gammel og havde ingen anden praktisk uddannelse, end at han havde deltaget i et praktisk juridisk selskabs øvelser. Men lønnen var også kun ringe, 200 rd., og da han d. 10. Juni 1802 havde giftet sig, måtte han manuducere 5 timer dagligt for at kunne leve. Han var ofte syg, stundom endogså farligt, hvad både besværliggjorde ham arbejdet og gjorde skår i hans tarvelige indtægter. I året 1812 lå han længe så farligt syg, at der måtte våges over ham, og det gik langsomt med at komme til kræfter igen. Broderen, der da var i Paris, tilbød ham pengehjælp, som han også så sig nødt til at modtage¹⁾. Endnu til højt op i alderdommen led han af sådanne, tidt hårde og langvarige sygdomsanfald.

Var Ørsted en ualmindelig Mand, var hans kone en ikke mindre ualmindelig kvinde. Hun var meget dygtig i sit hus; Baggesen siger om hende, at »hendes fikse idé er pligten til at ofre sig for sin mand, hvilken hun driver alt for vidt lige til fanatisme«. Det må i ethvert tilfælde sikkert skrives på hans levende fantasi regning, når han påstår, at Ørsted er så distrahit og kejtet, at hun må klæde ham på og ikke kan bestille andet end at bringe i orden, hvad han har bragt i uorden. Fru Ørsted var alt andet end lærd eller kundskabsrig, om det end er en endog meget stærk overdrivelse, når Baggesen siger, at hun ikke selv har læst 2—3 bøger²⁾. Men der

¹⁾ Brev til og fra H. C. Ørsted I, 304 f.

²⁾ Han skriver til sin Kone: »C'est une espece de Fanny rustique. à peu près comme tu serois devenu, si tu avois été élevée comme une paysanne et faite comme une telle, naturel, esprit, talent, imagination, jugement, caractère dans toute la vigueur

er måske ikke mange, der med så få positive kundskaber har forenet så høj en dannelse og så levende en skønhedssans. Hvad hun vidste, havde hun tilegnet sig på første hånd; hun så alt med sine egne øjne; det er således mærkeligt, hvor uhildet hun dømmes om broderens arbejder. Hun kunde opfatte selv meget abstrakt læsning; i sommeren 1806 boede hun ude hos faderen på Frederiksberg, hvor Ørsted kom ud hver aften. Kun om søndagen var han der hele dagen, og da læste han Fichte højt for hende. Selv studerede hun Winkelmann, der fik hende til at føle en utålmodig længsel efter at se de kunstværker, han skrev om.

Der kom mange i huset, hvor det dog gik meget tarveligt til. Ørsteds tid var stærkt optaget; men hvor arbejdsdygtig han end var, følte han sig aldrig skikket til meget stærk anstrengelse i kort tid. Kl. 9 om aftenen kom han ind fra sit værelse, og der var da ofte nogle af husets venner, først og fremmest Øhlenschläger og Hans Christian, der lærte fru en astronomi og var hende til stor trøst, når hun var bedrøvet, dernæst Sibbern, H. Mynster og formodentlig ogsaa hans broder, når han var i byen, Steffens, St. Heger og adskillige af den tyske embedskreds som kansler Spies, lægen Brandis og den senere preussiske statsmand Bunsen, der skulde blive Danmarks arge fjende, og som i vinteren 1813 opholdt sig i København. Stundom var der ogsaa selskaber, vist nok ligeledes i tarvelighed, fru Ørsted sagde, at det gjorde ikke så meget, om der ikke var ret megen mad på bordet, når blot der var mange lys. Men til nogle af disse selskaber kunde der bydes på en tilløkkelse, som ikke hørte til de sædvanlige. Her blev nemlig de værker, Øhlenschläger sendte hjem fra sin store rejse, læste første gang.

---

de la nature encore sauvage, mêlé avec la plus profonde mélancolie, qu'on puisse imaginer«. D. kgl. bibl. — Om fru Ørsted se især N. Bøgh, »Fra Øhlenschlägers kred«. .

Det var her, som vel al tid, fruén, der satte sit præg på huset og gjorde det så tiltalende for gæsterne, at de aftener, de tilbragte der, hørte mellem deres bedste minder. Men ytringer af Steffens og Sibbern vise, at hun ikke har stillet manden i skygge. Han var stille, syntes blød og eftergivende, talte lidt, sagte og mildt; men der var en klar fasthed bag denne tilsyneladende ubestemt-hed. Sibbern beundrer hans mangfoldig spillende vid og hans sjælefrihed, som så let syntes at kunne kaste arbejds tryk fra sig, og hvori altid den livligste godmodig-hed og menneskekærlighed spillede. Steffens, der vel giver ham, hvad der i hans mund er den højeste ros, ved at kalde ham en digterisk natur, fortæller, at når samtalen blev varm, tav han; men når striden var endt, ytrede han sagte, mildt, næsten frygtsomt sin mening, og alle måtte indrømme, at han havde afgjort sagen. Han tilføjer: »Han beherskede virkelig også, uden at vi tilstode hinanden det, os alle«. Dette er ingen ringe ros; ti det har været en kreds, i hvilken det ikke har været let at føre det åndelige scepter. Til de samtaler og oplæsninger, der optog aftenerne hos Ørsted, kom også musik, efter at han 1806 havde foræret sin kone et klaver, som der formodentlig ikke tidligere har været råd til.

Ørsteds ægteskab var barnløst, og hans kone er ikke gaaet fri for at mærke, at en barnløs hustrus liv let bliver tomt. Hun var i besiddelse af den farlige gave at kunne indtage både mænd og kvinder, og hun har glædet sig over den magt, hun havde over dem. Både Baggesen, Sibbern og lægen B. Winckler og formodentlig mange flere have beundret hende stærkt. Hvis man kan sætte lid til Baggesens udtalelser, have hans følelser for hende været en del varmere, end de sømmede sig overfor en vens hustru, allermest når denne ven havde optaget ham i sit hus, hvor han boede under sit ophold i København 1807, og det er sikkert gået

fru Ørsted, som det var gået så mange kvinder før hende, Baggesens elskværdighed har gjort et stærkt indtryk på hende. Også han var i besiddelse af en farlig gave, at lade sig påvirke af sine omgivelser, så han gengav deres følelser og anskuelser som et spejl. Dette var ikke hykleri, han troede med sin forunderlige bevægelighed selv på de nye indtryk — så længe det varede. Ikke blot fru Ørsted, men også han selv var overbevist om, at hun havde lært ham at beundre Gøthe og Øhlenschläger. Der er intet spørgsmål om, at hun jo har været stærkt optaget både af Baggesen og sine andre beundrere. Men hun er dog sikkert bestandig vendt tilbage til »min Ørsted«, »lille Asse«, som hun i brevene kalder ham. Om han har delt sin kones beundring for Baggesen, kan ikke bestemt afgøres, men vist er det, at Hans Christian ikke delte den. Han har intet at indvende mod Øhlenschlägers udtryk, at Baggesen er »en has«, og selv kalder han ham en af de stille pralere, der give sig mine af beskedenhed, og under denne mine fortæller mirakler om sig selv, en spytlikker osv. De to brødre delte i så høj grad anskuelser, at der næppe er tvivl om, at Anders Sandøe i det mindste har ladet sig påvirke af sådanne udtalelser. Fru Ørsteds beundring afløstes også snart af kulde og ligegyldighed¹⁾.

Der vides så lidt om Ørsteds private liv, at det her straks skal meddeles, at Sophie Ørsted døde d. 9. Februar 1818 efter længe at have lidt af en underlivssygdom. Der er intet spørgsmål om, at Ørsted tog sig hendes død nær; men inden sørgeåret var omme, kunde Sibbern

¹⁾ S. Clausen, J. Baggesen 184, hvor der dog turde være sat vel megen lid til Baggesens fortælling om fru Ørsteds melankoli m. m. Hendes breve bære ikke spor af, at hun har havt tungere sind end de fleste alvorlige mennesker. Breve til og fra Sibbern, især I, 22, 34, II, 42, 85. Breve til og fra H. C. Ørsted I. 228 o. fl. st.

meddele sin søster, at han atter var forlovet med Mathilde Rogert, datter af en læge i Viborg. Hun havde været Sophies veninde og styret huset efter hendes død. Sibbern skriver: »Jeg forudså det længe, de fleste andre kunne ej finde sig så godt deri som jeg; lidt længere måtte rigtignok deklARATIONEN gerne have biet. Forresten trænger Ørsted i mange henseender til en ny forbindelse. Han er en mand, der mindre end andre kan være uden fruentimmer. Med jfr. Rogert vil han være vel tjent, håber jeg; men at kalde hende fru Ørsted er rigtignok ej så hurtig lært«. Brylluppet stod d. 27. Marts 1819; ægteskabet var lykkeligt. P. Hjort taler om det skønne forhold, hvori han levede til den »så gedigne« Mathilde Rogert. Men hun døde allerede d. 26. Juni 1824¹⁾.

Ørsted sad i hof- og stadsretten indtil han d. 21. December 1810 blev assessor i højesteret, hvilken stilling han beklædte, indtil han 1813 blev deputeret i det danske kancelli. Der er spor af, at han i det mindste i den første tid har følt sig tilsidesat. I året 1809 var broderen misfornøjet med, at han ikke var mellem de mange, der paa kongens fødselsdag fik ridderkorset, der dog kom året efter. Samme år søgte han en assessorpost i højesteret, og da en yngre blev foretrukket for ham, tog han sig det så nær, at han blev syg. Også derpå blev der bødet året efter²⁾. Ørsted har i senere tider oftere omtalt, at han ansås for altfor liberal; det er muligt, at denne betragtning alt da har gjort sig gældende; men det er heller ikke usandsynligt, at det har været hertugen af Augustenborgs uvillie, han har måttet føle. Netop 1810 ophørte hans deltagelse i regeringen.

¹⁾ Breve til og fra Sibbern II, 100, 111. Breve til P. Hjort II, 145, anm.

²⁾ Breve fra og til H. C. Ørsted I, 283, 286.

Trods dette har han dog følt sig tilfreds med sin stilling i dette tidsrum, om hvilket han med stor udførelighed taler i »Af mit livs og min tids historie«. Det stod vist nok endnu for ham, som om forfattervirksomheden var hans egentlige livsopgave. Han redigerede »juridisk månedstidende« (1802—3), »juridisk arkiv« (1804—20), der siden afløstes af »juridisk tidskrift« (1820—30), og her meddelte han de artikler, der skulde få så stor betydning for retslærens udvikling, og hvorpå hans senere større arbejder for en stor del ere byggede¹⁾. Men han erkendte den store betydning, det havde for ham som, forfatter at være i en praktisk virksomhed, hvor han stadig havde for øje, hvorledes teorien tog sig ud, når den skulde anvendes på de virkelige forhold. Han mener også, sikkert med rette, at han havde mange af de egenskaber, der måtte gøre ham skikket til at være dommer. Han kunde hurtigt gennemgå en sag og opfatte dens afgørende momenter, og han havde en ligefrem forbavsende hukommelse, der bevarede til hans høje alder. I »Af mits livs og min tids historie«, som han begyndte på, da han var 70 år gammel, findes der en overvældende mængde af lovsteder citerede og gamle begivenheder refererede. Det er åbenbart, at han i de fleste tilfælde har stolet på sin hukommelse, og det er en stor sjældenhed, at den er slået ham fejl. Men derfor havde han også al tid de lovsteder, der skulde anvendes ved dommenes afsigelse, på rede hånd. Dertil kom hans store arbejdsdygtighed forenet med en stærk drift til at få gjort alt, hvad han havde fået under hænder, færdigt. Der blev ganske vist i den tid, han sad i retterne, mange domme fældede anderledes, end han ønskede;

¹⁾ De betydeligste optrykte siden i andre samlinger: »Eunomia« I—IV. 1815—22. »Abhandlungen aus dem Gebiete der Moral und Gesetzgebungsphilosophie« I—III 1818—26. »Arkiv for retsvidenskaben og dens anvendelse« I—VI, 1824—31.

men han har dog hurtigt vundet en betydelig indflydelse, og han stod i det bedste forhold til sine kolleger, af hvilke han især har omtalt justitiarius i hof- og stadsretten, Falbe, med taknemlighed og anerkendelse.

Det er næppe helt tilfældigt, at Ørsted aldrig taler om det indblik i menneskelivets natside, som en dommer får så rig lejlighed til at gøre, og at man aldrig i hans skrifter finder udtalelser af den medlidenhed, som dog ofte må vækkes overfor forbryderen og de omstændigheder, der have gjort ham til, hvad han er blevet. Hvis en nutidsdommer skrev sine erindringer, vilde sikkert betragtninger af denne art og alle slags psykologiske iagttagelser komme til at spille en stor rolle. Men for Ørsted er det sagen selv og dens retfærdige påkendelse, der har interesse, ikke personerne. Han har selv bemærket, at dommene i hans dommertid var langt strængere end senere¹⁾. Grundene hertil lå dels i, at straffene senere mildnedes, dels i, at man den gang lagde større vægt på statens ret overfor den, der havde forset sig, end på dennes egen skæbne, hvorfor der heller aldrig klagedes over, at straffene var for strenge, men vel over, at de var for milde. Men hertil kom også de gældende strafferetsteorier; ti vel var Ørsted kommet bort fra Kants teori, at staten skulde straffe for at gøre selve retfærdighedsideen fyldest; men den høje, sædelige alvor, som går igennem denne lære, havde dog gjort så dybt et indtryk på ham, at det aldrig udslettedes, og dette har sikkert tidt draget ham til den strengere side, hvor afgørelsen var tvivlsom. Heller ikke hans egen teori kunde tilskynde til mildhed. Efter denne er det ikke straffelovens øjemed at tilvejebringe lige forhold mellem skyld og straf, heller ikke som selvstændigt eller udelukkende formål at forbedre forbryderen, men at værne mod forbrydelsen, straffeloven skal af-

¹⁾ Af mit liv I, 216.

skrække fra denne; men dette er ikke at forstå således, at den blot skal være »ligesindede til skræk og advarsel«, eller at den straffede skulde afskrækkes fra at gentage forbrydelsen. Lovens hensigt er, at den første forbrydelse forhindres så vel som den senere, og den opnås derfor kun, når straffen ikke behøver at bringes i anvendelse; i det tilfælde, hvor dette sker, er hensigten ikke opnået.

Han vilde dog her så lidt som andensteds strække et princip som det anførte i dets logiske konsekvenser og gøre disse til herre over den praktiske lovgivning. Det var ham ikke nok, at forbrydelsen forhindredes, det kom ham også an på, af hvilke motiver den undlodes. Om end retten intet har at gøre med at kræve et vist sindelag, kan den dog ville det. Romerrettens definition på retfærdigheden: »Constans et perpetua voluntas suum cuique tribuendi« udgør det ægte juridiske begreb om retfærdigheden og bør ikke henvises til etiken. Denne gode villie bør søges fremkaldt ved forebyggelsesmidler og forbedrende straffe, eller ævnen til at bryde borgernes fred betages ved sikkerhedsstraffe¹⁾. Men afskrækkelsen er ham dog hovedsagen. Som følge deraf var han, som retten i det hele den gang, kun lidet tilbøjelig til at formilde straffen, fordi forbrydelsen var begået i en tilstand, hvor gerningsmanden ikke var fuldt tilregnelig. Det er jo ogsaa klart, at det efter hans teori ikke mindst måtte være straffelovens hensigt at påminde menneskene om, at de ikke måtte lade deres lidenskaber tage magten over sig²⁾. Senere modificerede han dog sine anskuelser herom og ønskede, at det skulde tillades domstolene at forandre livsstraffe til frihedsstraffe, hvor der var grund til at antage, at gerningsmanden, skønt ikke uden be-

¹⁾ Eunomia II, 39 f., 47, 49.

²⁾ Jurid. tidsskr. I, 301 ff. VIII, 151 f.

vidsthed om handlingens strafværdighed, dog ikke havde været i en sådan besiddelse af fornuftens frie brug, at han kunde beherske sin lidenskab. Han anså ikke dette for konsekvent, men, siger han, »lovgivende klogskab byder at opofre den blotte begrebskonsekvens for ikke at forfejle den praktiske konsekvens«¹⁾. — I overensstemmelse med sine anskuelser om ansvarligheden nærede han også betænkelighed ved at give begrebet om afsindighed for stor udvidelse i retssager, og hvor sindsygdhed ikke stod i forbindelse med legemlig sygdom, anså han det for unødvendigt at indhente lægeerklæringer. En læge vilde ikke bedre kunne bedømme tilfældet end andre fornuftige mænd.

Men om end Ørsteds anskuelser på dette punkt ville forekomme de fleste i vore dage for strenge, så må det på den anden side bemærkes, at alle de forandringer i rettens praksis og forståelse af kriminallovene, som fremkaldtes af ham, var til gunst for de anklagede. — Således når han fremhævede forskellen mellem tilståelsens betydning i civile og kriminelle sager, i hvilke sidste den kun kunde have betydning, når den førte til forvisning om, hvad der i sig selv var sandt. — Ligeledes, når man i tyverisager, når den anklagede var i besiddelse af koster, for hvilket han intet ejendomsbevis kunde føre, lod det komme ham til gode, at der var en nogenlunde begrundet hjemmel, for at han kunde være kommet ærligt til dem. Da Ørsted senere gjorde forslag til loven af 8. Sept. 1841 om indiciebeviset, havde han anset det for afgjort, at der ikke længere kunde være tale om at opretholde det bevis, som lå i, at vedkommende ikke kunde bevise sin ejendomsret, i anden kraft end den, som efter almindelige grundsætninger kunde tillægges det. Men dette fandt

¹⁾ »Af mit liv« I, 226 f.

modsigelse både hos en del af højesteretsassessorerne og kancelliets medlemmer, samt især i stænderne. Hans forslag blev derfor noget svækket, hvilket han dog betragtede som et udslag af en ugrundet frygt for at gøre ejendomsretten usikker. — Ligeledes skyldtes det ham, at det blev forhindret, at underdommerne anvendte vand og brød straf som et tvangsmiddel, ikke blot mod inkvisiter, der ikke vilde svare, hvilket var lovligt, men også mod sådanne, hvis forklaring ansås for usand. — Endvidere, at man, når øvrigheden havde sat en person under offentlig anklage, uden at sagen egnede sig til offentlig forfølgelse, afviste denne, medens det tidligere var anset for domstolenes pligt at fælde dom. — Alt dette synes nu selvfølgelig; men den gang var det nyt, og det var ingenlunde al tid let at skaffe det nye anerkendt som grundsætninger, der burde følges¹⁾.

En særlig omtale fortjene de pressesager, som Ørsted var med at pådømme, både fordi han selv lægger vægt på dem, og fordi han hverken billiger deres anlæggelse eller de domme, der fældedes. Bogtrykker K. H. Seidelin udgav bladet »Dagen«. Da han i en privat sag var bleven idømt en ubetydelig mulkt, var han under censur, hvorfor han fratrådte redaktionen, der overtoges af hans stedsøn J. J. A. Schönberg. Denne optog i bladet nogle udtalelser af N. Schougaard i en af ham udgivet bog »Beskrivelse af Bornholm«, der, da den udgjorde over 24 ark, ikke havde været indsendt til politimesteren. Kancelliet, der formodentlig først herved blev opmærksom på skriftet, lod anlægge sag både mod dettes forfatter og mod redaktøren. Ørsteds forklaring af trykkefrihedslovens § 2 blev under denne sag anerkendt både af hof- og stadsretten og af højesteret; det var nemlig aldeles utvivlsomt, at Schougaard i høj grad havde lastet

¹⁾ »Af mit liv« I. 201—216.

enkelte af regeringens foranstaltninger; men han havde ikke vist noget uvilligt sindelag mod denne. Retten vilde derfor ikke dømme ham efter generalfiskalens påstand til landsforvisning, og den har her sikkert rettet sig efter Ørsteds votum; men ligesom denne ikke billigede, at sagen i det hele var bleven anlagt, således havde han også været imod, at Schougaard dømtes for utilbørlige udtalelser om Fredrik III's fremfærd mod Ulfeld. Retten antog nemlig, at da loven 1, 5, 4 og 2, 10, 2 endog værnede om afdøde borgeres ære, måtte også et angreb på en afdød konge kunne straffes. — Højesteret stadfæstede dommen, ved hvilken Schougaard fik 14 dages vand og brød¹⁾.

Schönberg frikendtes aldeles; men under sagen var det kommet op, at Seidelin endnu skrev i bladet, og der blev nu anlagt sag imod ham, fordi han derved havde unddraget sig den ham idømte censur. Hof- og stadsretten frikendte ham vel, men højesteret dømte ham til at have sit bogtrykkerprivilegium forbrudt²⁾.

Seidelin overtog nu selv bladets redaktion under politimesterens censur. Denne friede ham vel fra at blive dømt i en sag, der senere anlagdes mod ham³⁾, og det var sikkert Ørsted, der satte igennem, at redaktøren skulde være ansvarsløs, når politimesteren ikke havde gjort indvendinger mod bladets indhold, en grundsætning, der ingenlunde havde været anerkendt i den egentlige censurs tid. — Derimod slap han ikke for dom, da der

¹⁾ Jurid. arkiv V, 133 f. De anførte lovsteder bestemme, at når en dommer dør, før en mod ham anlagt sag er indstævnet, »da svare hans arvinger skaden alene, og skal det ej være den afdødes lempe for nær, som den. der ej kan møde og svare for sig«, samt at præster ikke i ligprædikener må sige noget usømmeligt om den døde.

²⁾ Jur. ark. V. 142 f.

³⁾ Smstds. VII, 96 f.

blev anlagt en ny sag mod ham for referat af en ytring, kongen af Sverrig skulde have brugt, og som var fornærmelig for den preussiske konge. Retten antog da, at politimesteren havde ment, at han havde hjemmel for rigtigheden af det anførte, og da han ikke kunde påvise nogen sådan, blev han dømt til 300 rd.'s mulkt, hvilken straf højesteret skærpede til 14 dages vand og brød (14. Januar 1807).

Det turde være et tegn på, hvor stærkt Ørsted misbilligede denne dom, at den ikke er optaget i juridisk arkiv. Derimod skrev han i dette en afhandling for at forklare publikum, at retten ikke ved den sidste dom havde opgivet den opfattelse af loven, som lå til grund for den første¹⁾. Artiklen har dog sikkert mere adresse til juristerne, end til publikum i almindelighed. Det er tydeligt, at det er hans hensigt at redde den for forfattere, der var under censur, gunstigste retspraksis. Der var, som han selv udtaler, meget forskellige opfattelser af dette forhold mellem juristerne. — Det må formodentlig tilskrives ham, at retten gik ud fra, at Seidelin ikke havde lastet og hånet, men vel fornærmet den preussiske konge; men han fandt, at allerede mulkten var for streng en straf, og endnu mere misbilligede han, at højesteret skærpede dommen. Denne bidrog også til Seidelins død, i det han blev syg, fordi han tog hele straffen på en gang uden at begære de da ikke lovbefaledede mellemrum. — Ørsted anker med rette over den store strengthed, der i denne tid udvist mod såre ubetydelige presseforseelser, men han gør tillige opmærksom på, hvor få sådanne sager der forekom, alle mod eller i anledning af Seidelin, der dog vedblev at være redaktør til sin død²⁾. —

¹⁾ »Undersøgelse om en forfatters ansvar for et i medhold af fdn. 27. Sept. 1799 af politimesteren approberet skrift«. Jur. ark. X, 196 f.

²⁾ Om samtlige disse sager se: »Af mit liv« I, 242 f.

De juridiske tidsskrifter, Ørsted udgav, ere alt omtalte; men han udgav tillige adskillige større juridiske arbejder. Det første af disse er »Supplement til Nørregaards forelæsninger over den danske og norske private ret«, I—III, 1804—12. Der vil vistnok ikke mellem jurister være delte meninger om, at dette skrift vidner om stor lærdom og indeholder værdifulde lovfortolkninger; men i formel hensende er det en højst besynderlig bog. Han havde samlet en mængde notater til rettelse og udfyldelse af det nævnte system af privatreten, og han følte en dyb trang til at udtale sig om mange vigtige retsspørgsmål; men da han så sig udelukket fra universitetet, måtte han opgive at udarbejde et selvstændigt system. Hans svage helbred havde vakt frygten for en tidlig død, og det syntes ham da bedre at udtale sig i en ufuldkommen form end slet ikke at få lejlighed til at meddele, hvad der lå ham på sinde. Så udgav han sine notater som de var; men følgen heraf er, at hans bog er ulæselig, for de mindre stykkers vedkommende ligefrem uforståelig, når man ikke har Nørregaards håndbog liggende ved siden af. Dertil kommer, at der ofte er en meget løs forbindelse mellem paragrafferne hos Nørregaard og de undersøgelser, Ørsted knytter til dem, fordi han vil have dem frem og ikke véd noget bedre sted at anbringe dem. Det hele er kun en materialsamling, som det desuden ikke er let at orientere sig i. Han fik også selv en uhyggelig følelse af, hvor kaotisk værket blev, og denne bidrog til, at det gik meget langsomt med udgivelsen og at det standsede, inden han blev færdig med 1ste del af Nørregaards bog¹⁾. Samtiden synes dog ikke at have stødt sig over bogens form; der klages ikke over den i en anmeldelse af Sibbern²⁾.

¹⁾ Ørsteds efterladte papirer, nogle ark, der formentlig have været bestemte til at trykkes i »Af mit liv«.

²⁾ Literatortidende 1810, m. 38—43,

Derimod finder denne, at fremstillingen i de samtidige tidsskriftsafhandlinger ikke var sammentrængt nok, og han søger grunden dertil i, at forfatteren finder det rådeligt at bibringe alt så omstændeligt, at han ikke behøver at gøre synderlig regning på læsernes egen tanke. — Denne anke blev senere gentaget i anledning af afhandlingen »Systematisk udvikling af begrebet om tyveri«, der vist nok ellers anses for at være en af de betydeligste af hans juridiske udviklinger. Den anmeldtes i »Lærde efterretninger« med al berømmelse, men der tilføjedes, at hans omhyggelighed for at betragte sin materie fra alle mulige synspunkter og hans nøjagtighed i at besvare alle indvendinger har ledet ham til således at indskyde sine kasuistiske og polemiske betragtninger i materiens behandling, at læsernes opmærksomhed derved afvendes fra hovedgenstanden, hvorved hans skrifter blive mindre almenfattelige og almennyttige end de ifølge deres sande udmærkede værdi burde være¹⁾. — Det er også vist, at hans skrifter vilde have været lettere at læse, hvis meget af, hvad der står i teksten, havde været henvist til noter.

Der er heller ikke i hans senere skrifter den frodighed som i skriftet om trykkefrihedsanordningen. Han kommer ofte tilbage til de problemer, som han der har udviklet eller dog antydnet: at begrebet og virkeligheden ikke dække hinanden, således at den sidste skulde kunne opløses i det første; om forholdet mellem moralen og retslæren og denne sidstes uafhængighed af naturretten; om strafferettens grundsætninger; om umuligheden af at give sådanne love, at ethvert retstilfælde uden videre kunde subsumeres under dem; og om det juridiske bevises og den juridiske visheds art. — Men alle disse tanker var jo også nye og i den grad hans egen

¹⁾ L. E. 1810, s. 1—77. Folkekalender for Danmark 1848, 16. 19.

dom, at det ofte er vanskeligt at sige, hvorledes han er kommet til dem. De havde desuden en så vidtrækkende betydning, at der næsten ikke var nogen speciel undersøgelse, hvor der ikke var anvendelse for den ene eller den anden af dem. Men ganske vist gentager han dem så tidt, at man ofte får det samme indtryk som Sibbern, at han kun gør liden regning, hverken på læsernes hukommelse eller på deres tænkning.

Det må vist nok indrømmes, at Ørsted har lagt for lidt vægt på sine afhandlingers form, men desto større var hans omhu for at finde de rette træffende og adækvate udtryk for enhver tanke. Hans manuskripter ere derfor atter og atter rettede på en måde, der i forbindelse med hans utydelige håndskrift ofte gør det meget vanskeligt at læse dem. Men når han så havde fået tankerne i tilfredsstillende skikkelse, stillede de sig bestandigt igen frem for ham på samme måde. Man finder samme tankegang, stundom næsten iklædt de samme ord, i hans ungdomsskrifter og i dem, han skrev som gammel mand, og atter i hans mangfoldige embedserklæringer, når der var anledning til at komme ind på de samme æmner. Grunden hertil er ikke, at han udskrev sine egne skrifter; men hans store hukommelse fastholdt de udviklinger, han en gang havde fundet tilfredsstillende- og gengav dem, man kan næsten sige uvilkårligt.

Iblandt de juridiske skrifter fra denne tid skal også nævnes »Ny dansk formularbog«, der siden udkom i 5, stadigt forøgede og forbedrede udgaver.

Det er i dette tidsrum åbenbart, at den egentlig juridiske interesse mere og mere fortrænger den filosofiske. Der er dog en hel række afhandlinger, hvor han endnu behandler æmner, der i det mindste nærmer sig til og berører filosofiske spørgsmål. — Af disse turde den vigtigste være »Om regeringens ret til at ophæve og

forandre stiftelser¹⁾, fordi han der kommer ind på ejendomsrettens begrundelse. — Det spørgsmål, han her behandlede, var ofte fremkommet i praksis her i landet, især med hensyn til universitetets gods og dets legater²⁾, og alle planer i den retning var al tid blevne mødte med den indvending, at det var utvivlsom uret at forgrube sig på fundatserne, der truede enhver, som vilde forandre dem, med Guds straf. Den betragtning af ejendomsretten, som lå til grund herfor, havde fået en støtte i Kants og Fichtes teorier, der gjorde den så absolut, at ikke en gang den største nød kunde berettige til indgreb i den. Det vilde, for at benytte et eksempel, som Ørsted selv anfører, være et strafværdigt indgreb i den, hvis nogen for at redde sig for en voldsmands eller et vildt dyrs angreb flygtede ind på anden mands grund uden hans tilladelse. Når der så spurgtes, hvorledes en så hellig og ukrænkelig ret var opstået, svarede der, om end med nogen modifikation, at den var grundet på den første tilegnelse. I naturtilstanden var der nemlig ingen ejendom, og den, som tilegnede sig en sådan, begik derfor ingen uret.

Ørsted påviste det skæve i dette ræsonnement; det måtte snarest siges, at i naturtilstanden var alt fælles ejendom, og den, som tilegnede sig f. eks. et jordstykke, indskrænkede alle andre i den frihed, de hidtil havde havt til at benytte dette. Han begrundede derimod ejendomsretten på, at den fornuftløse verden ikke en gang vilde kunne skaffe de samlevende mennesker det fornødne underhold, endnu mindre forsyne dem med midler selv til en ringe grad af lykke og åndelig udvikling, når ikke den enkelte fik et eget stof for sin virksomhed.

¹⁾ Selskabet »for sandheds« skrifter 1801. — Eunomia I, 1—39. Referat i »Af mit liv« I, 115 f.

²⁾ Kirkehist. saml. III, 6, 728 f. og IV, 1, 374.

Ejendom er derfor et nødvendigt vilkår for et retsligt samliv. — Man kan også godt gå ud fra en tænkt overenskomst, hvorved menneskene gik over fra fællesejendom til særejeendom og fra, hvad der ved denne fornuftigvis kunde være antaget. — Men heraf følger, at ejendomsretten ingenlunde kan være absolut, den må al tid være afhængig af, at hensigten med den opnås. Dette er også al tid og allevegne anerkendt af lovgivningen, der f. eks. ikke tilsteder absolut testationsfrihed, hjemler ekspropriation, tvinger skovejeren til at bevare sin skov m. m. — Hvis derfor stiftelser ikke længer kunne anvendes i det oprindelige øjemed, må deres fundatser forandres, hvilket dog må gøres med forsigtighed og således, at anvendelsen bliver så nær ved testators hensigt som muligt. — Som bevis for, hvor fornøden en sådan forandring kan være, anføres kirkegodset efter reformationen.

Ørsted har selv udtalt, at så klar som hans lære om ejendomsretten er, så tvivlsomt kan det i de enkelte tilfælde være, hvor vidt en eller anden omordning af ejendomsforholdene eller begrænsning af ejendomsretten bør finde sted. Det forholdt sig med denne grundsætning som med alle lignende, han har fastslået; man kom til skæve resultater, når man blot så på sætningen selv og uddrog logiske konsekvenser af den, i stedet for først at anvende den, når man havde et overblik over de virkelige forhold, der skulde ordnes efter den, hvorved der også måtte tages hensyn til de meninger, der bevægede sig i folket. Det var hans mening, at den tidligere lovgivning alt for meget havde bundet ejendomsbesiddere i benyttelsen af deres frihed; således stod det meget tvivlsomt for ham, om den lovbundne rente var noget virkeligt gode; men da der i årene 1838—40 forhandlede i stænderforsamlingerne om ågerlovenes ophævelse, vilde han dog ikke anbefale dette, dels fordi

det dog var tvivlsomt, om prioritetsrenten ikke derved vilde stige, men endnu mere, fordi de mindre landejendomsbesiddere var meget bange for forandringen. Her er et eksempel på, hvorledes han »vilde frigøre retfærdigheden for de abstrakte, formelle begrebers herredømme, hvori den sande ret, det moralske formål for den hele retsorden, går tilgrunde, og derimod bringe den levende, umiddelbare anskuelse af det givne tilfælde i dets forhold til retsidéen til at herske«. — Hans påstand om, at ejendomsretten ikke er absolut, vakte, da den fremkom, misbilligelse hos mange, der frygtede for, at det skulde betyde det samme som at den var usikker; men endnu oftere blev der draget konsekvenser af den i halvt kommunistisk retning. Disse vilde han naturligvis ikke vedkende sig; han anerkendte ingen »statens medejendomsret«, et udtryk, der var stærkt gængs i den tid, da der arbejdedes for en tvangsafløsning af fæstevæsnet. Kun de vigtigste offentlige hensyn kunde retfærdiggøre indskrænkninger i den private ejendomsret. — Vi fejle næppe, når vi antage, at hans teori om ejendomsretten var, om ikke bygget på, så støttet ved betragtningen af den måde, hvorpå de store landboreformer var udført. De mænd, der gennemførte dem, var ikke teoretikere, der mødte med et system, som virkeligheden skulde afpasses efter; men de havde det grundigste kendskab både til bøndernes og godsejernes stilling, og de vare lige omhyggelige for, at reformen kunde afhjælpe den forhåndenværende nød og for, at der blev taget alt muligt hensyn til bestående rettigheder¹⁾.

En afhandling om »Forholdet mellem religionen og staten«²⁾ har især interesse ved at vise,

¹⁾ »Af mit liv« I, 122–36.

²⁾ Det skandinaviske selskabs skrifter V, 52 f. — *Eunomia* I, 39 f.
— »Af mit liv« I. 137 f.

hvorledes Ørsted den gang (1807) ligesom stred for at nå til et religiøst standpunkt, der ikke søgte sin eneste grund i moralloven. Det har næsten en helt romantisk klang, når han skriver: »Ethvert menneske, der ikke i tankeløs adspredelse taber sig udi de enkelte momenter af sin tilværelse, men har mod og kraft til at tænke over sig selv, den ham omgivende verden og menneskelivet i det hele, må finde, at alt det endelige og forgængelige intet har, der kan tilfredsstillende hans gransken eller fylde hans hjærte, så fremt der ikke gives noget evigt og uforanderligt, hvoraf det blot er genskin«. Sådanne ytringer vidne om, at Ørsted også har været grebet af den bevægelse, der udgik fra Steffens, som netop 1807 var i København. Men alligevel har religionen endnu egentlig kun betydning, fordi den er uundværlig for moralen; denne er det første, men religionen det største. Afhandlingens hensigt er iøvrigt at bekæmpe Fichtes påstand, at statens opgave kun er at beskytte alles frihed, men at borgernes moral og religion ligge udenfor dens formål. For Ørsted er alt det gode, der lader sig bevirke ved udvortes foranstaltninger, statens formål; den kan ikke bevirke, at dens borgere blive moralske og religiøse, men den kan ville det; ti dens vel beror dog tilsidst på borgernes gode sindelag, og den bør ved offentlige foranstaltninger (skoler, kirkevæsen m. m.) sørge for at fremkalde og beskytte dette.

Det er ret mærkeligt, at han udtaler sig stærkt for den personlige frihed i religiøs henseende. Enhver myndig borger har ret til at vælge, hvilket kirkesamfund han vil tilhøre. Staten har ikke ret til at tvinge andre religionssamfund ind under statskirkens symbolik, men den bør straffe dem, der enten arbejde på religionens udryddelse, »en forbrydelse, der efter Plato er så stor, at ikke en eller to livsstraffe kunne udsone den«, så vel som dem, der på en fjendtlig måde angribe de former,

hvori folket eller visse dele af folket har udtrykt sin religion.

De her udtalte anskuelser om religionen stemme godt med Ørsteds frisindede tænkemåde; men de stemme næppe med den da bestående danske lovgivning. Men han har andensteds udtalt sig endnu dristigere, i det han har ytret, at bestemmelserne i kongeloven om religionen ingen retsvirkning kunde have; ti den ene generation kan ikke foreskrive den anden noget i denne henseende. Der er ingen tvangsmidler mod kongen, hvis han ikke bekender sig til den lutherske religion eller vældigt håndhæver denne. Suverænitetssakten gav ikke kongen myndighed til at bestemme religionen¹⁾. Det turde vel være tvivlsomt, om denne fortolkning af kongeloven kan siges at have truffet dens mening; i ethvert tilfælde er den aldrig før bleven opfattet således. Ørsted har også senere modificeret sine udtalelser; han antog, at Fredrik III's magt til at bestemme arvefølgen omfattede en ret til at bestemme de personlige egenskaber, som skulde findes hos tronfølgeren, ligesom også folket ønskede, at denne skulde bekende sig til den almindelige religion. Derimod fastholdt han, at for så vidt kongeloven tilholdt kongen til vældelig at håndhæve og beskærme den lutherske kirke, måtte måden, hvorpå dette skulde ske, bero på hans egen overbevisning, hvorved naturligvis enhver tids tænkemåde vilde få stor indflydelse²⁾. Mærkeligt nok synes Ørsteds opfattelse af kongelovens betydning i denne henseende hverken at have vakt regeringens eller publikums opmærksomhed; der blev ikke hentydet til den, da han selv blev indviklet i de kirkelige stridigheder; kun Stemann har lejlighedsvis stiklet til den.

En tredje afhandling fra denne tid behandler et rent

1) Supplementet til Nørregaards privatret I, 37.

2) Håndbog i Dansk-Norsk lovkyndighed I, 131.

filosofisk æmne: »Grænsen mellem teori og praksis i sædelæren«¹⁾). Den er fremkaldt ved en afhandling af Schleiermacher, der med stor skarphed fremstiller den fordring, at etiken skal kunne trække en bestemt grænselinie mellem, hvad der er forbudt og hvad der er tilladt. Ørsted gendriver dette, dels ved at vise, at der ikke blot gives almindelige, men også individuelle pligter, ganske ligesom der ikke blot er almindelige sundhedsregler, men også særegne for de enkelte, dels i det han for moralens ligesom for retslærens vedkommende påviser, at ikke en gang lovene for de almindelige pligter kunne fremstilles således, at de i ethvert tilfælde give en rettesnor for handlingen. Imellem det almindelige begreb og det enkelte tilfælde, der skal behandles efter det, ligger der al tid et mellemrum, som alene en sund moralsk dømmekraft kan udfylde, f. eks. når der skal vælges, hvilke af de forskellige sædelige øjemed man for tiden skal hellige sine kræfter, i det det er klart, at ingen på en gang kan arbejde for dem alle.

Han ender denne afhandling med at påvise, hvorledes det er en i vor fornuftige natur grundet trang at ville aflede alt det mangfoldige i livet så vel som i naturen af dets højeste enhed, så vi kun ugerne erkende den afstand, der altid findes mellem teori og praksis; men det er et lige så uudsletteligt grundtræk i vor natur, at vi afsky at se hele menneskelivet og dets bevægelser indknebnede i stående, al ejendommelighed og fri behandling af de os mødende forhold udelukkende formler. Disse to stridige drifter passe vel sammen hos et væsen, hvis bestemmelse er en evig fremskridende udvikling, ikke en fast besiddelse.

1) Skandinavisk literaturselskabs skrifter 1812, 153 f. Eunomia I. »Af mit liv« I, 150 f.

2) Grundlinien einer Kritik der bisherigen Sittenlehre.

I disse ord tør vi vel nok sige, at Ørsted har udtalt den tanke, der nu var blevet sjælen i hans betragtning af menneskelivet. Han var gået ud fra en spekulation, der mente apriori at kunne opstille grundsætninger, af hvilke hele virkeligheden kunde, om ikke deduceres, så dog forklares. Dette standpunkt opgav han dog hurtigt; selv Kants berømte moralprincip, at man skal indrette sine handlinger efter sådanne grundsætninger, der egne sig til at antages som almindelige love, fandt han uskikket til at være rettesnor for menneskenes handlinger, uagtet han aldrig holdt op at betragte det med ærbødighed. Han har selv opstillet lignende grundsætninger: at vi bør gøre hele vort liv til et aftryk af den evige fornuft, der åbenbarer sig i os, eller at man kunde betegne lydighed mod Gud som etikens grundlov. Men så rigtigt som dette er, så er der dog slet intet vundet ved at sætte en sådan almensætning i spidsen for videnskaben. Det »mellemrum«, han så ofte omtaler, der kun kan fyldes af en sund moralsk dømmekraft, åbner sig dog altid på ny, når den almindelige sætning skal anvendes af de enkelte i de enkelte tilfælde¹⁾.

Men derfor blev Ørsteds metode ikke induktion i ordets moderne forstand; han vil ikke opgive den egentlige filosofiske behandling af moralen eller retslæren, og ikke nøjes med at gå ud fra den sædelige verdensorden eller den bestående ret. Vi have set, hvorledes han stræber at bestemme ejendomsrettens og strafferettens begreber. Men disse udledes ikke af et almindeligt princip, de blive, om vi så må sige, til ved en dialektik mellem teorien og det stof, den skal anvendes på. Alt kommer an på, at grundsætningerne bringes i anvendelse under stadig hensyn til livet, Når der siges om en sætning, at den er god nok i teorien, men den passer ikke

¹⁾ »Af mit liv« I, 175 f.

i livet, da er det kun et vidnesbyrd om, at der er noget skævt i teorien, denne er dannet uden det nødvendige kendskab til virkeligheden, som den skal anvendes på. Vil man med et enkelt ord betegne Ørsteds metode, da er det vistnok rettere at kalde denne dialektisk, end at sige, at han er »en udpræget dogmatiker«¹⁾.

Det vil heraf let kunne ses, at Ørsted mere og mere måtte opgive den såkaldte naturlige retslære, der i alle tidligere systemer spillede så stor en rolle. Den har, siger han, kun ved ubevidste lån fra de virkelige retstilstande kunnet udfylde de huller, der måtte blive i et system, som kun skulde udledes af bevidstheden. Men der stod for ham billedet af en anden retsfilosofi, der skulde behandle alle de vigtigste retsforhold således, som de fornuftigvis bør ordnes både for at sikre de enkeltes frihed og personlighed og for at befordre samfundets fremskridende velbefindende, og det ikke blot sanselig taget, men også for så vidt de bestå i højere livsgoder. Den skulde afhandle både selve statsforfatningen og de mange i staten fornødne indretninger f. eks. retsorganisationen, rettergangsmåden, kirke- og undervisningsvæsnet, fattigvæsnet m. m. Ved hver sags behandling skulde først det almengyldige fremhæves, dernæst det, som må bestemmes forskelligt efter tilstande og forhold. Men det almengyldige skulde ikke blot være det lidet, som kan siges at være bestemt ved fornuftnødvendighed, men også alt, hvad der under den nuværende civilisationstilstand må gælde i alle velordnede stater. Det hele skulde få liv og anvendelighed ved overblik over den ordening, der virkelig fandtes i oplyste stater. En sådan retsfilosofi vilde på en ganske anden måde føre ind i de virkelige retsforhold og danne til sund og frugt-

---

¹⁾ Ussing, Ørsted som retslærd s. 76.

bar eftertanke over disses befæstelse og forædling, end den sædvanlige naturret¹⁾.

Benævnelsen »den naturlige ret« vilde Ørsted derimod anvende i en ganske anden betydning end den hidtil sædvanlige. Han indbefatter derunder de regler, som aldrig ere blevne optagne i de skrevne love, men som den almindelige folkebevidsthed har anerkendt som grundede i samfundets tarv, således som de under medvirkning af folkets karakter, sæder, religiøse forestillinger, historiske begivenheder og andre forhold ere blevne opfattede. Disse regler have for en stor del dannet sig, inden skrevne love blev til, og de ere i disse forudsatte som givne, i det den virkelige lovgivning ofte knytter sine enkelte bestemmelser til dem. Det er ikke retssædvaner, han herved sigter til; som eksempler nævnes, at der i grænserne for ejendomsretten findes adskillige sådanne regler, såsom, hvor vidt ejeren af jord har ret til, hvad der findes i denne. I ægteskabsretten er der adskillige grundsætninger, som ikke kunne udledes af den metafysiske retslære, at ægteskabet er monogamisk, at ægteskab mellem ascenderer og descendenter samt mellem søskende er forbudt, at manden er familiens hoved, at konen følger mandens stand og værneting, at adelskab kun forplantes til mandlige descendenter (uagtet D. L. 1, 2, 11 nævner ægte børn og afkom) m. m. Om denne naturlige ret siger han, at »alt dette, der endog udgør det vigtigste grundlag for den i de virkelige stater gældende ret, kan ingenlunde siges at være positiv (sat) ret, men må i ordets rette forstand siges at være naturlig ret«, og han advarer imod at optage alle i den sunde fornuft og folkets sæder grundede retsregler i de positive love; det vilde blive vanskeligt ved almindelige og bestemte

¹⁾ »Af mit liv«. Smlg. Goos, Nellesmann og Øllgaard, »Ørstedes betydning for den dansk-norske retsvidenskab« I, 31 f.

udtryk at betegne den sande grænse for disse sætninger, og fejlede man, kunde man let forvanske den ægte ret¹⁾.

Det synes, som om han her måtte være lige ved at komme ind på den historiske udvikling af retsbegreberne, hvis betydning han vel anerkendte, men som han aldrig gjorde alvor af at anvende. Hvis det sker noget sted, er det en ren undtagelse, at han anfører ældre citater end Christian IV's recesser, der jo havde betydning som en slags forarbejde for danske lov, og jyske lov, der endnu var grundlag for den slesvigske ret. De gamle provinslove nævner han næppe nogensinde, uagtet der i de af ham redigerede tidsskrifter findes retshistoriske afhandlinger af andre; den afskaffede lovgivning har åbenbart ikke interesseret ham.

Uagtet her ikke kan gås nærmere ind på Ørsteds egentlige juridiske afhandlinger, skal her dog anføres et par eksempler på, hvorledes de fremkaldtes ved hans embedsvirksomhed, der bestandig gav ham anledning og tilskyndelse til nye undersøgelser.

I året 1807 skrev han en afhandling om det juridiske bevises natur og væsen, et af de æmner, der alt var antydede i skriftet om trykkefrihedsanordningen. Det var den gang almindeligt, at juristerne antog, at det var lovens sag nøjagtigt at fastsætte betingelserne for den juridiske vished, om hvilken der taltes, som var den af en ejendommelig fra den almindelige moralske vished forskellig art, der endog ofte sammenstilledes med den matematiske. Ørsted derimod hævdede, hvad den gang blev anset for paradokst, at den kun var en art af den historiske vished, der ikke blot måtte tilvejebringes ved de i loven særligt hjemlede beviser, vidner, tilståelse m. m., men også ved sådanne omstændig-

---

¹⁾ Af mit liv I, 148. Goos, Nellesmann og Øllgaard, anf. skr. 40. Ørsted, Håndbog i dansk-norsk lovkyndighed I, 84—91.

heder, der i deres forening ingen fornuftig tvivl efterlod. Det var altså indiciernes betydning, han vilde bringe til anerkendelse. Hans fremstilling fandt ingen modsigelse; indiciebeviset blev af og til benyttet af domstolene, om end med megen forsigtighed, og endelig fik det ved anordning 8. September 1841 udtrykkelig anerkendelse¹⁾.

En anden urigtig forestilling, som Ørsted i det mindste bidrog til at udrydde, var den, at når det var bevist, at den anklagede havde gjort sig skyldig i en lovstridig handling, skulde han, når ikke andet kunde bevises, have lovens formodning mod sig, at han også havde villet gøre den, og altså straffes som en forsætlig overtræder (*præsumtio doli*). Da man nu dog ej kunde forlange, at den anklagede skulde føre et faktisk bevis for, at han ikke havde havt et lovstridigt forsæt, vilde altså alle uagtsomme forbrydere blive dømt som forsætlige, blot for at betrygge folket mod den fare, at dommeren, hvis man overlod sig til hans skøn, muligvis kunde fejle ved ikke at antage forsæt, hvor det virkelig havde været. Principet havde aldrig været gennemført i praksis; ti det lader sig ikke tænke udført, uden at retten måtte opløse sig selv i svaghed eller grumhed. Men den gendrevne sætning kom dog ofte frem senere, ikke blot i bøger, men også endnu i den bayerske straffelov af 1813²⁾.

Ørsted betragtede det som sin pligt som dommer at underordne sine egne meninger under højesterets kendelser, ikke fordi det var sikrest for en dommer ved en underordnet ret at gøre dette, men fordi det vilde være stridende mod alle fornuftige grundsætninger for retsplejen, om en sådan ikke vilde anerkende de af højesteret antagne retssætninger. Der var imidlertid til-

¹⁾ Jurid. arkiv 1807 m. 13, s. 180. Arkiv for retsvidensk. VI, 211 f. Af mit liv I, 142 f.

²⁾ Skandinavisk literaturselskabs skrifter V, 100. Af mit liv I. 145.

fælde, hvor højesteret fulgte en praksis, der gik mod teoretikernes mening; men han kom for det meste til den anskuelse, at praksis i virkeligheden stemmede bedre med loven end teorien. En sådan uenighed var der om forståelsen af D. L. 1, 4, 30 i forbindelse med anordningen 3. Juni 1796 § 2, i det det almindelig lærtes, at når en indstævnet udeblev, burde det antages, at han benægtede klagen, så han altså måtte frifindes, hvis klageren ikke beviste den, medens domstolene gik ud fra det modsatte, at han i så tilfælde burde dømmes efter klagerens påstand. Ørsted påviste her, at den teoretiske forklaring hverken stemmede med lovstedernes ord eller med den grundsætning, at hvad der ej er benægtet, må betragtes som tilstået, og hans fortolkning gik også over i de senere fremstillinger af processen¹).

Endnu skal mærkes, at Ørsted 1811 anmeldte H. Wergelands skrift »Mnemosyne, et forsøg på besvarelsen af den af det kongelige selskab for Norges vel fremsatte opgave om et universitet i Norge«. Han har selv lagt en del vægt på denne afhandling; han blev, siger han, ved at læse bogen grebet af en sådan harme over forfatterens overmod og de forvanskelser, han tillod sig, at han skrev »den skarpeste og mest udførte tilbagevisning, noget sådant angreb har fået fra dansk side«. — Det var ikke vanskeligt at vise, at Wergelands arbejde var overfladisk, hans forslag umodne og usammenhængende, og at en god sag aldrig havde havt en dårligere talsmand end Wergeland, når han holdt lovtale over videnskaben. — Men skriftets betydning lå især i, at her kom første gang Nordmændenes harme over deres fædrelands afhængighed af Danmark frem i sin fulde skikkelse. Gennem det hele går der en uvillie mod alt danskt, som

¹) Eunomia III, 526 f. Jurid. tidsskr. II, 249 f. »Af mit liv« I, 191 f.

den gang endnu var noget nyt; forbindelsen mellem de to riger kaldes ligeså unaturlig som en forbindelse »mellem den kronede hjort og fåret«. Også dette fremtrådte i den utilbørligste form, idet Wergeland med citations-tegn anførte ytringer af danskes foragt og ligegyldighed for Norge, om hvilke Ørsted med rette siger, at de aldrig ere skrevne af nogen dansk forfatter. Men trods alt dette, var der her sået en dragesæd, af hvilken der endnu stundom opvokser harniskklædte mænd¹⁾.

Den 13. Januar 1809 udnævntes Ørsted til meddirektør af det nyoprettede pastoralseminarium og lærer i kirkeret ved dette. Det var ham en stor glæde at overtage dette hverv; han tænkte sikkert, i det mindste endnu den gang, med bitterhed på, at den akademiske vej var bleven lukket for ham. Nu fik han en lejlighed til at prøve, hvad han her var i stand til at udrette. Hans indledningsforedrag²⁾ viser, at han endnu, og sikkert med god grund, har næret mistillid til teologernes interesse for virkelige videnskabelige undersøgelser. Derfor afviser han med stor energi populærfilosofien, »der halvblind i menneskelige ting og helblind i guddommelige ej begriber eller erkender anden realitet end den håndgribelige«; men han tager ikke mindre afstand fra Kant og Fichte, der have påstået, at religionen var staten uvedkommende, ja at denne ikke kunde drage den ind under sin virksomhed uden at røbe ringeagt for menneskerettighederne og mangel på indsigt i sit eget væsen. — Han indskrænkede sig ikke til at give sine tilhørere en fremstilling af de bestående love, men begyndte med videnskabens almindelige del, hvori han ud-

1) Literaturtid. 1811 s. 593 f., m. 38—43. Wergelands skrift er trykt i selskabet for Norges vels skrifter I og II.

2) Arkiv for retsvidenskab VI, 379 f.

viklede fornuftidéen om en kirke i dens forhold til fornuftidéen om retten og rettens repræsentant staten. — Desværre er denne forelæsning aldrig bleven trykt.

De fleste mænd se vistnok med glæde tilbage på den tid, da de først fik en egentlig livsvirksomhed. Der har over denne al tid været en friskhed, som kun tilhører begyndelserne, og som aldrig helt erstattes af den større modenhed, som årene bringe. — Ørsted danner ingen undtagelse fra denne regel, og heller ikke fra den, at ungdomsårene stå i endnu større glans end selv den første manddomstid. Tidsrummet fra 1784 til 1800 var for ham guldalderen; men den efterfølgende tid til 1813 syntes ham dog for en stor del at have opfyldt de løfter, som den gang vare givne. Men nu skulde han opleve, at netop denne periode kom til at stå for den almindelige bevidsthed som en sørgelig tilbagegang; den dådløse krig, som opfyldte dens sidste halvdel og fortærede landets kræfter, trådte således i forgrunden for de senere slægter, at alt andet, hvad der var sket og udrettet, næsten glemtes derved.

Det er ganske vist ikke urigtigt, når man har kaldt dette tidsrum reaktionært; det var det, eller rettere det blev det i mange måder; men man har i alt for høj grad overset, at overgangen ingenlunde var brat og pludselig, således som reaktionen så tidt er optrådt, men at det 18de århundredes liberale synsmåder vedblev at gøre sig gældende langt ind i det 19de. Der havde jo heller intet personskifte fundet sted i de højere embeder, og Reventlow, Schimmelmänn, Colbiørnsen, A. P. Bernstorffs sønner og hertugen af Augustenborg havde ikke forandret deres anskuelser om, at en fri virksomhed for de enkelte var det

hensigtsmæssigste for staten; det var jo også i dette tidsrum, at landboreformerne førtes til en afslutning i samme ånd, som de var begyndte¹⁾. — Det er derfor også kun til dels rigtigt, når trykkefrihedsanordningen er bleven betragtet som skællet mellem to perioder med forskellig retning. Ørsted var ingen ynder af denne anordning; men det kunde ikke falde ham ind at stille sig i en ørkesløs og unyttig opposition mod den; han satte derimod sine kræfter ind på at vise, at den kunde benyttes således, at den ikke behøvede at gøre noget indgreb i en sømmelig kritik og diskussionsfrihed. Med rette kunde han også udtale, at litteraturen i de nærmeste år, efter at anordningen var udkommet, havde en langt større indre værdi end alt, hvad der var skrevet i den tid, da friheden endnu var ubeskåret, og vilde man derimod indvende, at dette kun gjaldt for skønlitteraturens og videnskabens vedkommende, medens derimod forhandlingen af de offentlige anliggender ophørte, kunde han pege på sine egne skrifter; han havde jo bl. a. ikke blot fortolket, men også kriticeret selve den frygtelige trykkefrihedsanordning og på mange andre punkter udtalt dristige anskuelser, der gik stærkt imod den almindelige mening.

Men især følte han sig, man kan godt sige i en personlig gæld til dette tidsrum, der havde hævet den religiøse og moralske bevidsthed til et standpunkt, som det 18de århundrede ikke havde drømt om,

---

¹⁾ Anordn. 1. Okt. 1802 om landskatten og at det privilegerede hartkorns skattefrihed ikke skulde gælde for nye skatter. — 27. Sept. 1805 om fredsskovforpligtelsen m. m. — 26. Jan. 1807 om ophævelse af godsejernes ret til at bevare skattefrihed, når bøndergodset bortsolgtes. — 30. Jan. 1807 om orden ved ugedagsarbejdet. — 3. Juni 1809 om birke- og kaldsrettens indskrænkning. — 8. Jan. 1810 om tienden. — Fremdeles fattigvæsnets og så vel det lærde som almueskolevæsnets ordning.

og genindsat de åndelige livsværdier i deres ret. Der er her 3 navne, som han nævner frem for alle andre: broderens, Øhlenschlægers og Mynsters, hvortil han godt kunde have føjet sit eget. — Også her er Ørsteds dom over tiden forskellig fra den almindelige; men den er sandere og retfærdigere, og det argument, han fører for den, er vel valgt; den tid, hvor de betydelige mænds åndelige udvikling finder sted, må have havt et indhold, der ikke er til at ringeagte.

Da Ørsted i sin alderdom skrev sine erindringer, var det hans hensigt, at han vilde forsvare det standpunkt, hvorpå han selv stod, mod den helt forskellige livsbetragtning, der havde udviklet sig, ligesom han vilde retfærdiggøre sig mod de beskyldninger, der gjordes, og hele den uvillie, der næredes mod ham af en slægt, som ikke forstod ham. Men det gik således, at den største del af det store værk blev et forsvar for hans ungdomstid, i hvilken han selv slet ingen indflydelse har havt på regeringen. Det har ikke bidraget til, at hans bog blev læseligere eller lærerigere; men den, der vil påtage sig det besværlige arbejde at gå den igennem, vil ikke kunne undgå at blive bevæget af at se den gamle mand, der stod tynget af den største upopularitet, krænket af de hårdeste beskyldninger, til sidst anklaget for retsbrud efter hele sit liv igennem at have arbejdet for rettens fremme, glemme det alt for at tage sin ungdomstid i forsvar.

---

3. Kancellideputeret

1813—30.

Den 14. April 1813 udnævntes Ørsted til 4de deputeret i det danske kancelli. Dette blev af sin præsident, Kaas, underrettet om udnævnelsen, og dagen

efter gjorde det forestilling til kongen, hvori det tillige foreslog, at han skulde udnævnes til etatsråd, da de to deputerede C. T. Berner og C. L. Lassen, der fulgte næst efter ham, allerede havde denne titel. Disse to mænd havde alt tidligere været kancelliasessorer, og det ser ud som en erstatning for, at Ørsted nu kom ind foran dem, at de samtidigt fik et lønningstillæg. De øvrige medlemmer var generalprokurøren C. M. T. Cold, C. S. Bülow og P. J. Monrad. Ørsted kom til at forestå 2det departement, under hvilket justitsvæsnet sorterede.

Hans udnævnelse var sikkert et led i de bestræbelser for at reorganisere administrationen, som fandt sted efter krigen, og kancelliet trængte utvivlsomt til nyt blod. — F. J. Kaas, der var dets præsident fra 1804 til sin død 1827, har vist nok selv foranlediget Ørsteds ansættelse. Kaas var ingenlunde udygtig, uden at han dog kan kaldes nogen fremtrædende mand. Han havde haft stridigheder med hertugen af Augustenborg, der tidligere havde været hans varme ven, først om Herlufsholm skoles stilling til universitetsdirektionen, siden endnu mere, da han 1808 sendtes til Norge for at passe på broderen Christian August, og det fjendtlige forhold, der opstod mellem Frederik VI og hans svoger, bidrog sikkert til at befæste Kaases stilling. Han vides aldrig at have forsøgt den ringeste opposition mod kongens villie. I det hele var han godmodig, men højst uforsigtig i sine udtalelser og ofte noget uberegnelig. Ørsted skulde få endog meget alvorlige sammenstød med ham, medens der dog i almindelighed var et ret godt forhold mellem dem. — Den af de deputerede, der havde størst indflydelse, var C. M. T. Cold, der ansås for en særdeles dygtig embedsmand. Han døde 1825 og efterfulgtes da af Ørsted som generalprokurør. — Lassen var måske den af kollegerne, med hvem Ørsted mindst sympatiserede.

Han var i sin tid draget frem af C. Colbiørnsen, og det tilskrives for en stor del ham, at kancelliet bevarede den overlegne tone både overfor de andre kollegier og især overfor de gejstlige embedsmænd, som Colbiørnsen havde indført. Han ansås ikke for at være vel skikket til at forestå 1ste departement, hvorunder de gejstlige sager lå¹⁾. Han stod i en senere tid tillige med H. G. Bentzen (1831—48) bestandig på Stemanns side mod Ørsted. Denne fik derimod en god støtte i M. Lange fra 1825 og M. Hansen fra 1826, begge dygtige mænd, der stod ham nær, så op til ham og delte hans anskuelser. Hverken Berner eller Bülow nød synderlig anseelse, de beholdt også kun deres stilling kort; i det hele var der hyppige forandringer, der kan have bidraget deres til at Ørsteds anseelse mere og mere grundfæstedes²⁾.

Men efterhånden som hans indflydelse gjorde sig gældende, kom der en anden tone over kollegiets optræden. Vilde man med et ord betegne det mest karakteristiske ved Ørsteds administrative virksomhed, kunde man næppe vælge noget bedre end humanitet. Alle ekspeditioner, for hvilke han rådede, var både i henseende til indhold og form affattede med den største hensynfuldhed, hvilket blev så meget mere påskønnet, som man fra den foregående periode havde været vant til noget ganske andet.

Det var som bekendt såre trange tider for landet i sin helhed så vel som for de enkelte, da Ørsted fik del i centraladministrationen. Allerede året før havde Schimmelmann rådført sig med ham i anledning af den forestående reduktion af sedlernes pålydende værdi. Han indgav også sine forslag, der blev fulgt med hensyn

¹⁾ E. Collin, »H. C. Andersen og det Collinske hus« 553.

²⁾ Berner entledigedes 1820; Bülow blev Sællands stiftamtmand 1816. A. Aagesen var kun deputeret et år (1820—21), Løvenskiold 1821—25. A. C. Kiærulff 1825—27.

til ordningen af private gældsforpligtelser, hvorimod der tilstodes de udenlandske kreditorer fordelagtigere vilkår, end han havde tiltænkt dem¹⁾. Siden har han oftere forsvaret forordningen af 5. Januar 1813. Han betragtede den hele finansielle elendighed mere som en ulykke, der vilde have været vanskelig at undgå, end som et vidnesbyrd om slet og ubetænksom regering, og da nu en gang nøden var bleven så stor, at der måtte anvendes stærke midler, fandt han omtrent, at man havde grebet det bedst mulige²⁾.

I det hele har han tiltrådt sin nye virksomhed i håb om, at der nu efter freden skulde komme lysere tider for Danmark. Frederik VI's regeringstid faldt for ham i 3 afsnit. Det ene, guldalderen, strakte sig fra 1788 til 1805, da kronprinsen flyttede til Kiel, hvor han allerede inden han efter faderens død opløste statsrådet, førte en næsten helt personlig kabinetsregering, for hvis skrøbeligheder en jurist aller mindst kunde lukke øjnene. — Netop nu, den 29. Avgust 1814, begyndte den tredie periode ved genoprettelsen af statsrådet, men rigtignok i en meget svækket form. Kongen gav egentlig kun et tilsagn om i visse tilfælde at ville rådføre sig med sine ministre; men disse skulde ikke mere holde forberedende møder, før sagerne forelagdes kongen, og embedsbesættelser, avancementer »og andre nådessager« skulde være dem uvedkommende.

Udviklingen har dog ikke svaret til forhåbningerne. I Ørsteds skrifter vil man så godt som kun finde forsvar også for den måde, hvorpå der regeredes efter 1814. Dette er en følge af, at de ere skrevne i en tid, der i hele perioden 1814—30 ikke formåede at se andet end

1) Ørsted, For den danske stats opretholdelse i sin helhed, 101. — Eunomia I, 429—32.

2) Se især: Betragtninger over Danmarks nuværende pengevæsen. 1815.

ulykke, fattigdom, fornedrelse og smålighed, og det var hans opgave at vise, at den også havde sine lyspunkter, og at kongen og hans rådgivere havde været gennemtrængte af en oprigtig iver for at ramme folkets bedste. — Men hans embedsvirksomhed, således som den fremtræder for os i de betænkninger, han har afgivet, viser os ved siden heraf et andet billede. Her er han i en stadig virksomhed for at bevare den frihed, der var en arv fra fortiden, og for at give den hele administration et så human og liberalt præg som muligt. Ingen har fra den dag af, da han trådte ind i kancelliet, arbejdet som han på at forhindre, at den almindelige europæiske reaktion også skulde lægge sin trykkende hånd på Danmark.

Hvad der forsonede ham med tiden, var dels det stærke åndelige liv, der rørte sig i den, man véd ikke, om man skal sige til trods for eller netop på grund af det store materielle tryk, der hvilede på folket¹⁾. Men dertil kom tillige hans store kærlighed til og ærbødighed for kongen. De svage sider ved kong Fredrik VI's person og regering ere så tidt fremhævede, at her ikke atter behøver at peges på dem. Men ved siden af må det dog ikke overses, at denne konge, hvis regeringstid var bleven så ulykkelig for hans folk, og det sikkert ikke uden hans egen skyld, dog var knyttet til det ved langt stærkere bånd end mange dygtigere og lykkeligere fyrster, og det var ingenlunde blot almuen, men de bedste og selvstændigste både mænd og kvinder, der med en urokke-

¹⁾ Hvor ubilligt der endnu kan dømmes om tidsrummet 1814—39, har C. St. A. Bille givet et slående eksempel på i »National-økonomisk tidsskrift« 1895 s. 420, hvor det siges, at de lidte tab af ydre magt for Danmark vare ledsagede af »et åndeligt mørke, som kun enkelte lysstråler formåede at gennembryde«. Det er Ørstedernes, Mynsters, Grundtvigs, Øhlenschlægers, Rasks, Weyses og Thorvaldsens tid, om hvilken der tales således!

lig tillid og ærbødighed så op til den lille, uanselige mand, som de synes os overlegne næsten i alle henseender. Den hårdhed og hensynsløshed, der havde præget hans karakter i ungdommen, kunde godt komme op i ham endnu, især i form af hidsighed, når han fandt, at nogen gik hans kongelige rettigheder for nær. Det følgende vil vise, at Ørsted endogså i høj grad har måttet prøve dette. Men hverken han eller nogen anden tvivlede om, at selv om kongen krænkede dem, ja gjorde dem uret, så var det dog, fordi han selv var overbevist om, at han burde handle, som han gjorde. Han var til visse fremmed for enhver filosofisk påvirkning, men der var ingen af Kants disciple, for hvem pligten var mere absolut end for ham. Når det var ham klart, at det gjaldt hans pligt, skånede han hverken sig selv eller andre. Men havde han så slået til og ramt hårdt, varede det ikke længe, inden han viste, at han ikke var vred; han vidste godt, at kongens unåde var en tung byrde for en undersåt at bære, og det var sjældent, han lod den længe hvile på nogen. Det er let at påvise fejl, han har begået; han har mange gange savnet overblik og fremsyn, og enkelte handlinger af ham kan være stærkt vilkårlige. Det vil på den anden side også vise sig, at han tidt har lagt en mærkelig sund sans for dagen, og det bør påskønnes, at det hjalp godt til at komme over de trange tider med deres mange savn og ydmygelser, at der var et så godt forhold mellem konge og folk; men Fredrik VI's storhed, hvis man tør tale derom, består i den mærkelige magt han havde over sit folks hjærte, så selv ulykkerne kun befæstede dets kærlighed til ham. Det var måske ikke noget meget smagfuldt udtryk, biskop Mynster fandt derfor, da han konciperede den første stænderforsamlings adresse, og der udtalte, at »folkets hjærte slog i kongens bryst«, men det var ikke desto mindre den gang sandt.

Det må sikkert også tilskrives kongens personlige

egenskaber, at Ørsted, hvor tidt han end var i opposition mod hans bestræbelser, aldrig har følt uvillie mod selve absolutismen. Han ønskede den størst mulige frihed for alle på det private livs område, religionsfrihed, pressefrihed, handels- og næringsfrihed; han vilde give alle regeringshandlingerne den størst mulige offentlighed, så folket kunde lære at kende deres motiver; men han fandt ikke, at der behøvedes garantier mod absolutismens vilkårlighed, eller rettere sagt, han mente, at det var uberegtiget at betegne den danske regering som absolutistisk. En absolut magt måtte der findes i enhver stat, også under konstitutionelle former; men absolutisme, siger han, »findes kun der, hvor der gøres en absolut brug af den absolute magt, når man sætter sig ud over de love, til hvis hævvelse magten var en betroet. På en sådan udskøjelse har man lige så stærke eksempler under republikanske og konstitutionelle former som i de rene monarkiske stater, og skønt en god og efter folkets tilstand vel afpasset konstitution vist nok kan være et kraftigt værn derimod, så er dog absolutisme i denne ordets rette forstand ingenlunde den rene monarkiske stats særkende. Mindst kan man påstå, at det danske folk levede under absolutismen og først 1848 derfra blev forløst«¹⁾. Der er herimod indvendt, at »det må synes utvivlsomt, at absolut betyder løst fra ydre forpligtelser. Dette var de danske konger fuldt ud, og de viste til tider, at de var det«²⁾. Men der er dog en sandhed i Ørsteds betragtning; ti om end lovene f. eks. ikke forhindrede, at kongen kunde omstøde en højesteretsdom, måtte det dog anses for umuligt, at dette kunde ske; det kan ikke nægtes, at kong Fredrik VI, om end i meget enkelte tilfælde, har unddraget sager fra appel til højesteret eller på anden

---

¹⁾ »Af mit liv« I, 136.

²⁾ Rubin, Fredrik VI, 14.

måde afgjort administrativt, hvad der hørte under domstolene; men det var så sjældent, at dette skete, og det mødte hver gang så mange vanskeligheder, at man let kunde skønne, at her kun var en levning fra tidligere tiders praksis, og at denne snart vilde forsvinde. Under Christian VIII fandt heller intet sådant sted. Men det var meget mere end en indre forpligtelse, der her pålå kongerne, om end der intet stod derom i loven. De uskrevne love ere tidt vanskeligere at bryde end de skrevne.

Netop i de traditioner, der således bandt de danske konger, så Ørsted en garanti for, at deres regimente ikke kunde skifte karakter, medens han satte temmelig ringe pris på den sikkerhed, som en virkelig forfatning kunde yde. Frihed bestod for ham ikke i »skattebevillingsret« eller anden lovgivende myndighed, men i at folket besad de reelle friheder, som han bestandig stræbte efter at udvide og bevare. Det ligger nær her først at nævne trykkefriheden; hans ungdoms kærlighed til den forsvandt aldrig, hvor hårdt han end selv måtte lide ved den måde, hvorpå den brugtes. Mindre tro har han måske været mod religionsfriheden, om han end altid har stræbt at skaffe den så stort rum, som lovgivningen tillod; men det må betænkes, at han her havde denne mod sig, medens han i trykkefrihedssagen havde i det mindste grundbestemmelserne for sig. Også i økonomiske spørgsmål, med hvilke han dog efter sin stilling fik mindre at gøre, holdt han på handelens og næringsvejenes frihed. Han taler således om »de lyse statsøkonomiske grund-sætninger«, som Adam Smith og hans skole havde gjort gældende, og han billiger, at generaltoldkamret lige fra c. 1814 havde fulgt dem¹⁾.

---

¹⁾ »Af mit liv« III, 327.

Der kan her ikke være tale om at give nogen fuldstændig skildring af Ørsteds virksomhed i kancelliet og endnu mindre af hans arbejde i de talrige kommissioner, han var medlem af. En sådan vilde svulme op til et værk, som ingen vilde læse, og hvor det vilde blive vanskeligt at undgå, at billedet i sin helhed forsvandt i lutter enkeltheder. Når der da skal træffes et valg, hvorved der kan fås et indtryk, om ikke af, hvad han har udrettet, så dog af ham selv og af den retning, hvori hans bestræbelser er gåede, er det naturligt, for så vidt der ikke er særegne grunde til andet, at holde sig til de hovedpunkter, han selv har fremhævet i »Af mit livs og min tids historie«. Billedet vil ikke derved blive partisk; ti det er netop de sider af hans gerning, der særligt ere blevne anfægtede, han fortrinsvis behandler.

Året efter, at Ørsted var bleven medlem af kancelliet, udkom som bekendt anordningerne om almueskolevæsnets, der blev slutstenen på den bygning, der var begyndt ved de store reformer i det forrige århundrede, i det de ulykkelige økonomiske forhold i det mindste indtil 1830 forbød at gå videre på denne vej. Det kunde kun tilfredsstille Ørsted, at det reorganisationsarbejde, som han skulde tage sin del i, således begyndte med en tilslutning til hans egen ungdomstid, der stod for ham i et klarere lys end noget andet afsnit i Danmarks historie. Kancelliet kom dog kun i ganske enkelte punkter til at rette det provisoriske reglement af 1806, efter hvilket skolevæsnets i det mindste på øerne allerede var ordnet. Det var på den yderste tid, skoleanordningen udkom; var den bleven opsat et eller to år til, vilde den, hvis det overhovedet havde været muligt at få den ud, have fået en langt tarveligere skikkelse, og som det gik, blev den egentlig mere et løfte om, hvad man, når der kom bedre tider, vilde stræbe at nå, end den kom til at betegne et virkeligt fremskridt. Ørsted har selv betegnet

de hindringer, skolevæsnets udvikling mødte, især den indbyrdes undervisning, som en af de ting, der har voldt ham størst kummer i hans embedsvirksomhed. Vi må derfor omtale dem lidt nærmere¹⁾.

Allerede 1816 forlangte kongen kancelliets erklæring, om der ikke var gået for stærkt på med iværksættelsen af den nye skolelov, medens de dårlige tider måtte tilråde større lempelighed, og om det ikke efter omstændighederne var rettest at standse den hele sag indtil videre. — Kancelliet synes her at have stået fuldstændig enigt; det afviste med energi både klager fra præsterne over seminaristerne, fra godsejere og bønder over bekostningen og fra de sidste over sommerskolegangen, gymnastikken osv. — Men det viste sig snart, at der virkelig var uoverstigelige vanskeligheder. Mange steder, især i Jylland, blev almuen overbebyrdet. Seminariefonden så vel som amtsprovstierne fik deres indtægter ved afdrag fra de større præsteembeder; men disse var ikke længere i stand til at betale, hvad de havde kunnet udrede i tidligere tid. — Kongen havde vel 1816 givet efter for kancelliets forestillinger, men han havde ikke opgivet sin mening, der jo også ved tidernes ugunst havde vist sig at være den rette, og nu fremkom der, såre belejligt for ham, en ny metode, den her såkaldte indbyrdes undervisning, som skulde gøre det muligt med lærere uden synderlig uddannelse at undervise mange flere børn end hidtil .og dog nå det samme resultat. Desuden har den sikkert anbefalet sig for kongen ved den hele næsten militære orden, den vilde indføre i skolerne.

Der kom ret fart i denne sag, da kongens adjudant, kapitain J. N. B. Abrahamson i året 1818 kom hjem fra udlandet fuld af begejstring for metoden og vidste at

¹⁾ »Af mit liv« III, 177.

gøre kongen lige så ivrig for den. De gamle pædagoger af den ældre skole kunde ikke gå ind på tanken om, at en sådan mekanisme skulde kunne erstatte den personlige påvirkning af læreren på eleverne, og da kongen ønskede, at der skulde indrettes en københavnsk almueskole til normalskole for den indbyrdes undervisning, trak skoledirektionen tiden ud, uden at der skete noget. — Direktionen straffedes da med, at de militære skoler unddroges fra dens opsyn og lagdes under Abrahamson, der nu i en af dem indrettede sin normalskole.

Der nedsattes endvidere en kommission, der skulde gøre forslag til metodens almindelige anvendelse; i denne måtte de to biskopper, Münter og Boisen, høre mange »uartige ord« af Abrahamson; men Lassen, der havde sæde på kancelliets vegne, blev aldeles vundet for metoden. Da Kaas, der påvirkedes af dens gejstlige talsmand, daværende amtsprovst Mønster, gik i samme retning, havde den nu fået indflydelsesrige talsmænd i kancelliet. — Selv om vi intet positivt vidste derom, kunde der ingen tvivl være om, på hvilken side Ørsted stod i denne sag. Men han så i den måde, hvorpå den københavnske skoledirektion var optrådt og bleven behandlet, et advarende eksempel på, hvortil en ligefrem modstand vilde føre. Kongens iver var så stor, at det kunde befrygtes, hvad da også den nedsatte kommissions flertal foreslog, at det skulde blive befalet at indføre metoden. Kancelliets forestillinger fra denne tid falder ligesom i to stykker; i det første roses metodens ypperlige virkninger og det anbefales at anvende den; i slutningen fremhæves, at den dog ikke vil kunne benyttes i alle fag, og at den ikke bør påbydes. Der er intet spørgsmål om, at det er Lassen, der taler i den første og Ørsted i den sidste del. Men denne undgår omhyggeligt at fremkomme med noget separatvotum, kollegiet optræder bestandig som en enhed. — Ved den

afgørende resolution af 21. Avgust 1822 blev det heller ikke påbudt, men kun tilladt at indføre metoden, og det endda kun i almueskolens nederste klasse. — Dette skyldes sikkert den holdning, som Ørsted indtog. Det var store indrømmelser, han måtte gøre, men en mere bestemt modstand vilde utvivlsomt være bleven skæbnesvanger både for ham selv og hans sag.

Som bekendt gjorde Abrahamson, stadigt støttet af kongen, sit bedste for at forvandle tilladelsen til en tvang, og i de talrige sager, der fremkom, hvori det gik ud både over biskopper og provster, der ikke var ivrige nok, gjorde Ørsted sit bedste for at mildne de irettesættelser, der i reglen var uundgåelige. Men det hele gik bestandig ud på at gøre så store og forlange så små indrømmelser som muligt, for dog at opnå lidt. — Først 1830 møde vi et minoritetsvotum i en sag af denne beskaffenhed, i det Ørsted og Lange modsatte sig, at den indbyrdes undervisning opretholdtes i et jydsk sogn, hvor der klagedes over, at de børn, der undervistes efter den, ikke lærte ordentlig religion. Men da sang den på sit sidste vers, om det end varede længe, inden det lykkedes at få den helt ud af skolen. — Det er let at forstå, at denne sag måtte falde Ørsted tungt på hjertet; om end den forsigtighed, hvormed han optrådte, var både nødvendig og fornuftig og virkelig også udrettede noget, er der noget lidet tilfredsstillende ved således at krydse sig frem¹⁾.

Der er intet, for hvilket Ørsted har stridt så trofast og udholdende som for at bevare trykkefriheden. Der som overalt har han rettet sig efter forholdene og

¹⁾ »Af mit liv« I, 342 f. L. Koch, Den danske landsbyskole, 78—104.

nøjedes med, hvad han anså for opnåeligt, om det end var langt fra, hvad der i hans øjne var ønskeligt, og det stillede sig i hele Frederik VI's tid således, at det gjaldt om at bevare den tilstand, som anordningen af 27. September 1799 havde skabt; at komme videre var umuligt, og det kostede møje nok at forhindre, at de indskrænkninger, der foretoges, ikke endte i en virkelig censur.

Han har dog sikkert begyndt med større forventninger om, hvad han skulde kunne udrette; ti året efter at han var indtrådt i kancelliet, gjorde han et, rigtignok hurtigt standset tilløb til at tilvejebringe en forandring i trykkefrihedsanordningens forbud mod anonymitet. — Kancelliet havde allerede i begyndelsen af året 1814 lejlighedsvis gjort opmærksom på det ubillige i, at anonymitet var forbudt i kongeriget, men ikke i hertugdømmerne. — Det vilde dog den gang ingen forandring foreslå, da tiden dertil var ugunstig, medens forholdet til de andre magter var så spændt. Men noget senere indgav C. Molbech en ansøgning om at måtte optage anonyme bidrag i det af ham redigerede tidsskrift »Athene«. Alle kancelliets medlemmer var enige om at anbefale dette; men Ørsted ønskede tillige, at der skulde andrages på en ophævelse af hele forbudet mod anonymitet; »ti det vigtigste savn i den nuværende trykkefrihed er en lovhjemlet anonymitet«. Han gjorde tillige opmærksom på, hvor let forbudet kunde omgås. Udgiverne af de tidsskrifter, hvori trykkefriheden om ikke juridice, så moraliter misbrugtes, erklærede simpelthen, at de selv var forfattere til alle uunderskrevne stykker. Mærkeligt nok synes det ikke ved denne lejlighed at være bleven omtalt, at når anonymitet tillodes, vilde idømmelsen af censur som straf have tabt en stor del af sin virkning. — Cold erklærede sig ganske enig med Ørsted; men han fandt ikke tiden passende til et sådant andragende; »muligen vilde endog den gode sag finde

modstand, dersom man under nævnte omstændigheder søgte at forfægte den«. Kancelliet nøjedes derfor med at begære tilladelse til at bevilge Molbechs ansøgning og under lignende omstændigheder at tilstå andre udgivere det samme, når deres personer tilbød tilstrækkelig garanti, og dette bevilgedes d. 4. Marts 1814¹⁾.

Ørsted skulde snart komme ud af troen på, at der lod sig udvirke formildelse af presselovgivningen. Kort efter skrev Baggesen i et tidsskrift, han udgav, »Søndagen« en artikel: »Napoleons og Marie Louises bryllupsfest«, hvori han gav sin forbitrelse mod Napoleon luft, kaldte ham »frihedens og fredens selvkrønedede morder« og brugte floskler som: »den sletteste undersåt blev kejser«. — Politidirektøren vilde ikke forbyde salget af vedkommende blad; ti Danmark var da i krig med Frankrig, og anordningen forbød kun strafværdige eller utilbørlige ytringer om de i venskab med Danmark værende magter. — Kancelliet derimod troede ikke at kunne lade sagen gå hen; Baggestens artikel voldte almindelig forargelse. Danmark havde i mange år været kejserens forbundsfælle, den almindelige stemning var på hans side, og et angreb som dette kunde den gang med rette kaldes et æselsspark til den døende løve. — Det blev da forbudt at sælge bladet, og kancelliet mente at være i sin ret, da det ikke blot skulde forhindre fremkomsten af strafværdige, men også af utilbørlige udtalelser. Artiklen var i ethvert tilfælde usømmelig, og den kunde blive politisk betænkelig, hvis krigslykken vendte sig. Det var den slags argumenter, som bestandig førtes, når der kom et tilfælde, hvor det syntes ønskeligt at skride ind, medens der savnedes lovlig hjemmel.

¹⁾ Forestillingsprotokol, 2. dep. 1814 nr. 19 og sagens indlæg. Det er en hukommelsesfejl, når Ørsted, »Af mit liv« I, 113 anfører, at det skulde have været et andragende fra Drewsen, der gav anledning til denne sag.

Ørsted kæmpede af al magt for at sætte igennem, at her intet skulde foretages. Baggesen havde ikke overtrådt presseloven; ti han havde ikke angrebet en venskabelig magt; bogtrykkeren havde ikke forset sig; ti han havde opfyldt sin pligt ved at sende et eksemplar af bladet til politidirektøren, og denne havde havt ret til at nægte at beslaglægge det.

Men sagen fik snart en farligere skikkelse; kongen nøjedes ikke med at give kancelliets flerhed medhold i det enkelte tilfælde, men han gav det gennem Kaas ordre til at gøre forestilling om, at de skrifter under 24 ark, der skulde sendes til politidirektøren, ikke måtte forhandles, før denne havde givet sit samtykke dertil. — Ørsted påviste, at dette aldeles stred mod fdn. af 27. September 1799, der ikke talte et ord derom. Det vilde blive en censur på alle sådanne skrifter, og »en sli­g censur vilde endog være den mest uhensigts­mæssige og trykkende, som noget land kender; ti i stedet for at få sit manuskript forud prøvet og derved at blive sikret mod ansvar og skade, skulde man først lade skriftet trykke, og når det ej fandt censors bifald, se oplaget sig frataget, og derhos endda stå til ansvar, hvis skriftet indeholdt noget lovstridigt«. — Endvidere bestred han sine kollegers opfattelse af ordene »straf­værdige eller utilbørlige« udtalelser. Han havde ikke glemt, at han offentligt havde skrevet mod dem, der i sin tid havde fundet, at fdn. af 27. Sept. 1799 var værre end censur; men dengang faldt det ham slet ikke ind, at dennes § 26 kunde fortolkes på den måde, som nu gjordes gældende. Hvis han havde uret i sin opfattelse af disse ord, at de beskrev den samme og ikke to for­skellige ting, måtte han tiltræde den mening, han før havde bekæmpet; men han vilde da også kun ønske, at kancelliet vilde bede kongen om at genindføre den gamle censur. — Ligesom sine modstandere anførte også han

en politisk grund, skønt den egentlig var sagen uvedkommende; »ti kancelliet kan ikke foretage sig andet, end hvad de gældende love hjemle«. Men de nye allierede kunde dog let betragte det som et bevis på, at kongen ikke var deres sag så meget hengiven, når man nu ikke vilde finde sig i nogle ukvemsord mod kejser Napoleon, medens den engelske regering i mange år, endog af forfattere, der vare under censur, upåtalet var bleven kaldt en røverregering.

Det er i et votum i kancelliet, Ørsted udtaler dette, der noksom bærer præg af, i hvor høj grad den hele sag lå ham på sinde. I en separatforestilling til kongen gentog han det samme i en afdæmpet form, men forgæves. Den 13. Maj 1814 resolverede kongen, at de skrifter, som skulde indsendes til politidirektøren, ikke måtte forhandles eller fordeles, før denne havde givet sit samtykke dertil. Der tilstodes ham en frist af 24 timer for blade og skrifter under et ark, og 4 dage for større skrifter. — Baggesen gjorde siden et forsøg på at få sin sag for domstolene, men kongen bifaldt kancelliets forslag, at det skulde afslås, da beslaglæggelsen »beroede på en actus magistralis, der ikke hører under domstolene«. I denne forestilling havde Ørsted ingen del; han var da på en baderejse til Driburg¹⁾.

Havde kongen, hvad der vel er utvivlsomt, den hensigt ved pl. 13. Maj 1814 at komme så nær til en virkelig censur som muligt uden ligefrem at indføre den, så lykkedes planen, man kan sikkert sige over forventning. Risikoen ved at lade et blad eller endnu mere et større skrift trykke for derefter at underkaste det bedømmelse var for stor til at de fleste turde løbe den. Det blev almindeligt, at der indsendtes manuskript eller korrektur-

¹⁾ Indlæg til reskr. 13. Maj 1814. 2det dep.'s forestillingsprotokol 1814 m. 301. — »Af mit liv« I. 98 f.

ark, og gjorde tilsynet indvendinger, fandt forfatterne sig i at foretage rettelser og udslettelser for overhovedet at få deres arbejde frem. — Den hele tilstand betegnes træffende af Ørsted, når han siger, at reskriptet af 13. Maj 1814 havde »forkvaklet« trykkefriheden¹⁾.

Endnu en indskrækning af pressefriheden fandt sted ved pl. 10. Juni 1818. Kongen havde da forlangt forestilling til en nærmere bestemmelse af fdn. 27de Sept. 1799 med hensyn til skrifter, hvorved fremmede regenter kunde anse sig fornærmede. Forordningens § 8 bestemte, at sådanne ytringer ikke måtte fremføres, uden forfatteren havde hjemmel for dem. Udenrigsminister N. Rosenkrands havde nu i et forefaldent tilfælde udtalt, at han »ikke så sig i stand til at forfægte den sætning, at en forfatter, der tillader sig fornærmelser mod en fremmed regering, kan fri sig ved, at han blot har gentaget, hvad en anden før ham har sagt«. Kancelliet gjorde ingen vanskeligheder ved at forandre loven således, at herefter ingen hjemmel kunde fri den forfatter, der talte hånende eller utilbørlige ord mod fremmede regenter. Sagen havde ikke stor betydning, da kun de privilegerede blade, der var under censur, kunde meddele udenlandske politiske efterretninger²⁾.

Udenrigsministeriet viste i det hele den småligste påpassenhed selv med udtalelser i de elendigste piecer og blade, både i Rosenkrands's og hans eftermands Krabbe Carisius's tid; først da denne afløstes af H. Reventlow Criminil 1842, blev det muligt at indføre en liberalere fremgangsmåde. — I året 1820 fik J. K. Høst beslaglagt et »Tillæg til politik og historie«, fordi han deri havde udtalt, at Gustav IV af Sverrig ikke var Gustav III's søn. Ørsted, der iøvrigt kalder skriftet

¹⁾ »Af mit liv« II, 264.

²⁾ Forestilling til pl. 10. Juni 1818.

»jask«, holdt stærkt på, at det ikke kunde forbydes, al historie vilde være umulig, når man ikke måtte udtale sig om afdøde regenter, og Gustav III hørte desuden til et fyrstehus, som ikke længer var regerende. Kancelliets andre medlemmer var omtrent enige med ham; men Kaas sendte deres vota til Rosenkrands, der frarådede skriftets trykning, da det kastede skygge på Gustav III's dronning, der var en dansk prinsesse. »Jeg indser ikke«, siger han, »at en dansk har noget kald til på denne måde at berige historien, skulde han end ved undladelsen finde det umuligt at skrive historie«. Det var herefter naturligvis forgæves, at Ørsted yderligere søgte at forsvare sit og sine kollegers standpunkt. — Han gjorde ved denne lejlighed, ligesom oftere, opmærksom på, at det var en uheldig følge af de mange indskrænkninger af pressefriheden, at det var blevet den almindelige mening, at når et skrift havde gennemgået skærsilden og udkom, kunde man gå ud fra, at regeringen billigede dets indhold¹⁾.

Det var kun lidt, eller rettere intet, som det lykkedes Ørsted at sætte igennem i denne stadige strid for trykkefriheden, og det kan egentlig ikke undre os; ti det synes næsten, som om han har været den eneste, der brød sig om den. Det var knap nok, at de, der rantes af de vilkårlige pressereskripter, klagede, og var der nogen, der blev ilde medhandlet i blade eller piecer, var deres første tanke at udvirke et forbud hos regeringen, der kunde fri dem fra denne ulempe. — I året 1831 androg professor H. N. Clausen på, at der måtte blive nedsat en kommission for at bedømme, om han i sit skrift om katolicismen og protestantismen havde gjort brug af nogen frihed, som måtte anses for upassende for en teologisk professor. — Universitetsdirektio-

¹⁾ Skrive- og trykkefriheden 1820—47. Pakke i rigsarkivet.

nen foreslog da tillige, at det skulde bestemmes, at når forfattere, der var under censur, udgav skrifter, skulde censor standse disse, også hvis de indeholdt private injurier. — Direktionen havde gjort et lignende forslag 1825; men da havde Ørsted modsat sig det og hævdet, at den idømte censur ligesom den gamle kun var berettiget til at forbyde skrifter, der indeholdt angreb på stat, religion eller sædelighed. — Også nu afslog kancelliet at gå ind på nogen skærpelse af lovens bestemmelser. Det påviste den forbindelse, der var mellem censuren og forbuddet mod anonymitet, så at en strengere censur også vilde medføre en strengere overholdelse af pålægget om, at forfatteren al tid skulde nævnes. Men »ligesom enhver yderligere indskrænkning af trykkefriheden må undgås, så længe ikke særlig vigtige grunde fordre det, således gælder det endog i særdeles grad om de indskrænkninger, der stå i forbindelse med den påbudte forfatternevne«. — Dette viser, hvor der den gang endnu efter julirevolutionen var den største liberalitet. Clausen henvendte sig til Stemann — ikke til Ørsted, hvis mening han kendte — og det er klart, at han ønskede en lovbestemmelse, der kunde betrygge ham mod den ganske vist ubillige behandling, der var bleven ham til del ¹⁾).

Der er en kendelig forskel på den måde, hvorpå Ørsted optræder i de første 3—4 år, han sad i kancelliet og senere. I de første trykkefrihedssager går han langt dristigere til værks end i sagerne om den indbyrdes undervisning, hvor han dog var lige så overbevist om, at kongen var kommet på en uheldig vej. Men han

¹⁾ Reskr. 7. April 1825 og 27. Sept. 1831. Reskriptsamlingen. — H. N. Clausen, »Af mit levned og min tids historie«, 119—20.

havde også i mellemtiden fået en alvorlig advarsel om kun med stor forsigtighed at prøve på at foreslå lempelser i, hvad der var kongens villie. — Allerede i 1815 havde der været optøjer i tugthuset, og Kaas havde da bragt kancelliet en mundtlig ordre til at udfærdige et kommissorium, der bemyndigede de mænd, kongen havde udset dertil, til uden appel at afsige dom over dem, der havde forset sig. Ørsted havde vel gjort indsigelse mod at forholde nogen undersåt adgang til højesteret; men han fandt ingen tilslutning i kancelliet, og han med-underskrev da kommissoriet, der blev tilstillet kongen uden nogen forestilling. Da dommen var afsagt og fuldbyrdet, må kongen være kommet i tanker om, at den brugte fremgangsmåde var vel summarisk, og han befalede da kancelliet at gøre en »postdateret« forestilling, hvori den brugte fremgangsmåde skulde foreslås, og ikke blot kongens villie påberåbes. Ørsted gik naturligvis meget nødigt med til ligefrem at foreslå, hvad han højligt misbilligede var sket; men han anså sig for bundet ved sin tidligere underskrift og rettede sig derfor efter kongens villie.

Men i året 1817 gentog dette sig i en langt alvorligere skikkelse; den 25. Juli fandt det bekendte tugthusoprør sted¹⁾, og dagen efter sammenkaldte Kaas kancelliets medlemmer og forlangte atter på kongens vegne et kommissorium som det forrige, men med det tillæg, at hvis de rette skyldige ikke kunde findes, skulde hver tiende mand af fangerne uden videre skydes. Naturligvis var det krigsretsbestemmelserne, der stod ham for øje; disse gik vel i tilfælde af mytteri ud på, at decimation kunde finde sted, men vel at mærke kun mellem dem, der var befundne skyldige, medens kongen nu forlangte den sat i værk uden hensyn hertil; der kunde

---

¹⁾ Rubin, Frederik VI, 299 f.

mellem de fangne findes dem, der slet ikke havde deltaget i oprøret, ja som ikke en gang havde kendt planen til det. Efter krigsloven skulde der kastes lod om, hvem der skulde benådes af de skyldige, her om hvem af skyldige og uskyldige mellem hverandre der skulde straffes.

At Ørsted ikke vilde undlade at gøre sit for at forhindre en så himmelråbende uretfærdighed, følger af sig selv. Sagen skulde ekspederes så hurtigt, at der ikke var tid til at affatte en særskilt betænkning, og han mente, at Kaas selv havde givet ham anvisning på den udvej, han fulgte ved at lade være at underskrive kommissoriet, hvad han fandt så meget mindre betænkeligt, som han troede at kunne stole på, at Kaas vilde forklare kongen hans grunde dertil. Men Kaas og Ørsted har åbenbart her ikke forstået hinanden. Kongen blev meget vred, da han så, at Ørsteds underskrift manglede, og Kaas, der i det hele kun synes at have havt lidt mod til at modsig ham, har ingenlunde søgt at dæmpe hans vrede.

D. 28. Juni kaldtes Ørsted op til kongen, der overvældede ham med bebrejdelser, fordi han havde dristet sig til at gøre indvendinger mod en ordre, der »i et og alt« skulde efterkommes. Men han lod det ikke blive der ved, men bebrejdede ham, at han al tid lagde misfornøjelse for dagen, og at han både som skribent og embedsmand havde bragt fordærlige grundsætninger i omløb og i særdeleshed foranlediget domstolene til at antage meninger, som var skadelige for samfundets fred, hvorhos han endte med at sige ham, at når han indgav ansøgning om sin afsked, vilde den blive ham tilstået. Når Fredrik VI således var hidsig, hjalp det ikke meget at forsvare sig; men Ørsted fik dog lov til at indgive et forsvar for sin handlemåde. I dette, som han indsendte to dage senere, udtalte han, at kongen sikkert vilde erkende, »at hans tjenere, så ubetinget de end var pligtige til at underordne deres egne meninger under hans

villie, dog i at tilråde noget ene og alene havde at rette sig efter egen overbevisning og egen samvittighed«. Men anden forseelse havde han ikke gjort sig skyldig i. Han lagde ikke skjul på, at han anså sig for ilde behandlet af Kaas og endte således: »Overalt ønsker jeg intet heller, end at Ds. M. vil underkaste mine grundsætninger og mit forhold enhver prøve, som De måtte finde fornøden for at bedømme, hvem der farer med sandhed, enten jeg eller mine anklagere. Jeg har altid styret de mig betroede forretninger med redelighed og samvittighed uden nogen- sinde at vige enten til højre eller til venstre. Jo nøjere Ds. M. vil lade dette undersøge, jo vissere er jeg på, at jeg vil komme til at stå ren og skyldfri for Ds. M., således som jeg står for min indvortes dommer. Jeg nedlægger nu pennen færdig med et forsvarsskrift, som jeg aldrig havde tænkt på at kunne blive mig nødvendigt, i dybeste underdanighed og med rolig tillid underkastende samme D. M.'s allernådigste og retfærdige bedømmelse«.

Den hele skrivelse gør et overordentlig tiltalende indtryk, og den bæres af en mandig selvbevidsthed. Det er ikke sorg, men krænkelse han føler over at være faldet i unåde; der er ikke et ord i den, der henvender sig til kongens nåde, det er udelukkende hans retfærdighed, han påkalder. Han nævner ikke den afskedigelse, der hængte over hans hoved; men man får nærmest det indtryk, at han ikke vilde have taget sig den så meget nær.

Kongen viste Kaas skrivelserne, og denne blev højst forbitret. Han fandt, at den fremstillede hans embedsvirksomhed i kancelliet på en for ham højst fornærmende måde, og at han skyldte både sig selv og kancelliets andre medlemmer at kræve lejlighed til at retfærdiggøre sig, hvorfor han indstændigt forlangte Ørsteds skrivelse sendt til kancelliets erklæring. Man skulde derefter have anset det for umuligt, at både Kaas og Ørsted kunde

blive ved at sidde i kollegiet sammen, og dog skete der — slet intet. Hvorledes sagen er stillet i bero kan ikke oplyses. Men både kongen og Kaas kunde lige så hurtigt glemme deres vrede, som de kunde bruse op. Det er vel også rimeligt, at Kaas kan være kommen i tanke om, at det kunde blive vanskeligt nok at drive kancelliets andre medlemmer videre frem i en sag, der måtte være meget uhyggelig for samvittighedsfulde jurister, ligesom det tør antages, at kongens retsindighed har gjort sig gældende, når han i ro overvejede Ørsteds forsvarsskrift. Det skal endnu bemærkes, at der vel blev gået meget strengt tilværks mod tugthusfangerne både med henrettelser og andre hårde straffe; men der blev ingen decimation anvendt, og dette vilde sikkert heller ikke være bleven tilfældet, selv om man ikke havde udfundet de virkelig skyldige¹⁾.

Denne sag standsede heller ikke Ørsteds avancement. Da Cold døde 1825, blev han generalprokurør; da var det glemt, at han havde bragt fordærlige grundsatninger ind i domstolene og kancelliet. Han skulde nu tillige, så længe præsidenten tillige var statsminister, foredrage kancelliets sager i statsrådet. Kaas vilde endog have hans embedsvirksomhed udvidet, så det skulde pålægges ham at redigere eller være med at redigere alle love, også dem, der udstedtes gennem de andre kollegier. Vel var der nu langt fra den forvirring, som der havde været i tidligere tider, især under Fredrik V, da der i kamrene og i kommissioner udarbejdedes mange love af mænd, der manglede almindeligt kendskab til lovgivningen; men det skete dog endnu, at sådanne love indeholdt straffebestemmelser, der ikke stemte med de almindelige, eller gik ind på kancelliets område, uden at dette var

---

¹⁾ Ørsteds forsvarsskrift 30. Juni og Kaases skrivelse 3. Juli. Rigsarkivet.

hørt, eller anvendte lovudtryk på en anden måde end den sædvanlige. Ørsted var dog meget betænkelig ved at pålægge de andre kollegier at rådføre sig med generalprokurøren, dels fordi det vilde forøge hans arbejde, dels fordi han frygtede for, at et sådant pålæg vilde vække uvillie. Det blev, vel især af hensyn til det sidste, i hans instruks kun bestemt, at han, når de andre kollegier ønskede det, skulde gå dem tilhånd¹).

Ørsted fortsatte i dette tidsrum udgivelsen af de juridiske tidsskrifter, og han begyndte på sit hovedværk: »Håndbog i dansk og norsk lovkyndighed«, 6 bind 1822—35. Også her følger han et fremmed system, professor Hurtigkarls »lærebog i den danske og norske privatrets første grund«. Men håndbogen fremtræder dog i en langt mere selvstændig skikkelse end supplementet til Nørregaard. Han siger i fortalen, at årsagen til den vaklen og vilkårlighed, som findes i retssystemets forskellige dele, ligger fornemmelig i, at de grundsætninger, der høre til den almindelige del, ere forsømte eller urigtigt opfattede eller skævt udtrykte, fordi man ikke, i det de opstilledes, har haft oversigt over det stof, som skal beherskes af dem, hvorfor man er forfalden til de mest overilede og mest ensidige hypoteser. Men ligesom man i den almindelige del har tænkt såre lidet på den specielle, således har man atter i denne glemte de almindelige sætninger, man har opstillet. Det er altså atter sin stadige tanke, han vender tilbage til, at almensætninger slet ikke kunne fastslås ad ren logisk vej, men kun under stadigt hensyn til det stof, hvorpå de skulle anvendes.

Håndbogen omfatter hele civilretten, således at supple-

---

¹) Pakke A. S. Ørsted. Rigsarkivet.

mentet til Nørregaard og tidsskriftsartiklerne, for så vidt de hørte herhen, ere optagne i den. Men han havde desuden givet så mange bidrag til en fremstilling af processen og kriminalretten, at han med rette kunde sige, at han havde forberedt den ønskelige tilstand, at den juridiske literatur dels var bleven forsynet med, dels uden anstrengelse kunde forsynes med frugtbare lærebøger. Han værger sig mod en beskyldning, der i senere tider er gjort mod ham, at han i alt for høj grad har benyttet fremmed ret. Han har aldrig derfra overført nogen sætning i dansk ret, når den ikke passede til vore love og øvrige forhold, hvilket gælder såvel hans skrifter som de love, han har udarbejdet. I de sidste havde han al tid taget hensyn til at tilvejebringe så stor lighed med slesvigsk lovgivning som muligt. Mellem de fremmede lovgivninger, han har benyttet, nævner han Romerretten og den kanoniske ret, hvilke han tillægger en større indflydelse på dansk ret, end almindelig antaget¹⁾.

Det blev i senere tider, da Ørsteds politik havde gjort ham upopulær, påstået, at han gjorde sig skyldig i en fortolkningsvilkårlighed, der truede med at opløse al retsbevidsthed. Det var dog især i bladene, dette påstodes²⁾; juristerne vare af en anden mening. Da F. C. Bornemann 1839 blev juridisk professor, var det sikkert hans hensigt at behandle retsvidenskaben på en fra Ørsteds meget forskellig måde og især at indrømme filosofien et langt større råderum, end denne havde villet til-

---

¹⁾ Som eksempler på love, ved hvis affattelse han har taget hensyn til fremmed lovgivning, nævner han vekseloven 18. Maj 1825; fdn. 28. Jan. 1828 om hurtig retsforfølgning; straffelovene 4. Okt. 1833, 11. og 15. April 1840, 26 Marts 1841; fdn. om arv 21. Maj 1845, der forøvrigt forøgede forskellen mellem dansk og slesvigsk ret, og fdn. om indskrænkning af gældsfængsel 17. Fbr. 1847.

²⁾ F. eks. »Fædrelandet« 1844 nr. 1510.

stå den. Men hans indledningsforedrag blev for en stor del en lovtale over Ørsted, hvis skrifter er »den juridiske literaturs stolthed og fornemste ejendom, i hvilke en stor ånd udrustet med gennemtrængende skarpsindighed og i besiddelse af en kundskabsmasse, man vel tør kalde mageløs, har nedlagt sin skarpsindigheds frugter«. Han ser Ørsteds hovedfortrin i »en levende retsanskuelse, der i de konkrete retsforhold ved et genialt blik næsten al tid lader ham finde det resultat, som den omhyggeligste videnskabelige begrundelse ligeledes måtte erkende for det rette, en naturlig sans, der aldrig tillader ham at fastholde en enkelt side af tingene på 'sandhedens' bekostning, et klart overblik, en sikker opfatning af alle momenter«.

Han tillægger netop Ørsteds fortolkning den største betydning; det er med hensyn til denne han siger, at eksegesen al tid har været en positiv retsvidenskabs udgangspunkt, og det er den, der i alle lande med en kasuistisk, og ganske eller til dels forældet lovgivning har gjort en fremskridende retsudvikling mulig. Dens magt er stor; den udleder også af kasuistiske love, hvad lovgiveren aldrig har tænkt, ja endog undertiden det modsatte af, hvad han virkelig har villet. I det eksegesen til fortolkning af slige love indbringer to forudsætninger, hvilke den betragter som axiomer, at lovgiveren er vis, og at visdommen al tid er den samme, vil den al tid, når den ej finder hindring i et alt for ubøjeligt lovbogstav, kunne fremstille som hjemlede, enten ved en sådan lovgivnings udtrykkelige bestemmelser, eller ved disses konsekvens, ej blot retssætninger, men hele systemer af retssætninger, der ikke blot ikke efter de oprindelige lovgiveres kulturtrin kunde være deres villie, men som endog tildels måtte være mod deres villie. Når så historien kommer og klager over historisk vilkårlighed, kommer den sædvanlig for sent, eksegesen har bona fide indført en ny

ret, og historien må, hvis den vil fortjene sit navn, erkende, at en ny retsudvikling har fundet sted. Bornemann tilføjer, at Ørsted har den levende sans for det in concreto rette, der er eksegeseens produktive element¹⁾. Den unge professor har ikke blot næret beundring for den mand, der var hans og alle hans samtidiges lærer, men han har også haft en skarp opfattelse af hans ejendommelighed¹⁾.

Fra 1815 blev Ørsted medredaktør af Kollegialtidende, der hidtil havde været udgivet af hans kollega Monrad. Den var nærmest en lovtidende; men hensigten var, at den tillige mere end tidligere skulde yde et hjælpemiddel til lovenes forståelse ved at meddele kollegiernes forestillinger og andre akter. Den blev flere gange i Ørsteds tid udvidet²⁾, og det havde ikke liden betydning, at man ved dens hjælp fik et indblik i, hvorledes regeringsforanstaltningerne blev til, og hvilken hensigten med dem var. I senere tider, da Ørsteds øvrige forfattervirksomhed var standset, bærer Kollegialtidende stundom præg af, at han har benyttet den som ventil for sådanne anskuelser, som han ønskede offentlig bekendte. Fore-

---

¹⁾ F. C. Bornemann, »Indledningsforedrag til forelæsninger over retsvidenskaben 1839«, s. 4, 5, 8.

²⁾ Ved en sådan udvidelse 1817 anstilles en betragtning, der er så karakteristisk for tiden, at den skal anføres. Udgiverne frabad sig, at andre blade aftrykte deres artikler, »der er frugten af vor flid og arbejde eller det os ... forundte privilegium ... Dersom den i de senere år sædvanlige fremgangsmåde, at det ene blad udskriver det andet, var til gavn for offentligheden, skulde vi roligere bære det tab, som deraf måtte flyde for os; men det er indlysende, at publikum lider ved at måtte betale samme meddelelse flere gange, at meget papir og arbejde derved unyttigt spildes, og at det må have en højst skadelig indflydelse på den flid, som kan anvendes på de offentlige blade«. Koll. Tid. 1817, 833.

stillingerne ere ikke blot skrevne med kongen, men med publikum for øje.

Ørsted skulde i dette tidsrum for sidste gang blive indviklet i en stridighed af rent filosofisk natur. I året 1824 skrev den ansete læge F. G. Howitz i »Juridisk tidsskrift« en artikel om afsindighed og tilregnelighed i anledning af et forefaldent retstilfælde¹⁾. Han førte her sagen ind på almindelig filosofisk grund og erklærede sig for en tilhænger af læren om et fatum, en evig nødvendighed, som loven for menneskenes liv. — Afhandlingen vakte stor opmærksomhed; Mynster, Sibbern, Brandis og siden flere tog til orde mod ham. Han blev ikke svar skyldig, men udgav et lille skrift: »Determinismen eller Hume mod Kant«, i hvilket han vistnok havde vovet sig meget længere ud, end han kunde bunde, hvortil kom, at han behandlede sine modstandere meget overlegent og påstod, at de slet ikke kendte determinismen, men kun de tyske filosofers »oppustede ræsonnements«²⁾.

Denne påstand lyder ganske vist underlig over for mænd, der havde gået i skole hos Kant. For denne var det et postulat af den praktiske fornuft, at naturårsagerne ikke var absolut bestemmende, men at mennesket besidder en ævne til at afbryde deres række og selv begynde en ny række årsager, hvad han kalder en transcendental frihed. Ørsted havde, i det han i sit første skrift udviklede dette efter Kant, udbrudt: »Således har den kritiske filosofi fældet fatalismen, denne rædsomme

1) Howitz's og Ørsteds artikler findes i tidsskriftets 8, 9 og 10 bind.

2) H. C. Ørsted skriver til J. L. Heiberg: »Det, hvorfor jeg er vred på Howitz, er ikke, at han står på det standpunkt, hvorpå han står, men at han med så megen storagtighed og falsk pral af læsning i bøger, hvoraf han intet forstår, påtager sig en hovmestertone over for folk, der have bedre indsigt«. Breve til og fra H. C. Ørsted II, 91.

kæmpe, der truede at opluge al moralitet, og som trodsigen udbød og sejrrig overvandt enhver dogmatisk modstand¹⁾. — Nu rejste desuagtet kæmpen sig atter, og Ørsted var endnu lige rede til at kæmpe mod ham; men problemet havde flyttet sig for ham, siden han forrige gang beskæftigede sig dermed. Den gang var det antropologisk, nu var det bleven teologisk; den gang gjaldt det at værne den menneskelige frihed mod at gå under naturnødvendighedens åg, nu derimod om at bevare den over for Guds almagt og alvidenhed. Endnu bestandig står han på Kants grund, for så vidt, som det er den praktiske fornuft — hvilket udtryk han forøvrigt ikke længer bruger — der kræver, at man må søge oprindelsen til de menneskelige karakterers forskellighed i noget oprindeligt og af alle naturårsager uforklarligt; men dette er ikke nok; »vi ville og have en sådan frihed, at der hermed forbinder sig tilregnelighed, og ikke blot den slags tilregnelighed, som fatalisterne kunne indrømme, en tilregnelighed over for andre mennesker, men tilregnelighed, som er gældende over for den indvortes dommer, som anklager og undskylder os, og hvis domme vi kunne vente bekræftede ved den evige retfærdigheds dom«. Den store vanskelighed er nu at forene dette med, hvad der er »det viseste af alt«, at alt, hvad der er, har sin oprindelse fra Gud, og »hvorledes der virkelig, den guddommelige almagt ubeskåren, kan blive sand selvstændighed tilbage for et endeligt væsen, det er noget, jeg ej formår at begribe. Derimod finder jeg denne ubegribelighed selv meget begribelig, i det jeg klarligt indser, at jeg som et væsen, der ej er af mig selv, blot kan tage, men ej forklare betingelserne for min tilværelse, den sammenhæng, hvori jeg står med den uendelige, fra hvem jeg erkender at have min oprindelse«.

¹⁾ Dydslærens og retslærens principer I, s. 63.

Det kan til en vis grad siges, at Ørsted havde brudt med Kant; men denne vedblev dog bestandig for ham at være filosofen over alle filosofer. Men han havde for så vidt brudt med alle systemer, som han ikke vilde lade sin tænkning og videnskab beherske af dem og ikke følge dem i deres konsekvenser, når de førte ham i strid med virkeligheden. Han kunde endnu som før prise det store i Kants fremstilling af pligtfølelsen som bærer af det sædelige liv; men han var ikke længer enig med ham i, at agtelse for loven var den eneste drivfjer til pligtens opfyldelse; ti i denne blandede der sig al tid frygt og tvang, medens den frie lyst og den kærlighed, som dyden ved sin guddommelige skønhed opvækker, ikke kom til sin ret. Han kan derfor heller ikke nøjes med Kants moralprincip. Moralen er nu for ham at opfylde Guds villie, og det moralske ideal er det Guds billede, hvori vi ere skabte. Men ved siden deraf hævder han morallovens relative selvstændighed: »Skønt jeg antager, at de moralske love først få deres rette kraft og betydning, når de tænkes udsprungne af en hellig villie, der tillige er den hele tilværelses grund, så erkender jeg dog den menneskelige fornuft for det organ, gennem hvilket den højere villie åbenbarer sig for os«¹⁾.

Ørsted var således vendt tilbage til kristendommen, men sikkert på samme måde som så mange af hans samtidige, i det han forbeholdt sig en vis frihed overfor kirkens lærdomme. Pontoppidans forklaring havde sejret over Kant; men ligesom han vilde bruge, hvad han havde anvendelse for hos sin yndlingsfilosof uden at binde sig til ham i alle stykker, således har det også været med kirkens lære. Den mistro, han nærede til alle systemer, har også strakt sig til dogmatikken.

¹⁾ Fortsatte betragtninger over den menneskelige frihed og sædelærens grundbegreber. (Aftryk af jurid. tidskr. IX og XI) s. 107, 110, 111.

Det kan ikke undre os ikke oftere at møde Ørsted som filosofisk forfatter, da hele hans forfattervirksomhed, som straks skal omtales, ophørte. Men selv om dette ikke var sket, varsler dog den sjældenhed, hvormed han i disse år kom ind på sådanne æmner, om, at han heller ikke senere ofte vilde have beskæftiget sig med dem. Når mennesker tabe troen på, at filosofien kan råde livets gåder og bringe enhed i dets forvirrede mangfoldighed, må den filosofiske interesse med nødvendighed svækkes. Han var naturligvis ikke ukendt med de nye systemer, der i hans tid skød så frodigt frem i Tyskland; men han har ikke gjort noget studium af dem, som i sin tid af Kant og Fichte.

Desværre skulde Ørsteds hele forfattervirksomhed blive standset henimod slutningen af det her behandlede tidsrum. Allerede i det sammenstød, han 1817 havde haft med kongen, havde denne bebrejdet ham, at hans skrifter havde øvet en uheldig virkning på dommer- og embedsstanden. Men det var fra en anden side, den nu blev angrebet, i det den fandtes uforenelig med hans embedsstilling. Det stod den gang for den almindelige bevidsthed som noget usædvanligt og i grunden upassende, at en højere embedsmand gav sig af med at skrive bøger, og aller mest, hvis han derved udviklede sig i literære stridigheder. Hans nærmeste foresatte, Kaas, havde allerede været betænkelig over striden med Howitz, og han blev det endnu mere, da juridisk tidsskrift 1823 indeholdt en hvas kritik af et udkast til en ny bayersk straffelov. Dette land havde siden 1813 haft en af den højt ansete, også af Ørsted beundrede kriminalist Feuerbach udarbejdet straffelov, væsentlig baseret på Fichtes grundsætninger, men dog med afslibning af disses skarpeste kanter. Nu var Feuerbach faldet i unåde, og en modstander af ham, v. Gønner, havde udarbejdet en ny straffelov, der på regeringens foranstalt-

ning var udgivet som udkast. Ørsted tog meget hårdt på dette arbejde, som han erklærede for aldeles ubrugeligt, og v. Gønner blev ikke svar skyldig; han påstod, at Ørsted var ophidset af et parti i Baiern, der havde forsynet ham med materiale: »suffløren er at finde i den nærmeste landsby«. Men han udtalte tillige, at Ørsted havde groveligen krænket anstændigheden ved at gøre et under regeringens autoritet trykt udkast til v. Gønners personlige sag og deri indvæve personligheder mod ham¹). For denne beskyldning kunde der være nogen grund; ti om det end var bekendt, at v. Gønner var forfatteren, bar udkastet ikke hans navn. Hele denne strid vides ikke at have vakt synderlig opmærksomhed udenfor juristernes kreds; den fik heller ikke umiddelbare følger, men den droges med ind, da kongen fik en anden lejlighed til at vise sin misfornøjelse med, at hans generalprokurør optrådte som forfatter.

Grundtvig har spillet en ikke lille rolle i Ørsteds liv. En tid var der et venskabeligt forhold mellem dem; Sibbern synes at have bragt ham i forbindelse med Hans Christian, og senere kom han også i Anders Sandøes hus, hvor han i året 1809 skulde afløse ham som oplæser af »Axel og Valborg«, hvis han blev træt. — Hans verdenshistorie (1812) vakte imidlertid så stor forbitrelse hos Hans Christian, at han skrev imod den, og Anders Sandøe var ikke mindre oprørt over den. Han skrev til broderen: »Dette menneskes ufornuft og smagløshed har ingen grænser«, og han beklagede, at han selv havde fået en god omtale af ham; hvis han havde været raskere, end han var, vilde han have behandlet ham à la Wergeland²).

I året 1825 udbrød den bekendte strid mellem

¹) Jurid. tidsskr. VI, 1 og 2. VII, 1, XI, 1.

²) Breve til og fra H. C. Ørsted I. 274. 275. 309. 311.

Grundtvig og H. N. Clausen, og den antog straks en i høj grad kirkeretlig karakter. Både Grundtvig og endnu mere Lindberg var den gang stive jurister. Allerede i »Kirkens genmæle« bebrejdes det Clausen, at han havde »erklæret præsteeden for ugyldig og vor ærlighed for latterlig«. Det var i virkeligheden også et kirkeretligt spørgsmål, der forelå; begge parter var enige om, at der var opstået en kløft mellem kirkens lovgivning og dens liv; den første var bleven stående stille, medens det sidste havde antaget en sådan skikkelse, at væsentlige dele af loven ikke længer havde betydning og gyldighed for det. Clausen vilde nu, at loven skulde forandres for at komme i overensstemmelse med livet, medens Grundtvig, der betragtede hele kirkens retning i den sidste menneskealder som et frafald, i den gamle lovgivning så en tro og sand form for den ægte lutherske kirke og vilde, at livet atter skulde rette sig efter loven. I »Kirkens genmæle« kaldtes der tydeligt nok på regeringen, at den skulde gøre sin pligt og skaffe den ægte lutherske kristendom den ret, der efter loven tilkom den, og der kunde være fare nok for, at regeringen skulde lytte efter en sådan opfordring. Dens retning var stærkt reaktionær, og det kunde let gøre den urolig, når opmærksomheden blev vakt for, at et skrift af en teologisk professor havde indeholdt en kritik af kirkens lære og lovgivning. Det var jo også vitterligt nok, at præsterne rundt om i landet behandlede begge dele med en frihed, som stærkt stred imod, hvad der den gang ansås for god statsorden.

Juristerne indså også snart, at her var et punkt, hvor det ikke kunde nægtes, at lovenes kraft var svækket, og Clausens ven, professor P. D. K. Paulsen, søgte at forsvare hans standpunkt ved at bevise, at den forandring af kirkelovene, som Clausen ønskede, i grunden allerede havde fundet sted, i det biskoppernes hyrdebrev

ved reformationsfesten 1817, der havde kongelig approbation, måtte anses for en autentisk fortolkning af kirkelovene, hvorved gejstligheden skulde være befriet fra den tidligere forpligtelse på de symbolske bøger¹⁾. — Denne påstand var næppe forsvarlig; ti om det end var en mislig sag, at kongen havde approberet en udtalelse fra samtlige biskopper, der i det mindste forbigik de vigtigste af de i symbolerne fremstillede lærdomme, og fremhævede andre på deres bekostning, så kunde selve symbolforpligtelsen ikke anses for bortfalden, så længe den endnu uforandret pålagdes præsterne ved deres embedsed.

Det var også fra denne side Ørsted imødegik Paulsen i en afhandling: »Behøver den danske kirkeforfatning en omgribende forandring«²⁾. Han siger selv, at han forudså, at Paulsens skrift vilde give det ortodokse parti anledning til at angribe hyrdebrevet og derved indirekte kongen selv, medens de, der helst vilde være fri for symbolerne, vilde gribe Paulsens påstand med begge hænder. Dette vilde han forebygge ved uden at indlade sig på hyrdebrevets indhold og lovforbindende kraft at gå ud fra præsteeden og vise, at denne ret fortolket ikke stod i modstrid med det. — Men det er vel tilladt at tro, at der bagved tillige lå en anden hensigt. Han har haft en følelse af, at der var fare for, at regeringen stod i færd med at forandre hele den liberale praksis, den havde fulgt i de kirkelige anliggender i mere end en menneskealder, for nu at gøre en håndgribelig, i hans øjne plump anvendelse af de gamle love, og han har da troet ved en ret fortolkning af disse at kunne bevirke, at de også i fremtiden skulde anvendes efter de hidtilværende grundsætninger. Det

¹⁾ Paulsen, Betragtninger over den danske kirkes symbolske bøger fra det kirkeretlige standpunkt. — Om hyrdebrevet se: L. Koch, Den danske kirkes historie 1801—17, 291 f.

²⁾ Juridisk tidsskrift XII.

var noget lignende, som var lykkedes ham med trykkefrihedsloven; men tiden var bleven en anden siden den gang.

Ørsted anså en forandring af lovene, som Clausen ønskede den, for unødvendig; men han var lige så uenig med Grundtvig, når denne syntes at mene, at man ikke kunde være i overensstemmelse med lovene, uden at vende tilbage til hele den tankegang, der herskede, da de bleve givne. Selv hvor de gamle love stå uforandrede uden at være mildnede ved den senere lovgivning, må de, når de skulle anvendes på nye tiders forhold, føre til andre resultater end den gang, de blev givne. »Som forhold og begreber forandre sig med tiderne, vil og det system af forestillinger, hvorfra man ved slige loves anvendelse må gå ud, forandre sig, uagtet loven selv bliver uforandret. Loven, der har indskrænket sig til den almindelige regel, men ikke givet sig af med at opstille systemet af hine mellembegreber, overlader dette til den dømmendes egen indsigt . . . man vilde ellers tillægge de forestillinger hos lovgiveren, som denne ikke har tænkt på at ophøje til love, lovs kraft«. — Dette er ikke nogen teori, Ørsted opstiller med hensyn til det foreliggende tilfælde, men kun en anvendelse af, hvad han mange gange har udtalt, at loven kun giver dommens oversætning, ikke dens undersætning, der må udfindes af dommeren, på hvis indsigt, dømmekraft og gode villie det dog til sidst beror, i hvilken grad retfærdigheden skal fyldestgøres. Herimod kan der sikkert heller ikke rejses grundede indvendinger.

Mere tvivlsomt er det, om han har ret i sin betragtning af præsteeden. Han går her ud fra, at denne pålægger præsterne at prædike »den himmelske lære, der er indbefattet i de apostoliske og profetiske skrifter«. Den umiddelbare genstand for den er altså ikke præstens tro, men hans lære, om det end må forudsættes, at

denne stemmer med hans overbevisning. Eden er ikke blot negativ, så den skulde forbyde at prædike mod kirkenes lære, men på den anden side strækker den sig ikke til de symbolske bøgers hele indhold, i det den kun nævner den himmelske lære, som er indeholdt i dem. Præsten kan således ikke være forpligtet til at prædike treenighedslæren, som den er udviklet i det athanasianske symbol, eller at børn, som dø uden dåb, ere fortabte, eller om evige helvedesstraffe; den himmelske lære må væsentlig søges i det apostoliske symbol og i den første del af den augsburgske konfession, medens ingen behøver at føle samvittighedsskrupler ved at blive præst, fordi han ikke antager de dogmatiske forestillinger, der ligge udenfor kredsen af det, han har at foredrage for sin menighed.

Hvor meget nu end de fleste ville være tilbøjelige til at slutte sig til denne betragtning, må det dog anses for utilstedeligt således at dele de gældende symboler i to dele, af hvilke kun den ene skulde være forpligtende. Det er ganske vist, at præsten hverken skal eller kan prædike treenighedslæren, som den er fremstillet i det athanasianske symbol; men meningen med symbolforpligtelsen må dog vel være, at han bekender sin enighed med den kirke, der antager disse symboler, og at han forpligter sig til at prædike ud af den anskuelse, der ligger til grund for dem; men det var utvivlsomt, at præsterne 1826 ikke gjorde dette.

Denne afhandling er på en eller anden måde bleven omtalt for kongen som så farlig, at der måtte tages forholdsregler for at forhindre, at sligt skulde gentage sig. Hvem der har henledt kongens opmærksomhed på den, lader sig ikke sige; Ørsted taler om, at det ikke er første gang »en fjendtlig genius, der helst arbejder i mørket, har sværtet hans hensigter der, hvor han helst vilde vinde bifald«, og dette, siger han, er sket efter hans

indtrædelse i kancelliet, så hensigten må være at fordrive ham derfra. — Det ligger nær at tænke på Kaas, der 1817 ikke viste sig som hans ven. Kaas misbilligede stærkt, at generalprokurøren optrådte som forfatter. Han skrev til kongen, at ingen mere end han kunde være overbevist om, at sand iver for sandhed og ret og kærlighed til konge og fødeland ledede Ørsted ved hvert af hans skridt, men desto mere smertede det ham, at han ikke havde handlet med mere betænksomhed ved at udarbejde det omhandlede skrift. Ved dette satte han sine meninger og læresætninger i stedet for det religionssystem, som loven erklærede for landets eneste religion, og som Danmarks konger i århundreder havde tilsagt beskyttelse. »Jeg er bleven 64 år gammel og er tilfreds med denne lære. Hvorfor vil nu en enkelt mand opstå og virke gæring og strid? Man kunde fristes til at tro, at det er den alt forstyrrende ånd, som vil beherske tiden, der her driver sit ødelæggende spil«. — Dette standpunkt beholdt han under hele sagen; kongen kunde overse skriftets indhold, men ikke, at det var skrevet af generalprokurøren og den deputerede i kancelliet. — Han behandlede Ørsted med en velvillig overlegenhed, det er statsmanden overfor den lærde og adelsmanden overfor den borgerlige, der mangler den rette medfødte takt. »Det går etatsråd Ørsted som alle lærde og som skribenter overhovedet, at de ved at gruble over den materie, der vælges til genstand for deres undersøgelse og behandling, erholde et så fast begreb og så uimodståelig forkærlighed for den, at man forgæves søger at bestride deres meninger. Det er hos etatsråd Ørsted en fiks idé, at hans pligt tilsagde ham at skrive og skrive det, han skrev«. — Kaas gjorde sig så megen umage for at overbevise ham, at han gennemlæste Luthers katekismus og Balles lærebog, men selv det var forgæves. Heller ikke kunde de blive enige om,

i hvilken retning Ørsteds begavelse gik. Kaas vilde indrømme ham en overordentlig masse kundskaber og et gennemtrængende blik, men liden menneskekundskab eller takt for den rette anvendelse af sine kundskaber. Han selv derimod påstod at besidde disse egenskaber, medens han ikke havde større videnskabelig dannelse end der kunde kræves af den dannede mand i almindelighed. Ørsted holdt sig også hele tiden til Kaas og søgte gennem ham at indvirke på kongen. Der var vel et øjeblik, da han tvivlede om hans oprigtighed; men han skrev da straks dette til ham og fik et svar, der helt synes at have tilfredsstillet ham. Dette er så meget mere påfaldende, som det ikke var hos ham, men hos Schimmelmänn og Malling han fandt støtte i statsrådet. Den sidste udtalte lejlighedsvis, at han ikke vilde kunne blive kendt skyldig af nogen domstol, og at jo mindre eklat sagen fik, desto bedre, »det mystiske parti« vilde kun rejse hovedet, hvis nogen eklatant straf ramte ham. Endelig vilde anklagen mod Ørsted næppe have antaget en så teologisk karakter, hvis den var bleven rejst af Kaas, der sikkert ikke interesserede sig for den ortodokse treenighedslære.

Den 9. Avgust skrev Ørsted et langt brev til kongen. Det hedder her: »dersom djævelens indvirkning på verden og evige helvedesstraffe og alle de metafysiske spidsfindigheder, hvormed det athanasianske symbol har omgivet skriftens simple lære om Gud fader, søn og helligånd, skulde være lige så væsentlige bestanddele af det evangelisk kristelige lærebegreb som troen på Kristi guddommelige

1) Rubin, Frederik VI, 347 meddeler udtog af et udateret brev fra Kaas til Møsting, hvori han i stærke udtryk udtaler uvillie mod Ørsted. Det er dog med urette henført til denne sag, men er formodentlig skrevet under konflikten 1817. De citerede breve fra Kaas, der findes i rigsarkivet, var mig ukendte, da jeg skrev om denne sag i Kirkehist. saml. III, 6.

højhed, så vil kirken kun tælle få rettroende lærere, og hvad der er det skrækkeligste, den store mængde, der afveg fra dette strenge begreb om rettroenhed, blev, hvis den ej forlod lærerembedet, menedere og bedragerer«. Han har, siger han, ingenlunde fornægtet treenighedslæren, men kun søgt at vise, »at dette subtile dogma ikke er nogen væsentlig bestanddel af den kristne tro«. Kaas holdt sig også endnu til sagens kirkelige side; han talte bestandig om, at efter Ørsteds fremstilling vilde præsteden miste sin betydning, og han ønskede derfor, at der skulde indhentes en erklæring fra biskop Münter, Mynster og professor P. E. Müller om, hvor vidt de i Ørsteds afhandling fremstillede grundsætninger stred mod kirkens lære, og derefter skulde det afgøres, om der var grund til yderligere forholdsregler. Kaas kan næppe have næret tvivl om, at en sådan teologisk erklæring vilde falde ud til fordel for Ørsted, der også selv erklærede, at han imødeså den med ro, om han end fandt den ydmygende for en mand i hans stilling.

Hele denne teologiske side af sagen skulde dog snart træde tilbage for en mere juridisk, og mærkeligt nok blev det teologer, der gav anledning dertil. Grundtvig og Lindberg udgav nemlig hver et skrift¹⁾, i hvilke der råbtes stærkt både på kongeloven og på danske lov. Dette har sikkert gjort indtryk på kongen, og det er kendeligt, at Kaas nu finder Ørsteds udtalelser langt betænkeligere end tidligere; han finder det rettest at det tilkendegives ham, at han som den, der skal vejlede kongen og kollegierne i tvivlsomme tilfælde, ikke offentlig i trykken bør udbrede sine meninger om lovene i det hele eller i deres enkelte dele og derved på en måde influencere domstolene og kongens embedsmænd, ja endog

1) »Vigtige spørgsmål til Danmarks lovkyndige«, og »Hvad er kristendom i Danmark?«

i visse henseender svække hans avtoritet som lovgiver. Der begyndte også at gå rygter om, at Ørsted skulde fjærnnes fra kancelliet og have et andet embede, og han troede selv, at dette skulde blive enden. Han gjorde da det forslag, at han vilde holde op at skrive mere, dog ikke pludseligt; men han vilde forsætte juridisk ugeskrift til det 30te bind og deri optage fortsættelsen af den artikel, der havde voldt den hele forstyrrelse. Ligeledes vilde han fuldende juridisk arkiv og håndbogen i dansk-norsk ret, samt have lov til at besørge nye udgaver af sine ældre værker og skrive de afhandlinger, hans stilling som medlem af udenlandske lærde selskaber gjorde nødvendige.

Uagtet Kaas ikke fandt, at dette var tilstrækkeligt, og især var imod, at han skulde have lov til at udgive sine ældre skrifter på ny, gik kongen dog ind derpå, men han tilføjede en ligefrem irettesættelse og pålagde ham desuden at søge sin afsked fra pastoralseminariet (30. Sept.). Dette sidste krænkede Ørsted mere end noget andet, og han prøvede endnu en gang at forklare Kaas, at han ingeniende var nogen modstander af den ortodokse teologi, ja han påberåbte sig endog, at Grundtvig i sin verdenshistorie 1812 havde tillagt ham større fortjeneste af denne, end han selv kunne tilegne sig; men alt forgæves, d. 4. November fik han sin afsked fra seminariet. Et senere forsøg, han gjorde på at få løst det bånd, der var lagt på ham, efter at Stemann var bleven Kaases eftermand som præsident for kancelliet, førte kun til nogle ubetydelige lempelser. På de alt omtalte undtagelser og enkelte anonyme afhandlinger nær ophørte Ørsteds forfattervirksomhed indtil den tid, da han stod uden embede¹⁾.

Regeringen havde ingeniende helt uret i, at det var

---

¹⁾ Kirkehist. saml. III, 6, lf.

en mislig vej, Ørsted var kommen ind på ved som forfatter at deltage i stridigheder, som let kunde komme til at påkalde regeringens mellemkomst. Hans afhandling kunde ganske vist aldeles ingen indflydelse få på den mellem Grundtvig og Clausen verserende injuriersag; men hvis regeringen vilde have fulgt Grundtvigs tilskyndelse til at anlægge sag mod Clausen, er der ingen tvivl om, at de af Ørsted fremsatte anskuelser måtte have ført til hans frikendelse, og det måtte da anses for meget uheldigt, at generalprokurøren forud havde udtalt sig om, hvorledes dommen burde falde. Selv i vore dage vilde slikt ikke kunne billiges; men derfor er det lige beklageligt, at der ikke blev fundet en anden måde at forhindre dette på, end ved at tage pennen af Ørsteds hånd.

Han følte sig dybt krænket ved, hvad der var sket; ikke længer at kunne skrive var for ham som at miste den højre hånd. Men det er påfaldende, at han i hele denne sag optræder langt mere eftergivende end i den lignende 1817. Dels kan dette måske ligge i, at kongen her behandler ham anderledes; han overfarer ham ikke i hidsighed, men Ørsted havde bestandig fornemmelsen af, at der bag den hårde fremgangsmåde var en personlig velvillie. Selv siger han, at han bestemte sig til ikke at opgive sit embede, fordi han derved vilde have erhvervet sig en art af popularitet, som var ham højligt imod. Måske har han også sat større pris på sin stilling, siden han var bleven generalprokurør; det var en virksomhed, for hvilken han særligt var anlagt. Endelig er det også muligt, at han har følt, at denne gang var retten ikke helt på hans side.

Det er ørkesløst, at ville anstille betragtninger over, hvor stort det tab var, litteraturen led ved at Ørsted standsedes på forfatterbanen. Alt tyder dog nærmest på, at han havde udtalt det meste af, hvad han havde at meddele. Han havde næppe oftere beskæftiget sig

med filosofiske spørgsmål, og hvad han skrev efter 1848 var alt af politisk art; for så vidt han i sine erindringer beskæftigede sig med juridiske spørgsmål, var det væsentlig de gamle synspunkter, han gik ud fra. Da stænderne trådte i virksomhed, blev han hovedsagelig politiker, og det har al tid været vanskeligt at forene en stærkt optaget politisk virksomhed med videnskabeligt arbejde. Det er sandsynligt, at han også under andre omstændigheder kun i ringe grad vilde have kunnet fortsætte sin videnskabelige virksomhed.

Det er ret mærkeligt, at det lykkedes at holde hele denne sag så hemmelig, at ingen egentlig ret fik at vide, hvad der var sket, før 60 år senere. Ørsted selv havde kun omtalt den til sin broder. De samtidige vidste nok, at der var noget i vejen, men ingen synes at have vidst besked med, at det var pålagt ham at standse sin forfattervirksomhed¹⁾. Men dette, at det kunde holdes skjult, hvor stor en ydmygelse der var tilføjet ham, tyder ikke på, at de mænd, der have havt med sagen at gøre, have villet ham personligt ilde. Det er dog ikke usandsynligt, at så vel denne som tidligere konflikter have været skyld i, at han ikke blev præsident i kancelliet, da Kaas døde 1827. Det har været en slags trøst derfor, at han 1. Januar 1828 udnævntes til konferensråd.

De kirkelige stridigheder, som Ørsted her var bleven indviklet i, fortsatte sig som bekendt igennem en årække, og det kunde i længden ikke undgås, at regeringen måtte indtage en bestemt stilling til det spørgsmål, på hvilken måde de gamle love skulde bringes i anvendelse. Dette blev imidlertid foregrebet på en måde,

---

¹⁾ Kirkehist. saml. III, 4, 395 f. Mynster, Meddelelser af mit levned, 230. H. N. Clausen, Mit levned og min tids historie. 129.

som Ørsted ingen del havde i, og som han i høj grad misbilligede.

Det er alt omtalt, at Stemmann 1827 blev Kaases eftermand både som statsminister og kancellipræsident. Han havde vundet et stort navn som amtmand i Sorø, hvor han havde lagt betydelige administrative talenter for dagen, men også en ikke ringe hensynsløshed. Han gjorde et stærkt personligt indtryk på alle, med hvem han kom i berøring; hans udtalelser var bestemte og klare, ofte ikklædt en vittig og træffende form. Han var en selvsikker mand, der, når han havde fattet en beslutning, udførte den uden at se til højre eller venstre, en varm tilhænger af enevælden, vist nok ikke mindst, fordi den ydede ham selv så stor myndighed. Men der var noget snevert ved hele hans betragtning af statens og statsmændenes opgave. Den gik kun ud på at holde over, at lovene fulgtes i alle punkter og på den bogstaveligste vis. Når Ørsted, hver gang en bestemmelse skulde træffes, med den største omhu, man kan ofte sige ængstelighed, overvejede, hvorledes den vilde virke på de mennesker og under de forhold, på hvilke den skulde anvendes, var hele denne betragtning Stemmann fremmed, man kan næsten sige uforståelig; for ham havde sagen kun en side, om det, der vedtoges, stemmede med lovgivningen; var dette tilfældet, måtte vedkommende rette sig derefter. Det er bleven almindeligt at betragte Stemmann som en fast karakter, Ørsted som en svag mand. Men det er egentlig ikke så vanskeligt at få ord for at have en fast karakter, når dette kan opnås ved bestandig at gå ud fra en endog temmelig snever kreds af forestillinger og lukke øjnene for alle andre omstændigheder, der dog kunde have fuldt så megen ret til at komme i betragtning. Det er dog vist almindeligt, at det beklages, at det gamle system var således fastholdt, at forandringen 1848 måtte blive så voldsom og gennem-

gribende, som den blev; men dette skyldes i ikke ringe grad, at Stemanns »karakterfasthed« sejrede over Ørsteds »svaghed«.

Forskellen mellem de to mænd kom især stærkt frem i de kirkelige sager, hvor det var aller mest misligt, når ritual og alterbog skulde betragtes som en ufravigelig lov, så der slet ingen frihed kunde undes de enkelte, og den lader sig måske bedst oplyse ved et lille eksempel hentet derfra. I året 1834 satte almuen på flere steder i Jylland sig op imod brugen af Balles lærebog i skolerne, hvor den kun vilde benytte Pontoppidans. Ørsted, der, som alt omtalt, nærrede gammel kærlighed til den sidste, udviklede, hvorledes den havde mange fortrin for Balles, der var tør og kold, ligesom »vore allarmblæsere i kirken« let i den kunde finde meget kætteri eller dog forbigåelser af det, som de anså for væsentlige troslærdomme. Han tilrådede derfor at lempe sig efter beboernes ønsker. Stemann svarede hertil: »Under nærværende sag kan der ikke blive spørgsmål om, hvad enten Pontoppidans forklaring eller Balles lærebog afgiver den fortrinligste ledetråd for religionsundervisningen i almueskolen, men kun, om det bør tåles, at nogen almue modsætter sig efterlevelsen af udtrykkeligt kongebud, hvilket spørgsmål vist må besvares benægtende«. Men denne sag er også typisk med hensyn til sit forløb. Stemann satte sin villie igennem, og »de stærke Jyder« blev mulkterede for skoleforsømmelser, da de ikke vilde sende børnene i skole. Men de bar ikke deres navn for intet, selv når udpantningerne gjorde dem til tiggere, gav de ikke efter, og 5 år senere var kancelliet kørt fast, selv Stemann måtte erkende, »at man ved forholdsregler, hvilke dog ikke med streng konsekvens kunne gennemføres, står fare for at forbitre disse vildledte mennesker, uden at dog hensigten opnås«¹⁾. Netop på samme måde

¹⁾ L. Koch. Den danske kirkes historie 1817—54, 218—24.

gik det i mange sager. Stemann sejrede, men det viste sig, at hans »konsekvente« standpunkt var uholdbart, og man måtte vende tilbage til Ørsteds; men da var der anrettet en hel del fortræd og sat meget ondt blod.

Forholdet i kancelliet blev også anderledes end i Kaases tid. Da havde der, som vi have set, af og til fundet endog temmelig voldsomme eksplosioner sted; men til dagligdags havde der ikke været nogen fremtrædende uenighed, hverken mellem de deputerede indbyrdes eller mellem dem og præsidenten. Under Stemann vides der ikke, at det nogensinde kom til ligefremme brud; men uenigheden blev kronisk, der dannede sig to partier, Stemann, Lassen, Bentzen og Ørsted, Lange, Hansen, og næsten i alle sager, hvor principspørgsmål kom frem, stod de mod hinanden.

Stemann tøvede ikke med at vise, hvad han førte i sit skjold. I året 1828 rejste Ørsted til Norge, og medens han var borte, kun to dage før hans hjemkomst, udkom der den 12. August et reskript, der pålagde præsterne nøje uden noget tillæg og uden nogen udeladelse at følge de i alterbogen foreskrevne formularer. — Anledningen hertil var en klage fra overretsassessor Spandet over, at en københavnsk præst havde døbt hans barn efter en forkortet dåbsformular, hvori også trosbekendelsen var forandret. — Udstedelsen af dette reskript, uden at Ørsted var hørt, var næsten en personlig fornærmelse imod ham, idet han siden 1813 havde været medlem af en kommission til kirkelovens forbedring. Hverken han selv eller nogen anden kunde nære tvivl om, at det var den nye præsidents krigserklæring mod det hidtil fulgte system, som Ørsted havde gjort sig til talsmand for. At denne har opfattet det

således, viser hans udtalelser under de følgende forhandlinger. Der er næppe noget andet eksempel på, at han har udtalt sig så bestemt imod en beslutning, der havde fået kongens underskrift og så afgørende forlangt den forandret. — Uagtet det fører os ind i tiden efter 1830, turde det være hensigtsmæssigst her at omtale følgerne af reskr. 12. August 1828.

Striden i kancelliet brød nemlig straks ud, da stiftsprovst Clausen forespurgte, hvorledes han skulde bære sig ad med at følge ritualet ved skriftemål, da det kun kendte det for længe siden afskaffede private skriftemål, og uenigheden var her så stor, at der slet intet svar blev givet, men sagen blev henlagt »for det første som uafgjort«. — Men dermed var man ikke kommet over vanskelighederne; i de følgende år klagedes over, at kapellanen ved Trinitatis kirke, P. C. Stenersen Gad havde forandret alterbogens ord ved altergangen; sognepræsten ved Frelzers kirke Wisbye forespurgte, om han ikke skulde anlægge sag mod Lindberg, der havde beskyldt ham for at føre falsk lære, og endelig førtes der klage over, at den gamle stiftsprovst Clausen havde afvejet fra alterbogens dåbsformular¹⁾. — Om disse sager stod der en levende strid i kancelliet. Ørsted fastholdt, at skrivelsen af 12. Avgust 1828 ikke kunde gennemføres; den bogstavelige efterlevelse af ritualets bud var ved lang praksis afskaffet, den var heller ikke nu tilvejebragt, og det vist ikke i en eneste kirke i landet. Men da nu en gang denne fordring var stillet, var der ikke andet at gøre, end at forandre ritualet, »ikke for at udslette de karakteristiske kristelige dogmer eller deres kraftige betegnelse, men for at udslette de steder i formularerne, som dels selv for de mest rettroende kristne ere anstødelige, eller dog vække misforståelse og tildels

¹⁾ L. Koch, Den danske kirkes historie 1817—54, 100—114.

forargelse, og for at forandre det i de enkelte ritus, in specie, hvad skriftemålet angår, som ingensteds udøves, eller kan udøves uden at støde og forarge«. — Det var i Wisbyes sag, dette udtaltes; men Stemann frarådede den gang enhver forandring i rituallet; hvad der var mislykket i langt roligere tider, vilde langt mindre kunne gennemføres nu; det var tvivlsomt, hvad der vilde vindes ved forandringen, og de menigheder, hvor sand kristendom herskede, hængte desuden ved det gamle.

Men dette standpunkt kunde han ikke holde, da 3 år efter, 1834, Clausens sag forhandlede og i forbindelse dermed et andragende fra det københavnske præsteskab om en ritualforandring. Vel delte kancelliet sig i de sædvanlige partier; men Stemanns holdning var ikke længer så afvisende overfor mæglingforslag. Han måtte indrømme, at rituallet for skriftemål ikke kunde overholdes, ligesom han gav efter på enkelte andre punkter og endelig gik ind på, at der gjordes forsøg på at forandre rituallet. — Ørsted og de deputerede, der fulgte ham, vilde dog ikke blive stående derved. De udtalte, at ved spørgsmålet om en bogstavelig overholdelse af de kirkelige love og de ved disse anordnede formularer, »kommer det ikke alene an på den betydning, hvori anordningerne oprindeligt have gjort disse kirkelige skrifter gældende; men det vil især være af vigtighed, om en sådan streng overholdelse af rituallets forskrifter efter den faktiske tilstand, hvori tingene nu befinde sig, og som ikke blot har hjemmel i, hvad der i mere end en menneskealder vitterligt og åbenlyst er foregået uden al påtale, men som regeringen endog ved flere positive handlinger har givet en indirekte bekræftelse, kan bestå med regeringens konsekvens og værdighed, om den kan bestå med folkets religiøse og borgerlige tarv«. — Dette var en skarp kritik af hele Stemanns standpunkt, og det udtaltes med stor bestemthed, at man aldrig vilde

komme igennem på den vej, som var indslået ved resolutionen af 12. Avgust 1828.

Afgørelsen (resol. 12. April 1834) blev, som det var at vente, når partierne stod således over for hinanden, ikke meget helstøbt arbejde. Stemann fik sin villie, for så vidt som stiftsprovsten fik en irettesættelse, hvad Ørsted gerne havde villet afvende. Ritualforandringen besluttedes efter Stemanns forslag, der rigtignok snarest gik ud på at gøre den så besværlig som muligt, i det der skulde indhentes erklæringer fra alle landets præster. Derimod opnåede Ørsted, at fremtidige klager af samme art som den over Clausen skulde afgøres af kancelliet, der ikke skulde gøre ansvar gældende over for mindre væsentlige afvigelser fra formularerne. Men han kunde ikke sætte igennem, at der skete nogen bekendtgørelse derom. Reskr. 12. Avgust 1828 var således stiltiende sat ud af kraft eller i det mindste væsentlig formildet. — Det kollegiale system, som Ørsted tidt har prist, kunde også have sine skrøbeligheder. Var der som her uenighed i kollegiet, fik afgørelsen, trods de grundige overvejelser, let for meget karakter af et kompromis.

Mærkeligt nok har Ørsted anonymt skrevet en anmeldelse af Lindbergs skrift: »Er professor Clausen en ærlig lærer?«¹⁾ Dette tilsyneladende brud på den forpligtelse, han havde påtaget sig, ovenikøbet under omstændigheder, der havde så stor lighed med dem, der havde fremkaldt den afhandling, som havde pådraget ham kongens mishag, lader sig dog måske forklare. Skriftet var nemlig blevet beslaglagt, og kancelliet havde ladet anlægge sag mod forfatteren, der var bleven frikendt. Når der således fandt frikendelse sted i en offentlig sag, betragtedes det sædvanligt som et nederlag for regeringen, og hovedhensigten med Ørsteds artikel

¹⁾ Månedsskrift for litteratur IV (1830), 179 f.

kommer frem i slutningen, hvor han roser domstolene for deres uafhængighed, liberalitet og ømhed for den sigtede, men tillige forklarer, at de forskellige pligter, som påligge de forskellige myndigheder, gør det forklarligt, at dommerne kunne have ret til at frikende, hvor øvrigheden dog ikke kunde forsvare at lade det udviste forhold hengå upåtalet. — Det er næppe blot sit eget ærinde, Ørsted her røgter; dette er derimod tilfældet i artiklens første del, hvor han udtaler sin foragt og afsky for Lindbergs måde at føre striden på og bl. a. lader ham høre, at det intet godt tegn er, at han idelig griber til loven i stedet for at tage sin tilflugt til fornuft og bibel. — Også H. C. Ørsted skrev en lille dialog: »Om den rette iver i trossager«¹⁾, hvor han kommer til det resultat, at det mest velgørende, det til salighed nødvendigeste i kristendommen, er det, hvorom der føres mindst strid. — Også her have brødrene utvivlsomt været enige.

Det kan ikke være andet, end at Ørsteds første år i kancelliet i mange måder må have været ham en skuffelse. Hvad her har kunnet fortælles om ham, har næsten kun været mislykkede bestræbelser og ubehageligheder, store anstrengelser og små resultater. Men dels kan der også være en tilfredsstillelse i de små resultater, ja i at gøre sin pligt, selv om der slet ingen resultater fremkommer, dels må det ikke overses, at en embedsmand i en høj administrativ stilling har lejlighed til at træffe mange afgørelser, der kunne have betydning for andres ve og vel, om de end have for lidt almen interesse til at få deres plads i historien. Det var jo netop i de her omhandlede år en såre vanskelig opgave, at gøre, hvad der kunde gøres, for at redde dem, der tyngedes af tidernes tryk uden at efterkomme alle de

¹⁾ Folkebladet II. 1836 s. 185 f.

anmodninger, der stilledes om statens hjælp. Ørsted har på bedste måde søgt at løse den opgave, at forene retfærdigheden og billigheden. Mange gange har han også mæglet mellem mænd og anskuelse, der stod skarpt mod hinanden, og i en stilling som hans er det ikke den mindste fortjeneste at kunne forhindre, at stridigheder komme så vidt, at de skulle afgøres ved resolutioner fra avtoriteterne. J. Collin fortæller om en sådan kommission, hvor modsætningerne stod skarpt over for hinanden, at han var det mæglende element; »ti for ham havde vi alle agtelse og hengivenhed«¹⁾. Den agtelse og hengivenhed, som han vandt i disse år, blev en kapital, der kom ham tilgode i det næste tiår.

---

4. Kommissarius og kancellideputeret

• 1830—39.

Ørsteds virksomhed i dette tidsafsnit blev en anden og langt betydeligere, efter at stænderanordningen var trådt i kraft. Hidtil havde det kun været som forfatter, han var trådt i forbindelse med publikum, og det kunde efter hans skrifers indhold kun være en ringe del af dette, der gennem disse lærte ham at kende. Som kommissarius i de danske stænderforsamlinger blev han derimod stillet på en plads, hvor hele folkets øjne var henvendt på ham, næsten frem for nogen anden mand i landet. Han havde hidtil kun været administrativ embedsmand, han blev nu politiker, og det så længe ud til, at det skulde lykkes for ham, at nå det mål, han

---

¹⁾ E. Collin, H. C. Andersen og det Collinske hus, 554.

havde sat sig, at lede udviklingen således, at der lempeligt kunde banes vej for en friere udvikling af forfatningen.

I året 1831 besluttede kongen at oprette rådgivende stænderforsamlinger for rigets forskellige provinser. Det var det røre, U. J. Lornsen året i forvejen havde vakt i Holsten, der gav anledning til dette skridt. Den tyske forbundsforfatnings artikel 13 tilsagde forbundsstaterne sådanne forsamlinger, og efter at Preussen 1823 havde opfyldt sin forpligtelse i så henseende, fulgte de mindre stater efter. Men den danske konge kunde ikke ret vel oprette en stænderforsamling for Holsten, uden at gøre de andre landsdele den samme indrømmelse.

Den 13. Januar 1831 fik det danske kancelli ordre til at udarbejde et forslag »efter de grundsætninger, som ere fulgte ved de i de kongelig preussiske stater indførte stænder, for så vidt landets beliggenhed og lokalitet måtte tillade det«. Ørsted arbejdede med stor iver og glæde i denne sag. Den forsigtighed, hvormed han ellers tog hensyn til, hvad der var muligt at opnå, selv om det ikke stemmede med, hvad han ønskede, er her næsten opgivet; men i virkeligheden led han også det ene nederlag efter det andet, kun såre lidt af, hvad han ønskede, blev gennemført, så det tegnede kun lidt til, at han skulde få den tilfredsstillelse af stænderne, som dog virkelig blev ham til del. — Han var fuldt tilfreds med, at de kun skulde være rådgivende; men når dette var afgjort, vilde han indenfor de derved afstukne grænser have, at der skulde gives dem en sådan sammensætning og ordning, at de virkelig kunde repræsentere folket, og så stor myndighed, at de kunde vinde dets tillid og vække dets interesse; han havde en levende følelse af, at en repræsentation virkelig måtte være udgået af folket for at kunne anerkendes af dette som dets talsmand,

medens derimod Stemann, der her som altid var hans modstander, arbejdede for, at den nye ordning skulde gøre så lidt indgreb i den suveræne myndighed som muligt, og han havde her en forbundsfælle i kongen, der vel synes selv at have fattet beslutningen om at slå ind på den nye vej, men dog var meget ængstelig for derved at gøre indrømmelser, der væsentlig kunde hindre ham i at regere som hidtil.

Modsætningen kom allerede stærkt frem i den forestilling, som kancelliet afgav den 19. Maj 1831. Både her og senere stod de to sædvanlige partier skarpt overfor hinanden. Et hovedspørgsmål var det naturligvis, hvor mange forsamlinger der skulde være for kongeriget. Ørsted fandt det ønskeligt, at der kun blev en. Lovgivning, institutioner og interesser var fælles, bekostningerne vilde blive mindre, sagerne vilde kunne hurtigere fremmes. Dertil kom, at der let, når der opkom spørgsmål angående næringsvejene, kunde opstå spænding mellem provinserne, fordi de havde forskellige interesser. Han mente, at den fordel, som hovedstadens nærhed ydede øerne både ved en lettere afsætning af deres produkter og ved større lethed i at få lån i ejendommene, allerede nu havde vakt en vis jalusi hos Jyderne, der i fremtiden kunde medføre, at de vilde føle sig endnu stærkere dragne til hertugdømmerne end hidtil. Her havde de deres vigtigste handelsforbindelser, ligesom de i geografisk henseende var i forbindelse med dem. — En sådan fælles forsamling vilde desuden blive modtaget med langt større taknemlighed end to særskilte. De preussiske provinser var større end hele Danmark, og der var gode grunde for desuagtet at give Holsten og Slesvig hver sin forsamling, da der i deres indbyrdes retsstilling var langt større forskel end mellem de danske provinser. — Stemann derimod holdt på to forsamlinger, da en for hele kongeriget let kunde antage

en anden karakter end den, der egnede sig for en stænderforsamling. Men hertil føjede han, »at det synes at være påfaldende, om Sønderjylland, der uadskillelig er forbundet med kongeriget Danmark, blev udelukket fra en almindelig repræsentation for hele kongeriget, hvorved let den falske idé kunde gives næring, som om hertugdømmet Slesvig ikke var en dansk, men en tysk provins. På den anden side kunde det vække utilfredshed, at hertugdømmerne hver fik sin forsamling, når Danmark kun fik en«. — Det er de spørgsmål, som blev mere og mere vanskelige at løse, da enevælden ikke længer kunde opretholdes, der her straks stikke hovedet frem, da den gør sin første indrømmelse. Det var heller ikke blot fra dansk side, de rejstes; under de her omhandlede forhandlinger kom der også et andragende fra det slesvigholstenske ridderskab om en fælles landdag for hertugdømmerne og om tilladelse for ridderskabet til at behandle forslaget til en sådan. Kongen gav den 27. Maj 1831 et afslående svar¹⁾.

Ørsted vilde også benytte lejligheden til at afhjælpe den uregelmæssighed ved bankens bestyrelse, at denne, der første gang var udnævnt af kongen, siden skulde supplere sig selv, i det han foreslog, at repræsentantvalgene herefter skulde lægges i stænderforsamlingernes hænder. Det vilde, siger han, give banken en større »nationalitet«, og det stred ikke mod oktroien; ti det var kun manglen af alle dertil tjenlige institutioner, som gjorde, at banken 1818 på en så ufuldkommen måde fik den nationalitet, som det var kongens agt at give den. — Endvidere ønskede han, at der skulde forelægges stænderne en »finans etat« til oplysning og afbenyttelse ved forhandlingen af lovforslag, der vilde volde udgifter. Just fordi stænderne vare rådgivende, var det af

¹⁾ Koll. Tid. 1831, 432 og 442.

vigtighed, at der ikke vistes mistillid eller tilbageholdenhed, men at alt gik ud på at bevare og befæste gensidig kærlighed mellem konge og folk. — Stemann derimod frarådede dette, der kun vilde fremkalde umodne og uselvstændige petitioner; »ti intet tror enhver sig bedre i stand til at bedømme og forstå end finansbestyrelsen, og dog er der ingen del af statsstyrelsen, der fordrer flersidigere kundskaber og almindeligere overblik«.

Endelig var der spørgsmålet om valgret og valgbarhed. I Preussen var denne knyttet til grundejendom, og efter kongens reskript måtte det samme altså blive tilfældet her. Men Ørsted udtalte, atter i modsætning til Stemann, ønsket om, at i det mindste valgbarheden måtte blive videre udstrakt, da ellers mange, som måtte anses for de dygtigste, vilde blive udelukkede. Valgretten vilde han have tilstået også ejere af mindre ejendomme, end tilfældet var i Preussen, ligesom den også burde knyttes til en vis kapitalformue, og fæste burde have samme virkning som ejendom, hvilket Stemann også modsatte sig; »ti det kan ikke anses for gavnligt, hverken for det almindelige eller for individerne selv, at hos fæstebønder lyst til at politisere og til at ræsonere om statssager opvækkes«.

Dette sidste blev det eneste punkt, hvorpå Ørsted, vist nok støttet af kongens gamle kærlighed til bondestanden, sejrede. Iøvrigt blev al diskussion om de egentlige principspørgsmål hurtigt afskåret. Det var ikke kancelliets mening, at det forslag, der forelagdes, skulde gøres til lov, men kun at det skulde være et grundlag, hvorpå der kunde forhandles med det tyske kancelli og med de oplyste mænd, som skulde indkaldes. Men det har åbenbart været kongens hensigt hurtigt at komme til et foreløbigt resultat, der kunde vise hans undersætter, både at det var alvor med hans løfter, og tillige, hvor vidt disse gik. Han approberede en forestilling fra det

tyske kancelli, og dermed var det også i hovedsagen afgjort, hvorledes de danske forsamlinger skulde indrettes. Dels skriftligt, dels mundtligt gennem Stemann fik det danske kancelli ordre til at indgive en forestilling i overensstemmelse hermed, og derved var, som det selv udtaler, de fleste af de spørgsmål, om hvilke der havde været uenighed, deciderede; Stemann havde omtrent sat sin villie igennem overalt. — Således udkom anordningen af 28. Maj 1831, der fastslog de fire forsamlinger, grundejendom som betingelse både for valgret og valgbarhed og bestemte, i hvilke tilfælde kongen vilde rådføre sig med stænderne.

Det næste år sammentrådte de af kongen valgte erfarne mænd, meget mod Ørsteds ønske således, at hertugdømmernes repræsentanter forsamledes først og var hjemsendte, inden kongerigets mødte. Han troede, at det vilde have ført til gode resultater med hensyn til statsenheden, hvis forhandlingerne var blevne fælles, ligesom han havde ønsket, at selve den nye ordnings grundlag kunde være bleven drøftet; men dette var afskåret, i det kongen unddrog forordningens § 1 fra forhandlingerne¹⁾.

Da de erfarne mænd var hjemsendte, nedsattes der en kommission bestående af A. V. Moltke, Stemann, Ørsted og Høpp for at overveje deres udtalelser. Her gik det omtrent som tidligere i kancelliet; Ørsted fremsatte stadigt minoritetsvota, kun at det nu var mindre betydelige spørgsmål, det drejede sig om. Således stred han forgæves for, at det jordegods, der var tillagt præster og andre embedsmænd, skulde give valgret og valgbarhed. Med hensyn til Jøder, da havde der i forsamlingen af de erfarne mænd for hertugdømmerne slet ikke været tale om dem, da de der ikke nød fulde borgerlige rettig-

¹⁾ Om disse se Rubin, Fredrik VI, 479 f.

heder. Den danske forsamling havde derimod enstemmig udtalt sig for, at de skulde kunne få valgret, og mange af medlemmerne vilde desuden indrømme dem valgbarhed. Ørsted havde også oprindelig tænkt at udelukke dem fra den sidste, men han forandrede sin mening, da forhandlingerne havde overbevist ham om, at sagen ikke havde den offentlige mening imod sig i den grad, som han havde tænkt. Jøderne fik dog kun valgret, da kommissionens andre medlemmer fandt det betænkeligt at tilstå dem adgang til et kristent folks repræsentation, hvor kirke- og skolesager skulde forhandles.

Med hensyn til forhandlingernes offentlighed havde de erfarne mænd havt store betænkeligheder, og Ørsted vovede øjensynligt ikke at anbefale denne. I kancelliets endelige forestilling siges det, »at tilstedeværelsen af tilhørere, der måske lagde an på at finde talerens svage sider og offentlig stille dem til skue, kunde få en hæmmende indflydelse på den åbenhed og frimodighed, hvorved sagen vilde blive behandlet i en forsamling, hvor man vel bør vente, at sund forstand og erfaring vil være almindelig, men hvori der i det mindste i begyndelsen ikke kan gøres regning på mange udmærkede talere«. Dertil kom, at man kunde frygte for, at mindre vel overvejede ytringer kunde fremkalde klager fra fremmede magter, hvorved kongen især med hensyn til de holstenske stænder ikke kunde være ligegyldig. På dette punkt havde desuden kongen sikkert fattet en så fast beslutning, at forestillinger i den modsatte retning vilde havet været forgæves¹⁾.

Trods de uafslidige nederlag, Ørsted led under disse

¹⁾ Forestillinger om provinsialstænderne m. m. Rigsarkivet. — Rubin, Fredrik VI, 474 - 84. — Ørsted, af mit liv II, 224 f., 240, IV, XXXI, 562. — For den danske stats opretholdelse i sin helhed, 22 f. — Oversigt over videnskabernes selskabs forhandlinger 1895, nr. 2, 169 f.

forhandlinger, tænkte han dog siden med tilfredshed tilbage på dem, allermost da den tid kom, hvor han betragtedes som reaktionens forkæmper og en fjende af alle fremskridt. Han kunde da med rette sige, at han en gang var gået i spidsen, da det at kræve fremskridt var at gå mod strømmen, og da det ikke var uden fare for en embedsmand at få ord for at være liberal. Men der skulde tillige blive ham en mærkelig oprejsning til del, i det kongen udnævnte ham til kommissarius for de første stænderforsamlinger, et valg, der sikkert fik større betydning for disses udvikling, end det vilde have fået, hvis Ørsted kunde have sat sine forslag igennem. Han siger selv, at kongen tidligere havde tænkt på en anden¹⁾, og der er næppe tvivl om, at denne anden var Stemann, hvis valg havde været så meget naturligere, som det var hans mening, der ved stændernes indretning havde sejret på næsten alle omtvistede punkter. Men med Stemann som kommissarius vilde sikkert enten forsamlingerne være blevne kuede, eller der vilde være opstået en strid, der havde gjort forhandlingerne ufrugtbare. Når der i alle frisindede kredse var så stor glæde over Ørsteds valg, var grunden sikkert, at man havde været bange for Stemann, der desuden i foråret 1835, kort før Ørsted udnævntes, var særlig upopulær i København. Han fik fra bekendte og ubekendte mange breve, der advarede ham om, at det tilsigtedes, at foranstalte opløb ved hans bolig. I virkeligheden er det også et eksempel på den sunde sans, der ofte viste sig i kongens beslutninger, at han indså, at skulde den nye institution trives, måtte regeringens repræsentant ved den være en mand, som følte sympati med den. Kongen skal, da han hørte, at København var illumineret i anledning af Ørsteds valg,

---

¹⁾ Af mit liv IV, XXX.

have sagt: »De kende ham ikke så godt som jeg«¹⁾. Hvis de københavnske borgere, der satte lys i deres vinduer, have troet, at Ørsted vilde træde i opposition mod kongen, hvad der dog vilde have været en altfor mærkelig holdning for en kommissarius, da har denne afgjort havt ret; men de toge ikke fejl, når de troede, at han vilde gøre alt, hvad han formåede, for at stænderforsamlingerne skulde få så stor indflydelse og betydning, som lovgivningen tillod.

Han viste også straks, i hvilken retning hans bestræbelser vilde gå ved at foranledige, at kongen valgte J. F. Schouw til repræsentant for universitetet, hvilket han iøvrigt gerne vilde have skaffet ret til selv at vælge. Kancelliet havde indstillet J. F. W. Schlegel, H. C. Ørsted, Kolderup Rosenvinge, Sibbern og Schouw. Den første blev valgt, men måtte frabede sig valget på grund af sygdom. Kongen rådførte sig da, kort før forsamlingen i Roskilde skulde åbnes, med Ørsted, der, uagtet alle de tre andre stod ham personligt nærmere, rådede til at foretrække Schouw. Dette var et dristigt skridt, netop nu, da kongen havde vist Ørsted så stor tillid, uagtet han tiltroede ham »en noget for stor stemning for liberale retninger«; thi Schouw havde deltaget i den bekendte trykkefrihedspetition, hvorom senere skal tales, og i den henseende forstod kongen ellers ikke spøg. Men, siger Ørsted, »jeg anså det for min pligt åbenhjærtigt at sige kongen min mening, og jeg var heller uden håb om at finde et godt sted hos den højhjærtede konge, der, når han først havde tillid til en mands retsindighed og forstandighed, var rede til at overse et og andet, som ej var ham tilpas«. Kongen var desuden netop nu rede til at vise det liberale parti imødekommen; han var al tid glad, når regeringshandlingerne vakte tilfredshed, således

¹⁾ Nationaløkon. tidsskr. 1895 s. 432.

som nu tilfældet var med Ørsteds valg. Denne som kommissarius og Schouw som præsidet supplerede ypperligt hinanden i de første stænderforsamlinger.

Ørsted mødte i 1835 i Roskilde med en instruks, der i det hele var holdt i stor almindelighed. Dog pålagdes det ham at gøre forsamlingen opmærksom på betydningen af stænderlovens § 4 om kongens ret til at udstede provisoriske forordninger, og det forbødes i stændertidenden at nævne talernes og de stemmendes navne. Et andragende om en forandring heri afsloges, men det tillodes Ørsted at optage de private propositioner, »som du dels efter genstandenets vigtighed måtte finde egnede dertil, dels i formen således affattede, at ingen betænkeligheder kan have derved«. — Først i den anden stænderforsamling tillodes det, at navne anførtes, og ved hjælp af antagne lønnede sekretærer lykkedes det Ørsted at gøre stændertidenden til et virkeligt billede af forhandlingerne, om end der sikkert bestandig er læst en del korrektur på talerne.

I sin indledningstale i Roskilde sagde Ørsted: »Sandelig, kongen kunde ikke have givet mig et skønnere bevis på sin nåde og tillid, ikke have anvist mig en glædeligere virksomhed. Også véd jeg, at jeg er så lykkelig at have mine medborgeres gode mening for mig«. Og i slutningstalen med et tilbageblik på Mynsters prædiken ved sessionens åbning: »Alt, hvad vi tænkte og følte, trådte frem i klar udvikling, da den mand, der er vant til at føre den faste, levende erkendelse, den dybeste følelse af de højeste sandheder ind i sjælene, åbnede sine læber for med den ham egne sandhed og styrke at udtale, hvorledes vi efter Guds lov have at vandre værdigen det kald, hvormed vi ere kaldte ... En følelse, der har fulgt mig lige fra den tid, da kongen har anvist mig den hæderfulde plads, jeg har beklædt, greb mig nu med fornyet kraft, den af min svaghed til vær-

digen at indlede en begivenhed, der måske endnu efter århundreder ere henrundne, vil mindes i Danmarks årbøger«. — Schouw udtalte som formand, at »en beslutning af vor elskede konge er der især, ved hvilken han har lagt sin kærlighed til institutionen for dagen. Med blandede følelser af frygt og håb imødeså alle deputerede, ja det hele folk, valget af den mand, der skulde fremtræde som mægler mellem kongen og folket. Hele folket nævnte højt og lydeligt, at der kun var en mand i landet, som fuldelig kunde overtage dette hverv; kongen kaldte denne mand, og således blev i denne forsamling ej blot folkets mand, men også kongens mand valgt af folket. Man siger næppe for meget, når man ytrer, at kongen ved at sende os denne mand, anden gang skænkede os institutionen. Danmark har i denne forsamling måske frembudt et eksempel uden mage: en forsamling, hvori fyrstens udsending højagtes og elskes af ethvert medlem«. Ørsted har så tidt hentydet til denne omtale, at det er øjensynligt, at den har glædet ham.

Det er sandsynligt nok, at man i konservative kredse har håbet, at Ørsteds stilling skulde blive en uriaspost, ligesom man fra på den liberale side var bange for, at han, som Hvidt udtrykte det, skulde »løbe med os alle«¹⁾. Ingen af delene gik i opfyldelse, mindst det sidste. Han øvede en stor indflydelse i forsamlingen og ganske sikkert en meget større, end stændertidenden udviser. I virkeligheden var han langt mere enig med oppositionen, således som den fremtrådte i Fredrik VI's tid, end med forsamlingernes højre side; de ønsker, der fremkom om stænderforsamlingernes forening, forhandlingernes offentlighed og meddelelse af statsregnskabet, var hans egne, som han ikke havde opgivet i fremtiden at realisere, og det var ham ikke ubehageligt, at der mindedes om dem.

¹⁾ Rubin, Fredrik VI, 493.

Efter det venskabelige forhold, hvori han stod til så godt som alle medlemmerne, er det sandsynligt, at han har havt sin del i den måde, hvorpå forslag i disse retninger stilledes. Det er et udbrud af ondt lune fra en mand, der stod på et langt reaktionærere standpunkt, når Mynster klager over, at Ørsted intet formåede, »hverken i det større eller mindre kan han sætte igennem, hvad han bestræber sig for«. Men han beherskede ikke forsamlingerne, og han prøvede heller ikke på at gøre det. Han var ikke så fremmed for en repræsentativ forsamlings natur², som man ofte har troet; han vidste, at dens medlemmer måtte have lov til at udtale deres meninger og vedtage, hvad de anså for ret. Måske kan det siges, at i det han med stor tålmodighed og hensynsfuldhed opfyldte sit hverv at vejlede, lette og fremme forhandlingerne, kom han til at tage vel megen del i disse; dette var en naturlig følge af det gode forhold, hvori han stod til medlemmerne.

Vanskeligere var det ofte at tilfredsstille kongen, der, da det kom til stykket, dårligt kunde finde sig i, at hans undersætter snakkede med om regeringssager. Enkelte sager, der var ham ubehagelige, søgte han i det mindste i den første stænderforsamling underhånden at skaffe af vejen. Da grev Holstein havde indbragt et forslag om negerslaveriets afskaffelse, bemyndigedes Ørsted til at meddele ham, hvad der var foretaget i denne sag, og at kongen så håbede, at andragendet, der desuden lå udenfor forsamlingens kompetence, måtte blive taget tilbage. — En bonde havde sendt Drewsen et andragende om, at kongen vilde forbedre prins Fredrik Carl Christians stilling. Kongen meddelte da Ørsted til privat efterretning for det tilfælde, at sagen kom for, »at prinsens nærværende stilling er overensstemmende med sammes ønsker, at han holdes standsmæssigt efter kongeloven, har et velindrettet palais i Fredericia, hvor han

er kommandør for det fynske infanteriregiment, og at ham er tillagt en appanage af 24,000 rd. foruden andre indtægter og emolumens¹⁾. Der holdtes strengt over, at de deputerede så at sige ikke måtte stå i forbindelse med omverdenen uden gennem kommissarius. I året 1835 pålagdes det denne at tilkendegive en toldkomité, at det var ulovligt, at den havde henvendt sig til grossererersocietetet og et par medlemmer fik samme besked, fordi de havde søgt oplysninger hos nogle kommuner og sognefogder. — Da kongen det næste år kom til Jylland, vilde stænderforsamlingen sende en deputation for at hilse på ham; men Ørsted fik befaling til at tilkendegive den, at en sådan deputation ikke vilde blive modtaget; vilde de bringe ham en hilsen, skulde det ske ved kommissarius. — Denne skulde også sørge for, at forsamlingerne i alle andragender benævntes med deres fulde navn, provinsialstænderforsamlinger, ikke blot stænderforsamlinger²⁾.

Men der blev nok tilbage, som ikke på den måde kunde fjærnes, og da der efter at stænderforsamlingen i Roskilde var sluttet, skulde udstedes en instruks for Ørsted til Viborg, viste den nok som, at kongen hverken havde været tilfreds med ham eller med forsamlingen. — De i Roskilde forelagte propositioner skulde forelægges uforandrede, også en tillægsbestemmelse til trykkefrihedsloven, som siden skal omtales, »da vi ikke kunne andet end anse det for skadeligt for sagen, om de af dig allerunderdanigst foreslåede modifikationer i lovudkastet blev forsamlingen forelagt«. — »Da i provinsialstænderforsamlingen i Roskilde statens finansvæsen er bleven behandlet på en for samme upassende måde, i det man ikke alene har villet foreskrive, hvorledes vore

¹⁾ Ørsteds papirer.

²⁾ Kabinettets kopibog 1835 nr. 903, 904; 1836 nr. 535.

finanser skulle administreres, men endog villet bestemme, hvilke besparelser, der skulde ske, så har du så meget som muligt at søge forebygget, at sådant finder sted i den viborgske forsamling«. — Stændertidenden skal redigeres som i Roskilde, »og i al fald ikke, som fra flere sider er ønsket, gives større fuldstændighed, da sidstnævnte tidende allerede er bleven mere udførlig, end den efter dens oprindelige bestemmelse burde have været«. — »Provinsialstænderforsamlingen bliver ved alle muligen forekommende lejligheder at gøre opmærksom på dens sande stilling som rådgivende, og at en skriden ud over denne dens kompetence ikke er tilladelig«¹⁾).

Det er øjensynligt, at kongen har været meget vred, da han skrev denne skrivelse, og det blev ikke den eneste gang. Da Ørsted således ikke havde kunnet forhindre, at der 1838 i Roskilde skulde fremsættes en bestemt udtalelse af, at kongen ikke vilde tilstå nogen forening af stænderforsamlingerne, var denne ikke fornøjet med den måde, hvorpå hvervet udførtes. Som følge deraf udtalte Ørsted sig bestemt, da det samme andragende fremkom i Viborg, og han modtog også en skrivelse, hvori kongen udtalte sin tilfredshed. Men ved denne lejlighed fremkom der også første gang misfornøjede ytringer om Ørsted fra liberal side; »Fædrelandet« beklagede, at folkets mand nu var trådt i baggrunden for kongens mand²⁾).

Ørsteds stilling som kommissarius medførte den forpligtelse, at han skulde udtale kongens mening, også når den ikke stemmede med hans egen. Han omtaler selv oftere, at det ikke var ham »hyggeligt« at skulle bekæmpe forslag, som han egentlig fandt hensigtsmæssige, eller forsvare foranstaltninger, som han ikke bil-

---

¹⁾ Ørsteds papirer.

²⁾ Thorsøe, Den danske stat 1814—48, s. 339.

ligede. — Dette er ofte senere fremstillet som karakterløshed, og man har talt om en dialektik, der satte ham i stand til at fremstille for sit eget sind også alt det, der kunde tale for den opfatning af en sag, som ikke var hans¹⁾. Dette var ligefrem hans embedes pligt; men det er ikke noget, der er særegent for dette. Finder ikke det samme sted overalt i politiske forsamlinger? Den, der i rigsdagen kun vilde slutte sig til de foranstaltninger, han helt billigede, vilde blive en ensom mand uden indflydelse. Politik består vel netop i til enhver tid at kunne ramme det bedste af, hvad der er opnåeligt, selv om det ikke er det bedste, der kunde ønskes. Ørsted var afhængig af kongen på samme måde, som enhver politiker er afhængig af sit parti. Han kunde stride for sine anskuelser, til det modsatte var vedtaget; men var dette sket, måtte han slutte sig dertil. Vilde han ikke dette, kunde han ikke have påtaget sig at være kommissarius.

Han måtte da også stille sig på den gældende stænderanordnings grund, selv om han havde ønsket denne et videre omfang. Men forsamlingerne begyndte netop straks at gå udenfor denne grund ved at andrage på rettigheder, som efter anordningen ikke kunde tilkomme dem. Ørsteds indvendinger herimod bestod bestandig i henvisninger til loven og i formaninger til at holde måde med sine fordringer og ikke lade dem fremkomme i urette tid, hvorved man kunde udsætte sig for, at ønskernes opfyldelse skødes endnu længere ud i fremtiden. Dertil føjede han så de grunde, der kunde tale imod, at regeringen gjorde de indrømmelser, der forlangtes. Men der hører dog heller ikke så overmåde megen »dialektik« til at kunne erkende, at der også kan være grunde for forholdsregler, man ikke selv billiger.

¹⁾ Rubin, Fredrik VI, 495.

Det er ikke blot i stænderne, at man har fundet, at Ørsted i alt for høj grad har dækket over manglerne ved regeringens foranstaltninger. Det er ikke let at modbevise dette i sin almindelighed; men de eksempler, der anføres, have kun ringe beviskraft. Således er det sagt, at han »lykkelig fik et videnskabeligt forsvar i stand« for den ved en karantæneforordning af 19. Maj 1831 bestemte standret og nedskydning af dem, der brød igennem de militærkordoner, man agtede at drage, hvis koleraen kom nærmere¹⁾. Sammenhængen med denne sag er, at der nedsattes en kommission bestående af 4 jurister og 3 læger for at overveje, hvad der var at foretage. Ørsted udarbejdede et forslag; han havde ingen andre forbilleder for sådanne foranstaltninger her hjemme end en anordning fra pestens tid af 1711, samt en karantæneforordning af 8. Febr. 1805; sygdommens natur var også her ukendt, og han fulgte derfor væsentligt en preussisk anordning af 5. April 1831, hvori det bestemtes, at brud på kordonerne skulde straffes øjeblikkelig efter afholdt standret. Han optog da også dette i sit udkast, som han sendte til kommissionens andre medlemmer med den bemærkning, at det kun måtte betragtes som et grundlag for forhandlingerne, men han selv nærede megen tvivl om den preussiske anordnings hensigtsmæssighed, og i ethvert tilfælde ønskede han ikke nogen lov bekendtgjort, før faren kom nærmere. Det synes at have været lægerne, der have forlangt lovens udstedelse. Det »videnskabelige« forsvar for den, der iøvrigt mere ligner en undskyldning²⁾, er som al tid i kollegialtidende et brudstykke af forestillingen. Fejlen er ikke, at man vilde lade soldaterne skyde, når der overhovedet skulde sluttet kordoner, men at

---

¹⁾ Rubin, Fredrik VI, 292, 496.

²⁾ Koll. Tid. 1831, 485.

man troede at kunne opnå øjemedet herved; men det er for meget forlangt, at kancelliet skulde have vidst bedre besked om, hvorledes koleraen skulde mødes, end man vidste i det øvrige Evropa¹⁾. Det vil sikkert i de tilfælde, hvor det kan eftergås, vises, at der i denne henseende intet er at bebrejde Ørsted.

Hvor meget end regeringen også tidligere havde beskæftiget sig med at våge over, at trykkefriheden ikke misbrugtes, var det dog først efter 1830, det ret kom for dagen, hvor byrdefuld hele den orden, eller om man hellere vil uorden, var, som de bestemmelser, der nærmede pressetilsynet til en virkelig censur, havde indført. Dagspressen fik nu en betydning, som den aldrig tidligere havde havt; aviserne læstes af den del af befolkningen, som hidtil havde været uberørt af dem, og jo større indflydelse de fik, desto ængsteligere og forsigtigere blev kongen, medens presseindskrænkningerne, der før kun havde tynget på få, mere og mere blev et tryk, der følte af alle.

I de første år efter 1830 gav bladene sig dog ikke meget af med politik, men »Raketten«, der redigeredes af Winther, blev forbillede for en hel række smudsblade, der levede af at bringe alle slags smudsigheder, bagvaskelser og personligheder til torvs, som oftest således forklædte i hentydninger, at meningen var let at forstå, medens det var vanskeligt for de fornærmede at skaffe sig oprejsning. Dette vakte kongens harme, og det samme var tilfældet med mange af de småskrifter, der udkom under de kirkelige stridigheder, i hvilke der ofte fandtes lignende angreb på personer. — Udgiverne af

---

¹⁾ Indlæg til anordn. 19. Juni 1831. 2det dep.

sådanne blade kom naturligvis hurtigt under censur, og det syntes da dobbelt krænkende, at de end ikke derved kunde holdes nogenlunde indenfor de tilbørlige grænser. For at bøde herpå udstedtes der den 25. April 1835 en ny instruks for censorerne, der herefter ikke blot skulde udslette, hvad de med vished kunde vide, var ulovligt, men også, hvad de selv fandt utilbørligt, »så at intet tåles, der bærer tydeligt præg af æreskænderi, eller der kan skønnes under allegori, ironi eller anden sådan iklædning at gå ud på at udbrede krænkende beskyldninger mod nogen«. Som grund herfor anførtes, at når sådanne ting fandtes i de censurede blade, troede menigmand, at det var godkendt af regeringen¹⁾. — Ørsted havde tidligere været imod, at censuren skulde kunne udstrækkes til private fornærmelser; men denne gang vides cancelliet dog ikke at have gjort indvendinger mod kongens villie. Det har sikkert også været den almindelige mening, at det kunde være hensigstmæssigt at lægge en dæmper på smudspressens frækhed. Men det skulde snart vise sig, at der var fare for, at det kunde komme til at gå ud over flere end »Raketten« og dens efterlignere.

I året 1833 begyndte C. N. David at udgive ugeskriftet »Fædrelandet«. I dettes nr. 7 fandtes en artikel om stændernes petitionsret, hvori stænderinstitutionen kaldtes en repræsentativ forfatning, der taltes om stændernes »magtfuldkommenhed« og om »en yderligere uddannelse af den nu forundte institution til en forhøjet betydning og udvidet virksomhed«. — I nr. 10 fandtes endvidere en artikel, som væsentlig var et citat efter Montesquieu, om nødvendigheden af at holde de tre statsmagter skilte fra hverandre, da der ellers ingen garanti var for sand borgerlig frihed²⁾. Kongen forlangte,

¹⁾ Rubin, Fredrik VI, 516—18.

²⁾ Smstds. 519—20. Thorsøe, Danmark 1814—48, 239.

at der skulde anlægges sag imod David, og at kancelliet skulde erklære sig, om han ikke, medens sagen stod på, burde suspenderes fra sit embede som professor. Dette sidste var der næppe nogen tvivl om, det var en almindelig regel, at en embedsmand suspenderes, når der anlagdes offentlig sag imod ham, i ethvert tilfælde, hvis denne var af den beskaffenhed, at han kunde blive fradømt sit embede. — Men kancelliets flertal, hvis forestilling affattedes af Ørsted, var meget betænkeligt ved selve sagsanlæggelsen. Det anså hans ytringer i det mindste for delvis berettigede, og det tvivlede om, at han vilde blive dømt for at have udtalt anskuelse, der var tiltrådt af berømte videnskabsmænd, og som også professor Schlegel her hjemme havde vedkendt sig¹⁾. I ethvert tilfælde kunde det ikke nytte at anklage David for at have »lastet« kongens regering; skulde der anlægges sag, måtte det være for misbrug af trykkefriheden i almindelighed. Stemmann alene holdt på, at han skulde anklages for »at have tilskyndet og rådet til forandring i den ved statens grundlov bestemte regeringsform, og for at have lastet og søgt at udbrede misnøje imod Danmarks konstitution«. Det kom ikke i betragtning, om lignende meninger vare anførte i filosofiske skrifter, »men hvorvidt hans ytringer efter de danske positive love ere strafværdige«, og er dette tilfældet, kan han ikke undskyldes med »Plato, Rousseau, Montesquieu og Kant«²⁾. Kongen besluttede sig til at følge Stemmanns råd, der førte til Davids frikendelse. Han blev så afskediget fra sit embede, men med bibeholdelse af hele sin gage; her,

1) Det var Ørsted imod, at Schlegels navn nævntes; han havde vel selv anført ham i sit udkast, men atter udslettet den sætning, hvori dette var sket. Det har syntes ham, at man derved indblandede en embedsmand i sagen som den anklagedes meningsfælle.

2) Skrive- og trykkefriheden 1820—47. Pakke i rigsarkivet.

som så ofte, viste det sig, hvor skånsomt kong Fredrik VI optrådte, selv hvor han var meget vred. David rejste til udlandet, endnu på vejen hædret af studenterne i Kiel. — Det skal endnu bemærkes, at denne sag medførte den for fremtiden ikke uvigtige forandring, at politi-retsassessor Thomsen, der ofte havde vist for stor mildhed som tilsynshavende med bladene, afløstes af sin kollega Reiersen.

Det farlige ved sådanne tilfælde som dette var, at når kongen ikke havde kunnet sætte sin villie igennem ved hjælp af de bestående love, vilde han have disse forandret, og hans ønsker fandt understøttelse hos adskillige af de mænd, der stod ham nærmest, især Stemann og overprokurøren for hertugdømmerne Høpp. Begge disse havde dengang tillige med Ørsted og A. W. Moltke sæde i den alt omtalte kommission, der skulde udarbejde de nærmere bestemmelser om stænderne, og denne fik nu tillige pålæg om at afgive en betænkning, om der ikke for dagspressens vedkommende i Danmark kunde indføres en lignende ordning som i Holsten, hvor der var formelig censur for alle skrifter under 20 ark. Ørsted stod under de forhandlinger, der førtes, ene mod de tre andre, hvis sag især førtes af Høpp. Naturligvis frarådede han kraftigt at lægge hånd på trykkefriheden; »der vil ikke let kunne nævnes noget andet gode, hvorpå det danske folk sætter mere pris, hvis tab vil være det mere smerteligt«. Han tilskriver den, at der i Danmark findes mindre embedsdespoti end i de fleste andre lande, og han har vidst, at da den indførtes 1770, var hensigten at tilvejebringe et værn mod vilkårlig og sløv embedsførelse. — Men hovedsagen for ham var dog at fastholde, at vilde man gøre en forandring, så måtte forslaget til denne forelægges stænderforsamlingerne i henhold til anordningen af 28. Maj 1831, der sikrede disse en ret til medvirkning ved al lovgivning der ved-

kom undersåtternes personlige eller ejendomsrettigheder. — Herimod gjorde Høpp gældende, at der i anordningen for hertugdømmerne, så vel som i den preussiske anordning i stedet for personlige rettigheder stod »Personenrechte«, hvilket efter den i systemerne vedtagne terminologi skulde kunne forklares alene om de rettigheder, som vedkomme den særegne personlige stand, hvorved visse klasser skille sig fra andre, ægtstanden, familien, adels-, borger- og bondestanden osv. — Men Ørsted fastholdt, som han havde gjort det ved så mange lejligheder, at en lov måtte forstås efter ordenes simple og naturlige betydning. Det kunde ikke antages, at lovgiveren, især hvor der skulde gives et så betydningsfuldt tilsagn, havde brugt det afgørende ord i en betydning, der kun kunde forstås af lærde jurister. Alt blev usikkert og vaklende, når systemsproget skulde lægges til grund i stedet for ordenes simple og naturlige betydning. Kongens undersætter måtte kunne læse sig til, hvad det var, landsfaderen skænkede dem, uden at have behov for at forstå deres konges klare ord at studere den preussiske lovgivning eller den preussiske praksis. Men toges ordene i deres naturlige betydning, kunde der ikke være spørgsmål om, at jo den rettighed, som lovene forundte enhver, der ikke forhen var fundet skyldig i trykkefrihedens misbrug, til på sit ansvar efter loven at få trykt, hvad han finder for godt, er en personlig rettighed¹⁾. — Kommissionen fik aldrig gjort nogen indstilling til kongen, og det er vel sandsynligt, at uenigheden i den har bidraget dertil. Faren har sikkert ikke været lille, man var jo alt kommet censuren så nær, at det ikke var noget stort skridt at gå over til den. Men det mærkelige ved Ørsteds indlæg er dog ikke, at han forsvarer trykkefriheden; det har han gjort så tidt; men at de ere det første

¹⁾ Ørsted, Af mit liv IV, 521 f. — Rubin, Fredrik VI, 527.

forsvar for folkerepresentationens ret, endnu før denne var trådt i virksomhed.

Ørsted taler selv om, hvor hemmeligt disse forhandlinger blev holdt, så at han endog bevægede en særlig pålidelig mand til at afskrive sine indlæg. Men ikke desto mindre var der kommet rygter ud om, at trykkefriheden var i fare, og frygten for dens tab havde genvundet sin fordums magt til at bringe sindene i bevægelse. Schouw og flere andre ansete mænd stillede sig da i spidsen for en adresse til kongen om ikke at berøve folket, hvad det anså for et af sine største goder. Adressen blev med 572 underskrifter indleveret i forgemakket; formodentlig har ingen haft lyst til at udsætte sig for følgerne af at overrække kongen selv den. Denne gav den 26. Februar 1836 sit bekendte svar på den, at det var kommet ham uventet at modtage en sådan henvendelse; »ligesom vor landsfaderlige opmærksomhed stedse har været henvendt på at bidrage alt, hvad der stod i vor kongelige magt, til at virke for folkets og statens vel, således kan heller ingen uden vi alene være i stand til at bedømme, hvad der er begges sande gavn og bedste«. — Det lød vel meget autokratisk; men i virkeligheden var der dog opnået, hvad der var tilsigtet; thi hvor stærkt end Fredrik VI følte sig i besiddelse af enevoldsmagten, var han kun lidt tilbøjelig til at gå imod en stærk stemning hos sit folk. — Men dettes frygt og mistro havde ikke fortaget sig, og selskabet for trykkefrihedens rette brug, der oprettedes samme år, var sikkert lige så meget bestemt til at værne om denne dyrebare rettighed som til at forhindre dens misbrug.

En ændring af presseloven var heller ikke opgivet; men Ørsted havde for så vidt sejret, som den blev forelagt den første stænderforsamling. — Hensigten var at give en bestemmelse, der skulde forhindre, hvad

der havde været tilfælde i den davidske sag, at domstolene vel fandt de brugte udtryk utilbørlige, men dog måtte fælde en frifindelsesdom, fordi de bestående love ikke kunde anvendes på dem. — Det var især lovudkastets første paragraf, der skulde forhindre, at dette gentog sig. Den lød således: »Dersom nogen ved i et trykt skrift eller blad at ytre sig angående regeringens handlinger, har tilladt sig en fremstilling, der ikke svarer til det lovlige og den gode borger værdige formål med trykkefriheden, men derimod kun er skikket til at opirre gemytterne og fremkalde misnøje eller ringeagt mod hine genstande, og det desuagtet måtte findes, at den onde hensigt ikke er så umiskendelig, at forfatteren kan dømmes efter forordningen af 27. September 1799 § 2, 3 og 7, så bør han for den mangel på pligtskyldig opmærksomhed, der i alt fald bliver ham at tilregne, straffes med bøder af 100 til 500 rd. sølv«¹⁾. — Der er ingen tvivl om, at Ørsted har konciperet denne anordning, og næppe heller om, at han ikke har gjort det med sin gode villie; men dels har han vel betragtet den som en nødvendig ventil for kongens misfornøjelse, dels har der sikkert i sagen selv været noget, han har sympatiseret med. Ti han nærede stor uvillie mod alle fordækte angreb, enten det var på personer eller på institutioner, og det var hans overbevisning, at domstolene her viste alt for stor forsigtighed ved ikke at ville dømme sligt, når forfatternes hensigt var ganske klar, om end den ikke direkte kom frem i ordene. Det har næppe været ham meget imod ved en lovbestemmelse at gøre ende herpå. Selve det ofte omtalte og forhånede udtryk: »pligtskyldig opmærksomhed« er ægte ørstedsk; han var ikke bange for, at det ved sin store rummelighed gav plads for dommernes skøn i de enkelte tilfælde. — Loven

¹⁾ Thorsøe, Den danske stats historie 1814—48, s. 257.

fik ingen god modtagelse i Roskilde; da den skulde for i Viborg, ønskede Ørsted at forandre den i overensstemmelse med de i Roskilde udtalte ønsker, men dette afslog kongen i usædvanlig barske ord. Da den også frarådedes af de jydskes stænder, udkom den dog ved pl. 1. November 1837, dog med nogen forandring og en del formildelser i de ved loven af 1799 bestemte straffe¹).

Efter 1834 forekom der langt flere spørgsmål om presseforseelser end tidligere. I almindelighed var det kongen, der tilskrev kancelliet, når han var bleven stødt over artikler, han havde læst i bladene; men ofte var det også pressetilsynets kendelser, der skulde bedømmes og afgøres. Ørsted var under alle disse sager tilbøjelig til at forklare de påankede udtalelser på den for forfatterne fordelagtigste måde, Stemann derimod til at se de værste hensigter i dem. Ørsted vilde kun samtykke i, at der anlagdes sag, når der kunde ventes en domfældelse, Stemann vilde have alle sager anlagt uden hensyn dertil, og han var ofte ret spydig over Ørsteds, efter hans mening meget valne forklaring af presseloven, der nu gjordes gældende af domstolene og førte til den ene frifindelse efter den anden. Da der således var tale om, hvor vidt der skulde anlægges sag mod »Københavns-posten«, fordi den havde gengivet nogle ytringer af den holstenske stænderdeputerede, Neergaard til Øvelgønne, hvori han udtalte, at stænderinstitutionen kun kunde betragtes som det første skridt til en virkelig forfatning, fandt Stemann de påankede ytringer højst utilbørlige, ja i virkeligheden skammelige, men, tilføjer han, »da de kun ere fremførte i et historisk uddrag af en anden mands skrift, der har passeret censuren i en del af kongens stater, så tvivler jeg meget på, at redaktøren

---

¹) Thorsøe, Den danske stat 1814–48, 257 f., 265 f. Rubin, Fredrik VI, 530 f.

under de nu gældende bestemmelser og efter disses stedfindende doktrinære fortolkninger af domstolene ville blive ansete med nogen straf. — Ved en lignende lejlighed udtalte han, at det var utvivlsomt, at domstolene 1799 — o: før Ørsteds skrift om trykkefrihedsanordningen udkom — vilde have fundet de påklagede ytringer strafværdige.

Denne sidste udtalelse fremkom i en sag, der var Ørsted særligt ubehagelig, fordi den gjaldt trykkefrihedsselskabet. Han havde efter sin stilling ikke selv kunnet blive medlem af dette, men broderen var indtrådt i det, havde sæde i dets skriftkomité og skrev af og til i dets organ »Folkebladet«. Det varede ikke længe, inden de unge i selskabet fik større indflydelse, end Ørsted kunde synes om, men netop derfor forekom det ham af største vigtighed, at de konservative elementer bevarede deres stilling og indflydelse. — Allerede 1838 havde selskabet været i fare for at få en irettesættelse. Kongen havde den gang udstedt en befaling til Reiersen om, at han skulde standse al omtale af nogle utilbørligheder, som en officer, kammerherre Rømeling, havde gjort sig skyldig i overfor sine underordnede, og som vakte megen opsigt. Denne befaling blev straks udført, uden at reskriptet offentliggjordes, hvilket selvfølgelig både gav anledning til berettiget klage og til mangfoldige drillerier, overfor hvilke kongen ved denne uforstandige adfærd havde stillet sig så at sige forsvarsløs¹⁾. Trykkefrihedsselskabet nægtede at optage en artikel herom af Algren Ussing; men det fandt tillige, at det selv var forpligtet til at udtale sig om dette mærkelige ukendte reskript, der afskar al diskussion om en sag, som det var fuldstændig lovligt at behandle, især da spændingen i selve selskabet var så stærk, at det truede med en sprængning.

¹⁾ Angående det nærmere om denne sag se Rubin, Fredrik VI, 540 f.

Men da der så fremkom en artikel i »Folkebladet«, udtalte kongen for kancelliet sit mishag dermed og forlangte erklæring om, hvad der skulde foretages. Kancelliet frarådede dog både sagsanlæggelse, og at kongen skulde udtale nogen misbilligelse, hvortil Ørsted særskilt føjede, at han fandt, at komitéens fremgangsmåde fortjente billigelse og ikke misbilligelse; der var sendt den en artikel, som under tilsyneladende uvidenhed om reskriptet berørte den rømelingske sag. Var den bleven optaget, vilde »Folkebladet« være bleven beslaglagt, og de, der så længe havde gjort nar af komitéens konservatisme, vilde have fået lejlighed til at spotte den, fordi den dog ikke kunde undgå kollisioner; var der slet intet gjort, vilde klagerne over komitéens servilitet have lydt endnu højere end før. Der skyldtes den derfor tak for den måde, hvorpå den var optrådt. Han gør en slags undskyldning, fordi han har udtalt sig i denne sag, da hans broder var medlem af komitéen; men det tør sikkert antages, at havde han behøvet tilskyndelse til at forsvare denne, vilde intet mere have kunnet give ham den, end at det var broderens sag, han førte; det betød mere for ham, end om det havde været hans egen¹). I virkeligheden var det formodentlig også hans egen sag, det angik; thi der er vel næppe tvivl om, at han jo har kendt og billiget broderens handlemåde. — Selv Stemann var denne gang enig med kancelliets andre medlemmer i konklusionen, om end langt fra i præmisserne, og selskabet slap således for videre tiltale.

Men nu indeholdt »Folkebladets« 3 første nummere for 1839 en artikel om finansberetningen for 1837, hvori det påstodes, at udgifterne i årene 1835—37 havde

¹ Collin fortæller, hvorledes Ørsted i en kommission optrådte med usædvanlig bitterhed mod ham, fordi han kritiserede et forslag af H. C. Ørsted. — E. Collin, H. C. Andersen og det Collinske hus 565.

overskredet indtægterne med 18,000 rd., eller, når forbrug af aktiver medtoges, med 855,000 rd., medens det var overset, at der i disse år årligt var udrett 820,000 rd. til banken, i alt altså 2,460,000 rd. til seddelcirkulationens formindskelse. Dette beløb var nemlig ikke opført som en særskilt udgift, men fradraget landskatten. Ørsted fandt det beklageligt og lidet stemmende med, hvad man kunde vente af selskabet, at det bragte en så vildledende fremstilling, men han frarådede at ophæve det eller at give skriftkomitéen en irettesættelse, da følgen deraf kun vilde blive, at de medlemmer, der hidtil havde holdt bevægelsespartiet noget tilbage, vilde udtræde. Derimod ønskede han, at der skulde trykkes en berigtigelse af den begåede fejl. — Stemmann fandt dette unyttigt, erfaringen viste, at derved udrettedes intet, og når de konservative medlemmer ikke udrettede mere end hidtil, kunde de uden skade udtræde. Hvis selskabet gik videre på den vej, det var slået ind på, måtte det opløses. — Han satte også igennem, at komitéen fik en temmelig skarp advarsel.

En sag, der let kunde have fået endnu værre følger, opstod, da Københavnsposten 1837 (nr. 309) aftrykte en skrivelse fra toldinspektør Blom til generaltolddirektoratet. Kongen forlangte undersøgelse, og det viste sig, at Blom selv havde meddelt bladet skrivelsen. Han fik straks en irettesættelse, men dette enkelte tilfælde gav atter kongen anledning til at forlange, at der skulde træffes en almindelig foranstaltning for at forhindre gentagelser, og kancelliet fik pålæg om at udarbejde et reskript, der forbød embedsmænd at skrive i offentlige blade om politiske genstande og regeringsforanstaltninger¹⁾. — Det var Ørsted højligt imod at skulle

---

¹⁾ Kongens skrivelse var meget skarp. Det skulde tilkendegives embedsmændene, »at ligesom det er dem uforment umiddel-

efterkomme dette påbud. Han tænkte selv med bitterhed på den medfart, der var bleven ham til del, og han anså det for at være af største betydning for sand oplysning, at embedsmændene, som dog i mange henseender den gang var de eneste, der vidste virkelig besked, kunde deltage i de offentlige forhandlinger. Han udtalte derfor også, at han ikke kunde tro, at det var kongens mening, at reskriptet skulde affattes ordlydende, som han havde udtrykt sig. Derved vilde embedsmændene være afskærne fra den ret til at benytte trykkefriheden, som tilkom alle andre undersåtter, de kunde ikke rette og oplyse vrage forestillinger om regeringens handlemåde, og de vilde endog være afskærne fra at skrive om sådanne ting som fattig- og skolevæsnet. Et sådant forbud vilde være en stor krænkelse for embedsstanden, det vilde inden- som udenlands blive opfattet, som var der en slet ånd i den. Han vilde derfor have forbudet indskrænket til, at ingen embedsmand måtte meddele, hvad han som sådan har erfaret, og at der kun skulde trues med kongens mishag; ti det går igennem hele lovgivningen, at selv den ulydige embedsmand kun skal kunne afsættes efter lov og dom¹⁾, og dette er i den sidste tid iagttaget så samvittighedsfuldt, at kongen har tillagt således afskedigede embedsmænd hele deres gage i pension.

---

bart til Os eller gennem vore kollegier allerunderdanigst at gøre anmeldelse om stedfundne misbrug eller om ting, der måtte være gavnlige eller til nytte for det offentlige, således skal det være dem forbudt at befatte sig med i de offentlige blade eller tidsskrifter at ytre sig om politiske genstande eller regeringsforanstaltninger, da enhver, der måtte gøre sig skyldig i dette forbuds overtrædelse, vil kunne vente uden videre lovmål at blive afskediget af vor tjeneste uden pension«.

¹⁾ Han anfører 1, 5, 6: »Ingen dommer må dømme i de sager, som hannem selv gælde på«. Selvfølgelig gør han forskel på afsættelse og entledigelse (med pension), der al tid må være en administrativ sag.

Kollegiets øvrige medlemmer vare enige heri, og især Lange, der al tid var den liberaleste og den eneste, som stundom vovede sig længere frem end Ørsted, udtalte dette med meget stærke ord. Kun Stemann fandt det i sin orden, at det forbødes embedsmænd, der kun var regeringens fuldmægtige, at udtale sig om dens foranstaltninger og således gøre publikum til dommer mellem sig og regeringen. Han anså også en embedsmands afskedigelse for en fuldstændig administrativ sag, der ikke kunde komme domstolene ved, når der ikke krævedes straf over ham, og de forsvar, som embedsmænd skulde føre for regeringens handlinger, kunde let føres således, at de skadede mere end de gavnede.

Ørsted sejrede denne gang, i det mindste til dels. Reskriptet af 30. December 1837 indeholdt nemlig kun forbud mod offentliggørelse af embedssager og mod at ytre sig om politiske genstande. Men overtrædere truedes ikke blot med, at der vilde blive taget alvorlige forholdsregler mod dem, men også med »efter omstændighederne at vorde entledigede uden pension«¹⁾.

Så længe Fredrik VI levede, var det dog forholdsvis få pressesager, der kom for domstolene, i året 1836 således 5, hvoraf 2 var anlagt mod smudsbladene.

Disse sidste år af Fredrik VI's regering må regnes for de lykkeligste i Ørsteds liv. Det har forekommet ham, som kunde han gennem stænderforsamlingerne lede det danske folks udvikling således, at en større politisk frihed kunde vindes, uden at der fandt noget brud sted, og uden at der opstod den modsætning mellem regeringen

¹⁾ Skrive- og trykkefriheden, 1820—47. Rigsarkivet. Rubin, Fredrik VI, 536 f.

og fremskridtsmændene, som han aller mest frygtede. — Han havde i sandhed løst en vanskelig opgave ved virkelig at være forbindelsesleddet mellem kongen og forsamlingerne og dog bevare begges tillid, og den stilling, han derved vandt, styrkede også hans anseelse i cancelliet, hvor han vel ikke kunde bryde Stemanns magt, men det lykkedes dog stundom at forhindre, at enhver afvigelse fra det vedtagne straks skulde reguleres og enhver fri bevægelse bindes ved love og reskripter, der traf uskyldige lige så vel som skyldige.

---

5. Kommissarius, kancellideputeret
og statsminister
1839—48.

Ved Christian VIII's tronbestigelse kom som bekendt de længe nærrede forhåbninger om en fri forfatning stærkt til udbrud, og uagtet der ingen ydre forandring skete, var dog hele kongens stilling bleven en anden. Han betragtede det utvivlsomt selv som sin opgave, at tilvejebringe en anden forfatning, og som følge deraf hverken vilde eller kunde han over for ønskerne derom stille sig på det retsstandpunkt, Fredrik VI bestandig havde indtaget. Det var hensigtsmæssighedsgrunde, der bestemte ham til for det første at lade alt blive ved det gamle, og det var også med sådanne han mødte de ønsker, der fremtrådte efter tronbestigelsen. — Den nye konge var sin formand overlegen på mange punkter, og han havde utvivlsomt den bedste og ærligste villie til at ramme sit folks tarv. Men trods hans vindende væsen og den store hensynsfuldhed, hvormed han optrådte,

lykkedes det ham ikke at vinde den kærlighed og personlige tillid, hvormed alle havde sluttet sig til Fredrik VI. Ørsted har talt rosende og sikkert oprigtigt mente ord om ham; men det er klart, at hans hjærte ikke har hængt ved ham som ved Fredrik VI.

Da H. C. Ørsted på videnskaberne selskabs vegne lykønskede kongen til tronbestigelsen, sagde han: »Vi glæde os over, at Deres majestæt bringer med på tronen vor tidsalders udvidede frisindede idéer, forbundet med et stort i erfaringens skole modnet overblik over verden. Deres majestæt vil sikkert ikke tiltro os, at det skulde være pludselige, sønderbrydende forandringer, vi vente af deres regering. Vi have tværtimod det sikre håb, at de store, indgribende forbedringer, hvortil tidsalderens raske gang opfordrer, ville af deres majestæt, hvis ånd er fjærn fra ængstelighed, blive påskyndede med kraft og ledede med klog forsigtighed«¹⁾. — Som oftere, således har H. C. Ørsted her benyttet sin friere stilling til at udtale broderens tanker, som han sikkert også har ramt ved at ønske forandringer, der skulde fremtræde som forbedringer af det bestående.

Delte antog han den gang kunde opnås ved, at der sammenkaldtes erfarne mænd ligesom 1832, men med den forskel, at kongerigets og hertugdømmernes skulde møde og forhandle sammen, hvorved han håbede, man vilde kunne tale sig til rette om den uenighed, som der unægteligt var. — Han foreslog ikke, at der skulde forelægges dem, eller at de skulde vedtage en forfatning; dels mente han selv, at en sådan vanskeligt vilde lykkes på dette tidspunkt, dels troede han ikke, at kongen og statsmændene vilde gå ind derpå; men han antog, at man ved de erfarne mænds hjælp vilde kunne komme

¹⁾ Thorsøe, Danmark 1814—48, 382.

til foranstaltninger, der vilde kunne erstatte savnet af en forfatning og blive en forberedelse til den.

Herved tænkte han især på oprettelsen af stænderkommitéer, som vi skulle se, det blev forsøgt to år senere, og på et udvidet statsråd med en bestemt virkekreds og bestemte forretningsformer¹⁾. Det var statsrådsordningen af 1772, der her stod ham for øje. Under den var landboreformerne blevne udførte, og det var ikke underligt, om han kunde antage, at en lignende organisation vilde være skikket til at sætte de nu forestående reformer i værk. Det har sikkert været en art overkollegium, Ørsted har ønsket, ikke blot bestående af de kongelige prinser og ministrene, men hvori også adskillige andre mænd skulde have sæde. — Kongen, der i sine senere år optog tanken, ligesom han oftere kaldte udenforstående til deltagelse i statsrådsmøder, synes den gang intet at have havt tilovers for den; han omordnede tværtimod flere af kollegierne, så de nærmede sig til at blive departementer, ledede af en enkelt mand. Ørsted var da i stænderne, men han var meget tilfreds med, at Stemann forhindrede, at forandringen kom til at strække sig til kancellierne.

Som det heraf vil ses, var Ørsted endnu, som tilfældet havde været under Fredrik VI, stemt for mere afgjorte fremskridt, end kongen var villig til at gøre. Muligvis kunde det endnu 1840 være lykkedes at gøre et skridt fremad, hvis hans råd var bleven fulgt den gang. Han bærer ingen ansvar for at planen med stænderkomitéerne mislykkedes to år senere; det lå for en stor del i den måde, hvorpå den udførtes, og som helt afveg fra hans forslag.

Har kongen ved tronbestigelsen tænkt sig at ville give folket større del i lovgivningen, har han hurtigt op-

---

²⁾ For den danske stats opretholdelse i sin helhed, 32 f.

givet dette; han mente at kunne tilfredsstille trangen til større deltagelse i det offentlige liv ved enkelte foranstaltninger. Allerede 1840 fik København sin kommunalforfatning, og det næste år udstedtes loven om landkommunernes ordning, gratialvæsnet indskrænkedes, statens budget og regnskaber offentliggjordes m. m. — Det synes heller ikke, at han har taget fejl heri. Den misfornøjelse, der lagde sig for dagen i det første øjeblik, da det viste sig, at forventningerne om en forfatningsforandring ikke vilde blive opfyldt, lagde sig hurtigt, en virkelig misfornøjelse vågnede først, da det mere og mere blev folket klart, at det stod overfor en kamp for sin nationalitet, og da oppositionen gjorde denne sag til sin.

Da Roskilde stænderforsamling mødte i Juli 1840, kunde enhver sige sig selv, at ønskerne om en forfatningsforandring vilde komme til orde, men tillige, at kongen ikke vilde gå ind på dem. Ørsted slog straks i sit indledningsforedrag standpunktet fast. Han talte bevægede ord om den afdøde konge, »der gennem mere end et halvt århundrede havde styret riget i gode og onde dage, således, at man klart kunde kende den sandhed og miskundhed, der boede i ham«. Hans eftermand havde erklæret, at ville fortsætte sine formænds faderlige regering; men forskellen mellem det gamle og det nye regimente betegnes ved, at det nye »ikke skulde være som det forhold, hvori en fader står til de børn, der endnu er under tugt og opdragelse, men som det, man bliver var, når en ædel og forstandig fader vedbliver at leve sammen med skønsomme og kærlige børn, efter at dissens opdragelse er tilende«. Han udtalte, at den regering, der kaldtes absolut, aldrig var bleven udøvet

på nogen absolut måde; horgerne havde havt en frihed, der i mange retninger overgik den, de nød i de fleste konstitutionelle stater. Frihedens talsmænd overså desuden de vanskeligheder, der vilde stille sig i vejen for dens indførelse, deriblandt også dem, der lå i forholdet mellem fædrelandets forskellige dele. Disse havde de endog forøget ved at udtale sig således, at det måtte føre til den fordærveligste spænding, dersom der blev rum for den tanke, at regeringen delte deres anskuelser¹⁾.

Han har dog sikkert ikke gjort sig nogen illusion om, ja måske ikke en gang ønsket, at kunne forhindre den forhandling, der skulde finde sted. Forsamlingen vedtog en farveløs adresse, men Bang indbragte forslag om de kongerigske forsamlings forening, valgbarhedens udvidelse, forhandlingernes offentlighed, indflydelse på budgettets affattelse og statsregnskabet revision m. m., og hans forslag behandlede i forening med en del adresser, der gik ud på det samme. — Ørsteds egne ønsker gik i samme retning som forslaget, og han glædede sig over, at han ikke havde fået noget pålæg om, hvorledes han skulde forholde sig over for det; han havde heller ingen sådan instruks forlangt, fordi han var bange for, at det skulde være bleven ham forbudt at tillade at der overhovedet forhandlede om en forfatningsforandring. Naturligvis måtte han tilbagevise fordringerne herom. Forsamlingen havde ingen ret til at andrage på en forandring af kongeloven; men en sådan måtte finde sted, når kongen skulde gå ind på forslaget; ti det var en opgivelse af den absolute magt. Derimod indrømmede han, at når der skulde lægges vægt på »indre grunde«, vilde meget tale for de to forsamlings forening, men så stod man overfor vanskelighederne med hertugdømmerne. Foreningen af deres

---

¹⁾ Roskilde stændertidende 1840, sp. 4, 12, 14.

stænderforsamlinger var vel ikke en følge af, at kongerigets forenedes; men der måtte tages hensyn til den historiske udvikling og til folkestemningen, og det var ikke nok, at der blev truffet en indretning, som vandt bifald i kongeriget, når det måtte gøre et ufordelagtigt indtryk i hertugdømmerne¹⁾.

I stænderne forstod man godt Ørsteds holdning, og kongen forstod ham også. Han fandt hans optræden for lunken og udtalte det, om han end indrømmede, at hans stilling havde været vanskelig²⁾. Men kongens misfornøjelse fik dog udtryk i den instruks, der udstedtes for ham, da han som kommissarius gik til Viborg. Vel indeholdt den ikke det befrygtede forbud, men dens slutning lyder således: »Fremdeles har du at våge over, at de stænderdeputerede ikke i udøvelsen af den dem indrømmede petitionsret overskride sammes lovlige grænse; i særdeleshed har du, så fremt der skulde fremkomme noget forslag til en petition om stændernes forening eller skattebevillingsret eller anden forandring i rigets grundlov, på det kraftigste at modarbejde samme, navnlig ved at, overtyde forsamlingen om, at sådant ligger udenfor dens kompetence«³⁾. — Dette viser vel, at kongen ønskede, at Ørsted skulde udtale sig bestemtere, men det var intet pålæg om at forbyde forfatningsforhandlingerne. Disse kom også frem i Viborg ligesom i Roskilde, og der er ingen kendelig forskel på Ørsteds holdning under dem. Schouw udtalte også her i sin slutningstale forsamlingens varme tak til ham.

Ikke desto mindre lagdes i forsamlingerne 1840 grunden til den uvillie, som Schouw utvivlsomt senere følte mod Ørsted. Allerede 1838 var der i Roskilde op-

¹⁾ Roskilde stændertid. 1840, sp. 486, 489, 520, 535.

²⁾ Oplysning for vælgerne, s. 12, 13.

³⁾ Ørsteds papirer.

stået spørgsmål om, hvor vidt minoriteter, når der indgaves petitioner til kongen, skulde have ret til at få deres mening meddelt i disse. Det var dog kun for de private forslags vedkommende, der kunde være tvivl herom. Stænderforordningen 15. Maj 1834 bestemte nemlig, at minoriteterne skulde have ret til at udtale sig i »sager, der hørte under kongens afgørelse«. Dette vilde Schouw og det hele liberale parti fortolke således, at det kun angik de af kongen forelagte sager¹⁾.

Ørsted betragtede den hele sag som noget temmelig ligegyldigt, stændertidenden udkom i en sådan fuldstændighed, at kongen gennem denne kunde blive lige så fuldt underrettet om minoriteternes mening, som når denne optoges i petitionerne. Men det liberale parti lagde stor vægt på at få sin opfattelse godkendt som den rette, vistnok påvirket af ønsket om at skaffe forsamlingerne så stor lighed som muligt med virkelig besluttende forsamlinger. I året 1840 måtte der træffes en afgørelse, da en stænderdeputeret i Roskilde klagede over, at det var bleven ham nægtet at få et minoritetsvotum optaget i en petition. Ørsted nærrede ingen tvivl om, at forsamlingens belutning ikke stemmede med forordningens ord og mening; men han ønskede, at sagen skulde tages med stor lempe; han havde derfor så meget som muligt holdt sig tilbage fra at udtale sig om den, og han tilrådede kongen at forelægge spørgsmålet for stænderforsamlingerne. Det, som det frem for alt kom ham an på, var at undgå et brud, der kunde gøre forholdet mellem regeringen og forsamlingerne fjendtligt. Det var ham derfor meget imod, at kongen gav klageren bestemt ret og udtalte, at de omtvistede ord i anordningen var »så tydelige, at de ej behøve nogen forklaring«. Ørsteds egne udtalelser om denne sag kendes ikke; men der er be-

---

¹⁾ Thorsøe, Danmarks hist. 1814—48, s. 449 f.

varet et brev til ham fra kongen, hvori denne meget bestemt afslår at forelægge stænderne en sag, der kun handler om en ren og klar lovbestemmelses fortolkning. Dette brev, der i det hele er affattet med et vist fynd, ender således: »For stemningen i landet frygter jeg ikke; ti de retsindige trænge til at se fasthed og kraft i regentens handlemåde, og idel svaghed og eftergivenhed og frygt for stænderne vilde vist ikke bære gode frugter, men ikke fortie sandheden og udøve retfærdighed, det bør indgyde tillid hos folket. Jeg håber at modtage et svar, hvori De ser lysere end i det, De sidst meddelte mig«¹⁾. — Ørsted måtte nu i Viborg ud af sin tilbagetrukne stilling for at tage det kongelige reskript i forsvaret. Striden mellem ham og Schouw førtes i den høfligste form. Ørsted beklagede, at der skulde være uenighed mellem ham og præsidenten, og denne udtalte til gengæld: »Heller ikke for mig har det været behageligt angående den omhandlede sag at have en forskellig mening fra kommissarius; men jeg har ved denne som ved alle andre lejligheder havt prøve på den høje grad af humanitet, hvormed den kongelige kommissarius behandler den, der er af anden mening end han selv«²⁾. Men kongen var bleven vred på Schouw, han kunde ikke tilgive ham at have vist »herskesyge«, og da det var den sidste stænderforsamling, for hvilken han havde mandat, blev han ikke genvalgt, meget imod Ørsteds villie; men han fik skyld for det, som for så meget andet. Derimod var det efter hans forslag, I. E. Larsen blev Schouws eftermand som universitetets repræsentant³⁾.

---

1) Pakke: A. S. Ørsted, Rigsarkivet.

2) Viborg stændertid. 1840, sp. 2335.

3) Af mit liv IV, XXIII, f.

Et kongeskifte plejer i reglen også at medføre et ministerskifte, og uagtet Christian VIII hurtigt bestemte sig til i det mindste foreløbigt ikke at ville opgive den regeringsform, han havde arvet fra sin forgænger, var dog forskellen mellem den måde, hvorpå de to konger udøvede magten, stor nok til at berettige, at der kom nye mænd til at gennemføre det nye system. Det var dog først 1842 forandringen kom, og den var ikke så meget fremkaldt af kongen som hidført af omstændighederne. — Både Møsting, der var 82 år gammel, og landgrev Fredrik af Hessen, der var statholder og kommanderende general i hertugdømmerne, søgte deres afsked. Da kongen tog den beslutning, at udnævne sin svoger, prins Fredrik af Augustenborg til landgrevens efterfølger, gav dette anledning til, at også O. Moltke trak sig tilbage, og kongen benyttede desuden en lejlighed til ligeledes at afskedige udenrigsministeren Krabbe Carisius. — Til statsministre udnævntes Ørsted og den deputerede i det tyske kancelli H. Reventlow Criminil, hvis broder Joseph blev kancelliets præsident. — Af de gamle ministre blev således kun A. W. Moltke og Stemann tilbage. Ørsted beholdt sin plads i kancelliet; det er vist nok den eneste gang, to ministre have havt sæde i det samme kollegium.

Det nye ministerium havde et mere liberalt præg end det gamle; det var ikke kongens hensigt at standse fremskridtene. Han kendte Ørsteds anskuelser godt nok til at vide, at han vilde blive talsmand for en omdannelse af stænderinstitutionen og en større trykkefrihed. H. Criminil stod heller ikke fjendtlig overfor liberale fremskridt; han fandt det således ønskeligt, at ministrene kunde blive ansvarlige, da dette vilde give dem en langt friere stilling. — Men det er klart, at kongen tillige har benyttet lejligheden, da så mange højere embeder blev ledige, til at besætte disse med mænd af det holstenske aristokrati.

Han følte sig, tidt med god grund, frastødt af det liberale parti i Danmark, medens han sikkert ikke har tvivlet om den holstenske adels loyalitet. Det var dog kun i H. Criminil, han traf et heldigt valgt; han skulde snart opdage, at broderen var en ivrig Slesvigholstener, for ikke at tale om prinsen af Noer.

Da kongen første gang anviste Ørsted sæde i statsrådet, var det med de ord: »Vil De nu indtage den plads, hvortil min tillid har kaldet Dem, og som enhver fædrelandsven vil glæde sig ved at se Dem indtage«¹⁾. Disse ord var endnu den gang fuld sandhed. Ørsteds stilling var ikke bleven rokket i den første stænderforsamling under Christian VIII; han var endnu folkets mand lige så vel som kongens, og han vilde sikkert være bleven ved at være det længe, hvis der ikke var kommet til at foreligge andre opgaver end fremskridtet mod en friere forfatning. — Selvfølgelig var han vel bekendt med den fare, der truede fra hertugdømmerne; det voldte ham alvorlig bekymring, da han, efter at være bleven minister hørte, at prinsen af Noer var bleven statholder, og det var ham også klart, at netop forbindelsen med hertugdømmerne var den store vanskelighed ved indførelsen af en forfatning. — Men trods alt dette opfattede han dog den modsætning, der nu lagde sig for dagen, som blot provinsiel og mente, den kunde overvindes, aller bedst ved en nøjere sammenslutning, så kongens danske og tyske undersætter lærte hinanden bedre at kende. Han kunde jo selv huske den tid, da man i Kiel og Altona havde været lige så loyale som i København. — Endnu 1850 skrev H. C. Ørsted: »jeg har stedse omfattet Slesvigere og Holstenere med en landmands kærlighed«²⁾. Også heri have brødrene været enige,

¹⁾ Sønderjydske årbøger 1895, 109.

²⁾ Breve til og fra H. C. Ørsted II, 161.

det fædreland, de elskede, og hvis hæder de var blevne, var den hele danske stat lige til Elben. — Ørsted har godt vidst, at det var i hertugdømmerne, der ytrede sig separatistiske tendenser, og at alt, hvad der hidtil var gjort fra dansk side, kun var et temmelig spagfærdigt nødværge; men netop derfor kom alt an på, at der ikke i kongeriget skulde vågne en sådan stemning, at man satte hårdt mod hårdt. Skete det, kunde alle ulykker blive frugten deraf. — Han havde, som det synes, egentlig intet havt mod sagen selv, da kongen 1840 gav det såkaldte sprogpatent, der indførte dansk retspleje, hvor kirkesproget var dansk, medens det tillige pålagdes skolelærerne udenfor skoletiden at undervise de børn, hvis forældre ønskede det, i tysk. Men han havde næret formelle betænkeligheder ved den måde, hvorpå patentet udstedtes, i det han betragtede det som en tilsidesættelse af stænderne, at det ikke blev dem forelagt; dette mente han, vilde være sket, hvis Fredrik VI havde levet endnu; men kongens varme for sagen gjorde, at han satte dette hensyn til side¹⁾.

I året 1842 gjordes der virkelig et forsøg på at tilvejebringe en nærmere forening af landsdelene ved indretning af stænderkomitéer efter preussisk mønster. Hver af de 4 forsamlinger skulde vælge et vist antal af sine medlemmer, ligesom kongen vilde vælge nogle, og med disse vilde han da forhandle i de tidsrum, der forløb mellem sessionerne såvel om sådanne anliggender, der angik den hele stat, som om de enkelte provinsers sager. Der er intet bekendt om de forhandlinger, der have ført til denne beslutning; men der tages næppe fejl ved at antage, at Ørsted har havt stor del i den, ligesom han her som så tidt har mødt en modstand, der vel ikke

---

¹⁾ Sønderjydske årbøger 1894, 255, 1895, 80. Ørsted, For den danske stats opretholdelse i sin helhed, 265.

helt kunde tilintetgøre hans hensigter, men dog vanskeliggøre, at de opnåedes. Han vilde nemlig have, at der skulde indkaldes erfarne mænd for at overveje planens grundtræk; efter deres udtalelser skulde der da udarbejdes el lovforslag, der skulde forelægges stænderne. Nu blev imidlertid de erfarne mænd udeladte, og grundtrækkene til ordningen forelagt selve stænderne, der så senere skulde behandle det udarbejdede lovforslag. Det er sikkert ikke venner af planen, der have sat denne fremgangsmåde igennem; der skulde et mærkeligt held til for at sagen ikke skulde blive standset et eller andet sted under 8 behandlinger i 4 forskellige forsamlinger i en tid, der måtte strække sig gennem flere år. Dette skete også; i de kongerigske forsamlinger tiltrådtes vel regeringens forslag, dog, især i Viborg, med mange forbehold, men i hertugdømmernes frarådtes det, da disse stod som adskilte stater ved siden af kongeriget, og da en sammenslutning med dette var så vel mod folkets ønske som mod kongens villie¹⁾. Allerede dette vidnede om, i hvor høj grad separatismen var trængt igennem, og året 1842 skulde bringe den til fuldt udbrud.

I den slesvigske stænderforsamling fandt der d. 9. November en forhandling sted om i stedet for ordene: »Dansk ejendom«, hvormed skibene indbrændtes, at sætte: »Schleswigholsteinisches Eigenthum«, og ved denne lejlighed, hvor der ikke sparedes på stærke ord, udbrød advokat Gülich: »Fort mit dem Stempel der Knechtschaft!« — Dette gav anledning til, at P. Hjort Lorenzen d. 11. November talte Dansk i forsamlingen, og efterretningen om den behandling, der var bleven ham til del, gik som en løbeild over hele Danmark; man følte, at der i selve den danske stat var tilføjet det danske

¹⁾ Thorsøe, Den danske stats hist. 1814—48, 449, 501, 520, 525, 539 ff.

folk en stor fornærmelse. Viborg stænderforsamling blev det første sted, hvor ilden brød frem.

En af de deputerede, herredsfoged With, fik d. 21. brev fra Lorenzen, hvori denne berettede, hvad der var sket, og endnu samme dag meddelte han forsamlingen, at han vilde stille et forslag om, at denne androg hos kongen om beskyttelse for den danske nationalitet i Slesvig. — Sagen kom dog ikke bag på Ørsted, der stod i korrespondance med den slesvigske forsamlings præsident Falck, der ligeledes havde berettet ham, hvad der var sket, og udtalt, at han anså det for rigtigt, at de medlemmer, der ikke forstod andet end dansk, fik ret til at tale dette sprog. — Ørsted søgte straks at forhindre, at det bebudede andragende kom frem, i det han på det bestemteste nægtede forsamlingens kompetence til at beskæftige sig med en sag, der kun kunde henhøre under den slesvigske forsamling. Men det fandt åbenbart øre i forsamlingen, da With svarede, at han kunde have ret, hvis det kun var en deputeret, der var bleven fornærmet; men hvad der var sket i Slesvig måtte betragtes som en fornærmelse mod hele det danske folk, og en sådan kunde ikke være en dansk stænderforsamling uvedkommende. — Hvor stærkt denne sag har sat Ørsteds sind i bevægelse kan ses af, at han lod sig henvise til en så ubetænksom udtalelse som, at selv om sagen henhørte under den jyske forsamling, fandt han det uværdigt at understøtte et sådant forhold som det, den deputerede Lorenzen havde brugt¹⁾.

Den 2. December fremlagde With sit forslag, og det er kendeligt, at Ørsted i mellemtiden har besindet sig; ti den kamp, han endnu stadig førte mod det, har ikke samme karakter som i det første øjeblik. Han begyndte med at udtale, at af alle de sager, han som kommissarius

¹⁾ Viborg stændertid. 1842, sp. 1657, 1660.

havde havt at behandle, havde ingen været ham mere ubehagelig end denne. Men han erkendte tillige, at den harme, som havde ytret sig, kunde have sin gode årsag; men den kunde også let lede til fordærvelige og uoverlagte skridt. Hvis forsamlingen nu overtrådte sin kompetence ved at behandle denne sag, vilde det forøge den uvenlige misstemning, som havde vist sig, og følgen vilde blive, at de slesvigske og holstenske forsamlinger også kom med andragender om danske anliggender. — Det er muligt, om end ikke sandsynligt, at det kunde have lykkedes ham at gøre noget indtryk, hvis han var bleven stående ved at påvise, hvor magtpåliggende det måtte være ikke at bære brændsel til den ild, der alt blussede alt for stærkt; men han skadede sig åbenbart ved at gå alt for vidt, i det han ikke blot tog Falck i forsvar, men også undskyldte de mest uberettigede aggressive ord, der var faldne i den slesvigske forsamling, som at Slesvig upåttalt var bleven kaldet et tysk hertugdømme. Forslaget om at forandre mærket »Dansk ejendom« fandt han vel anstødeligt; men det måtte dog betænkes, at det hidrørte fra en irriteret stemning og fra den forudsætning, at man herfra stræbte at undertrykke Slesvigs selvstændighed. Om Lorenzen udtalte han, at det var vist, at så berettiget end den harme, han følte, kunde være, så var det dog urigtigt, at han overgav sig til den, og at det syntes, at han efter de forestillinger, som præsidenten gjorde ham, gerne kunde have trådt tilbage uden at opgive den karakter, som han vilde vise ved opposition mod det parti, som han troede at burde modsætte sig. — With havde langt bedre greb på at fremhæve det væsentlige i sagen; han skød alle de enkeltheder, Ørsted havde omtalt, til side; vægten lå slet ikke på dem, han vilde ikke afgøre, om Falck havde handlet ret eller uret. »Det er derimod hele tendensen i de slesvigske stænders forhandlinger, den hele stræben af et vist parti, som især

i de senere år er fremtrådt med stor bestemthed, hvilken jeg har troet, at vi på ingen måde kunne lade gå hen uden at søge at modvirke den«. — Da præsidenten, høje-steretsassessor Bruun, havde overvundet de betænkeligheder, han først nærrede ved at lade sagen fremme, blev der med 39 stemmer mod 10 nedsat en komité¹⁾.

Den 17. December fandt den endelige behandling sted; men dens enkeltheder kendes ikke, da Ørsted bestemte sig til at udelukke den af stændertidenden, dels fordi adresseforhandlinger heller ikke tidligere var blevne optagne, dels fordi der på begge sider var faldet så skarpe udtryk, at de kun kunde gøre den allerede vakte misstemning endnu værre. Dette fandt han sig så meget mere forpligtet til at undgå, som det var bleven pålagt de embedsmænd, der havde med pressetilsynet at gøre både i kongeriget og hertugdømmerne, så vidt muligt at forhindre, hvad der kunde forbitre indbyggerne i de forskellige landsdele mod hinanden. Men han beklagede, at han derved tillige havde måttet udelade sine egne foredrag, som han mente dog kunde have gjort nogen virkning på en tid, da lidenskabens endnu ikke havde fæstet så dybe rødder som senere²⁾. — Det er dog sikkert meget tvivlsomt, om dette vilde være bleven tilfældet; vist er det, at i forsamlingen udrettedes der intet ved hans anstrengelser; ti den af With foreslåede petition vedtoges med 46 stemmer mod 3, og der viste sig endog tegn på, at uvillien over, at forhandlingerne udelukkedes af tidenden, kunde medføre en opløsning af forsamlingen, der forlodes af 4 godsejere, før dens forhandlinger sluttedes³⁾.

I slutningsmødet den 20. December udtalte Ørsted

1) Stændertidende sp. 2227 f.

2) Stændertidende sp. 3048, 3166. Ørsted, For den danske stats opretholdelse i sin helhed, 40.

3) Thorsøe, Den danske stat 1814—48, 548.

sig om den virkning, stænderinstitutionen havde havt; han mente, at den i det hele havde svaret til forventningerne. Regeringen havde derved vundet et nyt øje, den var bleven sat i stand til at erfare folkets ønsker. Der var også udviklet en sans for de offentlige anliggender, der, når udviklingen gik frem på en sund og rolig måde, måtte tjene til at hæve folkets hæder og held; mange vrang forestillinger, som hindrede tilliden mellem regering og folk, vare berigtigede. — Men især udtalte han sig med stor bevægelse om sin personlige stilling til forsamlingerne og deres medlemmer: »Så fyldes frem for alt min sjæl af tak til den guddommelige nåde, der således har styrket mig i min svaghed, at jeg efter at have fuldendt min gerning kan se tilbage på samme, vel ikke med selvbehagelig tilfredshed, men med den rolige overbevisning, at jeg med en uafbrudt og levende iver og med tilsidesættelse af ethvert fremmed hensyn redeligt har fuldført den tjeneste, der var mig betroet, ligesom jeg heller ikke ved den nøjeste prøvelse kan finde, at jeg i noget væsentligt har forfejlet den måde, hvorpå jeg har røgtet mit kald«. — Han erkendte, at det venlige sindelag, forsamlingen havde næret mod ham, aldrig var sat på så hård en prøve som i denne session, hvor han let kunde have fået udseendet af at have forsvaret, hvad der også havde forarget ham selv, uagtet han ikke havde fundet, at det havde så hadefuldt en karakter, som mange tillagde det. Men han havde dog kunnet glæde sig ved, at selv hans modstanderes ytringer ofte havde vist deres velvillie mod ham. »Jeg har«, tilføjede han, »ret fornummêt, hvorledes den hellige formaning: Tragter først efter guds rige og hans retfærdighed og den dertil knyttede forjættelse: Så skal alt andet tilfalde eder! har betydning i alle livets forhold. Den, som lyder samvittighedens stemme, vil som oftest

bevare de goder, han med bevidsthed satte på spil¹⁾. — Det var heller ikke den gang almindeligt, at en minister i en offentlig forsamling vedkendte sig, at lydighed mod Gud var den ledende tråd i hans handlemåde, og at han skyldte ham alt, hvad han udrettede og opnåede. Det slår heller ikke fejl, at hans ord have gjort indtryk; der var, i det mindste endnu, ingen, der tvivlede på, at han havde handlet efter sin samvittighed.

Begivenhederne i året 1842 ere i mange måder blevne et vendepunkt i tidsrummets historie. Mange tegn tyde på, at det liberale parti ved dette års begyndelse var i en vis stagnation; de forventninger, det havde knyttet til tronskiftet, var skuffede, og det havde kun liden virkelig rod i folket. Men det blev anderledes, da det med stor iver antog sig P. H. Lorenzens sag. Det var nu det danske folks ære og ret, det gjaldt om at forsvare; og dette forstodes i mange kredse, hvor der kun var ringe interesse for at få større del i lovgivningen. Dansk og Tysk — det var en modsætning, der var langt fatteligere end liberal og reaktionær. Partiet begyndte nu også snart at kalde sig det nationalliberale, og de to led af denne benævnelse stå i den rette orden; ti det var den nationale bevægelse, som den liberale skyldte sin fremgang.

Men hvad der var sket i Viborg, blev ikke mindre et vendepunkt i Ørsteds liv. Den taktik, han nu med held havde brugt i 3 stændersessioner, var bristet i den fjerde, idet det brud, han med så stor omhu havde stræbt at undgå, alligevel var indtrådt. Han havde, da det ikke kunde være andet, taget sit parti som en mand og udsat sig både for sine fjenders og for sine

---

¹⁾ Stændertid. 3232 f.

hidtilværende venners misbilligelse for at forsvare det standpunkt, han anså for det eneste rette, og skal værdien af en mands handlemåde måles efter, hvad han ofrer for at gøre sin pligt, må Ørsteds sættes højt; ti den store popularitet, han hidtil havde nydt, var ham meget kær.

Han kommer i sine senere skrifter mange gange tilbage til denne sag, men han kom aldrig til at se anderledes på den, end han straks gjorde. Lorenzens optræden i Slesvig og den måde, hvorpå den opfattedes i Danmark, var i hans øjne en ulykke. Det var ikke, fordi det blev et »vendepunkt i hans forhold til hans medborgere«, men fordi udsigterne til en udjævning af misforståelserne mellem landsdelene nu blev for alvor mørke. Han kunde aldrig forstå, at netop denne begivenhed havde kunnet få så store virkninger; der var, siger han, i den slesvigske forsamling faldet mange overmodige og bitre, til dels aldeles grundløse ord, der i langt højere grad måtte vække billig harme¹⁾.

Når vi ville stræbe at forstå Ørsteds standpunkt, må det først tages i betragtning, at han ikke kunde føle sympati for Lorenzens person. Denne har selv under et besøg i København forklaret ham sin overgang fra det slesvigholstenske til det danske parti, fordi han kun gennem dette kunde vente at nå til de frisindede reformer, som hans hu stod til. Dette måtte Ørsted vel kunne forstå; også for ham var jo en frisindet udvikling af samfundet det første; men han, hvis anskuelser hele hans liv igennem blev stående på samme grund, har dog sikkert havde vanskeligt ved at forson sig med et så brat og voldsomt omslag, som det Lorenzen foretog, og han har kun kunnet betragte hans danske tale i stænderforsamlingen som et misligt middel til al ophidse både fjender

---

¹⁾ Af mit liv IV, s. XL, 11 f. Oplysning for vælgerne s. 13. For opretholdelsen af den danske stat i sin helhed, s. 41.

og venner til den uforsonlige strid, som Ørsted for enhver pris vilde undgå. — Han har heller ikke kendt forholdene i Slesvig; når han siger, at Lorenzens modersmål var tysk, er det ikke rigtigt, lige så lidt som når han påstår, at han talte bedre tysk end dansk; det er den almindelige misforståelse, at den slesvigske dialekt var et forðærvet mål. Det er også kun lidet sandsynligt, at Ørsted har ret, når han antyder, at der før den slesvigske forsamling 1842 skulde have fundet aftaler sted mellem ham og danske stænderdeputerede om, at han på en påfaldende måde og således, at tilbagegang var umulig, skulde lægge sin omvendelse for dagen. Hvem i Danmark skulde have tænkt på at opfordre til så voldsomt et skridt?

Men om end Ørsted har miskendt Lorenzen og hans motiver, så er dette dog ikke tilstrækkeligt til at forklare hans holdning; men han har ikke mindre miskendt den nationale følelses ret og magt. Det stod for ham, som om det, der var kongens danske og tyske undersætter imellem, endnu bestandig var provinsielle uenigheder, som det før havde været, spørgsmål om hvor stor andel hver provins skulde bære af statens udgifter o. desl. Men han havde ikke syn for, at når der nu råbtes på prægravation, var dette ikke længer hovedsagen, det var de to nationer, der droges hver til sin side. Men denne forskel havde ikke den betydning for ham, som for de fleste. Imod den indignation, som det vakte, at der lagdes hindringer i vejen for dansk tale i en mere end halv dansk provinses stænderforsamling, stillede han de ulemper, som dobbelt sprog i en forsamling vilde medføre, og det var ham en tilfredsstillelse, da den betingede tilladelse, der blev givet til at tale Dansk, blev meget lidt benyttet.

Han anså heller ikke den forbindelse, der i tidernes løb var bleven knyttet mellem Holsten og Slesvig, for nogen ulykke, tværtimod forsvarede han hele den måde,

hvorpå Slesvig var bleven regeret siden 1720, deriblandt også de anordninger, hvorved der 1834 var bleven oprettet en slesvigholstensk regering og et fælles eksamenskollegium for teologer og jurister. Det er muligt, at han har ret i, at denne ordning medførte besparelser og administrative fordele, og måske også i, at den i virkeligheden ikke forenede hertugdømmerne nærmere, end før var tilfældet. Men i disse opfattedes det allerede den gang og endnu mere senere anderledes¹⁾. Sådanne foranstaltninger kunne ikke blot bedømmes efter den virkning, de have ved det, som gennemføres ved deres hjælp, men også efter den stemning og bevidsthed, de fremkalde. Befolkningen måtte ved dem bestyrkes i troen på, at Slesvig og Holsten kun var to dele af »hertugdømmerne«; denne tro var dybt rodfæstet, ikke blot der, men også i kongeriget, og Ørsted var i det mindste nær ved at dele den.

Men så vist, som det er, at Ørsted i det hele har set fejl på denne sag, så var der dog et vigtigt punkt, hvori han havde ret, og hvor det vilde have været gavnligt, om det nationale parti havde lyttet til hans advarsler. Ti hvad man end vilde dømme om den måde, hvorpå den nuværende tilstand var tilvejebragt, så var den der en gang. Slesvig og Holsten udgjorde i mange måder en af regeringen gennem lange tider anerkendt enhed, både med hensyn til administrationen og retstilstanden, om end forskellen mellem de oprindelige lovgivninger ikke helt var forsvunden. Der var derfor store vanskeligheder ved adskillelsen af dem, så vel som ved en forening mellem Danmark og Slesvig, og det var at slippe for nemt over disse, når man troede at kunne klare dem

¹⁾ Allen, Det danske sprog i Slesvig II, 127 f. — Foranstaltningerne blev »im ganzen Lande als eine Verstärkung der Zusammengehörigkeit der beiden Herzogthümer willkommen geheissen«. Schleiden, Jugenderinnerungen eines Schlesvigholsteiners, 182.

ved at tale om Slesvigs provinsielle selvstændighed. Der-til kom, at der på ingen måde i Slesvig selv, og dette gjaldt den gang ikke blot den tyske del, var noget ønske om at skilles fra Holsten for at blive en del af kongeriget. Ørsted har ofte fremhævet dette, der sikkert også vilde være blevet den værste anstødssten, hvis der nogen sinde kunde have været tilvejebragt et Danmark til Ejderen. — Det var også, siger han, disse overvejelser, der bevirkede, at Christian VIII opgav tanken om ved en konstitution at »sikre folkets fremtid og skaffe sig selv et uddødeligt navn«.

Endelig må det, når vi skulle forstå Ørsted, huskes, at ligesom der 1848 fandt et voldsomt spring sted i de politiske anskuelser, således også 1842 i de nationale. Hvad der endnu i Januar 1848 gjaldt for fremskreden liberal politik, var i Marts forældet reaktion, og hvad der endnu i sommeren 1842 havde været varm national følelse, var ved juletid halv Slesvigholstenisme. Men de fleste gjorde springet med uden at mærke, at de kom til at stå på en helt anden grund end tidligere. Ørsted anfører et ret slående eksempel derpå. I Københavns-posten 1839 nr. 10 tog Giødvdad ordet for, at man til Københavns universitet burde kalde, ikke blot orientlisten Ewald, men Slesvigholstenismens ypperste apostel Dahlmann, om hvem det hedder, at »hvad der i højeste grad må sikre ham enhver redelig mands højagtelse, er det højhjærtede og ædle sind, hvorpå hans hele liv har givet bevis, og hvad der især må anbefale ham til alle regerings beskyttelse, er de konservative grundsætninger, hvis offer han er blevet«, nemlig ved at blive afskediget i Göttingen. — Den tid, siger Ørsted, var hovederne klarere og mindre hede, end de siden blev, og man holdt derfor sprogsagen udenfor det politiske spørgsmål. Hvis man vilde have gjort dette endnu, vilde den have havt Ørsteds varme tilslutning. Men han kunde selv ikke

foretage, sikkert ikke en gang forstå en så voldsom svingning i anskuelserne, som den, der fandt sted 1842, og han følte sig overbevist om, »at den bitterhed og ringeagt mod det tyske folk og navnlig dets lærde«, som nu brød så rigeligt frem, kun kunde vanskeliggøre, at man opnåede den ret for det danske sprog, som også han ønskede at skaffe det ¹⁾).

Men når således alt er sagt, hvad der kan tjene til forklaring af Ørsteds standpunkt, bliver der dog noget gådefuldt ved dette. Han var ellers mere end de fleste i stand til at gå ind i en fremmed tankegang og respektere dens grunde. Her var nu en sag så simpel, at den kunde klares for børn; den havde en sådan magt, at den kunde gribe det hele folk, vække dets interesse for offentlige anliggender, bringe det til at gøre de største anstrengelser og næsten bringe ethvert offer for at føre den igennem. Men Ørsted var ikke i stand til deri at se andet end dårskab og misforståelse. Sligt lader sig ikke helt forklare, man må nøjes med at konstatere, at det har været således.

Ørsted gjorde i denne tid et par forsøg på at vejlede den offentlige mening ved at udtale sig om begge tidens hovedspørgsmål. Endnu 1842 skrev han en anmeldelse af P. A. Tuteins skrift »Om de konstitutionelle bestræbelsers værdi og betydning« ²⁾. Han havde intet imod en velordnet forfatning; men han bebrejdede det liberale parti, at det ikke kunde se vanskelighederne ved at indføre en sådan, og at det forøgede disse ved at knytte sine forhåbninger til den mest demokratiske forfatning i Evropa, hvorved de stødte alle konservative

¹⁾ Af mit liv II, 291.

²⁾ Tidsskrift for litteratur VII. 379 f.

elementer fra sig. Men hvad der mest var ham imod, var, at man nu kun søgte sikkerhed for borgernes rettigheder i love og andre ydre foranstaltninger. Det var de anskuelser, som han havde bekæmpet i århundredets begyndelse (Fichte), der nu atter trådte frem, i det der gjordes en absolut forskel gældende mellem de moralske og de retslige garantier. Han fremhævede endnu som tidligere, at de sædelige begreber udgøre en væsentlig grundstøtte for hele statsbygningen, og at alle ordningers rette virkning er betinget af, at de styrende så vel som de lydende ere gennemtrængte af en moralsk-religiøs bevidsthed.

Det næste år skrev han i »Berlingske tidende«¹⁾ en række artikler om »de internationale statsforhold i det danske monarki«. Han udviklede her, at det var aldeles inkonsekvent, når man bestandigt talte om, at Slesvig skulde beholde sin historisk begrundede ret til egen lovgivning og egen forvaltning, men ikke vilde indrømme, at det tillige måtte blive i fællesskab med Holsten; ti det var netop ikke en isoleret, men en med Holsten fælles lovgivning, administration og retspleje, hvori den historiske ret bestod. — Her havde han visse- lig påvist en vanskelighed, som hans modstandere gik meget for let hen over; men han opnåede ikke sin hensigt, »at berede hjerterne til en udsoning, der må være de gode borgeres højeste ønske, og hvortil kun en gensidig erkendelse af det sande kan føre«. — Når i det hele både nu og senere hans talrige artikler og lejligheds skrifter kun gjorde så lidt indtryk, uagtet han både i kundskaber og overblik var sine modstandere overlegen, lå grunden i, at hans pen ikke var skåret for en journalist. Han kunde ikke skyde blomstændighederne tilside og holde sig til hovedsagen. Der er bestandig

¹⁾ 1843 nr. 9, 10, 30, 34, 36, 38.

noget, han er bange for ikke at have fået med, og så fortaber han sig i digressioner, der ikke var på deres plads i en henvendelse til det store publikum. Skulde han gendrive en modstander, var han som bundet til dennes tankegang, han følger ham sætning efter sætning. Dertil kom, at han blev ved at skrive på samme måde, som i den tid, da en dom eller udtalelse af ham havde betydning for alle, blot ved hans navns anseelse. Nu var det lige modsat, alt, hvad der kom fra ham, var netop derfor mistænkt. Men en forfatter, der ved, at den offentlige mening er ham imod, må optræde anderledes, end den, der bæres af den.

Det var især »Fædrelandet«, Ørsted bekæmpede, og det blev ham ikke svar skyldigt. Det vidste godt, at han var forfatter til artiklerne i »Berlingske tidende«, og det gjorde et heftigt angreb på den måde, hvorpå han udførte sit hverv som kommissarius. Det føjede til, at det nok vidste, »hvor farligt det er at angribe en kolos som gehejmeråd Ørsted, der står støttet af hele A. S. Ørsteds berømtthed; men pligten er i den henseende dobbelt stor, når man ser, at denne avtoritet misbruges«¹⁾.

Det næste år var »Fædrelandet« nået så vidt, at det havde en lille artikel om Ørsteds upopularitet²⁾. Det indrømmer, at han er det talentfuldeste medlem af regeringen, og at han i tidligere tider ansås for et slags overgangsled mellem det gamle regiment og en reformatrisk stræben; men dog er han mere upopulær, end nogen af sine kolleger. »Jo mere man med større eller mindre ret havde store forestillinger om hans talent, jo mere man følte trang til at tro på sagnet om hans liberalisme, jo større forhåbninger man anså sig for berettiget til at

¹⁾ Fdrldt. 1843, sp. 9274.

²⁾ Denne overskrift findes dog ikke over selve artiklen (1844, nr. 1510) men i indholdsfortegnelsen.

nære, da endelig en gang en fuldkommen dansk mand og en borgerlig ud af folkets midte blev kaldet til kongens råd, desto naturligere er det, at hvad man tilgiver de åndeligt umyndige, det tilgiver man ikke den, som med åndens rige gaver modtog et dobbelt ansvar, at hvad man finder såre naturligt for en holstensk greve, det finder man oprørende hos apotekersønnen fra Rudkøbing*. Den offentlige mening har, siges der, næsten med blødende hjerte vendt sig fra Ørsted; den har tilgivet ham, at hans fortjeneste af retsvidenskaben fordunkles ved den fra ham udgående fortolkningsvilkårlighed, der truer med at opløse al retsbevidsthed, at hans lovgivende virksomhed kun har produceret materiale for en fremtidig lovgivning, at han har forsvaret alle regeringshandling, og at han altid er vejet tilbage, hvor han har mødt en stærkere villie, men det vil aldrig tilgive ham hans holdning i den nationale sag. — Her have vi i en samling de beskyldninger, der i en forstærket form gentoges så mange gange senere. Den temmelig svulstige artikel ender med de ord: »Ørsteds dage ere talte; men han har gjort nok, både ondt og godt for at have et eftermæle hos efterverdenen. Det er for denne domstol, vi stævne ham«. — Han blev ikke mildere eller retfærdigere dømt fra den anden side af det liberale parti. Københavnsposten indeholdt samme år en række artikler mod ham af samme indhold¹⁾. Forfatteren, der påstår, at han har læst skriftet om trykkefrihedsanordningen, finder, at det er et mådeligt skrift: »det døde, tørre, isolerede juridiske væsen spiller naturligvis her som i hele hans virken og væsen en hovedrolle«.

Ørsted har ikke været ligegyldig over for sådanne angreb. Der er ingen, der efter igennem en lang årrække at være båret højt af populariteten, uden bevægelse kan

¹⁾ Nr. 100, 106, 119, 120, 140.

se på, at strømmen vender sig i den grad, som her var tilfældet. Men det gjorde ham dog langt mere ondt, at mænd som H. N. Clausen og Schouw vendte sig fra ham, især den sidste, der formodentlig aldrig har vidst, at han skyldte Ørsted at være bleven medlem af stænderforsamlingerne og således have fået lejlighed til at vinde den agtelse og anseelse, der nu var bleven ham til del, medens det vistnok ikke var fri for, at han mistænkte ham for at være skyld i, at han 1840 ikke var bleven genvalgt. — Forbindelsen mellem dem synes at være bleven afbrudt 1843. Ørsted havde da sagt ham, at han ventede en udtalelse af ham i anledning af nogle grundløse og skammelige insinuationer i »Fædrelandet« om »en hemmelig indretning«, hvorved stænderne skulde være blevne forhindrede fra at indkomme med et andragende mod et pressereskript af 10. April 1836, der indskærpede forbudet mod, at upriviligerede blade meddelte politiske efterretninger. Men Ørsted, der var vis på, at udenrigsminister Krabbe Carisius vilde modsætte sig enhver formildelse i denne retning, havde virkelig talt til nogle jyske deputerede om ikke at komme ind på denne sag, og Schouw nægtede derfor at give ham den forlangte erklæring. Ørsted skrev da til ham : »Jeg ved meget vel, at De lader hånt om slige hensyn; men dersom De bedre kunde sætte Dem ind i alle de forhold, som her må tages i betragtning, vilde De måske ikke være så fast i den hensynsløse politik, som vistnok mere tiltaler den frisindede mand. At De og mange andre, hvis gode mening jeg ugærne vilde miste, anser min betragtning af disse forhold som af flere som smålig og borneret, er noget, hvori jeg må finde mig med den sindsro, som bevidstheden om at handle efter en velprøvet overbevisning giver. For tiden indser jeg umuligheden af at genvinde Deres bedre mening, mindst kan

dette ske ved den indskrænkede tankemeddelelse, som et brev tilsteder. Tiden vil måske opklare alt¹⁾.

Men dømtes der end hårdt om Ørsted i fremskridts-partiets lejr, så var der kredse nok, hvor hans anskuelser deltes, og det var især i dem, han færdedes. Der har vel her heller ikke manglet en del skadefryd; hans liberalitet havde været mange en torn i øjet, og det har forekommet dem, at han nu høstede, hvad han selv havde sået. — Især har det dog bidraget til at ophidse stemningen imod ham, at han fandt varm tilslutning hos de tyskfødte statsmænd, der enten virkelig var, eller dog endnu troede at være kongens loyale undersåtter. Endnu inden den jyske stænderforsamling var endt, fik han varmt anerkendende breve fra Falck, der takkede ham for hans eftertrykkelige og varme forsvar for hertugdømmet Slesvigs rettigheder og mente, at sådanne ord ikke vilde være talte forgæves, men bære god frugt. Falck gav iøvrigt Paulsen og Flor skylden for Lorenzens handlemåde; de havde, siger han, flere gange inkognito været i Slesvig, og der var gået stadige bud mellem denne by og Kiel. — Også J. Reventlow Criminil, der var kommissarius i Slesvig, skrev for at retfærdiggøre sin mærkelige optræden i stænderforsamlingen, hvor han havde tiet stille under alle de bevægede optrin. Han indså, at han derved kunde have givet anledning til »mange slags forklaringer og skarp dadel«; men hvis han havde krævet ret for Lorenzen til at tale Dansk, vilde det dels have været mod hans overbevisning, dels vilde følgen deraf have været, at forsamlingen havde opløst sig. Havde han derimod forbudt dansk tale, vilde Lorenzen sandsynligvis ikke have adlydt ham, og han havde da kun bekræftet forsamlingens beslutning, »hvad jeg med hensyn til H. M. kongen og den forventede bevægelse i Danmark

¹⁾ Ørsted til Schouw 13. Dec. 1843. D. kgl. bibl.

fandt det bedre ikke at gøre«. Meningen af det hele er, at han heller end gerne havde stillet sig på den tyske side; men det turde han ikke for kongen, og han valgte da den lidet værdige udvej slet intet at gøre. — Også Ørsteds gamle ven kansler Spies skrev til ham, og grev Rantzau Breitenburg, der endnu var medlem af statsrådet, sendte ham en forestilling, som han stærkt bevæget af begivenhederne i Slesvig havde tilstillet kongen, og hvori han lige indtrængende opfordrede denne til at bekæmpe Slesvigholstenismen og de danske bestræbelser for at skille Slesvig fra Holsten¹⁾).

Ørsted holdt af at ligne sin skæbne med Colbiørnsens, der ligesom han med urette var bleven anset for trykkefrihedens fjende. Ligheden er dog større med de tysk fødte og tysk dannede mænd, der drog det tyske folks vrede over sig, fordi de bestandig kæmpede for forbindelsen mellem Danmark og Holsten. Lige så lidt som de forrådte deres fædrelands sag, kunde Ørsted med rette kaldes en Slesvigholstener. — Hans taler og skrifter er ikke og vil ikke være fremstillinger af sagen fra alle sider, de ere indlæg, der imødegå hans modstandere. Havde han været kommissarius i Slesvig, vilde han have bekæmpet den tyske separatisme, som han nu bekæmpede den danske, han vilde da ikke have fremhævet, hvad der forenede hertugdømmerne, men hvad der adskilte dem, og han vilde have forsvaret og undskyldt de skridt fra dansk side, hvormed de tyske overgreb mødtes.

Her skal endnu blot nævnes de begivenheder, som viste, hvor stærkt den nationale følelse 1842 var blusset op. Det næste år fandt det første skandinaviske studentertog sted, hvorefter det skandinaviske samfund stiftedes og straks opløstes af regeringen for få måneder efter at fornyes som skandinavisk sel-

---

¹⁾ Ørsteds efterladte papirer.

skab. I Maj måned afholdtes den første fest på Skamlingsbanken og den slesvigske forening stiftedes¹⁾. Der var en friskhed og grøde i bevægelsen, der burde have vist statsmændene, at den ikke kunde standses, men at det gjaldt om at lede den; det var ingen god politik at overlade dette helt til oppositionen.

Under disse omstændigheder arbejdedes der på en forordning om det danske sprogs brug i den slesvigske stænderforsamling. Grundlaget var en skrivelse, som Kongen d. 2. December 1842 havde sendt Falck, og hvori vel Lorenzens optræden misbilligedes, men det udtaltes tillige, at det ikke kunde overlades til forsamlingens egen afgørelse, om et medlem måtte tale dansk eller ej. I Januar 1843 talte kongen med Ørsted derom, men fandt ham, hvad ikke kan undre os, ubestemt i den henseende. Så affattede han selv en skrivelse til det tyske kancelli om at udarbejde et lovforslag og gav det til sin kabinetssekretær C. L. Tillisch, som dagen efter bragte ham en anden koncept, som kongen fandt flov, ubestemt og uforståelig. Det mangler, siger han, på mod til at sige Slesvigholstenerne sandheden, og man glemmer, hvad jeg skylder Danmark. I begyndelsen af Februar bragte Ørsted ham et nyt udkast, noget formildet mod kongens eget. Den 10. Februar forhandlede der så om dette i et statsrådsmøde, der varede 5 timer. J. Criminil, som nu havde tiltrådt præsidiet for det tyske kancelli, holdt på, at intet måtte foretages, som kunde svække den gode stemning i hertugdømmerne; det var kongen klart, at han talte Slesvigholstenernes sag. Ørsted var ikke for overordentlige forholdsregler, der

¹⁾ Thorsøe, Den danske stats historie 1814—48, 553, 555 f., 560 f., 566 f.

kunde genere det tyske kancelli i sprogsagens behandling. H. Criminil fandt intet at erindre mod, at der udstedtes et reskript som det foreslåede, men han vilde ikke have det offentliggjort. Herpå gik kongen ind, dog skulde det bekendtgøres, at der var givet kancelliet befaling til at udfærdige et reskript i overensstemmelse med kongens omtalte skrivelse til Falck, hvorhos han åbenbart søgte en trøst for det nederlag, han havde lidt, ved at tilføje, at reskriptet skulde indskærpe at efterkomme sprogreskriptet af 1840. — Koncepten fik dog endnu nogle, sikkert yderligt formildende rettelser efter H. Criminils forslag. — Kongen har givet det fremkomne resultat et træffende skudsmål ved at kalde det »en halv mesure«, og andet blev det heller ikke, da det udarbejdede reskript forelå. Som bekendt gik dette ud på, at de danske deputerede havde ret til at tale deres eget sprog, når de erklærede ikke at være det tyske mægtige. Det havde været kongens hensigt, at de også skulde kunne indlevere danske andragender, men dette blev frafaldet. A. W. Moltke og Ørsted havde ønsket, at reskriptet skulde meddeles stænderne, når de sammentrådte, uden at det kunde forhandles af dem, hvad man måtte ønske at undgå. Vistnok efter H. Criminils forslag udkom det som en provisorisk lov den 29. Marts 1844, og det vakte, som den slags forholdsregler pleje, uvilje hos begge parter, dog mest på dansk side¹⁾.

Det var ikke under heldige varsler, Ørsted den 9. Juli mødte ved den 5te jyske stænderforsamling. De forslag, som her behandlede, både de af regeringen forelagte og de private, var som sædvanlig for største delen de samme, som siden kom frem i Roskilde; men tonen

¹⁾ Sønderjydske årbøger 1895, 117—125.

i Viborg var nu bleven langt mere oppositionel end her. Det viste sig straks ved adressebehandlingen, da oliemøller Schytte på god konstitutionel vis slap en rigt strømmende veltalenhedsflod løs mod kongens ministre, hos hvem ethvert nok så uskyldigt forsøg på at fremkalde en friere udvikling af statens orden traf modstand. Ørsted kunde med god ret svare derpå, at dette angreb var holdt i så stor almindelighed, at det var vanskeligt at give noget svar derpå; Schytte var i virkeligheden en stor deklamator; men selvfølgelig havde han ikke, i det han foreholdt regeringen dens synder, glemt dens optræden i Slesvig, og her fik han tilslutning så godt som af hele forsamlingen, også af så højt stillede og konservative mænd som biskop Tage Müller og oberst Brock. — Det vil ikke kunne nægtes, at Ørsted her ikke var heldig i sit forsvar, f. eks. når han sagde om prinsen af Augustenborg, at »uagtet han på den tid, da han var medlem af den slesvigske stænderforsamling har brugt ytringer, som man har fundet sårende for danske, og som vistnok ikke vare mente således, som de ere fremførte, er jeg dog overbevist om, at han med troskab varetager de pligter, som den ham betroede post pålægger ham«. — Brock mindede da med stor alvor om, hvorledes det var gået hans farbroder, der i alle måder var en hædersmand, da Sverrigs krone vinkede ham. — Kongen afviste skarpt den adresse, der indgaves til ham; det var en ugrundet beskyldning, at han intet havde foretaget til statsenhedens opretholdelse og nationalitetens beskyttelse, og han beklagede, at forsamlingens indblanden i de slesvigske anliggender gjorde det vanskeligere at få den desværre stedfindende, men lige sa unaturlige som for hele staten skadelige spænding hævet¹⁾. — I anledning af et privat forslag om at andrage på, at kon-

¹⁾ Viborg stændertid. 1844, sp. 33 f. 804.

gen vilde beskytte den danske nationalitet, tog Ørsted stærkt afstand fra Slesvigholstenerne, og udtalte, at regeringen al tid havde afvist ethvert forsøg på at løse forbindelsen mellem kongeriget og Slesvig ved at knytte nye bånd imellem dette og Holsten; men når man nu krævede administrative forandringer i Slesvig, gik andragendet i virkeligheden ud på en total omvæltning af den hele administrationstilstand, som havde fundet sted i umindelige tider. Tysk var forretnings sproget i den slesvigske stænderforsamling, og det var ønskeligt, at det benyttedes af alle dens medlemmer¹⁾.

Forsamlingen i Roskilde gik dog denne gang i en retning, der ikke var lidt forskellig herfra. Algren Ussing forelagde nemlig et forslag om midler til at beskytte statsenheden og til en yderligere udvikling af stænderinstitutionen. Den første del af dette forslag gik ud på, at opfordre kongen til »på en højtidelig måde at bringe til undersåtternes kundskab, at det danske monarki, Danmark, Slesvig, Holsten og Lauenburg, er et eneste uadskilleligt rige, der går udelt i arv efter kongeloven, og at allerhøjstsamme vil vide at træffe de fornødne foranstaltninger til for fremtiden at standse ethvert forsøg fra undersåtternes side, der går ud på at løsne forbindelsen mellem de enkelte dele«. Forslaget var for så vidt tidssvarende, som det, da det var sandsynligt, at kongestammen vilde uddø, var nødvendigt i tide at sikre arvefølgen; men iøvrigt var det af en temmelig besynderlig art. Det fastslog, hvad der dog i det mindste var meget tvivlsomt, at kongelovens arvefølge gjaldt for hele riget, og dertil kom, at det var en mærkelig fordring, især når den kom fra liberal side, at ethvert forsøg på at løsne forbindelsen mellem statsdelene skulde standses; det kunde ikke opfattes anderledes, end at enhver for-

¹⁾ Viborg stændertid. 1844 sp. 441 f. 2378.

handling om arvefølgen, der ikke sluttede sig til forslagsstillerens mening om denne, skulde forbydes. Ørsted har oftere gjort opmærksom på det urimelige og lidet frisindede heri.

Han vilde egentlig have anset det for heldigst, hvis denne forhandling slet ikke havde fundet sted; men den kunde ikke forhindres uden at vække en urolig stemning både i og udenfor forsamlingen. Men der har dog sikkert tillige i forslaget været noget, som har tiltalt ham. Dels indlod det sig ikke på nationalitetsspørgsmålet, dels vilde det, hvis kongen tog hensyn dertil, få en dobbelt bråd, i det det ikke blot vendte sig mod de slesvigholstenske tendenser til at sætte en grænse ved Kongeåen, men også mod forsøgene på at sætte en sådan ved Ejderen. — Han optrådte dog meget forsigtigt over for det; selv delte han ikke den anskuelse, at der var en fælles arvegang for hele riget; men han anså det for urigtigt at gøre indvendinger mod en tankegang, hvis erkendelse vilde være så velgørende for statens ro og vel. Han nøjedes derfor med at udtale, at han var enig i, at Slesvigs forbindelse med Danmark var begrundet på freden 1720, og at patentet af 9. September 1806, ved hvilket Holsten efter det tyske riges opløsning indlemmedes i den danske stat, ikke havde tabt sin betydning, ved at hertugdømmet senere var optaget i det tyske forbund; men han gjorde tillige opmærksom på, at der var forskellige meninger om sagen, og at de, der holdt stærkt på den historiske ret, vilde finde adskilligt at indvende mod den betragtning, andragendet gik ud fra. Dette blev dog vedtaget af forsamlingen og skulde senere få betydelige følger.

Det vakte stor forbitrelse hos Slesvigholstenerne, at Ørsted havde udtalt, at han ikke tvivlede på, at jo kongen vilde modtage andragendet. Den kort efter sammentrædende holstenske stænderforsamling tog deraf anledning til et andragende, der under navnet »die Ver-

wahrungsact« blev en slags program for Slesvigholstemenen og fremkaldte udtalelser fra forskellige tyske kamre, hvorved forbundet opfordredes til at beskytte Slesvigholstens krænkede rettigheder. Her hjemme fremkom der en protest fra den slesvigske forening og en adresse fra Københavns borgerrepræsentanter til kongen¹).

Ved stænderforsamlingen 1844 gjordes der et forsøg på at tilvejebringe en bedre ordning af trykkefriehedslovgivningen. Som det var at vente, havde bladene efter tronskiftet endnu mindre end tidligere kunnet holde sig indenfor de snevre grænser, der var afstukne for dem. De skrev om »reformværket« og brugte sådanne anstødelige udtryk som »den endnu bestående kongelov«²). Beslaglæggelserne og dermed også sagsanlæggelserne forøgedes stærkt, og den nye konge var ikke mindre påpassende i den henseende, end den gamle havde været. Ørsted holdt, når den slags sager behandledes i cancelliet, igen så godt han kunde. Han frarådede således at anlægge sag i anledning af et beslaglagt nr. af Københavnsposten (1840, nr. 154), hvori der var talt om det ønskelige i, at der indførtes en konstitution og klaget over, at grev Sponneck, der kun var 25 år gammel, var bleven konstitueret som kammersekretær i kommercekollegiet. Dels mente han, at bladet ikke vilde blive dømt, dels at dette og »Fædrelandet« havde så mange sager på halsen, at det gerne kunde være nok, og endelig anså han det for »betænkeligt i disse dage at forøge den uhyggelige spænding, som har vist sig, og hvis manifestation netop nu kunde være dobbelt ubehagelig og

¹) Thorsøe, Den danske stats historie 1814—18, 624 f., 629 f., 631 f.

²) Den frisindede, 1840 den 23. Januar. — Københavnsposten 1840, nr. 107.

vel just derfor dobbelt attrås af bevægelsespartiet«. Dette blev skrevet få dage før kongens sølvbryllup og festen for stænderne den 28. Maj 1840, ved hvilke misfornøjelsen over de skuffede forventninger kom frem. Ørsted har sikkert ligesom Clausen, Mynster og mange andre tillagt den gæring, der fandt sted i København, større betydning, end den fortjente¹⁾.

Fremskridtspartiets ønsker med hensyn til trykkefriheden var dog egentlig kun de samme som hans egne, at man skulde vende tilbage til presseloven af 1799 og afskaffe alle de senere bestemmelser, der skærpede og forkvalede den. Det var ikke blot den ovenfor omhandlede plakat af 13. Maj 1814, man nu følte sig trykket af, men egentlig endnu mere en tidligere af 2. Oktober 1810, der forbød blade uden særligt privilegium at meddele politiske efterretninger. Den havde siden fået en udvidende forklaring ved et reskript af 10. April 1836, der ovenikøbet var bleven udstedt uden at forelægges stænderne, og hvis lovlighed derfor ansås for tvivlsom. Jo mere den politiske interesse vågnede, desto umuligere blev det at opretholde denne bestemmelse, og netop derfor fik det et forhadet præg af vilkårlighed, når den bragtes i anvendelse. Dertil kom, at reskriptet kun indeholdt et forbud, men ikke satte nogen straf for dets overtrædelse, når artiklerne ellers ikke var anstødelige; som en følge deraf kunde det kun bringes administrativt i anvendelse, men beslaglæggelser, der vare foretagne i henhold til det, kunde ikke bringes for domstolene²⁾.

1) Skrive- og Trykkefriheden 1820—47. Rigsarkivet.

2) Herom havde der dog været forskellige meninger mellem juristerne. Ussing og Bang vare enige med Ørsted om, at »man vil næppe i nogen nyere lov finde, at et forbud, der er bestemt til at gøres gældende med straffeansvar, er henkastet uden nogen i det mindste i almindelighed udtrykt straffetrusel, når det ikke er af den beskaffenhed, at handlingen kan henføres under

Til stænderforsamlingen i Roskilde 1840 havde trykkefrihedsselskabet indsendt en petition om ophævelsen af de bestemmelser, der havde indskrænket den 1799 tilståede trykkefrihed. — Som en følge af det andragende, forsamlingen indgav, blev der nu udarbejdet en hel ny trykkefrihedslov, som forelagdes stænderne 1844. Det var hensigten at søge nye garantier for at bladene iagttog en sømmelig tone. Enhver, der vilde udgive et blad, skulde stille en kavtion, for at man kunde være sikker på, at de idømte mulkt betales; udgiveren måtte ikke have nogen plet på sin ære, og han måtte fratræde, hvis han idømtes censur. ligesom det var strafbart, hvis han skjulte sig bag en fingeret udgiver. Endelig fik den »pligtskyldige opmærksomhed« en heldig omskrivning, i det det hed, at »ved anvendelsen af samtlige foranførte bestemmelser, ... vil der ikke udelukkende være at se på det resultat, som ordene i deres strenge ordbetydning og grammatikalske forbindelse fører med sig, men der bør fornemmelig tages hensyn til den mening, som nærmest og naturligst frembyder sig for den sunde menneskeforstand ved skriftets læsning og dets opfattelse i sin helhed«. — Det var en misforståelse af hans egen forklaring af presselovens § 2, som Ørsted på den måde vilde forhindre. Det skete nemlig, at domstolene frikendte forfattere, som af al magt søgte at bevise, at den nuværende forfatning ikke kunde sikre folkets velfærd og rettigheder, fordi de havde tilføjet, at tilfældige personligheder kunde bøde på denne mangel, så de uheldige følger af forfatningen muligvis kunde afvendes¹⁾. I det hele stemmede det her anførte med hans ønsker, og især ventede han sig gode frugter af kavtionssystemet.

en eller anden almindelig regel i lovgivningen, hvorefter straffen kunde bestemmes«. I. E. Larsen derimod var af den modsatte mening. Koll. Tid. 1846, 404.

¹⁾ Af mit liv I. 50.

Derimod var han ikke tilfreds med de indrømmelser, der blev gjort til gengæld. De bestod især i, at pl. 2. Oktober 1810 ikke gentoges, så det vilde have stået alle blade frit for at optage politiske efterretninger. Betænkelighederne herved vare bortfaldne, da H. Criminil blev udenrigsminister. Men Ørsted vilde tillige have pl. 13. Maj 1814 ophævet. Det var alt for urimeligt, at en forfatter, hvis skrift var standset og ikke måtte udkomme, skulde dømmes efter en lov, der bestemte straf for at udgive skrifter og udbrede fornærmelser. Ligeledes vilde han have forbudet mod anonymitet ophævet, og da han ikke kunde opnå disse to ting, frarådede han kongen at forelægge loven. — Det var ham også imod, at domme, der indeholdt gentagelser af de pågældende ytringer, ikke måtte offentliggøres. Men kongen fandt det uheldigt, at der bekendtgjordes frifindelsesdomme, der gentog udtalelser, hvis fornærmelige hensigter ikke mod de anklagedes påstand kunde anses for beviste, da det kunde give anledning til at tro, at der intet utilbørligt var i sådanne udtalelser. — Ørsted havde altså vel forlangt de samme lettelser for pressen som tidligere, men han var tillige gået med til at pålægge den et nyt bånd. Den tale, hvormed han i Roskilde forelagde loven, vidnede også om hans betænkeligheder ved den måde, hvorpå pressen brugtes. »Man mener vel«, sagde han, »at pressen skulde rette sig selv, og jeg må tilstå, at også jeg har delt denne mening, som jeg oftere har udtalt i stænderne, og at jeg har holdt fast ved denne formodning ved de forskellige lejligheder, hvor der har været spørgsmål om pressens skæbne; jeg tør endog tro, at ikke mange af dem, som nu ønske at fremstille mig som trykkefrihedens fjende, vilde have holdt dette håb således opret, som jeg har gjort; mit håb er imidlertid ikke blevet bekræftet ved erfaringen, og jeg må indrømme, at jeg på en måde står til skamme lige over for dem, der have troet, at

en sådan formodning kun var et godmodigt drømmeri«¹⁾).

I Roskilde behandledes forslaget velvilligt; der foretoges mange ændringer i det, men det indstilledes til kongen, at forsamlingen kun kunde ønske det gjort til lov, når tillige det 1814 forordnede gennemsyn afskaffedes. I modsat tilfælde måtte man indstændigt fraråde det. — I Viborg blev det vel forelagt, men kom ikke til forhandling.

I året 1846 foreslog da hele kancelliet med undtagelse af Stemann, der vilde, at alt skulde blive ved det gamle, at man i et og alt skulde udstede loven i den skikkelse, den havde fået i Roskilde. Dets hovedmotiv var, at hvis man enten lod alt blive som hidtil, eller udgav loven i en form, der var frarådet af stænderne, vilde det vække almindelig utilfredshed, ikke blót hos bevægelsespartiet, men hos de sindigste mænd, og netop hos dem, i hvem man fandt den kraftigste støtte mod dette parti. Som sådanne nævnes Bång, Ussing og David, »som med største kraft have trådt frem mod det radikale parti, og som i den henseende måske have større fortjeneste end nogen anden«. Det betegnes som en ulykke, hvis regeringen vilde opretholde de præventive forholdsregler ved siden af lovens alvorlige, tidt strenge bestemmelser. Denne sag vilde da blive »et uhyggeligt punkt i vore tilstande«. I pl. 2. Oktober 1810 og 13. Maj 1814 fandtes der nogen undskyldning for den bitterhed, der gik igennem pressen, og for de slette midler, den benyttede. Kancelliets flertal var derfor ganske enig med »den lyse udvikling«, der fandtes i Roskilde stænderforsamlings betænkning²⁾).

¹⁾ Ørsted, Oplysning for vælgerne s. 15. Af mit liv I, 110 f., 241. Roskilde stændertidende 1844, sp. 3660.

²⁾ 2det departements forestillingsprot. 1846 nr. 80 c.

Denne forestilling, der er affattet af Ørsted, er måske mere end noget andet aktstykke fra denne tid et vidnesbyrd om, at det ikke blot var »det radikale parti«, der var utålmodigt, men også de mænd, der kunde kaldes de gamle liberale. De havde en levende følelse af, at skulde det blive muligt for regeringen at lede, og som den hidtil i det mindste delvis havde gjort, beherske bevægelsen, måtte det lægges for dagen, at det var dens alvor med fremskridtene der, hvor de ønskedes af alle. Men nu var der netop ikke noget punkt, hvor de gamle og unge således mødtes som i ønsket om at få løst alle de bånd, der århundredet igennem var blevne lagte på trykkefriheden. Var dette lykkedes, vilde Ørsted og de mænd, der var enige med ham, have kunnet pege på en bedrift, som selv deres modstandere måtte have respekteret. — Ørsted, Lange og Hansen havde foreslået, at loven straks skulde udstedes uden hensyn til, at den ikke var behandlet i Viborg, da kongen havde opfyldt sine forpligtelser ved at forelægge den. Bentzen derimod holdt på, at den også der skulde virkelig behandles. Dette blev bestemt og tillige, at den skulde forelægges i sin oprindelige skikkelse, ikke som den var vedtaget i Roskilde. — Dette er atter en af de halve forholdsregler, som Christian VIII's regering byder så mange eksempler på. Det er et af dens største fejlgreb, at den ikke her fulgte kancelliets forslag.

Men tillige besluttedes det dog at gøre noget for at dæmpe uvillien over den nuværende tilstand, der i virkeligheden også var uholdbar, i det den næsten umuliggjorde blades og tidsskrifters eksistens. »Fædrelandet« fik således årlig c. 14—15 nummere beslaglagt; i meget enkelte tilfælde hævede kancelliet beslagene, men som oftest stadfæstedes disse, og når sagerne egnede sig dertil, bragtes de for domstolene, selv om der kun var liden udsigt til andet end frifindelse. Hvis det ikke fulgte denne frem-

gangsmåde, vilde den tilsynehavendes stilling, der i forvejen var ubehagelig nok, være bleven ligefrem umulig. — I året 1846 sluttede Schouw udgivelsen af »Dansk ugeskrift« med det 8de bind, fordi han havde i henhold til den ofte omtalte plakat af 1810 fået en fra engelsk oversat artikel om de preussiske forhold beslaglagt. Han skrev da: »Frivilligt underkaste mig censuren, en indretning, jeg af mit inderste hjerte afskyr, kan jeg ikke; det vilde stå i den skarpeste modsætning til min tænkemåde og min offentlige færd. At opgive hele den nyere historie med alle de statsøkonomiske, statistiske og andre undersøgelser, som dermed stå i forbindelse, vil og bør jeg ikke heller ... At ligge i fortsat kamp med avtoriterne strider så meget mod min tilbøjelighed og min hele måde at være på, at jeg heller ikke kan indlade mig derpå. Således ser jeg mig under nærværende forhold nødsaget til at slutte »Dansk ugeskrift«. — En sådan udtalelse skulde nok gøre indtryk; i hele sin sindighed er den en afgørende dom over det daværende system.

For at afhjælpe de værste ulemper udstedtes der den 3. Juni, samme dag, som det vedtoges atter at sende trykkefrihedsloven til Viborg, en midlertidig plakat, der bestemte, at overtrædelser af forbudet mod at optage politiske efterretninger herefter skulde kunne behandles for domstolene, hvorfor der for denne forseelse bestemtes en bøde af 20—200 rd. Fremdeles skulde herefter kun skrifter under 6 ark have tilsynets tilladelse til at udkomme, og hvis kancelliet efter at have godkendt en beslaglæggelse ikke fandt, at der var grund til sagsanlæggelse, skulde en sådan kun finde sted, når vedkommende udgiver eller forfatter forlangte det. — »Fædrelandet« skønnede kun lidt på den gjorte indrømmelse, det var bange for, at udgivere og forfattere heller vilde underkaste sig kancelliets kendelse end påtage sig be-

kostningen og risikoen ved at føre sag; det spåede, at hvis denne foranstaltning blev ved magt i 2 år, vilde de sidste spor af en uafhængig dagspresse være forsvundne¹⁾. Men det er et tegn på, at andre heri så et virkeligt fremskridt, at Schouw nu genoptog udgivelsen af sit ugeskrift.

Samme år behandlede nu presseloven i Viborg, hvor forsamlingen i alt væsentligt sluttede sig til, hvad der var vedtaget i Roskilde, og det følgende år udarbejdede kancelliet en ny forestilling, i hvilken atter alle medlemmerne, Stemann undtagen, foreslog at udstede loven, som den var vedtaget af stænderne. Med denne forestilling, der aldrig blev forelagt kongen, ender trykkefrihedens saga under enevælden²⁾.

De aktstykker, der her ere benyttede, ere et påfaldende eksempel på, i hvilken grad sagernes behandling på den tid svulmede op til en utrolig vidtløftighed. En betænkning fra stænderne eller en forestilling fra kancelliet er en tyk bog, og prøver man så på at hjælpe sig ved at nøjes med de uddrag, der til forskelligt brug gjordes af dem, er disse hefter på mange ark. Nogen skyld deri har stænderinstitutionen; de talrige og gentagne behandlinger af sagerne i forskellige forsamlinger skulde ikke hjælpe til, at det i forvejen tunge statsmaskineri kom til at gå lettere. Men det vil heller ikke kunne nægtes, at den samvittighedsfuldhed, hvormed sagerne behandlede i kancelliet, var udartet til en vidtløftighed, hvori klarheden og anskueligheden drukner. Dette gælder ikke mindst de af Ørsted affattede aktstykker; man får ofte det indtryk, at de vilde have været dobbelt så overbevisende, hvis de kun havde været halvt så lange.

¹⁾ Fædrelandet. 1846 nr. 215.

²⁾ Udarbejdelsen af en ny trykkefrihedslov 1844—47. Skab 9, pakke 5, Rigsarkivet. — Kollegialtid. 1846, 402 f.

Stænderforsamlingerne 1844 blev de sidste, i hvilke Ørsted var kommissarius. I sin slutningstale i Viborg, udtalte han sin sorg over, at konge og folk så vel som de forskellige dele af dette var komne i en sådan afstand fra hinanden, at udsigten til raske og stadige fremskridt var formindsket, i det selv lovforslag, der var beregnede på at imødekomme almindeligt udtalte ønsker, behandledes med uvillie. — Om sin egen så stærkt forandrede stilling talte han bevægede ord: »Jeg tør ingenlunde endnu gøre regning på at være i besiddelse af den udelte kærlighed, der forhen mødte mig overalt i og udenfor stændersalen. Men ligesom jeg har fuld vished om, at ikke få af mine ædle medborgere have bevaret deres venskabelige sindelag mod mig usvækket, således forekommer det mig, at der i det hele er mere tilbage af den forrige velvillie, end der kunde ventes efter den store omskiftning, der er foregået i de begreber, hvorefter man bedømmer min virken ... Stærk ved bevidstheden om en god samvittighed vilde jeg, om end med vemod, så dog med sindsrolighed kunne bære min skæbne, så fremt jeg skulde være uheldig nok til i højere grad end hidtil at savne mine medborgeres bifald. Så meget det end kan opmuntre manden under hans redelige bestræbelser for at opfylde pligtens kald, er det dog kun et betinget gode, hvorpå han, når det gælder, må kunne give slip uden derfor at tabe lyst og mod til at fortsætte sine bestræbelser«¹⁾).

Det synes at have været hensigten, at han også skulde have mødt ved forsamlingerne 1846; men i Marts dette år blev han syg, og et reskript til ham, som kongen udstedte samtidig med, at han udnævnte Bang til kommissarius, siger udtrykkelig, at denne sygdom er grunden til den skete forandring. — Det var ikke nogen

¹⁾ Viborg stændertid. 1844, sp. 2687.

venlig afsked, »Fædrelandet« tog fra ham: »Ørsteds virksomhed som kommissarius ligesom hele hans skribentvirksomhed udvikler ikke nogen gedigen livsanskuelse eller udfolder nogen plastisk karakter, men kun en ualmindelig behændighed i at opløse alt i et spil af grunde og modgrunde, og som resultat en holdningsløs tvivl om alt . . . Ingensteds vil man finde en klar og fordomsfri opfattelse af Danmarks sande forhold og brøst, en højhjørnet og vis erkendelse af, hvad der tjener til dets frelse og frihed, og allermindst noget, der ligner en virkelig villie, som dog er det, der først giver selv den rigest begavede personlighed kærne og styrke¹⁾. — Der er ingen grund til at undre sig over, at der i en politisk strid bliver sagt utilbørlige ord, især når det gælder en modstander. Men nu kunne vi se, hvad den gang kun få vidste, at Ørsted ikke ved den uvillie, der vistes ham, og den uret, der gjordes ham, lod sig trænge bort fra sine tidligere liberale anskuelser. Vi have set det i trykkefrihedssagen, og vi skulle straks se det i de kirkelige stridigheder. Det vidner just ikke om den karakterløshed, der tillagdes ham både da og senere. Der er ikke ret mange, som har bevaret lysten til at arbejde for fremskridt, når de stadig ere blevne beskyldte for at stå alle sådanne imod.

Den strid, Grundtvig havde vakt i kirken, var i Christian VIII's tid stillet af, eller havde i det mindste antaget sådanne former, at der ikke blev megen anledning til indblanding for staten, og her skal ikke tales om bestræbelserne for at indføre et nyt ritual eller en ny salmebog. Men de gudelige forsamlinger fortsattes endnu, og dertil kom, at Baptisterne nu også optrådte her.

¹⁾ Fædrelandet 1846 nr. 97.

Regeringens optræden mod både forsamlingerne og sektererne måtte overbevise mange mennesker om, at den gamle lovgivning ikke kunde opretholdes. Bevidstheden om, at religionsfriheden er en ret, som staten ikke bør nægte undersåtterne, optrådte så kraftigt, at den også gjorde sig gældende hos dem, der skulde håndhæve de gamle love, så det blev halve forholdsregler, der toges mod dem, som overtrådte dem. Den tvang, der øvedes, kom til at trykke på samfundslag, hos hvilke der kun var liden national og politisk interesse, og drog dem ind i bevægelsen mod alt det gamle. Det er en påfaldende mængde af politikere, der alle sluttede sig til bondevennerne, som er udgået fra de opvakte kredse; i forsamlingerne øvedes de i at optræde offentligt, og den fortræd, der jævnligt tilføjedes dem, fremkaldte oppositionslysten. — Det var dog ikke mere som i forrige tiår forsamlingerne, der var hovedsagen. Kongen havde, medens han var guvernør på Fyn vist, at han ikke billigede en streng adfærd mod dem, og i det mindste, når de ikke mistænktes for at drive politik til lige, fik de hovedsagelig lov at skøtte sig selv; men hvor underøvrighederne var uvillige mod dem, eller hvor der fandt uordener sted, der fremkaldte retslige undersøgelser, kunde de omrejsende prædikanter ikke undgå at dømmes efter lovene, i hvilke der ingen forandring var sket.

Langt farligere blev det, da Baptisterne 1839 og de følgende år slog ned på mange steder i landet. Der kunde ikke være tvivl om, at det efter lovene var ganske utilstedeligt, at en sådan sekt udbredte sig, medens det var i overensstemmelse med disse, at dens førere fængsledes, og at forældre, der ikke vilde lade deres børn døbe, mulkteredes. Men dette vakte ikke blot opsigt og misbilligelse her hjemme, men også i udlandet. Den bekendte kvækerinde Elisabeth Fry, der var på besøg i

Danmark, skrev til kongen og protesterede mod en sådan krænkelse af trosfriheden, og de engelske Baptister sendte en deputation til København for at tale deres trosbrødres sag. Kongen forlangte da 1841 en udtalelse af kancelliet.

Ørsted beklagede meget den sørgelige konflikt, regeringen var kommet i. Religionsfrihed syntes vel at være en naturlig rettighed; men dens indrømmelse vilde være farlig for den offentlige fred, stride mod landets love, og den havde ikke den offentlige mening for sig. Han foreslog vel en del lempelser for Baptisterne, men da han vilde, at det skulde være dem forbudt at gøre proselyter, erkendte han selv, at sådanne indrømmelser ikke vilde tilfredsstille dem. — Ved afgivelsen af denne erklæring har han uden tvivl været stærkt under indflydelse af biskop Mynster, der var stemt for en streng fremgangsmåde. — Men havde han vanskeligt ved at finde et standpunkt, hvorfra sagen kunde behandles, gik dette desto lettere for Stemann. Han så ikke nogen grund til at lempe sig efter Baptisterne, »så længe man ikke vil eller ifølge kongeloven tør indrømme alle sekter og alle trosbekendelser en aldeles fri religionsøvelse trindt om i landet«. Kongen har sikkert følt sig mest tiltalt af Stemanns mening; ti kort efter forlangte han en særlig erklæring af ham, og resolutionen af 23. December 1842 lod også omtrent alt blive ved det gamle og bestemte, at Baptisternes børn skulde døbes. Ørsted har beklaget, at han ikke var tilstede i det statsråd, hvor dette vedtoges; han håbede da at kunne have bevirket en lempeligere fremgangsmåde. Det hele var nu så inhumant, at det måtte være ham i høj grad imod; han har også nævnt baptistsagen mellem dem, der har voldt ham mest bekymring.

Det viste sig også snart, som så tidt, hvor Stemann havde fået sin villie, at man var kommet ind i aldeles

uholdbare tilstande. Præsterne nægtede at døbe de børn, som med magt skulde tages fra forældrene for at bringes til dåben; en af disse præster, P. C. Kierkegaard, truedes med offentlig tiltale; men man havde ikke mod til at gøre alvor af truslen. Allevegne fra protesteredes der mod, at mennesker behandlede som forbrydere, fordi de forlangte frihed til at følge deres religiøse overbevisning, og 1847 måtte kongen forlange en ny indstilling om ophævelsen af plakaten af 1842. Stemmann frarådede endnu dette, og kunde i den henseende henholde sig til Mynster, der ligeledes endnu indtog det samme standpunkt; Ørsted derimod havde nu helt skilt sig fra denne. Han havde altid anset plakaten af 1842 for en uheldig forholdsregel; ved at tvinge Baptisterne til at lade deres børn døbe, gav staten gendåben en uheldig sanktion, og stillingen var bleven end mere forværret ved den måde, hvorpå plakaten var bleven anvendt, og ved den modstand, som fra alle sider havde rejst sig mod den. — Barsedåben kunde kun få en fornuftig og kristelig betydning, når den blev et tilknytningspunkt for barnets opdragelse i den kristelige tro; når man derimod døbte Baptisternes børn uden at tage disse fra dem, kom man i den bestemtteste modsigelse med den tanke, der gik igennem hele dåbshandlingen. Man var gået Baptisternes samvittighedsfrihed og deres naturlige ret over deres børn for nær, og en forandring var nødvendig, ligesom det vilde være meget uheldigt at drive sagen med Kierkegaard og de øvrige præster til det yderste. Bestemmelsen om tvangsdåben måtte ophæves, men så skulde det desto alvorligere påtales, hvis Baptisterne ikke holdt op at gøre proselyter. — Videre var det vel ikke muligt at komme uden en stor forandring i lovgivningen; Ørsteds forslag vilde have gjort ende på alle de misligheder, man havde indviklet sig i ved at ville fremtvinge børnenes dåb; men det havde ikke løst baptistspørgsmålet, da sekten ikke

vilde have holdt inde med sine bestræbelser for at vinde tilhængere. — Kongen befalede, at der skulde udarbejdes et forslag til en ny anordning; men inden dette skete, var kancelliets dage omme; det gik med baptistsagen som med trykkefriheden, efter 1848 løste man i uger de knuder, der før den tid år igennem havde vist sig for hårde¹⁾.

En anden sag, der vakte en del bevægelse, var ønsket om at indføre en særegen bestyrelse for kirke- og skolevæsenet. Det var egentlig de i tiden omkring 1840 genopvågnende pædagogiske interesser, der fremkaldte dette spørgsmål, der forhandlede i stænderforsamlingerne 1840, fra hvilke der indgaves andragender derom, hvori man gik ud fra, at der i det nye kollegium skulde optages gejstlige mænd. I kancelliet fandt forslaget en varm talsmand i Lange, dog kun på det vilkår, at direktøren og chefen for det nye kollegium al tid skulde være jurister. Ørsted modsatte sig egentlig ikke forandringen, men han var en lunken forsvarer, der helst vilde indskrænke den til det mindst mulige; han ønskede, at det nye kollegium skulde have præsident sammen med kancelliet. Stemann vilde helst, at alt blev ved det gamle, eller at man ophævede universitetsdirektionen og atter lagde dens sager under kancelliet; men skulde der oprettes et nyt kollegium, skulde skridtet gøres helt ud, og det skulde fuldstændig skilles fra kancelliet. — Egentlig havde det været planen, at hele rigets kirke- og undervisningsvæsen skulde samles under det nye kollegium; men da dette var strandet på modstand fra hertugdømmernes stænderforsamlinger, forhandlede der endnu om at sætte sagen i værk for kongerigets vedkommende. I året 1846 indgik kancelliet med en ny forestilling, men

---

¹⁾ L. Koch, Den danske kirkes historie 1817—54, 230—46. — Kirkehist. saml. III, 5, 437—60.

nu var det hele svundet ind til nogle temmelig ligegyldige småforandringer. Det mærkeligste ved denne forestilling er, at L. J. Holm¹⁾ og Ørsted i den vidtløftigt gendrev et af H. N. Clausen 1844 udgivet skrift »Om bestyrelsen af kirke og skole i Danmark«, hvori han ikke havde skånet kancelliet. Forestillingen indrykkedes i Kollegialtidenden, og den er ikke det eneste eksempel på, at Ørsteds forestillinger stundom ikke så meget var skrevne for kongens skyld, som for det publikum, der på denne måde kom til at læse dem²⁾).

Denne sag havde dog vist nok ved siden af, hvad her er meddelt, sin hemmelige historie. Kongen var nemlig bestemt på, at forandringen skulde finde sted, og han har i sine sidste år håbet på den måde at kunne udføre sin, eller rettere Grundtvigs, plan om en forandring af Sorø akademi til en dansk højskole. Men netop herpå er sagen strandet, i det Ørsted, som skulde stilles i spidsen for det nye kollegium, bestemt erklærede, at han ikke vilde gå ind derpå, uagtet han, som han selv siger, ikke var nogen principiel modstander af adskillelsen, ligesom der i hans forhold i kancelliet var adskilligt, der kunde gøre ham det ønskeligt at udtræde af dette. Det er vel utvivlsomt den bestandige uenighed med Stemann, her sigtes til³⁾).

I året 1846 fandt der i mange henseender et omsving sted i Christian VIII's politik. Det er alt omtalt, at pressens vilkår lettedes. Endvidere ophævedes den 12. Avgust det såkaldte bondecirkulære, der havde forbudt bønderne at forsamle sig og forhandle om deres

¹⁾ Kancellideputeret fra 1839.

²⁾ L. Koch, Den danske kirke 1817—54, 252—58.

³⁾ Af mit liv III. 176.

retsforhold uden politimesterens tilladelse. Dette var indrømmelser, der gjordes det liberale parti. Kong Oskars besøg i København kunde også kun være dette kært. Men bagved det alt lå, at kongen havde fået mere blik for, hvilken hensigten var med hele det slesvigholstenske partis holdning og indtog en langt bestemtere stilling over for det end tidligere.

Årets hovedbegivenhed blev udstedelsen af det åbne brev om arvefølgen den 8. Juli. Det var den omtalte fra den roskildske stænderforsamling udgåede opfordring til kongen om at udtale sig om denne, der nu bar frugt. Der blev nedsat en kommission bestående af Ørsted, H. Criminil, forbundsgesandten Pechlin, Dankwart fra det tyske kancelli og Adler for at komme på det rene med dette spørgsmål; baron B. Bülow var sekretær¹⁾. — Reventlow Criminil var formand, og uden tvivl den, der har udarbejdet betænkningen. Alle medlemmerne synes at have været enige i resultatet, at Slesvig havde samme arvefølge som Danmark, og at Lauenborg ligeledes fulgte den danske krone, medens det var uvist, om ikke dele af Holsten måtte følge en anden arvegang. Det var vistnok kun Altona, grevskabet Rantzau og Pinneberg, som kommissionen anså for hørende til den danske krone. I Juni måned kom sagen til behandling i et overordentligt statsrådsmøde, hvortil C. Moltke, J. Criminil og Bang vare kaldte. Det havde været kommissionens hensigt, at dens arbejde kun skulde have været benyttet til at bestyrke den anskuelse, at det hele danske rige måtte blive forenet, også efter mandsstammens uddøen, hvilket burde ske ved en hensigtsmæssig benyttelse af stoffet, både i selve landet og ved meddelelse til de venskabelige magter. Derfor fremkom også forestillingen, uagtet stoffet for Holstens ved-

¹⁾ Thorsøe, Danmarks hist. 1814—48, 662.

kommende ikke var fuldt gennemarbejdet. Men kongen selv tog ordet for, at det straks burde udtales, at arvefølgen i kongeriget og Slesvig var den samme. H. Criminil frarådede stærkt dette; broderen var naturligvis enig med ham, og Ørsted sluttede sig til dem, hvad der ikke kan undre os; en udtalelse, der skulde bygge på de resultater, kommissionen var kommet til, måtte synes ham en tilnærmelse til den politik, der i hans øjne var den fordærligste af alle, at opgive Holsten for at holde Danmark og Slesvig sammen. — Men de andre danske medlemmer af statsrådet sluttede sig til kongen, og der blev kun gjort den indrømmelse, at der også skulde finde en udtalelse sted om Holsten, hvad Ørsted også fandt nødvendigt, uagtet den, da den kun kunde være ubestemt, kunde give anledning til at tro, at kongen anerkendte, at dette havde en anden arvefølge end det øvrige rige; men hvis Holsten ikke nævntes, måtte man tro, »at kongen havde optaget »Fædrelandets« usalige politik ikke at bekymre sig om Holsten«. Det åbne brev, der skal være affattet af Bang, udkom underskrevet af prins Ferdinand og alle ministrene; Ørsted og Reventlow Criminil havde ikke kunnet sætte igennem, at det skulde udstedes på sædvanlig måde gennem kancellierne. Kongen synes her virkelig at have sat sin mening ubeskåret igennem¹⁾.

Ørsted blev ved, hvad her var foregået, endnu nærmere knyttet til H. Criminil, for hvem han ofte har udtalt sin beundring i stærke ord. Han var også en fuldkommen loyal mand, og dertil human og i det mindste til en vis grad frisindet. Ligesom Ørsted har han opfattet sin stilling som en kongens tjeneste; de kunde endogså

¹⁾ Ørsted, For den danske stats opretholdelse i sin helhed, s. 149—157, 163, og »Arveprinsens vægning ved at underskrive fællesforfatningen af 2. Okt. 1855«, s. 6. — Schleiden, Erinnerungen eines Schleswigholsteiners, Neue Folge 1890, s. 147 f.

meget alvorligt modsætte sig en foranstaltning, men var deres modstand forgæves, vægrede de sig ikke ved at udføre, hvad kongen pålagde dem. Hele Criminils sjæl var, siger Ørsted, fuld-af den tanke at fremstille det åbne brev således for de fremmede magter, at det uheldige indtryk af samme efter mulighed blev afværget, og især at berolige Kejser Nicolaus, fordi der ikke var underhandlet med ham, før kongen udtalte sig; men som bekendt var han ikke heldig i at klare den danske stats forviklede forhold for Evropa.

Ørsted har heller ikke været helt enig med ham i den fremgangsmåde, der blev fulgt, hvor det bestandig var den historiske arveret, der forhandlede om. Ligesom han ingen interesse havde for retshistorien, således kunde han heller ikke finde sig i, at folkets og landets skæbne skulde afhænge af lærde, tilsidst dog tvivlsomme undersøgelser om gamle arverettigheder. Han tillagde ophævelsen af Holstens lensforhold til Tyskland og dets indlemmelse i den danske stat en betydning, som ikke var tabt, fordi kongen havde tiltrådt det tyske forbund; der imod anså han Augustenborgernes og de andre sønderborgske liniers arveret for tabt, fordi de ikke havde fornyet denne og ved ægteskaber med ikke fyrstelige kvinder. Men mod alt dette kunde der dog siges adskilligt, og arveretten kunde ikke bero på den slags undersøgelser.

Derimod var der på et punkt en klar arveret, som ikke med noget skin af ret kunde benægtes: den gottorpske del af Slesvig var erhvervet således, at den også måtte gå i arv til kvindeliniernes uden hensyn til de fjærnere mandslinier. Dette måtte kunne gøres klart for Evropa og tillige, at det var en urimelighed, om Slesvig skulde deles i de adspredte stykker, hvori det fordem havde været delt, hvorved endog de mest tyske egne vilde komme under dansk herredømme og de mest danske under tysk. Selv Holstenerne måtte kunne erkende dette

og indse, at deres forbindelse med Slesvig kun kunde bevares under den danske krone; men denne forbindelse skulde så også anerkendes fra dansk side, når der var truffet forholdsregler til at beskytte den danske nationalitet i Slesvig¹⁾. — En sådan argumentation vilde unægtelig have været en hel del simplere end de forviklede historiske undersøgelser, hvori arvefølgespørgsmålet snart hilledes; men der var endnu en udvej foruden dem, Ørsted nævner; det var Slesvigholstenernes håb, ikke blot at bevare forbindelsen med Slesvig, men også at drage dette til Tyskland. Selv om det var lykkedes at overbevise de fremmede magter om det hensigtsmæssige og fornuftige i, at Slesvig vedblev at være en del af Danmark, vilde det næppe have øvet nogen indflydelse på spørgsmålets løsning; knuden vilde dog være bleven overhugget, da den tid kom, der kun spurgte lidt om historisk ret, eller om statsmændenes opfattelse af denne. Det viste sig jo også, at den slesvigholstenske bevægelses ledere forstod at finde et »rettens skin«, hvorved de kunde nægte, at den gottorpske del af Slesvig gik i arv efter kongeloven. — Der findes heller intet spor af Ørsteds tankegang i den betænkning, der gik forud for det åbne brev²⁾.

Få dage efter at det åbne brev var udstedt, samledes den holstenske stænderforsamling. På denne så vel som på folkemøder og i pressen, viste der sig en så fjendtlig stemning, at det nærmede sig til oprør, og forsamlingen endte med, at en stor del af medlemmerne forlod den. Kongen kunde derved kun styrkes i den overbevisning, at separatismen i hertugdømmerne måtte mødes med alvor. Under et ophold på Før afskedigede han prinsen

---

¹⁾ For den danske stats opretholdelse i sin helhed, 17—19.

²⁾ Denne er, for så vidt Slesvig angår, trykt i *Kollegialtidende* 1846 nr. 31 f.

af Noer og udnævnte L. N. Scheele til præsident for den slesvigske regering. Også J. Criminil fik sin afsked, og C. Moltke blev præsident i det tyske kancelli. Han var mand for at møde de oprørske bevægelser med kraft, og da kongen efter at have rejst rundt i hertugdømmerne, hvor den modtagelse, han fik, ikke allevegne var den bedste, kom tilbage til København, mødtoges han med en jubel så levende og enstemmig, at den end mere måtte styrke hans bevidsthed om, at det var her, han havde undersætter, på hvis troskab han kunde stole.

Ørsted har, så vidt vides, egentlig aldrig udtalt sig om dette sidste afsnit af Christian VIII's regering; men allerede dette turde tyde på, at han ikke billigede den retning, den tog. Jo bestemtere kongens politik gik i særlig dansk retning, desto mindre måtte de ministres indflydelse blive, der modsatte sig den. Kongen har vist nok mere og mere holdt sig til Stemann, der overfor Slesvigholstenerne som allevegne vilde have de lovlige tilstande kraftigt opretholdt. — Dette må dog ikke forstås, som om kongen nærede uvillie mod Ørsted. Endnu 1847, da han atter var syg, skrev han til broderen om at formane ham til at skåne sit helbred. »Ingen«, siger han, »kan i højere grad end jeg påskønne hans sjældne værd som embedsmand og menneske«.

At Ørsted ikke havde forandret sine anskuelser om det brændende spørgsmål i hertugdømmerne, viste sig, da kongen, ligesom han havde taget hensyn til et andragende fra den roskildske stænderforsamling ved det åbne brev, i anledning af andragendet fra Viborg lod undersøge, hvad der kunde gøres for at beskytte den danske nationalitet i Slesvig, hvorved han især tænkte på oprettelse af danske undervisningsanstalter og på et professorat for slesvigsk ret i København. Da sagen var rejst af en kongerigsk stænderforsamling, blev den behandlet af det danske kancelli, til hvilket Ørsted

har afgivet et votum på 300 foliosider. Han stiller her som sædvanligt de bestræbelser, der fra dansk side gjordes for at knytte Slesvig til kongeriget, ganske i linie med de slesvigholstenske. Men »det er en beklagelig sandhed, som må opvække de alvorligste bekymringer, at det er nær ved at få udseendet af, at der i hertugdømmerne virkelig er et ønske om at adskilles fra Danmark«. Men når der da bliver spørgsmål om, hvad der skal gøres, går hans forslag egentlig ud på, at det skal være så lidt som muligt. Han vilde kun, at der skulde anstilles undersøgelser om folkesproget i Slesvig. Hvor dette var helt danskt, skulde dansk indføres i skolen og bestyrelsen, hvor det var blandet, skulde der gives nogle danske timer i skolen, og kirkesproget skulde ligeledes være blandet. Derimod frarådede han både oprettelsen af danske læreanstalter og af et professorat i slesvigsk ret, med hensyn til hvilket han henviste til, hvad han havde udtalt i Viborg 1844, at den slesvigske ret var således sammenvokset med den holstenske, at det kun var ganske enkelte partier, hvori den var forskellig fra den, så en lærestol for slesvigsk ret ikke lod sig tænke¹⁾. — Kongen fulgte den første del af dette forslag, men ikke den sidste. Han bestemte derimod, at der skulde oprettes et skolelærerseminarium i Vonsbæk, og at Haderslevs latinskole skulde indrettes ligesom skolerne i kongeriget.

I året 1847 havde alle, kongen så vel som statsmændene, en levende følelse af, at der måtte gøres noget, hvis der ikke skulde været fare for statens opløsning.

¹⁾ Sønderjydske årbøger 1894 s. 268, 1895, s. 161. — Viborg stændertidende 1844, sp. 2375. I Af mit liv III, 1—33 har Ørsted givet en fremstilling af forskellen mellem slesvigsk og holstensk ret.

Enevældens ivrigste tilhængere, selv Stemann, erkendte, at den ikke længer kunde opretholdes i sin nuværende skikkelse. Både fra tysk og fra dansk side ønskedes der en virkelig forfatning, vistnok ikke mindst på grund af den mistillid, tronfølgeren var genstand for; ingen ønskede at se den enevældige magt lagt i hans hånd. — Kongens helbred vaklede; måske har han selv haft følelsen af, at han ikke vilde leve længe; i ethvert tilfælde havde hans omgivelser den. Han selv tænkte nærmest på et udvidet statsråd og en omdannelse af kollegierne til departementer, altså kun på en forberedelse for en konstitution. Stemann frarådede nu som tidligere at forandre kollegierne og så især hen til en fornyelse af planen om stænderkomitéer, som han dog vist ikke havde lidt skyld i var mislykket 1842. Men han tilføjede: »Skulde iøvrigt D. M. i Deres visdom hertil måtte føje bestemmelser, ved hvilke folket yderligere kunde betrygges imod i fremtiden mulig mindre vel overvejede ensidig fattede beslutninger, så vilde nutid og fremtid end mere velsigne allerhøjest Deres minde«. — Ørsted havde året i forvejen udarbejdet et forslag til en anordning om almindelige stænder for hele riget, uden at dog dette var bleven behandlet. Nu måtte han gøre forslag til en bedre indretning af statsrådet; men han udviklede heri tillige, hvor lidt denne vilde være tilstrækkelig til at berolige sindene, og at en omdannelse af stænderne var nødvendig.

Kongen opgav vel tanken om et udvidet statsråd, men han tilkaldte forskellige ansete politikere, som skulde deltage i forfatningsforhandlingerne: O. Moltke, P. G. Bang, L. N. Scheele og C. Moltke. Denne sidste, til hvem H. Criminil sluttede sig, udtalte da, at der måtte gives en konservativ forfatning, alle andre midler vilde være utilstrækkelige. Nogen modstand har dette næppe kunnet finde. Også kronprinsen havde anbefalet at give en forfatning, og sendt sin fader et af

hans ungdomsven, stiftamtmand Bardenfleth, forfattet udkast, der dog var holdt i stor almindelighed¹⁾).

Kongen kom under alt dette til det resultat, »at en forandring i forfatningen vel ikkun kunde retfærdiggøres ved en bydende nødvendighed til folkets vel, men at den, når en sådan nødvendighed måtte erkendes at være tilstede, også burde indtræde, og at dette nu var tilfældet. Dog var han af den formening, at kongemagten, hvilken så stor en del af hans elskede folk så hen til som sit tryggeste palladium, ved en sådan forandring i forfatningen ikke burde lide mere afbræk end nødvendig«, og »at enhver forandring i forfatningen burde udgå fra kongen, selv«²⁾). På dette grundlag fik Bång det hverv at udarbejde en forfatning³⁾). Men inden hans udkast var kommet til behandling, var kongen bleven syg. Endnu den 9. Januar skrev han til kronprinsen og lagde ham forfatningssagen på sinde, og den 20. døde han. Hans ord på dødslejet: »Nu brister det der nede!« gik kun alt for godt i opfyldelse.

Det er en mærkelig lamhed, der er over enevælden i dens sidste tid. Lange overvejelser og vidtløftige forhandlinger gik forud for selv ubetydelige sagers afgørelse, men det er såre ofte, at resultaterne stå i omvendt forhold til de anstrengelser, der gjordes. Det må ikke bebrejdes de enkelte statsmænd eller kongen; det var hele systemet, der var opslidt og ikke kunde arbejde mere. Havde der været en tid, da det, som Ørsted håbede, havde

1) Bardenfleths livserindringer 84 f. — Thorsøe, Fredrik VII's regering I, 19 f. Neergaard, Under junigrundloven I, 97 f. — Oversigt over det kgl. videnskabernes selskabs forhandlinger 1895 nr. 2, (A. D. Jørgensen). — Ørsted, Oplysning for vælgerne, 14.

2) En skrivelse, som Tillisch oplæste i statsrådet den 24. Januar. Ørsteds papirer.

3) Hist. tidsskrift III, 6, 105 f.

været muligt ved en udvikling at gå over til en anden tilstand, var den forbi; det var øjensynligt, at der nu vilde finde et alvorligt brud med det gamle sted. Derfor blev der også efter tronskiftet arbejdet på forfatnings-sagen med en feberagtig hast, der stod i en skærende modsætning til den tidligere betænksomhed.

Den 20. Januar havde kongen ved sit åbne brev givet tilsagn om en ny ordning af statens offentlige forhold. — Den 24. var der møde i statsrådet, af hvilket C. Moltke og Bardenfleth var blevne medlemmer; Bang, O. Moltke og F. F. Tillisch vare tilkaldte. Den sidste oplæste en af ham forfattet og af kongen approberet skrivelse, der efter at have givet en udsigt over forfatningssagens historie udtalte, at kongen vilde give en repræsentativ forsamling skattebevillingsret med en tilsvarende finanskontrol, for så vidt de i ethvert budget normerede hovedsummer vare overskredne, samt besluttende deltagelse i lovgivningen, for så vidt det hele monarkis fælles anliggender angik. Der skulde være to kamre og kongen have absolut veto. Provinsialstænderne skulde forblive uforandrede. En kommission af 3 mænd skulde udarbejde forfatningen, der skulde prøves af erfarne mænd. — Dette var dog ingenlunde kongens sidste ord; men han var villig til efter de råd, der blev givne, at modificere sine anskuelser; det var vel netop derfor, at disse ikke kom frem i form af en meddelelse fra kongen, men som en slags forestilling fra Tillisch¹⁾. — Fire dage efter, den 28. Januar, udkom det bekendte forfatningsreskript, der for det meste holdt sig til Tillisch's skrivelse, men

---

¹⁾ Ørsteds papirer. Bang siger, at dette memorandum i det væsentlige stemte med hans udkast, dog med det tillæg, at forfatningen, der kun skulde angå de fælles anliggender, medens stænderne blev urørte, skulde gå ud fra et tokammersystem. Hist. tidsskr. III, 6, 113. Denne forandring må dog kaldes ret væsentlig.

hvori det tillige bestemtes, at hertugdømmerne skulde have lige så mange repræsentanter i den fælles forsamling som kongeriget, og at forsamlingen skiftevis skulde mødes i Danmark og hertugdømmerne.

Ørsted, C. Moltke og Bang blev medlemmer af den komité, der skulde udarbejde forfatningen; endnu den 20. Marts, medens Kasinoforsamlingen holdtes, arbejdede den i Ørsteds bolig. Udkastet tilstår et ikke ringe mål af politisk og borgerlig frihed, foreningsfrihed, religionsfrihed, pressefrihed, mærkeligt nok har det også bestemmelsen om, at censur aldrig kunde indføres. Forsamlingernes samtykke kræves til nye love og til pålæg af nye eller forhøjelse af gamle skatter; men de skulde ikke selv kunne foreslå nye love. Ministrene skulde være ansvarlige m. m. Dets hovedbrøst var foruden den i forfatningsreskriptet foreskrevne tvedeling af riget, et aristokratisk overhus bestående af 36 medlemmer valgte på livstid, af hvilke 20 skulde vælges af ridderskabet og de danske sædegårdsejere, 4 var høje embedsmænd, 12 kongevalgte. Til det andet kammer skulde der vælges af valgmand, dels kommunale tillidsmænd, dels valgte. Valgret betingedes af en vis ejendomsværdi¹⁾.

Bang siger, at Ørsted arbejdede på forslaget med ulyst. Dels kan denne vel være kommet af, at det mere og mere viste sig, at intet forsøg på at holde staten sammen vilde lykkes. Oprøret trådte tydeligere og tydeligere frem, krigen blev for hver dag mere uundgåelig. Den tilsyneladende ro, der herskede i hertugdømmerne, kunde ikke skuffe dem, der kendte forholdene. Men det slår heller ikke fejl, at han ikke har billiget det aristokratiske snit, forfatningen fik, og anerkendelsen af ridderskabet som en politisk korporation, hvilken stod i en

---

¹⁾ Oversigt over videnskabernes selskabs forhandlinger 1895, nr. 2, 188 f.

skarp modsætning til den danske regerings politik hele århundredet igennem, hvortil kom, at der nu skulde skabes en lignende korporation af de danske godsejere. Hele Ørsteds politiske anskuelse bundede i betragtningen af den tredie stand som den egentlige bærer af statens liv og udvikling. — Det er dog let at forstå, at hverken han eller Bang har turdet rejse nogen bestemt modstand mod Moltkes aristokratiske tendenser. Hvis der endnu fandtes virkelig loyalitet i Holsten, måtte den søges hos de store godsejere; Moltke og Criminil stod som repræsentanter for de anskuelser, der for en menneskealder siden havde været almindelige hos deres standsfæller, og den store indflydelse, som den første fik, skyldtes ikke blot hans evner, energi og retsindighed; den havde sin grund i, at han var den eneste, der endnu havde udsigt til at kunne påvirke stemningen i Holsten. De, der ikke vilde bryde med dette, var derfor nødte til at gå ind på, hvad han fandt fornødent for at bevare det.

Der var ikke i den korte tid, Ørsted var minister efter Christian VIII's død, den enighed i statsrådet, som dog da var mere nødvendig end nogensinde. Det var vist nok Bardenfleth, som ikke stemmede overens med de fleste af de ældre medlemmer. Han var ganske vist egentlig helstatsmand så vel som de andre, og han blev det igen, da der atter blev en mulighed for helstaten; men 1848 har det alt temmelig tidlig været ham klart, at den for tiden var en umulighed. Det synes, som om hans kolleger havde betragtet ham med mistro. Kun Stemmann, der var syg og ikke kunde møde i statsrådet, stod i forbindelse med ham.

I Ørsteds stilling skete der i disse Dage en ret mærkelig forandring. Den 2. Marts afskedigedes han fra 1. April at regne som kancellideputeret og generalprokurator, da kongen fandt disse embeder »mindre passende med hans stilling som statsminister«, hvorimod han ud-

nævntes til præsident for direktionen for universitetet og de lærde skoler. Da han frabad sig dette embede, er det klart, at han har været utilfreds med den skete forandring, og at den er sat i værk, uden at han er spurgt. — Det er ikke let at gætte grunden til denne forandring; den kan næppe have havt til hensigt at gøre den offentlige mening en indrømmelse; ti den vilde dog ikke være bleven tilfredsstillet, når han blev ved at være minister. Snarere kunde man antage, at Stemann har benyttet den indflydelse, han havde på den nye konge, til at skaffe sin gamle modstander ind på en post, hvor han ikke risikerede så ofte at støde sammen med ham.

Da forholdene i Evropa i Marts blev urolige tilgavns, viste det sig, at regeringen, som den var, kun var lidet skikket til at føre statsskibet i stormvejr. Den måde, hvorpå den optrådte som forbundsmagt i Tyskland, var holdningsløs, og der gjordes lidet eller intet for at vække Ruslands og Englands interesse for, at der ikke skulde blive et nyt revolutionsbrændpunkt i Holsten. Skylden herfor falder på Reventlow Criminil, men hele regeringen må bære ansvaret for, at der intet blev gjort for at møde oprøret i tide. Scheele havde gentagne gange gjort opmærksom på nødvendigheden af, at Rendsborg besattes af danske tropper; men til det sidste fastholdtes det at betragte Holstenerne som loyale undersætter; man frygtede for at mane oprøret frem ved at gøre skridt imod det. — Så indkaldtes i stedet det permitterede mandskab af de holstenske batailloner, et skridt, der træffende karakteriseres af Stemann i et brev til Bardenfleth: »Hvilken fornuftig mand kan dog falde på at rejse en armé til sin erklærede fjendes idrætters fremme?«¹⁾

Den 21. Marts tog som bekendt hele det gamle ministerium sin afsked, og det vil ikke kunne nægtes, at

¹⁾ Bardenfleths erindringer s. 121 f.

det var modent til fald. Det havde ikke forstået at give forfatningen en sådan udvikling, at et brud med den gamle ordning kunde undgås. Heri var dog Ørsted uskyldig, hvis man ikke vil bebrejde ham, at han ikke havde kunnet sætte sine forslag igennem. — Men regeringen havde heller ikke kunnet forhindre, at den oprørsild, som nu slog ud i lue, i mange år fik lov til at brede sig uhindret; det måtte snarest siges, at den intet havde gjort for at dæmpe den, da det endnu kunde have været muligt, og her havde Ørsted til visse sin del af skylden ved sin miskendelse af, at hvad der gik for sig i hertugdømmerne var et forsøg på at drage Slesvig fra Danmark til Tyskland, og at det danske folk var berettiget til at værgе sig derimod. — Det tør anses for utvivlsomt, at de opgaver, der nu forelå, både krigen og forfatningsarbejdet, krævede nye mænd.

---

6. Rigsdagsmand og minister

1848—54.

Ørsted var 70 år gammel, da han afgik som minister, og han har den gang utvivlsomt betragtet sit offentlige liv som afsluttet. Men hans arbejdskraft og virkelyst var endnu usvækkede, og han begyndte da at skrive sine erindringer, i hvilke det var hans hensigt at forelægge sine medborgere det væsentligste af sit livs virksomhed, såvel i videnskabens som i det offentlige livs tjeneste.

Men han skulde snart blive kaldet til fornyet virksomhed i dette. Den 5. Oktober skulde valgene til den grundlovgivende rigsdag finde sted, og et antal vælgere fra Københavns 3die kreds, opfordrede ham til

at stille sig. Medens den tids blade ere rige på betragtninger over begivenhederne, ere de fattige på egentlige beretninger om disse, og man får i dem intet at vide om, hvad der har bevæget københavnske borgere til at ønske sig repræsenteret af en af de mænd, som dog mange af dem utvivlsomt med tilfredshed havde set forlade ministerposterne få måneder i forvejen. Vi behøve dog ikke at være i tvivl om, at de have været ledede af uvillie mod den demokratiske retning, der kom frem i det såkaldte Hippodromparti, og mod den udstrakte valgret, der var tilstået. Ørsted har selv udtalt, at han var valgt for at modsætte sig denne, der var så meget mindre populær i byerne, som det var klart, at den almindelige værnepligt vilde følge i dens spor. Det blev også Hippodrompartiet, der opstillede en modkandidat i kredsen, skoledirektør V. Borgen, medens det egentlige nationalliberale parti intet skridt foretog i den retning, uagtet Københavnsposten spydigt opfordrede L. N. Hvidt til heller at stille sig mod Ørsted end i en sikker kreds.

Ikke desto mindre så man også fra denne side nødigt Ørsted valgt. »Fædrelandet« bragte den 23. Avgust en artikel, hvori det stærkt frarådede at vælge både ham, David og Ussing; men det var egentlig kun Ørsted, det nærede frygt for. Han vilde blive midtpunktet for alle dem, hvis hjerter endnu hængte ved det gamle: »i ham, dets utrættelige forsvarer, i ham, der var dets fortroligste rådgiver, vil det stå lyslevende for dem. Hans ærværdige personlighed vil give det ny glans og ny tillokkelse, hans smidige dialektik vil blænde deres øjne, så fortiden synes dem lys, fremtiden mørk«. — Valgkampen blev den gang ikke i den grad som nu ført i bladene, der formodentlig kun i ringe grad læstes af en stor del af dem, der nu var blevne vælgere. Derimod uddeltes der i valgdistriktet en lille piece på to blade, der var udgivet af vælgerforeningen, der ledede Hippo-

drompartiets agitation¹⁾. Ørsted hedder det her, er vor Guizot, og ligesom Pariserne vilde håne sig selv ved at vælge Guizot til deres repræsentant, således vilde København håne sig ved at vælge Ørsted til sin. Forfatteren havde så lidt villie til at sige sandheden eller så lidt kendskab til denne, at han bebrejdede Ørsted, at der 1834 var tilvejebragt en sammenslutning mellem Slesvig og Holsten, og at han havde oprettet de 4 stænderforsamlinger, ja der siges endog: »Hvem har så stadigt som Ørsted modsat sig en fri forfatning? Hvem har, da den ej længer kunde undgås, søgt at indblande så mange fremmede og aristokratiske bestanddele i den som han? Har trykkefrihed havt nogen værre fjende? Har foreningsfrihed eller nogen politisk frihed fundet en ven i ham?«

Ørsted svarede herpå i en piece på et ark: »Oplysning for vælgerne i det 3die københavnske distrikt«. Den svarer bedre end de småskrifter, han i den følgende tid udgav, til sin hensigt at oplyse den store befolkning. Det kunde heller ikke falde ham vanskeligt at svare på de næsten meningsløse beskyldninger, der var gjorte mod ham. Han lod også sine modstandere høre, at det var besynderligt, at de, der ikke blot var visse på, at deres anskuelser var de rette, men også på, at de uigenkaldeligt var godkendte af folket, kunde blive så ængstelige ved den modstand, som en enlig olding kunde gøre mod dem. — Dette lille skrift synes også at have gjort sin virkning. Ved et prøvevalg den 25. September fik han 307 stemmer, Borgen 227. Stemningen synes at have været ret livlig; ti »Fædrelandet« klager over, at Ørsteds venner ved deres skurile og uanstændige

¹⁾ Valget i det 3. københavnske distrikt. — På det kgl. biblioteks eksemplar er det, dog med tvivl, angivet, at den er forfattet af H. E. Schack.

afbrydelse af talerne gjorde mødet uhyggeligt. Ved selve valget var hans majoritet betydeligt større, han fik 563 stemmer mod 206. Også Ussing valgtes, medens David faldt for Kayser.

Om selve valghandlingen vides kun lidt; om end ikke alle bladene efterlignede Københavnsposten, der »på grund af valgene« ikke udkom d. 5. Oktober, er det kun tarvelige efterretninger, de flere dage efter bringe om valghandlingerne. Ørsteds stillere, Dall og Nicolaysen, beskyldes for at have været hans utrættelige hververe. Det var fra modpartiets side påstået, at de havde ladet vælgerne give løfte om ikke at stemme på andre end ham, og noget synes der at have været i det; ti han fralagde sig del i, hvad der var gjort for at sætte hans valg igennem og løste enhver fra de løfter, de måtte have givet. »Fædrelandet« gav Hippodrompartiet skyld for hans valg, som det dog, uagtet den faldne kandidat ikke hørte til dets parti, betragtede som et nederlag. »Københavnsposten« mente, at flerheden af dem, der stemte på Ørsted, var langt fra at dele hans forældede anskuelse, men kun havde stemt på ham, fordi modstanderen forekom dem for ubetydelig, og fordi de ønskede en kraftig opposition ind i rigsdagen¹⁾.

Den 23. Oktober forsamledes den grundlovgivende rigsdag, og medens grundlovsudkastet var i udvalg, behandlede forskellige finansielle forslag samt loven om almindelig værnepligt, i det forsamlingen således betragtedes som en virkelig rigsdag. Den sidst nævnte sag var ikke ny; den havde været fremme allerede i Fredrik VI's tid, og det var noget af det første, hvorom Christian VIII talte med Ørsted. Denne tilrådede da at nedsætte en blandet kommission, men kongen lod den behandle i en ren militær, der foreslog almindelig

¹⁾ Fædrelandet nr. 256. — Københavnsposten nr. 233.

værnepligt med ret til at frikøbe sig. Dette frarådedes dog af begge kancellierne, da der derved vilde gives formuen uden hensyn til dannelsen et fortrin, og jo flere af de velhavende, der løskøbte sig, desto tungere vilde byrden komme til at hvile på de fattige. — Så nedsattes der en blandet kommission, i hvilken der var stemning for at lette tjenesten for dem, der kunde mundere sig selv; men dette strandede på modstand fra militær side. Kommissionen enedes da om, at der ikke skulde være nogen på fødsel og herkomst beroende forskel, men i lighed med, hvad der hidtil havde fundet sted i bondestanden, skulde der i visse tilfælde tilstås fritagelse for værnepligten. Ved behandlingen i kancelliet og statsrådet forøgedes undtagelsernes antal, så værnepligten egentlig ikke blev meget almindelig, og forslaget fandt ingen tilslutning i stænderne 1844 og 46, hvor der var stemning for almindelig væbning, medens garnisonstjenesten skulde besørges af lejede folk. — Den lov, der nu forelagdes, gik som bekendt ud på almindelig værnepligt med stillingsret for alle, der var fødte 1826 og derefter. Ørsted, der i det hele stillede sig velvilligt til forslaget, udtalte dog gentagne gange, at det var ubilligt at gå så langt tilbage, at folk, der havde levet i den tro, at de var frie, straks skulde på session; men han stillede ingen ændringsforslag. Trods den modstand, der rejste sig mod loven og især mod den såkaldte septemberlov, der ekstraordinært for krigen udskrev to tidligere årgange, var der dog endnu så meget tilbage af stemningen fra foråret, at loven gik igennem.

Da selve grundloven kom til behandling, deltog Ørsted i denne med en iver og udholdenhed, som man snarere skulde have ventet hos en ung mand end hos en halvfjerdsindstyveårig olding. Der er næppe en paragraf, om hvilken han ikke udtaler sig, og han har stillet en stor mængde ændringsforslag, af hvilke dog kun et

par temmelig ubetydelige gik igennem. Det har øjensynligt været ham en tilfredsstillelse endelig en gang at stå i en forsamling aldeles uafhængig, uden at skulle være talsmand for andre meninger end sine egne. Men det lykkedes ham ikke at vinde indflydelse i forsamlingen. Grunden hertil må for en stor del søges i den politiske situation, men han formåede heller ikke at træffe en tone, der kunde slå an. Hans taler havde i for høj grad samme karakter som mange af hans skrifter og betænkninger; han gik ind på for mange enkeltheder, og han formåede ikke at lægge den varme i dem, som dog vel ene gør en mand skikket til at være oppositionstaler. — Dette have hans modstandere også haft en bestemt følelse af. Pressen omtalte ham nu i en langt roligere tone end tidligere. Det nationalliberale parti anså ikke højre for farligt; det vidste godt, at skulde der møde vanskeligheder ved at føre grundloven igennem, vilde disse komme fra venstre side.

Ørsted indskrænkede sig ikke til at udtale sig i forsamlingen; i Februar måned, da den foreløbige behandling af grundlovsforslaget var endt, udgav han 1ste hæfte af en »Prøvelse af den forelagte grundlov og valglov«. De andre hæfter fulgte hurtigt, og da han den 12. Maj sluttede bogen, talte den over 30 ark. I det mindste begyndelsen synes at have vakt opmærksomhed; »Fædrelandet« citerer ofte skriftet, som det kalder en generalstorm på grundloven, men som det også roser for dets klarhed og skarpsindighed og stiller over lignende skrifter af statsråd Hagen og hofjægmester Tutein¹⁾. — I en artikel i April måned taler samme blad om den overflod af grundlovsforslag, der kom frem; hvis det havde været en exportvare, kunde man have forsynet hele Evropa, og det klagede tillige over de mange

¹⁾ Fædrelandet 1849 nr. 47, 71.

overflødige taler, der blev holdt. De to største syndere i denne henseende var Grundtvig og Ørsted. Om den sidste siges der ret træffende: »han optræder på en gang som kommissarius og generalprokurør. Han føler sig kaldet til at forklare og fortolke alt, til at meddele sin betænkning, der i reglen består af mange betænkeligheder, over enhver paragraf . . . Mange af hans sande, træffende, skarpsindige bemærkninger blive uden virkning, netop fordi der imellem det gode er så uendelig meget, som ikke synes at høre hjemme, hvor det fremføres. Vilde han benytte sin ret til at tale sjældnere og mere skønsonst, tvivle vi ikke om, at han altid vilde blive hørt med den opmærksomhed, som tilkommer Danmarks berømte lovkyndige«¹⁾).

Det synes også afgjort, at skulde grundlovsforslaget have været underkastet en sådan drøftelse af alle enkeltheder, som Ørsted tilsigtede, var det aldrig blevet lov, men havde delt skæbne med den forrige periodes reformplaner. — Selv Schouw standsede ham engang for at gøre ham opmærksom på, at det vilde føre til alt for stor vidtløftighed, hvis enhver formentlig urigtighed skulde oplyses så vidtløftigt, som han gjorde²⁾. — Hertil kom, at hans stemme var bleven svag, så han ikke kunde høres over hele salen. I. A. Hansen, der nok kunde lide at sige en forhenværende minister og kancellideputeret ubehageligheder, lod ham høre dette og henstillede til ham, om han ikke af denne grund vilde tale sjældnere og kortere³⁾.

Dette kan have bidraget til, at der ikke under handlingerne toges meget hensyn til hans udtalelser, der dog ellers kunde have givet anledning til modsigelse nok.

---

¹⁾ Fædrelandet 1849 nr. 89.

²⁾ Rigsdagstidende sp. 2012.

³⁾ Rigsdagstidende sp. 2885.

Der blev desuden som oftest kun i ringe grad ført egentlig diskussion; når en taler var færdig, stod en anden op og behandlede sagen fra sit standpunkt, men sjældent i synderlig forbindelse med, hvad den foregående havde sagt. Men hovedgrunden til, at der toges så lidt hensyn til hans udtalelser, var, at rigsdagens højre var så afmægtigt, at der ingen grund var til at imødegå det; man vidste forud, at alle dets ændringsforslag vilde falde med ganske få stemmer. Det fik ikke engang den indflydelse, det kunde have været berettiget til, fordi det optrådte mærkelig spredt. Ganske vist kunde Ørsted nu og da slutte sig især til David; men han var f. eks. uenig med Scavenius, da denne vilde erstatte det meste af grundloven ved en række bestemmelser, der overlod folket lovgivningsmagten, medens derimod kongen ikke skulde forpligtes til at regere med ministre. Dette anså Ørsted ikke for nogen hensigtsmæssig ordning; hans egen erfaring havde lært ham at betragte ministeransvarlighed som et gode. — Ørsted så grunden til, at højre gjorde sig så lidt gældende, i at det var blevet almindeligt at sige: Hvad kan det nytte? Heri gjorde han sig til visse ikke skyldig. Jeg har, sagde han henimod slutningen af forhandlingerne, »idelig i denne sal været i det tilfælde, at måtte udtale mig, hvor jeg ikke havde det mindste håb om at udrette noget; det er naturligt, at jeg ikke har gjort det med lyst, men fordi en fuld og inderlig overbevisning om min pligt gjorde mig det til en nødvendighed²⁾. — I Grunden gentog sig her det samme, som var sket så mange gange i stænderne og statsrådet; Ørsted stred for sin anskuelse, så længe der var mulighed for at sætte den igennem, men havde han måttet opgive dette, var det ham endnu magtpåliggende at bidrage til,

¹⁾ Rigsdagstidende 2876.

²⁾ Smstds. sp. 3554.

at det, som skulde vedtages, fik den bedste og korrekteste form.

Da den grundlovgivende forsamlings historie her ikke kan gives i sin helhed, vil det af det ovenfor stående ses, at det heller ikke vil være muligt at skildre Ørsteds deltagelse i den i enkeltheder. Hans betænkeligheder mod grundlovsforslaget var både af politisk og juridisk art. — Det, der især skilte de gamle og de unge liberale ad, var den almindelige valgret. Den var dukket frem med grundlovsforslaget uden nogen som helst forberedelse. Lige til 1848 havde der næppe været nogen, Tscherning måske undtaget, der havde tænkt sig at gå så vidt; den velvillie, hvormed Schouws og Clausens skrift »Ved tronskiftet«, der vilde bevare stændervalgloven, blev modtaget, er det bedste vidnesbyrd derom. Ørsted stillede sig i den mest afgjorte modsætning både til folke- og landstingets valglov, ved hvilke han desuden fandt, at der langt fra var tilvejebragt en sådan forskel mellem de to ting, at der kunde siges, at være en virkelig tokammerrigsdag, og han var ikke bedre tilfreds med den ordening, der vedtoges, end med den, der var foreslået. — Han selv foreslog, at der skulde være en census for valgretten, lav til folketinget, der skulde vælges ved middelbare valg, højere til landstinget, der skulde vælges umiddelbart, og hvor tillige gejstligheden, universitetet og højesteret skulde repræsenteres. Herved vilde det tillige undgås, at købstadsvælgerne aldeles overfløjedes af landvælgernes masse. — Da dette forslag forkastedes med 105 stemmer mod 16, udtalte han, at han også kunde slutte sig til tanken om en rigsdag bestående af et kammer, når det ikke gaves den store vælgermasse i vold og ligesom i Norge deltes i to afdelinger. Det er, siger han, min faste overbevisning, at disse almindelige valg sætte staten i den største fare; det er noget, jeg ikke kan give slip på; det er noget ganske andet end en løs anskuelse; det er

en under mangeårige overvejelser modnet overbevisning, som jeg er vis på, at jeg aldrig nogensinde vil opgive¹⁾.

Men også fra en anden side nærrede han betænkeligheder. Han fandt, at enhver forfatning var grundet i mistillid; det havde netop i den tid, da han var forbindelsesleddet mellem kongerne og stænderne, været hans opgave at befæste tilliden og det gode forhold, og han har åbenbart ikke haft megen tro til de egentlig konstitutionelle garantier; men dertil kom, at han fandt, at mistilliden i grundloven gik langt over de nødvendige grænser²⁾. Derfor indførte den efter hans mening et ministerregimente, der både gik kongens ret for nær og kunde blive meget betænkeligt for folket, idet det svækkede det sande grundlag for borgernes ret og frihed. Han stillede derfor forslag om, at ministrenes ansvar ikke burde indskrænkes til den ene, der havde kontraheret, men kunne udstrækkes også til de andre. Det var den gamle tanke om et statsråd i lighed med det fra 1772, som her atter kom frem³⁾.

Fra et juridisk standpunkt var det ham især imod, at mistilliden også viste sig i, at man på så mange måder søgte at indskrænke kommende rigsdages frihed ved i loven at optage løfter og forbud, eller ved bestemmelser, der ikke hørte hjemme i den, fordi de måtte kunne forandres med tiderne uden at dette skulde medføre de besværligheder, der måtte følge med grundlovsforandringer. Vi ville komme tilbage hertil siden ved omtale af det grundlovsforslag, Ørsted selv skulde komme til at

1) Rigsdagstidende sp. 1954 f., 2880 f., 3002. — Prøvelse af udkastene til en grundlov og valglov, 7 f.

2) Ørsted, Angående arveprinsens vægring ved at underskrive fællesforfatningen af 2. Oktbr. 1855 s. 13.

3) Rigsdagstidende sp. 2802 f. — Ørsted, Belysning af angrebene på højesteret, 10.

udarbejde, hvor han just forsøgte at kaste den »ballast« over bord, man 1849 havde forsynet den med.

Ørsted har selv udtalt, at hans indvendinger, som man den gang ikke vilde høre på, måske senere vilde tildrage sig opmærksomhed, når livet under grundloven havde vakt erkendelse af de store farer, for hvilke den giver os blot¹⁾. Dette er for en del gået i opfyldelse med hensyn til hans frygt for den udstrakte valgret; hvilken mening man end nærer om denne, er det utvivlsomt, at den ofte har vakt ængstelse hos de konservative elementer; og endnu mere med hensyn til forholdet mellem de to ting; ligesom den hårdeste kamp kæmpedes her under grundlovsforhandlingerne, skulde det siden koste den største møje at tilvejebringe større afstand mellem folke- og landsting. — Men han har også den gang lagt vægt på mange spørgsmål, som tiden har vist ikke at have havt den betydning, han tillagde dem. Kirkens udvikling var f. eks. næppe bleven anderledes, fordi man i stedet for ordet folkekirke havde sat: »den evangelisk lutherske kirke efter det lærebegreb, som indeholdes i den augsburgske konfession« og anerkendt dens ejendomsret, og at dens forfatning først kunde ordnes, efter at en kirkeforsamling var hørt. — Var der hos forsamlingens flertal stor mistillid til kongemagten, var der hos ham selv også en stor mistillid til rigsdagen, som han ikke vilde have havt noget imod at lægge bånd på.

Mod slutningen af forhandlingen gjorde han et forsøg på at standse det hele, idet han foreslog, at grundloven ikke skulde træde i kraft, før den havde været behandlet af en efter valgloven af 7. Juli 1848 dannet slesvigske repræsentation, og dernæst atter overvejet i en for Danmark og Slesvig fælles. — Dette var en slags gentagelse af det af Krieger under den indledende behand-

---

¹⁾ Ytringer om udkastet til en grundlov og valglov, 503.

ling stillede forslag om at standse forhandlingerne, til også Slesvig kunde blive repræsenteret, hvilket Ørsted dog havde været imod, da han anså det for rigtigt, at forsamlingen behandlede den sag, for hvis skyld den var sammenkaldt. — Det vil ikke kunne nægtes, at det var meget uregelmæssigt, at forsamlingen sad og vedtog en grundlov, der også skulde gælde for en urepræsenteret provins, som ovenikøbet skulde indtage en særstilling, og det viste sig jo også ganske unyttigt, at man på den måde udtalte, at kongeriget og Slesvig var en enhed. Men nu var det sket, og Ørsteds forslag kunde kun opfattes som en dækning for ønsket om, at det hele arbejde skulde spildes. Han betragtede det dog som et misbrug af majoritetens magt, at forsamlingen ved at afslutte forhandlingerne afskar ham fra at motivere sit forslag. Den 25. Maj indleverede han til formanden en skriftlig forklaring af sine grunde til ikke at stemme for grundloven; det var den udstrakte valgret og forholdet til Slesvig, der gjorde ham det umuligt. Han havde valgt denne form, fordi han ikke turde gøre regning på, at det i det berammede møde vilde blive ham tilladt at udtale sig. Han nåede end ikke, som han havde ønsket, at skrivelsen blev tilført protokollen, hvorfor han offentliggjorde den i »Berlingske Tidende«¹⁾.

Ved det første landstingsvalg, der afholdtes i de sidste dage af året 1849, faldt de konservative kandidater i København, mellem hvilke Ørsted var, igennem. Men da Hvidt ikke modtog valg og Schouw tillige var valgt i Randers, måtte der den 25. Januar 1850 finde et omvalg sted, ved hvilket Ørsted og etatsråd Blechingberg valgtes, dog med en knap majoritet, 72 og 73 stemmer, medens Dircking-Holmfeldt og oberstløjtnant Irminge fik 67 og 62. Hans deltagelse i forhandlingerne i

¹⁾ Rigsdagstidende sp. 3354. Berl. Tid. 1849 nr. 124.

de to første sessioner skulle vi gå kort hen over; den havde samme karakter som i den grundlovgivende forsamling, kun at han nu ikke talte så hyppigt, og de resultater, han nåede, var ikke store. Det var i det hele den gang i folketinget sagerne skæbne, afgjordes. — En særlig interesse for ham måtte trykkefrihedsloven have. Han gjorde ingen væsentlige indvendinger mod denne, som den var forelagt; men han sluttede sig dog til et forslag af et af udvalgets medlemmer, at man skulde blive stående ved den provisoriske anordning af 27. Marts 1848, der havde hævet alle presselove udkomne efter anordningen af 27. September 1799, samt formildet dennes straffe. Desuden måtte forbudet mod anonymitet, der dog i mange år ikke var overholdt, hæves, og han vilde anse det for en sand forbedring af lovgivningen, at tremarksstraffen for private injurier blev afskaffet. Grunden til, at han tiltrådte dette forslag, var, at han nærede frygt for, at loven ikke skulde gå igennem nogenlunde i den forelagte skikkelse, da der var en gæring i meningerne og en retning til at udvide visse friheder, der uden tvivl vilde modsætte sig en nok så moderat lov, der satte visse grænser for trykkefriheden. — Han var medlem af en del udvalg, deriblandt finansudvalget i den første session, fra hvilket der for første gang lød klager over den korte tid, der forundtes det til finanslovens behandling, men som iøvrigt indstillede at vedtage den i den skikkelse, som folketinget havde givet den. — I den anden session var han ordfører for det af folketinget vedtagne forslag til en lov angående ægteskabs indgåelse udenfor de anerkendte trossamfund. Men udvalgets 5 medlemmer havde delt sig i tre dele, så kun en var enig med ham. Selvfølgelig modsatte han sig lovforslaget, hvis § 2 han, iøvrigt modsagt af kultusminister Madvig, opfattede, som var det præsterne pålagt at vie ægtefolk, af hvilke kun den ene hørte til et anerkendt samfund,

ligesom han i overensstemmelse med H. N. Clausens udtalelser i folketinget fremhævede det uheldige i, at man på et tidsrum, hvor man stræbte efter at frembringe, om ikke retsenhed, så retslighed med Slesvig, forstyrrede denne lighed på det punkt, hvor den var størst, nemlig i den kirkelige lovgivning. — Sagen måtte iøvrigt betragtes som afgjort ved at være vedtaget i folketinget, og loven gik også i landstinget igennem i den skikkelse, hvori den var kommet til dette.

I denne forholdsvis rolige periode af sit liv holdt Ørsted den 29. Maj 1851 sit halvtredsindstyveårige embeds jubilæum. En kreds af jurister¹⁾ havde indbudt til oprettelsen af et prismedallielegat, der kom til at bestå af 2500 rd. Der udførtes af P. Petersen en medallie med Ørsteds billede på aversen med indskriften: »Hjærtelig og vennesæl«, og på reversen en kvindelig figur, der betegnede granskningen, med indskrift: »Grundig og utrættelig«, og det bestemtes, at denne medallie i guld hvert andet år skulde uddeles som belønning for et skrift, der behandlede et for fædrelandet vigtigt rets- eller statsvidenskabeligt æmne. Medallien blev først færdig, så den kunde overrækkes ham på hans fødselsdag den 21. December; men på selve festdagen modtog han lykønskninger fra kongen, arveprinsen, enkedronning Marie, og deputationer fra højesteret, kriminalretten, magistraten, det juridiske fakultet og videnskabernes selskab, hvis præsident han var siden 1848. — Dette sidstes ordfører, Forchhammer, hyldede ham som den, der værdigt fyldte den plads, som »en Thott, en Luxdorff, en Bernstorff og den af Danmarks konger; ved hvis minde som videnskabsmand vi gerne dvæle«, havde beklædt, og holdt sig

¹⁾ O. L. Bang, P. D. Bruun, I. Deichmann, C. W. Haagen, C. C. Hall, H. I. Kofoed, C. F. Mourier, P. G. H. L. Salicath, F. C. Sibbern og F. W. Treschow. Det er påfaldende og vist nok betegnende, at J. F. Schouws navn manglede.

iøvrigt især til hans fortjenester af filosofien: »Ds. eks. vilde smile, hvis jeg forsøgte på at omtale de fortjenester, som De har af den videnskab, hvis teoretiske og praktiske udvikling en så stor del af Deres liv har været helliget. Men der er et bånd, som forbinder alle videnskaber, og vi se med beundring og taknemlighed hen til den filosofiske ånd, der i længere end et halvt århundrede lysende og ledende har virket imellem os, og nu gennem sit livs historie fører os tilbage til en svunden tids grundige, alvorlige stræben og trofaste hjærtelighed«. Ørsted svarede hertil bl. a., at af alt, hvad der af hæder var faldet i hans lod, havde der intet været, hvorom han i den grad havde følt, at det var ufortjent, som da selskabet gjorde ham til sin præsident¹⁾.

Der var intet påfaldende i, at Ørsted ikke ved denne lejlighed modtog nogen hædersbevisning fra statens side; han havde i forvejen alt, hvad der kan opnås af rang, titler og ordener²⁾. Men så vidt vi kende udtalelserne ved hans jubilæum, holde de sig udelukkende til hans videnskabelige fortjenester, medens hans virksomhed som embeds- og statsmand ikke nævntes. Derved undgik man ganske vist at komme ind på omstridt område, men han, der havde en så levende bevidsthed om sammenhængen mellem sin praktiske og videnskabelige virksomhed, kan næppe have undgået at tænke på, hvor ganske anderledes lykønskningerne vilde have lydt, hvis jubilæet var faldet 10 år tidligere.

Om Ørsteds stemning under krigen vide vi kun lidt; han har sjældent omtalt den, og det kan ikke undre os, da den i hans øjne kun kunde være en sørgelig

¹⁾ Lindes universitetsmeddelelser I, 774. — Videnskabernes selskabs forhandlinger 1851, 136 f. — Fædrelandet 1851, nr. 124 og 299.

²⁾ Storkors 1836, Geheimekonferensråd 1841, Elefantordenen 1847, Storkors af St. Olafs ordenen s. å.

borgerkrig. Lejlighedsvis har han dog udtalt, at der i den blev givet flere og stærkere beviser på de danskes udholdende mod og fædrelandskærlighed end i krigen 1807—14. Men dette skyldtes ikke, som det var sagt, »frihedens befrugtende ånde«¹⁾; men »den bevægende kraft må søges i den i flere år stærkt ophidsede nationalfølelse, hvilken yderligere opblussede ved de revolutionære optrin, der i året 1848 foregik i hertugdømmerne nærede af revolutionen i Tyskland og understøttede af Preussen«. Her er dog altså en slags erkendelse af, at den retning, han selv havde modarbejdet havde den største del i »det held og den hæder, hvormed vore krigere værgede for Danmarks ære og ret«. Men han glemte heller ikke, hvad der også var god grund til, at minde om, at Christian VIII's armeorganisation, som stænderforsamlingerne havde været meget misfornøjede med, havde sin store del i krigens gode udfald²⁾.

Da Krigen gik mod enden, udgav han en lille bog: »For den danske stats opretholdelse i sin helhed«³⁾. Der havde været et tidspunkt, hvor alle andre muligheder i den grad vare afskårne, at der ikke havde været andre udveje end ejderpolitikken. Det havde altid været et svagt punkt i Ørsteds politik, at Holsten var et led af det tyske forbund. Men da dette antog skikkelse af en forbundsstat, og da martsministeriet gav den holstenske deputation i København tilsagn om, at Hol-

1) Tutein, Om anlæggelsen af en rigsretsag, 1854.

2) Af mit liv III, 249.

3) Af denne udkom der 1857 i Kiel et uddrag: »A. S. Ørsteds Lösung der dänisch deutschen Frage«. Han roses her for ikke at have fornægtet mådehold og retfærdighed, men det bebrejdes ham, at han som minister har hjulpet til at gennemføre den efter hans egen mening fordærlige adskillelse af hertugdømmerne og har fundet sig i, at disse finansielt overbebyrdedes. — Skriftet er i Erslevs forf. leks. urigtigt anført mellem Ørsteds værker.

sten skulde deltage i denne, var der ingen anden mulighed tilbage end at knytte Slesvig til Danmark. — Men Ørsted mente, at fejlen overhovedet lå i, at dette tilsagn var bleven givet. Den danske konge havde ingen forpligtelse til at tiltræde forbundet, når dette helt skiftede skikkelse. Dersom det ministerium, han havde været medlem af, skulde have givet det omtalte svar, vilde det have gået ud på, at kongen skulde have nægtet sit samtykke til en omdannelse af det tyske forbund, hvorved han vilde miste sin suverænitet over Holsten, men derimod have lovet at bevare forbindelsen mellem Holsten og Slesvig, dog under sådanne betingelser, at den forbindelse, hvori dette hertugdømme stod med Danmark, blev aldeles usvækket. Således mente han endnu, at det kunde komme til at stå klart for Holstenerne, at de måtte vælge enten mellem forbindelsen med Tyskland eller med Slesvig, og han tvivlede ikke på, at de da vilde foretrække den sidste¹⁾. Ligesom han undervurderede den danske nationalfølelses magt, således også den tyskes, og når han tror, at nogensomhelst anden erklæring fra den danske konges side, end et samtykke til Slesvigs indlemmelse i Tyskland, vilde have afvendt oprøret, overvurderer han tillige den danske konges magt på et tidspunkt, da hele Evropa var i uro. — Han talte også om Slesvigs deling, som han troede vilde være den letteste måde, hvorpå Danmark kunde få fred, men en sådan fred vilde fra enhver anden side være den ulykkeligste udgang, krigen kunde få²⁾. — Når en helstatsforfatning skulde indføres, gik han endnu ud fra, at hertugdømmerne skulde have lige så mange repræsentanter som kongeriget. Han vilde have den forelagt for stænderne, der måtte vælges efter en anden valglov end hidtil, dog ikke efter den grund-

---

¹⁾ S. 244.

²⁾ S. 50.

lovgivende forsamling eller rigsdagens. Ligeledes udtalte han sig om den betydning, det forbehold, hvormed grundloven var underskrevet, kunde få¹⁾.

I året 1851 kom det ret for dagen, hvilken forandring der var sket i de politiske udsigter. Der fandt overalt i Evropa en stærk reaktion sted mod de 1848 opnåede resultater, i det kejser Nicolaus, hvis land var det eneste, som ikke var bleven berørt af bevægelsen, blev fyrsternes fører, medens Preussen måtte bøje sig for Østrig, og alle så kejserdømmet rykke frem i Frankrig. — Alt dette øvede sin indflydelse på den danske politik, i det også her statsmændene med eller mod deres villie måtte følge strømmen. Den uvillie, de mænd, der hidtil havde ledet Danmarks politik, følte mod den nye, eller om man vil gamle, retning, som nu mere og mere trådte frem, bragte en uro ind i forholdene her hjemme, der viste sig ved hyppige ministerskifter, af hvilke ethvert betegnede et skridt længere mod højre, og i årene 1851—52 påtog den danske regering sig forpligtelse til uden at bringe Slesvig i nærmere politisk forbindelse med kongeriget, at oprette en helstat. Det afgørende skridt skete ved ministerforandringen den 27. Januar 1852; da trådte A. W. Moltke, Bardenfleth, Tillisch, Flensborg, og v. Dockum tilbage, C. A. Bluhme blev premier- og udenrigsminister, general Hansen, Sponneck og St. Bille krigs-, finans- og marineministre, Bang kultur- og foreløbig indenrigsminister, A. W. Scheel justitsminister, C. Moltke minister for Slesvig og H. Reventlow Criminil for Holsten. Det var, som Bluhme kort efter udtalte, det første helstatsministerium, der var

---

¹⁾ S. 258 f., 282 f.

blevet nødvendigt, fordi Ejderpolitikken havde vist sig uholdbar ¹⁾).

Dagen efter, 4årsdagen efter at Fredrik VII havde bebudet en helstatsforfatning, udstedtes en kongelig kundgørelse om, at foreløbig skulde de for hele staten fælles anliggender bestyres af fælles avtoriteter, de andre ministre skulde indskrænkes til kongeriget, og hvert af hertugdømmerne have sin egen minister. For de fælles anliggenders vedkommende skulde der udstedes en fælles forfatning. Samtlige ministre skulde udgøre geheimestatsrådet, i hvilket kongen skulde føre forsædet. Ligesom han ubrødelig vilde holde Danmarks riges grundlov, vilde han give stænderforsamlingerne en sådan udvikling, at de med hensyn til de dem underlagte sager fik beslutende myndighed ²⁾).

I rigsdagen fremkom der vel stærke udtalelser af de betænkeligheder, den nye kurs vakte; men om man end ømmede sig derved, bøjede man sig dog for den »europæiske nødvendighed«, hvis tunge tryk lå på landet. Folketinget vedtog ikke en foreslået mistillidsadresse, men en dagsorden, i hvilken det udtalte sin bekymring, og landstinget fulgte det, som den gang sædvanligt var tilfældet, efter at have forkastet et forslag af Ørsted om rent ud at nægte at fremme adressen. Bluhme havde på et spørgsmål af Monrad, om hvorledes ministeriet forstod det forbehold, hvormed grundloven var vedtaget, svaret, at regeringen ikke anså sig for berettiget til at bevirke nogen forandring i grundloven på anden måde end i overensstemmelse med dennes § 100, og særligt gjaldt dette de ændringer, der vilde blive nødvendige for at tilvejebringe en fællesforfatning i overensstemmelse med grundloven.

¹⁾ Den forenede rigsdags tidende, 1ste saml. 1852, sp. 63.

²⁾ Et fuldstændigt referat af kundgørelsen findes i Thorsøe, Fredrik VII's hist. II, 195 f.

Men netop herom nærrede Ørsted andre anskuelser, som han udtalte i en den 29. Maj underskrevet fortale til 2det bind af sit livs og sin tids historie. Han erkendte, at dette ikke var nogen heldig plads; men efter den periodiske presses beskaffenhed var der ingen lejlighed til at meddele, hvad han havde på sinde ad den vej, der i sig var den virksomste. Under sit ministerium lod han det nævnte afsnit af fortalen optrykke i en anonym piece¹⁾. Det synes ikke, at hans udtalelser vakte den mindste opmærksomhed. Goldschmidt havde et par år tidligere sagt, at der var mange mennesker, som aldrig læste, hvad Ørsted skrev, fordi de ikke brød sig om, hvad den Slesvigholstener sagde. Dette synes her i høj grad at have været tilfældet. Den nævnte fortale er næppe noget sted nævnt i bladene, og det ses heller ikke, at den har været kendt, da Ørsted som minister søgte at sætte i værk, hvad han her havde udtalt²⁾. Ikke desto mindre have hans udtalelser her betydning som program for hans ministerium, hvorfor vi må fremstille deres indhold.

Han hilste naturligvis udsigten til en helstat med glæde; men spørgsmålet var, hvorledes den skulde indføres. Og her henviste han da til det ofte omtalte forbehold. Han indrømmede, at dettes ord kunde give anledning til forskellig opfattelse. Man havde påstået, at de kun gav plads for bestemmelsen om, hvorledes Slesvig skulde repræsenteres på den danske rigsdag; men ordene: »med forbehold af alt, hvad der vedkommer hertugdømmet Slesvigs stilling« måtte om-

1) Om kongens og rigsdagens indbyrdes myndighed, hvad fællesforfatningen angår, 1854.

2) Nord og Syd IV, s. 8. — I Berl. Tid. 1852, nr. 144—46 anmeldes 2det bind af »Af mit liv«, men kun for at Nathanson kan få lejlighed til at gendrive Ørsteds fremstilling af finansoperationerne 1811—12.

fatte meget mere. Det skulde jo have en egen landdag, hvor mangfoldige sager vilde blive behandlede, de slesvigske deputerede kunde altså heller ikke deltage i forhandlingerne om særligt kongerigske sager. Det var heller ikke sagt, et Slesvigerne vilde synes om »den ballast«, grundloven havde i forskrifter, der skulde være bindende for den tilkommende styrelse og lovgivning; dette måtte afgøres af dem selv, ligesom der måtte træffes bestemmelser om brug af dansk og tysk i den fælles rigsdag.

Og hvem skulde nu afgøre alt dette? Kongen og rigsdagen? Så var det tagne forbehold jo ganske ørkesløst, og Slesvigerne vilde lide uret ved kun at kunne få de ændringer ind i grundloven, som rigsdagen vilde samtykke i, uden at de selv havde nogen indflydelse på afgørelsen. Han henviste her til de betænkeligheder, der i selve den grundlovgivende rigsdag havde rejst sig mod at give en grundlov for Slesvig, og af alt dette sluttede han, at kongen måtte give den slesvigske forfatning, ligesom også foretage de forandringer, denne gjorde nødvendige i den danske grundlov. Skulde den danske rigsdag have udelukkende magt til at råde for de betingelser, under hvilke de andre statsdele skulde optages under forfatningen, vilde det blive en inkorporation under denne, til hvilken der manglede ethvert rettens skin. — Det er dog ikke hans mening, at rigsdagen skal udelukkes fra deltagelse i forandringen; den bør rådspørges, ligesom hertugdømmernes stænder skulle rådspørges; men den endelige afgørelse må være hos kongen, og netop når der forhandles med bevidstheden derom, kan der være udsigt til at komme til et resultat, som kongen kan blive stående ved.

Derimod vil forbeholdet ikke kunne anvendes på andre forandringer af grundloven end dem, som ere nødvendige for fællesforfatningens indførelse. Men sådanne blive dog en juridisk nødvendighed, fordi grundloven på

mange punkter vil komme i en afgjort modsætning til forfatningslovene i de andre landsdele. Dette gælder især om valgloven og løfteparagraferne, ligesom kongerigets rigsdag kun bør samles hvert andet år, når man får en fælles rigsdag. Han finder det rettest, at disse forandringer indlemmes i grundloven, der da ikke længer vil have den provisoriske karakter, den hidtil har havt på grund af forbeholdet. — Det er ikke nogen hindring for dets anvendelse, at det ikke blot er Slesvig, men også Holsten, der skal optages under den nye forfatning; ti under Slesvigs stilling hører også dets forhold til Holsten, som ikke lader sig ordne uden i forbindelse med begge hertugdømmers forening med kongeriget. At Holsten ikke er nævnt, kan ikke bevise noget imod kongens rettighed til også at optage det under forfatningen; »ti rettigheder erhverves ikke ved forbeholdenheder; disse bruges kun til at bevare rettigheder, hvor der ellers kunde være skin af, at de ere frafaldne«, som tilfældet var, da den grundlov, der var bestemt til at omfatte Danmark og Slesvig, sattes i kraft for det første alene.

Ørsted kunde derfor ikke billige, at ministeriet havde frasagt sig brugen af forbeholdet. Han forklarede dets holdning af, at det ønskede at undgå den strid, det ellers vilde være blevet indviklet i; men han mente, at det vilde have havt et sikrere standpunkt, hvis det var »gået dybere tilbunds«, hvilket vil sige, hvis det havde peget på forbeholdet som det sidste middel, når alle andre viste sig utilstrækkelige.

Ørsteds udvikling af denne sag udmærker sig ved en klarhed og bestemthed, som ikke al tid findes i hans erindringer. Det må anses for afgjort, at de mænd, der i sin tid redigerede forbeholdet, ikke have tænkt sig, at det skulde kunne benyttes til en suspension af grundloven; men det er langt vanskeligere at sige, hvorledes de da have tænkt sig det anvendt, og hvis det ikke har den

betydning, som Ørsted lægger ind i det, bliver det ikke let overhovedet at få nogen mening ud af det. — Man gjorde ham uret, når man senere påstod, at oprettelsen af helstaten i hans øjne var et middel til at genindføre absolutismen; det var lige omvendt, helstaten stod for ham som det mål, det var ønskeligt at nå, absolutismen var ham kun den løftestang, der skulde vælte hindringerne af vejen.

Foreløbig var det dog ikke det egentlige hovedspørgsmål, der forelå til afgørelse; men de forpostfægtninger der leveredes, var alvorlige nok og tydede ikke på, at hovedslaget vilde blive let at vinde. Alle erkendte vel, at fællesforfatningen var en nødvendighed, men rigsdagen vilde ikke samtykke i at vedtage denne stykkevis, inden man endnu kendte den. Derfor var der i den samling, der begyndte i efteråret 1852, misfornøjelse med, at de holstenske og danske troppeafdelinger var samlede i en hærenhed, og folketinget opløstes den 13. Januar 1853, fordi det ikke vilde vedtage et forslag om toldgrænsens flytning til Elben.

Men inden dette var sket, forelagdes der en sag, som skulde volde den største uro og ophidselse, nemlig en lov om arvefølgens ordning. Som overalt må også her med hensyn til sagens forhistorie henvises til de fuldstændige skildringer af tidens historie. Opgaven var at finde en sådan kombination, at monarkiets udelelighed kunde sikres ved, at den arveret, som det hessiske hus havde efter kongeloven, kunde forenes i en person med det russiske kejserhuses gamle fordringer på den del af Holsten, hvor det erkendtes, at kun mandsstammen havde arveret. Efter at sagen var ordnet med den russiske kejser ved Warschauerprotokollen 24. Maj—5. Juni 1851 og denne tiltrådt af stormagterne ved traktaten i

London 8. Maj 1852, samt renunciationer tilvejebragte fra dem af kongefamilien, der var tronen nærmere end prinsesse Louise, sammenkaldtes i henhold til grundlovens § 4 den forenede rigsdag til 7. Oktober 1852 for at vedtage det kongelige budskab om, at arveretten skulde overføres til Prins Christian af Glücksburg og hans mandlige efterkommere med prinsesse Louise, medens al kvindelig arveret efter kongelovens art. 27—40 skulde være ophævet. Denne sag fik så stor betydning, at vi må betragte den nærmere.

Geheimarkivar, konferensråd C. F. Wegener udgav en lille piece: »Forsvar for Danmarks kongers og kongehuses, navnlig prins Christians og gemalindes fulde arveret efter lex regia«. Han udviklede her, at den fuldstændige opgivelse af den kognatiske arvefølge, som det kongelige budskab indeholdt, var indbragt i dette, uden at der i de foregående forhandlinger var noget, der gjorde det nødvendigt; tværtimod lå det i disse, at det havde været hensigten at bevare den, således at den atter skulde træde i kraft, når prins Christians mandlige linie uddøde, ganske ligesom de yngre gottorpske liniers arveret vilde træde i kraft, når det russiske kejserhus uddøde. Som arvefølgen nu var ordnet, vilde der kunne indtræffe det tilfælde, at der var arvinger til Holsten, men ikke til Danmark og Slesvig, der da vilde blive »et anhang til Holsten som et sekundogenitur for et fremmed fyrstehus«. Når derfor prins Christians og hans slægts arvefølge var bestemt, skulde kongelovens arvefølge dog holdes i kraft for det tilfælde, at hans mandlige slægt uddøde, så den nærmeste kognat da tiltrådte, hvorved det vilde undgås, at man skulde vælge en ny konge.

Wegener havde tillige med J. E. Larsen deltaget i affattelsen af en del af de tidligere akter i sagen, særligt de renunciationer, som den hessiske familie havde udstedt,

og det er utvivlsomt, at han har ret i, at disse forudsatte en bevarelse af kongelovens arvefølge, og at der på et senere standpunkt er sket en vending. Men det synes lige så vist, at denne ikke har fundet sted ved udstedelsen af det kongelige budskab, men ved Londonnertraktatens udfærdigelse. Bluhme beklagede, at den kognatiske arvefølge ikke havde kunnet opnås for prins Christians slægt, hverken i Warschau eller i London; men han fandt det ikke beklageligt, at den kognatiske arvefølge udenfor det glücksburgske hus ikke skulde fornyes, når dets mandstamme uddøde¹⁾. Heri ligger vistnok forklaringen af den skete vending; da det ikke vilde lykkes at bevare den kvindelige arvefølge for den nye kongeslægt, har man også opgivet at bevare den således, at de udstedte renunciationer skulde kunne tabe deres kraft, hvorved landet kunde komme til at gå over til en slægt, der i lange tider havde været fremmed for det, for ikke at nævne mange andre vanskeligheder, der kunde opstå²⁾. — Fra den modsatte side påstodes det, at Londonnertraktatens ord »helheden af de under H. M. kongen af Danmarks scepter forenede lande« gav plads for den antagelse, at den gamle arvefølge for kongeriget og

¹⁾ Den forenede rigsdags tidende, 2 sess., sp. 464.

²⁾ Renunciationerne gik ud på, at vedkommende afstod deres rettigheder til prinsesse Louise og hendes afkom »efter den for Danmarks rige gældende arvefølgeorden«. — Londonnertraktaten: Magterne tilkende prins Christian »et aux descendants mâles issus en ligne de son mariage avec la dite princesse le droit de succéder à la totalité des états actuellement réunis sous le sceptre de S. M. le Roi de Danemarck«. — Det kongelige budskab: »(at) tronfølgen for samtlige under Vort scepter forenede lande (skal) gå over til ... prins Christian ... og hans mandlige afkom med prinsesse Louise ..., så at på dette afkom, mand efter mand og mand af mand, avlet i ret lovligt ægteskab, kronen nedarves efter førstefødselsretten og den agnatiske linearfølge«.

Slesvig atter kunde træde i kraft, når der ikke længer var nogen arving til helheden; men det er sikkert uden nogen anden hensigt end at finde det mest tilsvarende danske udtryk, når ordet »totalité« i den danske tekst oversættes ved »alle de lande«, hvad ikke kunde have tilladt nogen anden fortolkning end regeringens¹⁾. — Wegener kunde have ret i at føle sig skuffet ved den vending, sagen havde taget; men han havde næppe ret i, at der nu skulde være nogen mulighed for at vende tilbage til det tidligere standpunkt. Det var Londonnertraktatens ord og ikke hensigter, den danske regering havde næret, som det kom an på, og det viste sig også, at traktatmagterne opfattede denne ganske på samme måde som regeringen.

Wegeners skrift gjorde en opsigt og vakte en bevægelse, som det er os vanskeligt at forstå, til dels vel fordi begivenhederne have medført, at det hele spørgsmål ingen betydning kan få. Men selv den gang viste det dog hen til så fjærn en fremtid, at man skulde mene, der ikke havde været grund til at bekæmpe regeringen med en iver, der kun kunde forøge de vanskeligheder, af hvilke der i sandhed var nok i forvejen. Men der var dog omstændigheder, der kunde tyde på, at kampen ikke var helt håbløs. Wegener havde dediceret sit skrift til Stemann, der altså var enig med ham, og det var sikkert tilfældet med mange flere af dem imellem de gamle, der stod det nationale parti nærmere end Ørsted. De var opvoksede med kongeloven og kunde ikke finde sig i, at den skulde miste sin sidste betydning. Den havde jo desuden hidtil været det væsentligste bånd mellem Danmark og Slesvig; det var intet under, at mange nødigt, så at den opgaves for at fastholde Holsten, og endelig mente man måske ikke med urette, at kongen stod

¹⁾ Biograf. lex. II, 436 f. Hist. tidsskr. VI, 4, 407 f.

bag ved Wegener, der stod i stor yndest hos ham, og det var vel for at levere et bevis for, at dette ikke var tilfældet, han måtte samtykke i, at der anlagdes sag mod ham for misbrug af sin embedsstilling. Hovedsagen var dog sikkert den spænding og uro, der var opstået nu, da man skulde forlade ejderprogrammet og gå over til helstaten. Det hidtilværende fremskridtsparti var blevet konservativt; enhver forandring gjorde det nervøst, fordi det frygtede for, at regeringen skulde få vind i sejlene for de hensigter, kundgørelsen af 28. Januar viste, at den havde, men som endnu ikke kendtes i enkelthederne.

Behandlingen af arvefølgesagen var bleven standset ved den omtalte opløsning af folketinget og kunde først fortsættes i Marts 1853. I mellemtiden udkom der talrige piecer om arvefølgesagen, af hvilke Ørsted skrev to¹⁾. Han var ikke blind for de mangler ved den nye ordning, som Wegener havde påpeget, at der intet var bestemt om arvefølgen i det egentlige Danmark, når prins Christians mandslinie uddøde, ligesom at der kunde være juridiske betænkeligheder ved at kongen af egen magtfuldkommenhed foretog en sådan forandring, også for Slesvigs og Holstens vedkommende, hvad dog var uundgåeligt, da disse landsdele for tiden ingen repræsentation havde; men han afviste meget bestemt det af Wegener foreslåede middel, at holde kongeloven i subsidiær kraft. Det var nemlig i modsigelse med familierenunciationerne og andre aktstykker, at prins Christians og prinsesse Louises arvinger på spindesiden skulde være de nærmeste kognater; tværtimod måtte da renunciationerne have mistet deres kraft og arveberettigelse indtræde for dem, som besad den på det tidspunkt, da de blev affattede. Men nu var det tvivlsomt, om det var

---

¹⁾ »Det kgl. budskab om arvefølgen«, 1852 og »Yderligere bemærkninger om det kgl. budskab om arvefølgen«, 1853.

Heserne, der skulde arve, eller om riget gennem Fredrik VI's døttre vilde gå over til Augustenborgerne. Han selv holdt ganske vist på, at det første alternativ stemmede med en rigtig fortolkning af kongeloven¹⁾; men der var forskellige meninger herom, og når sagen forelå, vilde den ikke ensidigt kunne afgøres fra dansk side. — Men nu som fordem var det for ham det afgørende, at de arvespørgsmål, som så længe havde forstyrret folkets ro, ikke kunde løses ad historisk vej, men at en moralsk og politisk nødvendighed, som netop er den sande rets nærmeste grundvold, opfordrede til at tilvejebringe en ren og klar løsning, således som den nu forelå og burde modtages.

Ørsteds her omtalte småskrifter fik en egen bitter tone ved den uvillie, han havde fattet mod Wegener. Denne havde vundet stor popularitet ved sine skrifter om hertugen af Augustenborg, der den gang af de fleste betragtedes som uimodsigelig historie. Men Ørsted havde, vist nok tidligere end nogen anden, erkendt, at Wegener snarere var optrådt som advokat end som historiker, og han havde, især hvor der handledes om ældre tider, i dem fundet mange uundskyldelige, tidt næsten uforklarlige fejl, og misforståelser²⁾. Han bebrejder ham, at han her, hvor han er kommet ind på et nutidsspørgsmål, ikke kan se, at han er i et andet tilfælde »end det, hvori han hidtil har været, når han har havt med skrifter og ældre regeringshandling at gøre, hvorover de fleste en gang i lidenskabernes opbrusning havde fældet en dom, hvorimod de fandt det upatriotisk, at agte på nogen indvending«, og han taler om »den tillid, hr. konferens-

1) Han havde alt 1840 været enig med Stemann i, at da riget en gang var gået over til en yngre mandslinie, kunde kognater af den ældre linie ikke arve, så længe der var sådanne i den yngre. Hist. tidsskr. V, 6, 243.

2) Se især: Af mit liv II, 269 f., III, 134 f.

rensråden (vist for meget godt køb) har forpagtet for sine statsretlige påstande«.

I rigsdagen deltog Ørsted flittigt i forhandlingerne og understøttede regeringen, i det han i det væsentlige udtalte og nærmere udviklede, hvad han alt havde fremstillet i de omtalte piecer¹⁾. Det var dog ikke ham, men Bluhme, der førte hovedkampen med stor dygtighed og kraft, og det var kendeligt, at hans modstandere mod slutningen af forhandlingerne vare påvirkede heraf, og at adskillige i det mindste vare villige til at komme regeringen et skridt imøde.

Ved afstemningen kom Ørsted, der ikke havde været medlem af det nedsatte udvalg, for første gang i sit rigsdagsliv til at udøve en betydelig indflydelse og samle en stor majoritet om sig. Der kunde efter sagens natur ikke her som ved et almindeligt lovforslag stilles ændringsforslag, budskabet måtte enten antages eller forkastes, og da der ingen tvivl var om, at successionen skulde overføres til prins Christian, var den sidstnævnte udvej også afskåret. Regeringens modstandere gik derfor ud på at affatte rigsdagens samtykke således, at det omstridte spørgsmål ikke afgjordes, men holdtes åbent. Et af J. E. Larsen, H. N. Clausen m. fl. stillet forslag gik derfor ud på, at rigsdagen samtykkede i, at kongen ordnede arvefølgen »på den måde, som er bifaldet ved den i London under 8. Maj 1852 afsluttede traktat«. Hall, Madvig, Monrad m. fl. var gæede et skridt videre og foreslog at vedtage, at kronen i henhold til de udstedte renunciations- og cessionsbreve skulde nedarves i prins Christians og prinsesse Louises mandlige afkom, og at al arveret efter kongelovens paragrafer 27—40 ophævedes.

Mod det første af disse forslag indvendte Ørsted,

---

¹⁾ Se især Den forenede rigsdags 2den session sp. 141 ff. og 335 ff.

at det ikke var noget svar på det kongelige budskab, det stod ikke i noget andet forhold til det, som er sagens genstand, end at det omgik denne. Dersom det vedtoges, bemyndigede det regeringen til at give arvefølge-loven, som den var forelagt. For ham var der ingen tvivl om, at regeringens fortolkning af Londonertraktaten var den rette, og de indvendinger, der var gjorte mod den, var betydningsløse, når man ikke dristede sig til gennem en afstemning at gøre sin fortolkning gældende. — Det andet forslag gik ud på at fremstille renunciationsakterne som grundlaget for den nye arvefølge og således i det mindste redde en slags forbindelse med kongeloven. Ørsted anerkendte dette forslags fortrin for det første, men den nye arvefølge kunde ikke hvile på dette grundlag. Dels havde renunciationerne ingen betydning for Holsten, hvor kongeloven ikke var gældende, dels var prins Christian en så fjærn arving, at der skulde mange flere renunciationer til end disse, før han på denne måde kunde få ret til kronen¹⁾. — Da desuden Bluhme udtalte, at regeringen ikke vilde kunne modtage noget af disse forslag, fordi forhandlingerne havde vist, at der bag dem skjulte sig andet og mere, end ordene udsagde, nåede intet af dem $\frac{3}{4}$ af stemmerne, hvilket var nødvendigt for deres vedtagelse.

Bondevennerne, som i denne sag under Tschernings ledelse støttede regeringen, tog et af dem stillet forslag tilbage til fordel for Ørsteds, der rent og klart udtalte, at rigsdagen samtykkede i, at arvefølgen ordnedes »i overensstemmelse med det kongelige budskab til rigsdagen«. Dette samlede det store antal af 97 stemmer, men da der var 45 imod, var heller ikke det vedtaget. — Men der hørte ikke megen skarpsindighed til at se,

¹⁾ Den forenede rigsdags tidende, 2den sess., især sp. 373, 416 f., 494 f.

at i virkelighed havde ministeriet sejret. Det national-liberale parti var svækket og uenigt, og det parti, som lige siden 1848 havde været så tilbagetrængt, at det næppe var kommet til orde, og hvor dette var sket, var bleven overhørt, så sig ikke blot i spidsen for regeringen, men havde en stor majoritet i selve rigsdagen.

Den 19. April 1853, dagen efter den ovenfor omtalte afstemning, opløstes både lands- og folketinget, og den 21. udtrådte Bang og Simony af ministeriet, medens Ørsted overtog både kultus- og indenrigsministeriet samt afløste Bluhme, der beholdt udenrigsministeriet, som premierminister for kongeriget. Hvorledes og hvorfor denne forandring fandt sted, lader sig næppe fuldstændig oplyse. Den nærmeste anledning var vel spørgsmålet, om det var nødvendigt at opløse rigsdagen for at føre arvefølge-loven igennem. Men den modstand, Bang og Simony havde gjort mod denne forholdsregel, har næppe været så bestemt, at den kunde nøde dem til at udtræde. Tscherning siger, at Ørsted ikke blev minister »på grund af sit forhold til flertallet, men fordi et mindretal, der i den sag, som her omhandlede, havde flertallets ret, bevægede tvende ministre til at træde ud, noget, der var mig og vist alle dem, der delte anskuelse med mig, meget imod. Det var dem, der tvang disse ministre ud af ministeriet til trods for den enes, Bangs, indtrængende adresser, som åbnede pladsen for Ørsted, på hvis indtrædelse vist nok ingen ellers havde tænkt¹⁾. Meningen heraf er ikke meget tydelig; lige så fortrinlig, Tscherning var som taler, lige så uhjælpssom var han som skribent. Men så meget synes dog klart, at det er mini-

---

¹⁾ Efterladte papirer III, 192. Se om ministerkrisen Neergaard, Under Junigrundloven I, 808—17.

steriets højre fløj, der har skilt sig af med to ministre, der hidtil kun med betænkelighed havde fulgt sine kolleger.

Alt, hvad der siden skete, tyder hen på, at der hos Moltke, Sponneck, Hansen, Bille og Reventlow Criminil har udviklet sig den overbevisning, at når de indledende skridt allerede mødte så megen modstand hos rigsdagen, vilde det blive umuligt at gennemføre selve forfatningsforandringen ved dens hjælp. Ministeriet Bluhme måtte imidlertid anses for bundet ved det givne løfte om kun at gøre dette efter de i grundlovens § 100 foreskrevne regler, og når man ønskede at frigøre sig fra denne forpligtelse, måtte ministeriets sammensætning forandres. Der var da ingen, det lå nærmere at henvende sig til end Ørsted, der bestemt og klart havde peget på den vej, man nu anså det for nødvendigt at slå ind på. Det var en forandret opfattelse af »forbeholdets« betydning, som nu gjorde sig gældende. Derimod må der ingen vægt lægges på, at Ørsted blev premierminister. Denne stilling havde kun ringe betydning, det var ikke den, men sin høje rang, han skyldte, at han tillige fik forsædet i det ved det åbne brev af 28. Januar 1852 oprettede statsråd. Når Bluhme anmodede ham om tillige at overtage stillingen som kongerigets premierminister, antog han ligeledes, at det kun var af hensyn til hans rang, der gjorde det naturligt, at han også ved rigsdagens åbning og lignende lejligheder indtog den første plads¹⁾. — Der lader sig vel nok tænke andre grunde til at Bluhme, der havde afgivet erklæringen om ministeriets forståelse af forbeholdet, nu da denne var forandret, kunde ønske at indtage en mere tilbagetrukken post; men betydningen af Ørsteds indtræden i ministeriet lå ikke i den tittel, han fik, men i de anskuelser, han nærede.

¹⁾ Rigsretstidende 1856, 550—51.

Men mangelen ved det ministerium, hvori han var indtrådt, var, at hans kolleger dog, da det kom til stykket, følte sig således bundne ved deres tidligere udtalelse, at han ikke kunde få dem med til det afgørende skridt. Han var utvivlsomt, som vi senere skulde se, den liberaleste af ministrene; han nærrede ønsket om at rette en del juridiske og formelle mangler i grundloven; men han vilde indskrænke den nu en gang givne frihed så lidt som muligt. Men han vilde have det bestemt og klart udtalt, at kunde man ikke komme til rette med rigsdagen, vilde kongen oktroiere både den nye forfatning og den indskrænkning af grundloven, som var nødvendig. Om det første af disse punkter var der egentlig ingen uenighed; her anerkendtes forbeholdets anvendelse ikke blot af ministrene, men egentlig også af rigsdagen. Det var på det sidste punkt, det skulde vise sig, at Ørsted ikke kunde få sine kolleger med sig¹⁾.

Det var derfor i det mindste til dels en misforståelse, når det national-liberale parti betragtede Ørsteds indtrædelse i ministeriet som en klar og utvetydig tilkendegivelse af, at nu skulde alt bringes tilbage i sporet fra før 1848. Der var intet, som han mindre tænkte på. Derimod kunde den vel betyde, at der var fare for et brud på de konstitutionelle former; men den var under de daværende omstændigheder snarest en garanti for, at den ved disse betryggede frihed vilde blive bevaret, og det var næppe god politik at gøre sit yderste for at drive ham over på samme side som hans kolleger. Men bladene nægtede sig intet i retning af skældsord og forhånelser. Forrest gik hans gamle uveñ »Fædrelandet«, der udtømte sin vredes skåler over ham i ord som: »Den udmærkede lærde og den middelmådige statsmand — pressens uretfærdige forfølger — Slesvigholstenismens

1) Ørsted, Belysning af angrebene på højesteret s. 30.

uforbederlige talsmand — den ledeløse dialektiker, den endeløse taler, den livstrætte olding, forstenet i endeløs selvforgudelse, et barn uden det barnlige sind, men med alle barnets unoder«¹⁾. »Dagbladet« talte om »Ørsteds sørgelige skrifter mod Wegener«, om den jubel og fryd, der vilde blive i det forjættede land Slesvigholsten og i alle tyske »Gauen«, og om »den gridske begærlighed efter magten hos en mand, der forlængst burde have afsluttet sit regnskab med verden«²⁾.

Også dette sidste var en uretfærdig beskyldning. Ørsted har selv udtalt, at han hverken har ønsket at indtræde i ministeriet eller at blive i det; han satte mere pris på den frihed, han havde fået til at beskæftige sig med undersøgelser og arbejder, der interesserede ham, end på den virksomhed, han kunde vente sig som minister. Der er selvfølgelig ingen tvivl om, at han gerne har arbejdet for en sammenknytning af alle statens dele; den havde bestandig stået for ham som den eneste rette udvej. Men han påtog sig kun dette, fordi han betragtede det som sin pligt at forsøge, hvad han endnu kunde udrette for fædrelandets vel, når kongen kaldte ham; hertil kom, hvad der måske for ham har været det mest afgørende motiv, at han oppebar en pension, der svarede til en ministers løn, og han vilde derfor have fundet det »højest uværdigt«, om han havde nægtet at overtage et embede, når man mente at kunne bruge ham i det³⁾.

Om »Dagbladet« fik ret i, at der var glæde i Tyskland over Ørsteds indtrædelse i ministeriet, er vel uvist; men både den russiske og den franske regering udtalte deres varme bifald. Den russiske udenrigsminister, grev Nesselrode, bad den danske gesandt lykønske sin konge

1) Neergaard, Under junigrundloven I, 810 f. (Fdrldt. 21. og 25 April. 1853).

2) Bille, 20 års journalistik I, 168 f.

3) Folketingstidende, 6te session 1854, sp. 194.

til det trufne valg; ministeren erindrede meget vel på et tidligere standpunkt at have beklaget Ørsteds udtrædelse af den kongelige regering. — I Paris udtalte Drouyn de Lhuys, at alle veltænkende mænd i Danmark måtte billige Ørsteds optagelse i ministeriet, og han anerkendte Bluhmes »ædle selvfornektelse«¹⁾.

Men også her hjemme var ministeriets udsigter gode; den 27. Maj og 3. Juni afholdtes valg til folke- og landstinget med det resultat, at bondevennerne havde overvægt i folketinget og sammen med det egentlige højre også i landstinget. Rigsdagen sammentrådte den 13. Juni og vedtog uden vanskeligheder arvefølge-loven, der udstedtes den 31. Juli. Mod slutningen af sessionen forelagde Ørsted et forslag til den indskrækning af grundloven, som måtte finde sted, før fællesforfatningen kunde træde i kraft.

Den modsætning, der fandtes mellem hans og de andre ministres anskuelser, kunde ikke komme frem ved dette forslag, overfor hvilket der ikke kunde være tale om nogen anvendelse af forbeholdet. Det fremtrådte nemlig som en hel ny grundlov, i hvilken der var udeladt langt mere end det strengt nødvendige, nemlig valgbestemmelserne, løfteparagraferne og alt andet, hvorved der lagdes bånd på fremtidige regeringer og rigsdage, samt bestemmelsen om den almindelige værnepligt; rigsdagen skulde endvidere kun samles hvert andet år. Det hele stemmer nøje med hans udtalelser både på den grundlovgivende rigsdag og ved senere lejligheder, så der er næppe tvivl om, at det er ham, der har forfattet udkastet. Han forsvarede med stor energi, at disse ting, især valgbestemmelserne, ikke burde optages i grundloven: »der er ikke noget afsnit af udkastet til den nye grundlov, med hensyn til hvilket jeg for min person har havt større

---

¹⁾ Neergaard, Under junigrundloven I, 819.

sikkerhed om, hvad der er det rette at gøre, end med hensyn til dette«. Men det var ikke hans hensigt at foretage forandringer på disse områder, men kun at fremtidige forandringer burde kunne ske på en lettere måde, end det var muligt, så længe disse bestemmelser stod i grundloven. End ikke i den almindelige valgret vilde han for kongerigets vedkommende gøre nogen indskrænkning, tværtimod vilde han snarere udvide den på punkter, hvor han fandt grundlovens indskrænkninger af den ubillige. Den burde således ikke knyttes til indfødsret, men kunne erhverves ved visse års ophold i landet. Det var meningsløst, at en mand skulde have valgret, fordi han giftede sig og satte bo, medens mange bedre kvalificerede skulde udelukkes, fordi de stod i privat tjenesteforhold. Fattigunderstøttelsens virkning burde indskrænkes til visse år, og bestemmelsen om, at $\frac{1}{4}$ af landstingsmændene skulde bo i kredsen, burde bortfalde, da der var kredse, hvor der kun valgtes 3, og hvor den derfor slet ikke kunde anvendes¹⁾.

Det blev Ørsted, der så godt som ene måtte føre de langvarige og besværlige forhandlinger i efterårssessionen 1853. Det synes at have været hensigten, at de fælles ministre kun, hvor det var uundgåeligt, skulde optræde i rigsdagen, hvor der jævnlige klagedes over den ringeagt, der vistes den ved at ministerbænken stod tom. Men der var, lige til Tillisch 1854 overtog indenrigsministeriet, ikke andre kongerigske ministre end Ørsted og Scheel, hvilken sidste så godt som ikke tog del i forhandlingerne. Tilsidst måtte Sponneck vel være ministeriets ordfører, men grunden hertil var kun, at Ørsteds stemme var så svag, at den ikke vilde slå til; uagtet han tog plads nede i salen, var det kun de nærmeste, der

1) Folketingstidende sp. 3180 ff.

var i stand til at høre ham, en ulempe, der oftere klagedes over.

Der er fældet en streng dom over den måde, hvorpå Ørsted optrådte under forhandlingerne¹⁾. Han havde aldrig været nogen veltalende mand; de skrøbeligheder, der hæftede ved hans fremstilling, mundtlig så vel som skriftlig, ere tidt omtalte, og de vare ikke blevne mindre med alderen. Men han var langt bedre på sin plads som regeringens talsmand end som en ensom oppositionsmand, der kun kunde skaffe sine ord indgang ved det indhold, han lagde i dem, og især ved den form, han gav dem. Heller ikke talte han længere eller hyppigere, end hans stilling som ministeriets eneste talsmand medførte, og når det ikke var al tid, han kunde give ren besked, lå grunden i, at ministeriet ikke selv var på det rene med, hvad det vilde.

Det var et hovedpunkt i rigsdagens fordringer, som man ikke kan undre sig over, at den vilde kende den forfatning, der skulde sættes i stedet for, hvad der nu skulde opgives. Ørsted svarede bestandigt hertil, at man vilde forurette hertugdømmerne, hvis man gav kongerigets rigsdag indflydelse på dens form og indhold, medens det på grund af den uvillie, der gærede i Holsten, var ugørligt at forelægge den for hertugdømmernes stænderforsamlinger. Dette argument var uigendriveligt, om man end kan finde det forklarligt, at rigsdagen havde svært ved at gå ind på det; men selv om ministeriet ikke, hvad det dog senere bestemte sig til, vilde offent-

---

¹⁾ Han »druknede alt i sine time lange talers grå tåge. Han gjorde ingen forskel på væsentligt og uvæsentligt, på hvad der skulde fastholdes, og hvad der kunde ofres; alt fik den samme vage og vidtsvævende behandling med talrige teoretiske sidespring og »alsidige« belysninger ... Gang efter gang tog, som Tscherning sagde, forfatteren Ørsted magten fra politikerne«. Neergaard, Under junigrundloven I, 857.

liggøre fællesforfatningen, inden grundlovsindskrænkningen var vedtaget, vilde det dog have haft en langt sikrere stilling, hvis det selv havde vidst, hvorledes den skulde indrettes. — Men derom var slet intet afgjort. Ørsted udtalte lejlighedsvis, at der før han indtrådte i ministeriet var gjort forarbejder¹⁾. Men i virkeligheden var man ikke kommet videre, end at der endnu det næste år forelå de forskellige forslag. Det behøver ikke at påvises, hvor vanskeligt det måtte være for Ørsted at indtage en fast holdning under forhandlingerne, når han ikke kunde vide, om fællesrigsdagen skulde være lovgivende eller rådgivende, om den skulde dannes ved valg eller for en stor del besættes af kongevalgte osv. — Det må vække forundring, når han udtalte, at man kunde være overbevist om, at forfatningen vilde komme til at indeholde alt det i den bestående grundlov, som kunde bestå med statens tarv og dens fælles forfatning, og at det, der ikke fandtes i grundlovsudkastet, måtte komme igen i den almindelige statsgrundlov²⁾. Han har her udtalt, hvad der sikkert var hans eget ønske, men lige så sikkert mere, end han kunde holde.

Som bekendt blev ministeriets forhold til rigsdagen snart afgjort fjendtligt, og det var for en stor del dets egen skyld, at bondevennerne dreves nærmere hen imod centrum. Således bragte det kongens veto i anvendelse overfor en i forrige samling vedtaget lov om udvidet valgret til sogne- og amtsråd, og på en interpellation af Tscherning svarede Ørsted, at han ikke kunde forelægge nogen lov om denne sag, som han kunde vente, at rigsdagen vilde gå ind på. Dette gav anledning til den første krigserklæring fra J. A. Hansens side; han takkede mi-

¹⁾ Folketingstid., 5. sess. sp. 2705. Smlgn. Neergaard, Under juni-grundloven 813 f.

²⁾ Folketingstid. 5. sess. sp. 2705.

nisteren for hans åbne udtalelse; det vigtigste var, at tinget og ministeren forstod hinanden, »og han har nu ladet os skue så grant ind i ham, at vi fra i dag af kende hinanden«. Senere, da spændingen var bleven stærkere, gav han endog Ørsteds ord den vending, at denne derved skulde have erkendt »sin udygtighed til at frembringe forslag til sådanne reformer, på hvilke nationen med stor længsel venter og har ret til at vente«¹⁾).

Større betydning fik det, at ministeriet afslog at forhandle med folketinget, da dette havde besluttet, at hele tinget skulde gå i udvalg for at behandle forslaget om grundlovsindskrænkningen. Efter Tschernings udsagn kan dette ikke være sket med Ørsteds villie; denne havde til ham som udvalgets formand sagt, at han betragtede en sådan forhandling som en sædvanemæssig sag²⁾). Meningen med dette skridt må vel have været, at når regeringen ikke kunde komme til rette med tinget som sådant, vilde det ikke blive bedre, fordi det kaldte sig et udvalg. — I dette omarbejdedes nu hele forslaget, således at den gamle grundlov bevaredes, og der kun gjordes de forandringer i den, som var nødvendige, og således vedtoges loven ved 2den behandling, der sluttedes den 20. Januar 1854.

Det var i god overensstemmelse med Ørsteds program, at han ikke modsatte sig den skete forandring i sin helhed; men netop ved denne måtte der nu blive tale om at benytte »forbeholdet«, der havde været uanvendeligt på regeringens eget forslag, og vi se også nu, hvorledes det begynder mere og mere at træde frem. Når rigsdagen blev ved at gøre vanskeligheder, sagde Ørsted, kunde kongen udsætte sagen; men han havde

---

1) Folketingstidende, 5. sess. sp. 197 og 5314.

2) Tscherning, Belysning af senere indre politiske begivenheder, s. 12 f.

også »en betydelig adkomst til at indvirke på sagens udfald ved den stilling, som denne har fået ved det forbehold, hvormed Danmarks grundlov er vedtaget af kongen«. Han skønnede ikke rettere, end at det var anerkendt af folketinget, at dette forbehold gav en berettigelse til at ordne det, som vedkom den hele stat, og at man altså måtte finde sig i de forandringer i grundloven, der nødvendigvis fulgte af de forhold, hvori kongeriget stod til de øvrige landsdele. Der kunde være spørgsmål, om regeringen ikke havde været berettiget til at oktroiere en forfatning, som udelukkede de fælles anliggender af grundloven; men den havde ønsket først at forhandle med rigsdagen¹⁾. Lignende udtalelser fremkom flere gange både under 2den og 3die behandling. — Mellem disse nedsattes der et underudvalg på 15 medlemmer og med dette samtykkede ministeriet i at forhandle.

Der var imidlertid indtrådt adskilligt, som fik indflydelse på forholdet mellem regering og rigsdag. Det var således allerede klart, at der vilde udbryde krig mellem Vestmagterne og Rusland. Folkets stemning var i det hele — iøvrigt lidet taknemligt — mod Rusland, medens man frygtede for, at ministeriets sympati gik i den modsatte retning. Mange mente vel også, at under sådanne omstændigheder vilde »den europæiske nødvendighed« blive mindre trykkende, så Danmark kunde ordne sine sager uden bestandig at kontrolleres af stormagterne. Hertil kom, at der begyndte at gå rygter om, at der ikke var den bedste enighed mellem kongen og ministrene, så der kunde være udsigt til, at disse vilde gå af.

Med uenigheden havde det sin rigtighed. Den 10. Januar 1854 frikendte højesteret Wegener for fiskalanklagen, men pålagde ham dog sagens omkostninger, medens kriminal- og politiretten fuldstændig havde frikendt

¹⁾ Folketingstidende, 5. sess., sp. 4722.

ham og pålagt det offentlige omkostningerne. Man fortalte, at kongen havde udtalt sin glæde over frikendelsen og afslået ministeriets forlangende om, at han skulde afskediges. I så tilfælde er sagen endt med et kompromis, i det Wegener fik en irrettesættelse, som offentliggjordes i departementstidenden. »Dagbladet« kalder det en lav og nedværdigende handling, der alene kunde være fremkaldt ved den småligste hævnlyst og ved ønsket om at ydmyge kongen; ti Wegener straffedes, »fordi kongen ved sit privattaffel har drukket et glas med hans defensor ved højesteret«. Det lagde ansvaret herfor på Ørsted, »om han endog er den forførte og dioskurerne Sponneck—Bluhme de egentlige anstiftere«. Deri tog bladet dog sikkert fejl; Ørsteds uvillie mod Wegener og hele dennes politiske færd var stor nok til at han ikke behøvede nogen tilskyndelse til at lade ham føle den. — Ligeledes var det bekendt, at der var strid om besættelsen af Sællands bispestol, i det kongen på ingen måde vilde ansætte Martensen, medens ministeriet ikke vilde indstille Clausen på grund af dennes politiske optræden. Denne sag stod endnu hen uafgjort. — Bag alle disse så vel som senere uenigheder stod grevinde Danner og Berling, der ikke kunde forlige sig med, at ministrene holdt sig i afstand fra dem. De var den gang nøje forbundne med bondevennepartiet, og jo større uenighed der blev mellem dette og ministeriet, desto mere vovede hofpartiet sig frem.

Under disse omstændigheder mødtes Ørsted, Sponneck og Scheel med det omtalte folketingsudvalg. Ministeriet gik vel ind på, at den nye ordning skulde fremtræde som rettelser i junigrundloven og opgav de forandringer i denne, som det havde foreslået, men der var stridspunkter nok tilbage, således om, under hvilke betingelser grundlovsindskrænkningen skulde træde i kraft

og om hvor vidt udskrivningen skulde være en fælles eller en særlig sag.

I en samtidig piece¹⁾ hedder det: »Ørsted indfandt sig i underudvalget nedbøjet og kummerfuld for med sørgmodig stemme at bekende, at han ikke kunde sætte sin villie igennem, da han var bleven desavoueret af sine kolleger, af hvilke han derfor havde medbragt to, der nu skulde være ministeriets ordførere i denne sag«. Tscherning kalder dette »en romantisk talemåde i en romantiseret politisk piece«²⁾, og dette udtryk brugt af ham betegner sikkert det samme, som at der ikke er et sandt ord i det hele. Men det kan ikke nægtes, at der både den gang havde dannet sig den mening, at Ørsted vilde give efter for rigsdagens fordringer, men holdtes tilbage af de andre ministre, og at dette bestandig siden er bleven gentaget. Vi have set, at dette også var rigtigt med hensyn til forfatningens indhold, medens han derimod med hensyn til måden, hvorpå den skulde gives, gik videre, end han kunde få kollegerne med sig. — Den ovenfor nævnte fremstilling af, hvorledes han underkuedes af disse, er formodentlig opstået ved, at han for så vidt var kommet i en ubehagelig stilling, som han havde misforstået et ændringsforslag, der stilledes om den måde, hvorpå grundlovsindskrænkningen skulde træde i kraft, og udtalt sig, som om ministeriet kunde tiltræde dette, medens han nu måtte tage sine ord tilbage. Tscherning antager, at han ved denne lejlighed kan have ladet falde ord om, at han for sin person gerne havde søgt at komme videre frem på den vej, fejltagelsen havde ført ham ind på. — Det er formodentlig det samme, J. A. Hansen sigter til, når han beretter, at da Ørsted havde udtalt,

¹⁾ Kongen, rigsdagen og ministeriet, s. 19 [af J. J. C. Magnus].

²⁾ Tscherning, Belysning af de senere indre politiske begivenheder s. 27.

at regeringen gerne under 3die behandling kunde meddele hovedtrækkene af fællesforfatningen, havde Sponneck sagt, at dette kun var premierministerens personlige mening. Men ikke at tale om, at ministrene den gang ikke selv kendte grundtrækkene af fællesforfatningen, må det anses for tvivlsomt, om J. A. Hansen havde villie og ævne til at opfatte og gengive en modstanders ord rigtigt. Han taler også om Sponnecks og Scheels kolde, fornemme og spottende tone og om Ørsteds bedrøvelige stilling¹⁾; men det er sikrest her at holde sig til Tscherning, der ikke har havt dette indtryk.

Ved tredie behandling havde Tscherning stillet det forslag, at det ved lov skulde bestemmes, når grundlovsindskrænkningen skulde indtræde, og ministeriet var villigt til at gå ind herpå, hvis det ikke kunde sætte sit eget forslag igennem, at den skulde finde sted, når fællesforfatningen var udstedt. Muligvis kunde der endnu være opnået flertal for Tschernings forslag; men han tog det tilbage, da han ikke kunde opnå regeringens samtykke til, at udskrivningsvæset blev under rigsdagens myndighed. Ørsted anvendte al umage for at bevæge ham til at give efter, men fik to gange det svar: »Det er en umulighed!»²⁾ Lige så eftergivende, som Tscherning var overfor de egentlige forfatningsbestemmelser, lige så fast stod han, når han frygtede for, at der skulde rokkes ved den borgerlige lighed, som for ham var den frugt, frihedens træ egentlig var plantet for at bære. Han anså den almindelige værnepligt for truet, når udskrivningens ordening overgaves i krigsministerens hånd. — Hermed var sagen afgjort og slaget tabt for ministeriet; et andet forslag, som det ikke vilde gå ind på, vedtoges, og derefter hele loven, som den var omdannet i folketinget,

---

¹⁾ J. A. Hansens forfatningshistorie II, 538.

²⁾ Folketingstid. 5. sess. sp. 4784.

med 88 stemmer mod 7. — Ved forhandlingerne i lands-tinget skal her ikke dvæles; også her vedtoges loven med 38 stemmer mod 6. — Resultatet var altså, at denne samling, som var begyndt med et stort ministerielt flertal, endte med, at ministeriet så godt som intet parti havde i noget af tingene.

Dette kan kun være følgen af en uheldig politik, således som det ovenfor er påvist. Foruden at der vistestædighed på underordnede punkter, lå det i, at regeringen, så længe den ikke vidste, hvorledes den vilde indrette fællesforfatningen, ikke kunde optræde med bestemthed. Den kunde heller ikke bestemme sig til, hverken at opgive forbeholdet, eller at benytte det. Når der hentydedes til det, var det på så ubestemt en måde, at det kun vakte uro og voldte ophidselse, men det kunde ikke vække den alvor, som dog sikkert vilde være fremkaldt, hvis det var bleven rigsdagen klart, at den stod overfor det alternativ at komme til en overenskomst, eller at finde sig i at miste hele indflydelsen på den forandring, som alle, der havde den mindste politiske indsigt, måtte erkende var uundgåelig. Men på dette sidste punkt var det Ørsteds hensigt, der, hvad man end ellers vil dømme om den, var klar og fast, men de andre ministres, der var vaklende.

Det nationalliberale parti, især ledet af Monrad, stod nu som situationens herre, støttet af bondevennerne under J. A. Hansen og B. Christensen, og det var klart, at det ikke længer vilde nøjes med forsvaret, men gå angrebsvis til værks og søge at styrte ministeriet. — Den, man under denne rigsdags omskiftelser føler mest sympati for, er Tscherning, som ikke blot udsatte sig endnu mere end tidligere for det nationalliberale partis uvillie, men som helt mistede magten over sit parti, alt for at holde fast ved den taktik, han anså for den rette og forhindre, at forsøg på »ministerstormeri« forvirrede

spørgsmålet og forhindrede, at der opnåedes, hvad der kunde opnås. Man kan godt sige, at der ikke kunde tænkes større modsætning mellem to mænd, end mellem ham og Ørsted, og dog er det ofte, som om de forstod hinanden gensidig bedre end mange, der i virkeligheden ganske anderledes delte deres anskuelser. Sagen var, at de var som to træer, der hvert var vokset i sin retning, men de havde deres rod i og drog deres næring af samme jordbund, det 18de århundredes liberalisme.

Den nye kurs, folketinget slog ind på, viste sig straks i en forespørgsel, som Monrad stillede den 9. Marts, om hvorledes ministeriet opfattede forbeholdet, og da naturligvis især, om det endnu vedkendte sig Bluhmes tidligere udtalelse. Det var aldeles korrekt, at angrebet måtte begynde hermed; her var i virkeligheden det punkt, som det både for rigsdagens og for ministeriets skyld kom an på at få klaret; men dette lykkedes ikke. Ørsted svarede på hele ministeriets vegne: »Af det rigsdagen forelagte udkast til forandringen i Danmarks riges grundlov fremgå ministeriets anskuelser om, hvorledes de forandringer i bemeldte grundlov, som fællesforfatningens gennemførelse udkræver, ville være at iværksætte. Til nogen yderligere udtalelse kan ministeriet ikke finde sig foranlediget«. — Monrad fandt med rette dette svar lovlig diplomatisk. Han krævede et ja eller et nej, men Ørsted var ubevægelig. Da Monrad sagde, at han i det mindste kunde udtale sin egen mening, svarede han, at når han stod her mand mod mand, vilde han ikke være forlegen med, hvad han skulde svare; men spørgsmålet var stillet til statsrådet, og på dets vegne kunde han ikke indlade sig i videre forklaringer. — Denne forhandling endte med stærke udtalelser af mistillid til ministeriet. Det blev, siger J. A. Hansen, nu klart for mange af venstres medlemmer, at der var alvorlig fare for friheden og forfatningen i det hele, om ministeriet

ikke mødte den alvorligste modstand¹⁾. — Ørsted har altså her ikke kunnet få de andre ministre til at gå ind på sin mening, og disse have heller ikke kunnet, og måske ikke villet bevæge ham til at samtykke i, at vedkende sig den af Bluhme afgivne erklæring. Derfor måtte det svar, der skulde gives, sættes på skruer, så man kunde forstå det omtrent som man vilde.

Den 11. Marts indbragte Monrad en adresse til kongen, der udtalte, at det havde fyldt tinget med den dybeste bekymring, at ministrene »have kunnet lade det være tvivlsomt, om de ere i besiddelse af politisk pålidelighed, have kunnet lade det stå hen, om de dele anskuelser, der, om de fik praktisk betydning, vilde medføre brud på den af D. M. givne grundlov«. — Det var nu ministeriet Bluhme, der fra alle sider rostes i modsætning til ministeriet Ørsted; Monrad udtalte således, at han ikke forstod, hvorfor Bluhme havde skullet vige. Tscherning havde dog uden tvivl ret, når han svarede: »Jeg véd, hvorfor dette skete; det skete, fordi ministeriet Bluhme ikke fik den tilslutning her i salen, som var nødvendig for, at dette ministerium kunde bestå . . . Vi gjorde pladserne tomme!« — Forhandlingerne har dog især betydning for os ved de velvillige ytringer mod Ørsted, som den gav anledning til. Ikke blot udtalte Hall, hvad han var vis på, at ingen vilde modsige, at dersom afgørelsen af denne landets allervigtigste sag havde beroet alene på statsrådets præsident, da kunde der ikke være nogen tvivl om, at den vilde være bragt til en lykkelig ende ved en overenskomst mellem rigsdagen og regeringen, men også Monrad, der stod Ørsted langt fjærnere, anerkendte villigt, at denne ved flere vigtige lejligheder havde vist en imødekommen, som ikke nok kunde påskønnes²⁾.

¹⁾ Forfatningshistorie II, 562.

²⁾ Folketingstid. 5. sess. 5357 og 5284.

Det er vel tvivlsomt, om sådanne udtalelser var fremkomne, hvis folketingsmændene havde vidst, hvorom uenigheden mellem ministrene drejede sig; ti der var vel ikke mange af dem, der ikke vilde have fundet det for dyrt at købe selv den mest frisindede fællesforfatning ved en afbrydelse af den konstitutionelle kontinuitet. Men ytringerne om Ørsted vise, at dennes hele optræden endnu selv under de ugunstigste omstændigheder kunde erhverve ham en del af den velvillie, han i så rigt mål havde nydt i de første stænderforsamlinger.

Adressen vedtoges med overvældende majoritet i begge tingene og bragtes den 16. Marts af formændene til kongen, der officielt gav et betydningsløst svar, men privat udtalte, at han var ved at skifte ministerium, Ørsted og Sponneck havde alt forlangt deres afsked¹⁾. — Dette var rigtigt nok, Ørsted hentydede selv dertil under forhandlingerne i det følgende efterår om at sætte ministeriet under anklage²⁾. Ikke desto mindre blev rigsdagen hjemsendt den 24. Marts, medens ministeriet blev siddende. Uenigheden med kongen var dog ikke endt dermed. Hansen forlangte og fik sin afsked den 7. April, og Baggesen blev endog udnævnt til hans eftermand; men dette blev gjort om igen. Kongen måtte finde sig i, at Martensen blev Sællands biskop; men striden må have været hård nok, Ørsted sagde, at udnævnelsen var taget med stålhandsker³⁾. Da Tillisch den 29. April overtog indenrigsministeriet, måtte det betragtes som et tegn på, at der var tilvejebragt enighed mellem kongen og hans ministerium. Ørsted fik dog derved ikke megen lettelse; ti kort efter blev Scheel syg og måtte rejse til et badested; Ørsted overtog da midlertidigt justitsministeriet.

¹⁾ Neergård, Under Junigrundloven I, 882.

²⁾ Folketingstid. 6. ses. sp. 194.

³⁾ Tschernings efterladte papirer III, 150 f. Martensen, Af mit levned III, 3 f.

Det var dog åbenbart, at grunden vaklede stærkt under ministeriet; i rigsdagen havde det intet tilhold, og forholdet til kongen måtte, efter hvad der var sket, være køligt. Det synes da også at være gået som så mange gange, at den, der føler sig svag, let kommer til at gribe stærke forholdsregler. — Hall mistede sin konstitution som generalprokurør, Andrée afskedigedes fra sin stilling som lærer ved højskolen efter at have afslået at give ministeriet »en passende oprejsning« ved at udtræde af landstinget¹⁾, og Monrad afskedigedes fra Lolland-Falsters bispestol. Desuden anlagdes der et stort antal pressesager. — For disse og for Monrads afskedigelse må Ørsted bære ansvaret. Der vil kunne siges meget til forsvar for den sidste. Han var, som Ørsted selv har udhævet, egentlig ikke »afskediget«, men »entlediget i nåde og med pension«. Sådanne entledigelser have fundet sted mange gange både før og siden uden at vække synderlig opsigt, og det må dog betragtes som tvivlsomt, om nogen regering kan finde sig i, at en så høj embedsmand som en biskop, der står umiddelbart under sin minister, står frem som forslagsstiller og ordfører for en adresse, der beskylder ministeriet for politisk upålidelighed. — Langt mindre grund var der til at afskedige Hall og Andrée, der al tid var optrådt med mådehold; men de sorterede under krigsministeriet.

Derimod er det vanskeligt at forstå, hvad man tænkte sig at opnå ved pressesagerne. I det af Ørsted undertegnede reskript, hvorved de påbydes, udtales det, at det må anses for at kaste hån på kongen, når der rejses alle slags grove sigtelser mod ministrene; »ti det vilde vistnok være en fornærmelig forudsætning for kongen, at han enten ikke formåede at indse, hvad der foregives

¹⁾ [Ørsted] Om kongens og rigsdagens indbyrdes myndighed hvad fællesforfatningen angår, s. 54.

at være indlysende for folket, eller at han ikke havde kraft og sind til at skille sig ved et så fordærveligt ministerium eller modstå dets uretfærdige fordringer, en sigtelse mod kongen, som endog på enkelte steder er udtalt«. Det var Ørsteds tankegang, at justitsministeriet i henhold til presselovens § 9 om ubeføjede og ærekrænkende angreb på medborgere og § 13, der gav ministeriet ret til at bestemme, når et skrift skulde påtales af det offentlige, samt ældre bestemmelser, der ikke vare ophævede ved presseloven af 1851, kunde anlægge sag i anledning af ærekrænkende angreb på embedsmænd, og han fandt, at det var »et mærkeligt skridt«, da hans eftermand hævdede alle de anlagte sager, som han mener vilde have ført til et resultat, der dog vilde have sat nogen grænse for pressens tøjlesløshed. — Heri tog han dog sikkert fejl; det vilde næppe have lykkedes at få domstolene til at betragte injurier mod ministrene som forseelser mod staten ¹⁾).

Ministeriet gjorde nu, hvad det burde have gjort meget tidligere, det tog fat på udarbejdelsen af fællesforfatningen, der udstedtes den 26. Juli. Ørsted vilde i overensstemmelse med det standpunkt, han bestandig havde indtaget, have denne udstedt under henvisning til forbeholdet; ti »erfaring har tilstrækkeligt godtgjort, at den indslåede liberalere vej ikke fører til målet, og regeringen kan hverken med nytte eller sømmelighed indlede nye forhandlinger med rigsdagen grundloven angående, uden først at have skaffet sig en fast grund at stå på«. Loven skulde træde i kraft, så snart rigsdagen og stænderforsamlingerne havde valgt til fællesrepræsentationen; nægtede de at vælge, skulde de trues med, at kongen selv vilde vælge. — Men vilde han således gå meget yderligt med hensyn til den måde, hvorpå forfat-

---

¹⁾ Belysning af angrebene på højesteret, s. 96—97.

ningen skulde indføres, var han desto liberalere med hensyn til dens indhold; han tænkte til visse ikke, som han beskyldtes for, på at genoprette absolutismen. Ligesom han altid havde været imod kongevalgene til stænderforsamlingerne, således også her: »Når fællesforfatningen virkelig skal have et forfatningsmæssigt præg, turde det være uundgåeligt, at fællesforsamlingen besattes ved valg«. Den skulde bestå af 50 medlemmer, 30 valgte af rigsdagen, 10 af hver af hertugdømmernes stænderforsamlinger. Han havde nu altså opgivet, at hertugdømmerne skulde være lige så stærkt repræsenterede som kongeriget; den ret hertil, som han tidligere havde tillagt dem, anså han som forbrudt ved oprøret. Forsamlingen skulde møde hvert andet år; budgettet skulde forelægges den til betænkning og initiativet til lovgivning forbeholdes regeringen. Men den skulde have besluttende myndighed med hensyn til nye skatter og statslån og »i almindelighed til forandringer i de monarkiets fælles anliggender vedkommende love«. Foreløbige love skulde forelægges den følgende samling til beslutning, og ministrene skulde være ansvarlige, medens en senere lov skulde bestemme, i hvilke tilfælde og hvorledes denne ansvarlighed skulde gøres gældende. Det bestemtes nøje, hvilke sager der skulde høre under den fælles rigsdag, og hvorledes det skulde afgøres, hvis der opstod tvist om denes og de særlige forsamlings områder. Forhandlingerne skulde føres for lukkede døre; men de skulde bekendtgøres ved en tidende. Kongen vilde bestemme forretningsordenen; men der kunde ikke senere ske forandring i den uden forsamlingens samtykke. — Ørsteds forslag var således, især ved at hele forsamlingen skulde vælges, ikke lidt liberalere end den forfatning, som 1855 indførtes. — Der er adskillige punkter, hvor dette forslag falder sammen med det, som Ørsted var med at udarbejde i foråret 1848, og kendte vi de ønsker, han den gang havde

måttet opgive, vilde det formodentlig endnu mere vise sig, at han her søgte atter at sammenknytte den udviklingens tråd, som han mente uden tilstrækkelig grund var sønderrevet ved junigrundloven.

Det blev dog ikke hans, men Spønnecks forslag, der blev lagt til grund for kundgørelsen af 26. Juli. Efter denne kom rigsrådet til at bestå af 30 valgte og 20 kongevalgte medlemmer; kongen udnævnte præsident og vicepræsident, forhandlingerne var ikke offentlige, og med undtagelse af, at nye skatter ikke kunde pålægges eller statslån optages uden dets samtykke, havde det kun rådgivende, ikke besluttende myndighed. — I sin forestilling til kongen udtalte ministeriet, at kun en væsentlig absolutistisk forfatning vilde egne sig for monarkiet under dets nuværende forhold. Det er forståeligt, at Ørsted gav efter på dette punkt, ligesom han 1848 havde givet efter for C. Moltke; ti statsenheden var ham det første, og det havde aldrig været ham noget offer at opgive de konstitutionelle former, når den borgerlige frihed kunde bevares. — Men der var tillige et andet punkt, hvorpå han var vejet tilbage; ti forestillingen udtalte, at man endnu ikke havde opgivet håbet om ved en samvirkning med rigsdagen at opnå en grundlovsindskrænkning ad den ved § 100 anviste vej. Det er altså benyttelsen af »forbeholdet« til i fornødent tilfælde at oktroiere grundlovsindskrænkningen, som nu er opgivet. Men denne havde været et sådant hovedpunkt i Ørsteds program og hidtilværende politik, at det vel må siges, at han ikke længer havde nogen grund til at blive i ministeriet, når det var bestemt vedtaget, at der ikke skulde gøres brug af den. Han har også selv erkendt, at det ikke var uden grund, når man havde bebrejdet ham svagheit og vaklen; men denne kom ikke af, at hans egne anskuelser vaklede; men han vilde ikke sprænge ministeriet, i det han ikke turde påtage sig at danne et nyt,

da det vilde have været umuligt at få de gode og prøvede kræfter, hvoraf det bestod, erstattet¹⁾). Men der er næppe tvivl om, at fra det øjeblik af, da Ørsted således havde opgivet de anskuelser, der havde bragt ham ind i ministeriet, har også hans indflydelse været brudt. Den ofte udtalte mening, at han kun var et redskab i Sponnecks og Moltkes hånd, holder næppe stik for fortidens vedkommende, men der er intet at indvende mod den for den tid, ministeriet bestod efter den 26. Juli.

Den udsigt til en overenskomst med rigsdagen, som ministeriet havde udtalt håb om, var kun meget ringe. Da mange embedsmænd nedlagde deres mandater, faldt alle suppleringsvalgene på oppositionens kandidater, og da rigsdagen igen mødte i Oktober, var en stor del af folketinget med Monrad i spidsen stemt for at gribe til de alvorligste midler for at styrte ministeriet, medens et andet parti ledet af Hall endnu vilde prøve en lempeligere udvej. Der blev da truffet en overenskomst, således at godsejer Tutein indbragte et forslag om nedsettelse af et udvalg for at forberede en rigsretsanklage, medens Hall foreslog en adresse, der udtalte, at rigsdagen var villig til i alle måder at lette fællesforfatningens indførelse, men den måtte forlange, at denne skulde hvile på et konstitutionelt og repræsentativt grundlag. — Heri var Ørsted jo i virkeligheden enig med ham, og det var langt betænkeligere, når han nu som ansvarlig minister skulde forsvare forslag, der gik imod hans egne ønsker, end når han fordem havde gjort dette som kongens kommissarius. — Han erkendte også den gode ånd, der gik igennem adressen og forsvarede egentlig heller ikke fællesforfatningens absolutistiske karakter, men nøjedes med at udtale, at under andre omstændigheder

---

¹⁾ Neergaard, Under Junigrundloven I, 889—898. Ørsted, Belysning af angrebene på højesteret, 18.

vilde denne være bleven mere overensstemmende med junigrundloven; under den spænding, der var mellem landsdelenes befolkning, måtte man vogte sig for at indrømme noget, som vilde give den ene del af riget overlegenhed over de andre. Desuden bar rigsdagen selv skyld for, at resultatet var blevet, som det var, fordi der var hengået så lang tid, »uden at den redebønhed til at gå ind på fællesforfatningen, som nu udtalte sig i adressen, og som han håbede også fremdeles vilde være tilstede, havde vist sig«. Dette havde gjort det meget vanskeligere at indrømme de rettigheder, som regeringen under andre omstændigheder vilde have indrømmet¹⁾. — Under 2den behandling af Tuteins forslag afviste han meget bestemt bladernes påstande om at ministrene havde tiltvunget sig embederne, uagtet kongen ønskede at skille sig ved dem, som en grov usandhed, kongen var overhovedet meget lidt omgivet af sit ministerium, og for hans eget vedkommende havde det, lige siden han indtrådte i ministeriet, været hans idelige ønske atter at kunde udtræde²⁾.

Adressen blev den 19. Oktober overbragt kongen af en deputation, som han lovede hurtigt svar. Dette kom også to dage efter, da Ørsted i folketinget oplæste et reskript, der opløste tinget og fældte den skarpeste dom over dets optræden. Samme dag udstedtes et åbent brev til vælgerne holdt i samme tone, hvori der udtaltes misbilligelse af, at embedsmænd, både verdslige og gejstlige, ikke havde handlet, som deres embedspligt bød dem lige overfor den politiske bevægelse, og det pålagdes dem, at de med yderste flid skulde søge at fremme regeringens formål. — Dette stod i en sådan modstrid både med Ørsteds udtalelser under adresseforhandlingen og med de

¹⁾ Folketingstidende 6. sess. 1ste saml. sp. 177.

²⁾ Smstds. sp. 193 f.

anskuelser om embedsmændenes stilling, han tidligere havde udtalt, at det kun kan beklages, at han lånte sit navn til en sådan fremgangsmåde. — Resultatet af de nye valg blev da også, at regeringen så godt som slet ingen tilhængere talte i folketinget.

Men inden endnu valget var afsluttet, var ministeriet faldet. I efteråret foretog kongen en rejse til Slesvig og — første gang efter krigen — til Holsten, på hvilken grevinde Danner fulgte ham, og fra den tid blev hendes indflydelse på politikken mere fremtrædende. Landdrosten i Pinneberg, L. N. Scheele, der tidligere havde været taget i betragtning, når der søgtes en afløser af det ørstedske ministerium, foretog en rejse til Berlin, hvor han forvissede sig om, at man der ønskede en afslutning på den danske forfatningsstrid, og efter sin hjemkomst tilrådede han kongen at afskedige ministeriet ¹⁾.

Den 3. December var der statsrådsmøde på Fredriksborg. Her forelagde kongen ministeriet de to spørgsmål, om det vilde give rigsrådet besluttende myndighed, og om det vilde fremme det hvilende forslag om grundlovsindskrænkningen. Ørsted svarede, at han indså, at ministeriet havde tabt kongens tillid; ellers vilde denne ikke uden at drøfte dets forslag fordre dets tilslutning til et program, som det ingen del havde havt i at forberede. Kongen måtte heller sige rent ud, at han ønskede at skille sig ved ministeriet, hverken han eller hans kolleger ønskede at påtrænge sig. — Efter at kongen havde forladt statsrådet, forsøgte Bluhme endnu forgæves at mægle, kongen kaldtes tilbage, og hele ministeriet begærede og fik sin afsked ²⁾.

Tscherning ³⁾, der lige til det sidste ikke ønskede,

¹⁾ Thorsøe, Fredrik VII, II, 412.

²⁾ Neergaard, under junigrundloven I, 964 ff.

³⁾ Efterladte papirer III, 308.

at ministeriet skulde gå af, men kun, at det skulde rekonstrueres, siger, at krisens årsag »lå i Ørsteds misforståelse af forskellige begivenheder og hans opfarethed, Criminils modstand mod at gå ind på forandringen af forfatningen af 26. Juli 1854 og nogle misforståelser mellem kongen og Hansen«. — Det er ikke muligt at afgøre, om Ørsted har misforstået »forskellige begivenheder«. Medens hans egen politik er klar nok indtil i foråret 1854, er det såre vanskeligt, for ikke at sige umuligt, at udrede, hvilken de andre ministres plan har været før dette tidspunkt, og hele ministeriets efter den 26. Juli. Der har her sikkert været anledning til og plads for mange misforståelser. — Det er rimeligt nok, at han er bleven vred og har gjort sit til at afskære alle videre forhandlinger; der var god grund til vrede over kongens upålidelighed, og det var klart, at et ministerium, der savnede enhver understøttelse i rigsdagen, ikke kunde bestå, når det også skulde til at gøre kongen indrømmelser. — Ørsted, der ikke lod nogen lejlighed gå forbi til at udtale sin kærlighed til Fredrik VI, og som ofte har udtrykt sin agtelse for Christian VIII, har, så vidt vides, aldrig på den måde nævnt den 3die konge, han tjente. Dette er i og for sig betegnende nok; han kunde ingen sympati føle for Fredrik VII. — Når han i det sidste statsrådsmøde optrådte så bestemt, får man nærmest det indtryk, at det har været en længe opdæmmet utålmodighed, der brød sine dæmninger, han vilde ud af den pinlige stilling, hvori han var kommet, ikke blot til kongen, men i det sidste halvår også til sine kolleger.

Striden i årene 1853—54 var af ren politisk art, det gjaldt om indførelsen af nye forfatningsformer og om måden, hvorpå de skulde sættes i værk, og for så vidt havde Ørsted opnået, hvad han altid havde anset for det rette, at de politiske spørgsmål adskiltes fra sprogsagen, der nu var ordnet på en måde, som foreløbigt anerkendtes

fra alle sider. Men ikke desto mindre stod dog det nationale spørgsmål som den baggrund, hvorpå alt bevægede sig; det var det, der var kraften hos oppositionen og svagheden hos regeringen. Når man går ud fra, at helstaten var uundgåelig, måtte man have ønsket, at den kunde være bleven ordnet og bragt i gang af dem, som troede på den, medens dette nu skete ved mænd, som havde ringe tro til dens livskraft. Men hvad der gjorde det umuligt for Ørsted at vinde den almindelige tillid, var ikke det, at han betragtedes som en tilhænger af absolutismen; selv som det nu gik, lærte de fleste, at han ikke var det; nej det var hans fortid fra 1842 til 48. Det kunde ikke glemmes, at han af al den kraft, han formåede, havde modsat sig den nationale rejsning for at bevare Slesvig og dets danskhed. Det gik her som bestandigt i disse år, det politiske livs bølger kunde gå højt; men så man ret til, var dog nationalitetsfølelsen den egentlig drivende kraft. Man satte ganske vist pris på den vundne frihed; men de fleste vilde have ofret meget af den, når de derved kunde have købt en fast og varig forbindelse med Slesvig. — Men enhver vidste, hvor lidt støtte bestræbelser i den retning vilde få hos regeringen. Den opretholdt — det er C. Moltkes ære — sprogordningen i Slesvig og nedslog med kraft alle oprørske ytringer; men den forbød også de danske oppositionsblade. Man var vis på, at Slesvigs »selvstændighed« vilde blive opretholdt på en måde, som om det lige så vel var fremmed for kongeriget som for Holsten, og ved genoprettelsen af stænderforsamlingen var der skabt en hindring for landets regering.

At Ørsteds anskuelser her var uforandrede, viser et lille træk. H. N. Clausen vilde oprette et legat for udbredning af dansk læsning i Slesvig og ønskede, at det skulde bestyres af biskoppen i Ribe. Men efter lang korrespondance afslog kultusministeriet at pålægge denne

dette hverv. Det blev ikke udtalt, men grunden var utvivlsomt, at en embedsmand i kongeriget ikke måtte bestyre et legat, der skulde anvendes i Slesvig¹⁾.

Det ørstedske ministerium var i den grad optaget af den politiske strid, at dets virksomhed i andre retninger ikke kunde blive betydelig; det var kun særdeles få love, mest af ringe betydning, der udkom i årene 1852—54. I en henseende har det dog tilsigtet en større forandring i lovgivningen; der nedsattes den 13. December 1853 en kommission for at overveje, hvilke forandringer i landets love og indretninger der, religionsfriheden uforkrænket, kunde tjene til at befæste folkekirken. Grundlovens løfte om kirkeforfatningens ordening påberåbes ikke i kommissariatet, så Ørsteds hensigt har vel snarere været en forandring i de enkelte love end oprettelsen af en kirkeforfatning.

---

7. Alderdom og død

1855—1860.

Den 21. December 1854, få dage efter at han var afgået som minister, blev Ørsted 76 år gammel. Sibbern fortæller, at der var stor lykønskning hos ham, også af damer, og glæder sig over, at politiske angreb ikke have kunnet formindske hans venners antal. Det er et vidnesbyrd om, i hvor høj grad han i sine nærmestes øjne havde bevaret både sjælens og legemets kræfter, at Sib-

---

¹⁾ H. N. Clausen, Af mit levned og min tids historie 427 f.

bern kan være bange for, at han ikke kan finde sig i ingen forretninger at have¹⁾.

Men om han end ikke oftere skulde komme til at beklæde noget embede, skulde han dog endnu en gang drages ind i den politiske malstrøm. Det er alt omtalt, at der i folketinget 1854 var truffet forberedelser til at sætte ministrene under anklage. Den gang var det fællesforfatningen af 26. Juli 1854, der ansås for ulovlig; men det blev opgivet at rejse nogen klage på dette grundlag, hvad vel heller næppe havde ført til noget resultat. Men da tillægsbevillingsloven forelagdes for rigsdagen 1855, fik denne fuldt rede på, at det afgæede ministerium havde brugt meget betydelige summer til rustninger for at opretholde neutraliteten under Krimkrigen, og, hvad der især var graverende, at beslutningen om rustningerne var tagen, medens rigsdagen endnu var samlet; men af politiske grunde havde man ikke forlangt bevilling, fordi man vilde undgå den forhandling, dette vilde fremkalde²⁾. Her var en langt solidere basis for en rigsretsanklage, og den blev benyttet, men afgjort ikke på nogen behændig måde.

Folketinget rejste nemlig klage mod alle de ministre, der havde ansvar for rigsdagen, også mod Tillisch, der først var indtrådt efter at de påklagede forholdsregler var truffet. Men havde således folketinget grebet for vidt om sig, så var dette ikke mindre tilfældet med anklageren, advokat G. E. Brock. I et anlageskrift, som udkom før processen begyndte, nedlagde han påstand om straf, ikke blot i henhold til grundlovens § 52 (om finansloven m. m.) og kasseanordningen af 8. Juli 1840 § 21 (om betjente, der har kasse-

---

1) Breve til og fra Sibbern II, 223.

2) Neergaard, Under junigrundloven I, 913.

mangel), men også i henhold til grundlovens § 47: »Rigsdagen er ukrænkelig; hvo der antaster dens frihed, hvo der udsteder eller adlyder nogen dertil sigtende befaling, gør sig skyldig i højforræderi«¹⁾. — Den begrundelse, han gav af højforræderiet²⁾, skulde ikke styrke den sag, han havde at føre, medens begge defensorerne ikke undlod at benytte den fordel, han havde givet dem. Liebe lod ham høre, at han vel ikke havde ment denne beskyldning, men at den måtte antages for en overilelse. Salicath erklærede, at han ikke vilde søge mortifikation på anklagens beskyldninger, hans klienter behøvede den ikke; men føjede han til: »mod en sigtelse som denne, til eksempel når den anvendes på den første af de anklagede, mod den sætter jeg ikke andet svar end navnet Anders Sandøe Ørsted, da tror jeg, sigtelsen af sig selv vil falde død til jorden³⁾. Retten afviste også påstanden om straf for højforræderi som ganske ubeføjet. — Men hårdest ramte dog sikkert Ørsteds egen dom om dette punkt. Han skrev i et brev til sin defensor: »I min lange erfaring ved jeg ikke noget eksempel på, at en højesteretsadvokat har søgt at gøre effekt på den måde, medens jeg vel fra min ungdom erindrer tilfælde, hvori provinsprokuratorer (helst, hvor en ueksamineret var beskikket »i mangel af en andens havelse«) have villet måle den, de havde at tiltale, skæppen fuld ved at give en ringe og derhos tvivlsom forseelse det skrækkeligste navn og påstå de højeste straffe over ham«⁴⁾.

1) Ørsted havde i den grundlovgivende forsamling udtalt sig mod indførelsen af dette begreb i den danske lovgivning, hvor det var ukendt og derfor også uklart.

2) Rigsretstid. 793 f.

3) Smstds. 557.

4) Ørsteds brev blev delvis oplæst i retten. Rigsretstidende 546 f. Det er helt trykt i hans: »Belysning af angrebene på højesteret«, 7—23.

Det er under proceduren kendeligt, at anklagen mod Ørsted var en tung byrde for anklageren; han talte så lidt om ham som muligt, så han næsten kun gentog, hvad han alt havde udtalt i anklageskriftet, at Ørsted »havde som premierminister i et konstitutionelt land, hvis grundlov han havde svoret at overholde, ifølge sin høje stilling været særlig pligtig til at våge over kabinettets politik og ved energisk misbilligelse af beslutninger og foranstaltninger, der stod i strid med forfatningen, enten at hindre sådanne og bevirke de ministres udtrædelse, som stod på sådanne beslutninger, eller, hvis dette ikke kunde lykkes, da selv at udtræde af ministeriet og derved bevirke sammes opløsning«. — Ørsteds defensor, advokat Salicath, derimod talte så meget om Ørsted som muligt, og man får stundom det indtryk, at han bruger ham og hans navn som et skjold, han holder for sine andre klienter, krigs- og marineministeren, der var ganske anderledes udsatte.

Hvad iøvrigt forsvaret for Ørsted angår, da måtte det i første linie gå ud på, at han, som ikke havde parferet nogen af de påklagede beslutninger, heller ikke kunde være ansvarlig for dem¹⁾. Han havde slet ikke

---

¹⁾ Scheel har i en skrivelse, han vistnok har sendt sin defensor, påvist hvorledes statsrådets forretningsgang gjorde det umuligt at anklage en minister, fordi han ikke havde modsat sig en forholdsregel: »Fremdeles ere de meninger, der udtales i ståtserådet, ofte ubestemte, eller ikke omfattende sagen i dens helhed, men kun et eller flere punkter, som den enkelte minister tror at kunne belyse, hvilket er en ligefrem følge af en mundtlig kollegial forhandlings natur; men det skønnes let, hvilken usikkerhed i ansvar og bedømmelse, der vilde opstå, når man vilde bygge nogen ansvarlighed på slige meningsytringer. Hertil kommer, at ingen bestemt forretningsgang er foreskrevet for sagernes behandling i statsrådet, og at det ofte slet ikke kommer til votering, men at H. Maj. afgiver sin resolution efter at have hørt flere eller færre af ministrene ud-

udtalt sig i de statsrådsmøder, hvor der var bleven forhandlet om de ekstraordinære militære udgifter; først den 23. Marts, dagen før rigsdagen hjemsendtes, havde han sagt, at den fulgte fremgangsmåde ikke var konstitutionel. Men han havde bemyndiget Salicath til at erklære, at han heri ikke søgte noget forsvar; han havde kun forholdt sig tavs, fordi det var ham utvivlsomt, at man måtte bøje sig for udenrigsministerens betænkeligheder, hvilket var det eneste rette og forsvarlige, således, at ingen retscaffen for hele monarkiets vel handlende minister kunde have påtaget sig imod udenrigsministerens betænkeligheder og mod grev Moltkes tiltrædelse deraf på Slesvigs vegne, at ville exponere hele monarkiet for faren af en forhandling, som en henvendelse til rigsdagen kunde føre med sig¹⁾. — I det hele førtes forsvaret for ham, der for største delen er baseret på hans alt omtalte skrivelse, på den mandigste og åbneste måde. Der gøres end ikke det mindste forsøg på at benytte omstændigheder, der kunde anses for formildende, til at unddrage ham del i det hele og fulde ansvar, hans stilling medførte. — Hans skrivelse slutter således: »Regeringen kunde heller ikke, om end rigsdagen endelig havde nægtet de fornødne summer, have fundet det forsvarligt at lade staten være uden beskyttelse mod truende farer. Den kunde så meget mindre gøre det, som den og havde at sørge for de landsdele, der ingen repræsen-

---

tale sig. Heraf ses det åbenbart urimelige i endog at ville drage ministre til ansvar, blot fordi de ikke have modsat sig beslutninger, om de end ikke have tilrådet dem. Når H. Maj. har afgivet sin beslutning i sagen, er dennes forhandling endt, og der er således ingen lejlighed for de ministre, som ikke alt forud have udtalt sig, til at fremsætte deres meninger«. — Skrivelsen, der er affattet i Meran, findes i Scheels papirer i rigsarkivet.

1) Rigsretstidende 488.

tanter havde på rigsdagen. Vel have tidsforholdene medført, at denne havde fået et tilsyneladende formynderskab for hele staten; men dette var dog stridende mod statens sande væsen, og den forfatningslov, hvorpå den grundede denne sin adkomst, indeholdt fra fødselen af en indvortes modsigelse, som regeringen, så snart forholdene tillod det, tænkte på at afhjælpe, men hvilket rigsdagen hidtil havde forhindret. Ministrene måtte derfor i alle tilfælde heller have udsat sig for, hvad der af hvilken-somhelst magt, der måtte tilegne sig ret til at dømme dem, måtte blive besluttet over dem, end i liv og død at være besværede med den brøde og den vanære af frygt at have efterladt, hvad fædrelandets ære og sikkerhed fordrede. Herved vilde vi rigtignok ikke have været udsatte for at kaldes højforrædere, men ikke være ganske fri for virkelig at være skyldige i lavt forræderi«.

Dommen faldt for Ørsteds vedkommende således, at han tillige med Tillisch, Bluhme og Scheel frikendtes i henhold til grundlovens § 19, fordi de ikke havde kontraseret de påtalte kongelige beslutninger. Det er ikke nøjagtigt, når det i almindelighed siges, at frikendelsen vedtoges med højesterets 8 stemmer mod landstingsmændenes 8. Dette var kun tilfældet for Sponnecks, Hansens og Billes vedkommende, medens også nogle af landstingsdommerne stemte for de første fires frikendelse¹⁾.

Her skal ikke udtales nogen mening om denne så omtvistede dom i sin helhed; men selv de, der ikke ere enige med advokat Salicath om, at man burde være gået til Kapitolium og have takket guderne for, at man havde general Hansen, ville vist være enige i, at det vilde have været en sørgelig plet på det konstitutionelle Danmarks historie, hvis Ørsted var bleven dømt, ikke blot af hensyn

¹⁾ Ørsted, Belysning af angrebene på højesteret 85.

til hans karakter og hans fortjenester, men også, fordi det vilde have været en uretfærdig dom. Det var en omstændighed, der havde stor vægt, når han fremhævede, at ministeriet også havde ansvar overfor Slesvig og Holsten, og han havde utvivlsomt ret i, at et ministerium efter grundloven ikke var en sådan enhed, at der kunde gøres ansvar gældende mod dets medlemmer alle for en og en for alle. Det forslag, han selv ved grundlovsbehandlingen havde stillet i den retning, var jo blevet forkastet. — Han må også stå til troende, når han bestemt forsikrer, at han aldrig havde tænkt sig, at der kunde være nogen fare for, at der kunde gøres retsligt ansvar gældende mod ham, og han kendte dog nok forskel på, hvad der var lovligt og ulovligt. Han tilføjer, at han siger dette »ikke uden en slags uvillie, fordi det efter hans følelse kun havde været til ministeriets ære, om det havde havt større anledning til at tro sig udsat for fare ved det forhold, hvorfor det var anklaget«¹⁾.

Det er bekendt, hvilken forbitrelse frikendelsesdommen vakte i den nationalliberale lejr; den fik sit klassiske udtryk i »Fædrelandets« ord: »Ministeriet er frikendt, men højesteret er dømt«. Mod denne »skamløse færd af pressen«, der satte kronen på alle de vederstyggeligheder, som nu i en række af år have fra den udgydt sig trindt omkring i landet«, skrev Ørsted det alt ofte citerede skrift: »Belysning af de med hensyn til rigsretsdommen af 28. Februar 1856 på højesteret gjorde angreb«. Men iøvrigt udkom der ikke blot angreb på de anklagede og på dommerne. I tiden, der forløb mellem udgivelsen af Brocks anklageskrift og selve retssagen, udkom der et lille skrift af Salicath: »Rigsretssagens realitet«²⁾, »tilegnet i

1) Belysning af angrebene på højesteret, 21.

2) Smnlgn. en anden piece: Rigsretsdommen af 28. Fbr. 1856.

almindelighed alle dem af mine medborgere, som satte sandhed og retfærdighed over folkets gunst og ugunst, og iblandt dem i særdeleshed min højsthædrede velynder, geheimeråd A. S. Ørsted, hvis storhed i ånden, hvis kærlighed i sindet, hvis klarhed i tanken, hvis gudsfrygt i hjertet, hvis rigdom på kundskaber og erfaringer, hvis store fortjeneste af staten, litteraturen og det danske folks friheds udvikling ingen kan anerkende oprigtigere end forfatteren«. Den offentlige mening var ikke fuldt så udelt, som man får indtrykket af gennem bladene og rigsdagstidenden.

Når Ørsted så tilbage på sin deltagelse i det offentlige liv, fandt han i det hele og store intet at fortryde. Han var sig bevidst, at han i alt havde handlet efter sin samvittighed og hverken spurgt efter kongegunst eller folkegunst. Han sammenlignede sin skæbne med C. Colbiørnsens, ingenlunde i den forfængelige tanke at ville sættes ved siden af ham; det, at han var bleven mishandlet i en lignende anledning, gav ham ingen adkomst til at stilles lige med ham i ævner og fortjenester; men han troede ikke at stå tilbage for ham i ufortrøden stræben efter retfærdighed og for almenvel. — Men en forskel var der; Colbiørnsen levede længe nok til at få oprejsning for den uret, som til en tid var gjort ham. Da Ørsteds deltagelse i det offentlige liv var endt, indså han, at der ingen udsigt var til, at han vilde opleve en lignende forandring. Men han behøvede heller ikke håbet herom, for at trøste sig over miskendelsen. Ti, siger han, »langt fra at denne skulde have nedtrykt mig, er det mig klart, at denne tid har givet mig en fastere holdning, en mere tilfredsstillet selvfølelse, end den tid, hvori den offentlige mening således bar mig på hænderne, at

jeg ofte følte dyb undseelse i erkendelse af det overdrevne og upartiske deri. Ved at overtænke mit hele forhold til tidens bevægelser, har jeg sjældent haft anledning til at fortryde noget skridt, hvorved jeg har stemmet mig mod den offentlige menings opbrusning, medens jeg ikke har så fuldkommen sikkerhed med hensyn til alt, hvorved jeg er kommet denne mening imøde, men dog har den forvisning, at det aldrig er sket for bifaldets skyld, men stedse har været grundet på en ved rolig, upartisk prøvelse vunden overbevisning¹⁾.

Der er vel ingen, der vil betvivle sandheden af disse ord; men det må da atter siges, at de ikke give dem medhold, der ville betragte Ørsted som en svag karakter. Det er ikke de svage karakterer, der føle sig styrkede ved at være i mindretallet og ved at gå mod strømmen, aller mindst når de have prøvet at være bårne af den. De, der mene, at han havde ret, og at Danmarks udsigter vilde være blevne lysere og dets skæbne mindre tung, hvis hans anskuelse også efter 1842 havde kunnet trænge igennem, ville have let ved at beundre den fasthed, hvormed han fastholdt dem. Men selv om man, som det i denne fremstilling er antaget, mener, at det var et misgreb, når han modsatte sig den nationale bevægelse i stedet for at søge at lede den, falder det ikke vanskeligt at føle sig grebet af den fædrelandskærlighed og pligttrøskab, der bevægede den gamle mand til at kæmpe for, hvad der i hans øjne var fædrelandets vel, man kan i bogstavelig forstand sige, til stemmen svigtede ham. I Ørsteds liv er der ikke lidt af tragediens højhed; dens sidste akt er rigsretsanklagen; men en tragedie bliver ikke mindre gribende, fordi man ikke lukker øjnene for den skyld, der vel som oftest ligger bag ved de tunge skæbner.

---

¹⁾ Af mit liv III, 203—204.

Sibbern kunde have sparet sig sin frygt for, at Ørsted skulde komme til at savne virksomhed, da han ikke længer var i embede. Endnu i et par år deltog han livligt i offentlige forhandlinger. Allerede 1855 udgav han »Endnu en stemme angående Hs. kgl. højhed arveprinsens vægring for at underskrive fællesforfatningen af 2. Oktober«. Grunden til denne var dels bestemmelsen om, at tronfølgeren ikke kunde bestige tronen, før han havde aflagt ed på grundloven, dels at prinserne var udelukkede fra de ministerkonferenser, der under visse omstændigheder kunde træde i statsrådets sted. Man mente med grund, at prinsens vægring var fremkaldt ved påvirkning fra højre side. Ørsted forvarede sig imod at ville lægge sten på ministeriets vej; han vilde derimod vise, at prinsens handlemåde havde været korrekt, fordi han, uagtet han var medlem af statsrådet, ikke kunde regnes mellem ministre; det var derfor i det mindste unødvendigt, at han kontrasignerede. Iøvrigt gav han ham ret i hans anker over forfatningens bestemmelser og udtalte, at disse let vilde kunne rettes ved rigsrådets hjælp, hvilket også skete.

De nærmeste år efter forfatningsstridens ende blev den egentlige reformperiode; det var først nu, at regeringen og rigsdagen kunde arbejde sammen uforstyrrede af udvortes eller indvortes strid, og på mange områder bragtes de bestående tilstande i overensstemmelse med den nye statsordning. Der var vist nok mange af de forandringer, der skete, som Ørsted i det mindste delvis sympatiserede med. Men hans stilling var nu en gang bleven således, at han kun udtalte sig, hvor han var uenig med den herskende retning. Dette var i høj grad tilfældet med den stærkt truende lov om tvunget salg af fæstegodset. Bestræbelserne i denne retning var ældre end 1848; Ørsted havde allerede mødt dem i

stænderne 1844. Men nu havde de fået et fast grundlag ved en af J. E. Larsen 1852 udarbejdet betænkning, hvori han gik ud fra, at bondestanden havde en medejendomsret til fæstegodset, og løftet om at skaffe en for bondestanden fordelagtig overgang af fæstet til selvejendom var blevet den væsentlige kraft i bondevennernes agitation. I rigsdagen 1855—56 indbragtes der af J. A. Hansen i folketinget et forslag til en tvangsafløsning, der vel ikke blev vedtaget, da regeringen stillede sig meget køligt til det; men der vedtoges en dagsorden, der fremstillede de grundsætninger, man ønskede at regeringen skulde følge, når den selv udarbejdede en sådan lov. Når en gård var fæsteledig, og ejeren ikke kunde enes med fæsterens efterladte om et nyt fæste, skulde disse kunne fordre den solgt, og $\frac{1}{3}$ eller $\frac{1}{4}$ af salgsprisen skulde da tilfalde dem. Ejeren skulde da have tilladelse til, når han havde solgt 9 gårde, at beholde den 10de uden fæstepligt, dog mod at tilsvare den sidste fæsters efterladte den anførte del af dens værdi¹⁾.

Heraf tog Ørsted anledning til at udgive et skrift, »Til belysning af fæstesagen« 1856, hvori han protesterede mod den tilsigtede ordning som et indgreb i ejendomsretten. Uholdbarheden af teorien om fæsternes medejendomsret viste sig derved, at ejeren nu, når en gård var fæsteledig, kunde sælge den og beholde hele købesummen. At proprietærene var ejere, havde de fået at vide i de dårlige tider, da de havde måttet tilsvare godsets skatter og på andre måder opfylde deres ejerpligter, uagtet dette ofte ruinerede dem. Nu var ganske vist ejendommenes værdi stegen; men dette var ikke mindre kommet fæsterne end ejerne til gode, og det var en stor ubillighed, at disse ikke skulde have lov at nyde godt deraf. Selv om der tilkom bondestanden som hel-

¹⁾ Neergaard, Under junigrundloven II, 260.

hed en ret til at bruge bondejorden, kunde dette ikke begrunde en lov om, at der ved salget af en fæstegård skulde tillægges de personer, som hørte til den sidst afdøde fæsters efterladte, en godtgørelse. Ved en lov, som den tilsigtede vilde man sætte vilkårlighed i rettens sted, og når man vilde dette, skulde man heller opgive ethvert forsøg på at hidlede den nye ret, man vilde skabe, fra vor hidtilværende retstilstand. — Det var vistnok også følelsen af, at der manglede en tilstrækkelig retsgrund for en tvangslov, der, mere end forholdet til Holstenerne og udlandet, var årsagen til den bestandige »flugt for fæsteloven«, uagtet der var et almindeligt ønske om, at fæstet måtte gå over til selvejendom¹⁾.

Også om en anden påtænkt forandring i lovgivningen udtalte han sig. — Scheel havde 1852 givet højesteretsassessor Mourier det hverv at udarbejde et lovforslag, der kunde opfylde grundlovens fordring om offentlig og mundtlig retspleje samt om nævnningers indførelse. Dette arbejde blev færdigt, medens Ørsted var justitsminister, og han udgav 1857 den betænkning, han havde affattet om det. Han havde, som tidligere omtalt, i et ungdomsarbejde udtalt sig for nævningeinstitutionen, og han havde heller ikke forandret sin mening om denne; men han kunde ikke tilråde, at den indførtes under den foreslåede form. Han fremhævede både mangler, der vilde formindske retssikkerheden, de store besværligheder, der vilde pålægges både nævninger og vidner, og vanskeligheden ved at skaffe det tilstrækkelige antal af sådanne dommere, der virkelig kunde vejlede nævnet. Derimod tilrådede han at opfylde grundlovens fordring ved en udvidelse af meddomsmandsinstitutionen, der vel nu var ganske betydningsløs, men som vilde kunde blive anderledes, når meddomsmændene

¹⁾ Neergaard, Under junigrundloven II, 251.

ikke tilkaldtes af dommerne, men udnævntes af byernes kommunalbestyrelser og amtsrådene, og deres deltagelse ikke skulde indskrænkes til livs- og æressager. Når de og dommerne vare uenige, skulde sagen afgøres ved stemmeflerhed, men appel til de højere domstole skulde bevares. Han havde »lige fra den tid, han kom til en fast erkendelse af retsvidenskabens og retshåndhævelsens væsen, forkastet og fra alle sider bekæmpet den forhen dybt indgroede forestillingsmåde om en ret, der var desto fuldkomnere, jo mere den skilte sig fra det virkelige liv og uafhængig af samfundets moralske og materielle tarv fastholdt visse formelle begreber og grund-sætninger, der skulde beherske alle samfundsforhold«. Han nævnte flere eksempler på, hvorledes denne hans anskuelse var trængt igennem hos domstolene, deriblandt, at disse også havde brugt indiciebeviset, før dette udtrykkeligt hjemledes ved lov af 8. September 1841¹⁾. Denne betænkning udmærker sig ved samme klarhed og overbevisende kraft som så mange af Ørsteds erklæringer fra tidligere tid, et bevis på, hvor lidt alderen havde svækket hans ævner. Men den er tillige skikket til at oplyse forskellen på, når han skrev en erklæring over et juridisk æmne og når han udtalte sig om politiske forhold. I det første tilfælde fremtræder hans overlegenhed i den hensynsfuldeste og humaneste form; i det sidste tager ikke sjældent indignationen magten fra ham, og han kan ikke finde den rette begrænsning for stoffet.

Endnu skrev han 1857: »Til belysning af den skandinaviske politik«. Det behøver næppe at siges, at han fandt denne aldeles blottet for støtte i de virke-

¹⁾ Bemærkninger om nogle efter justitsministeriets foranstaltning forfattede lovforslag til omordning af strafferetspleje, s. 42.

lige forhold, men dette skrift er vist nok det mindst betydelige af den hele række af hans småskrifter, som det afsluttede.

Ørsteds hovedarbejde i hans alderdom var dog den ofte omtalte og citerede: »Af mit livs og min tids historie«. 1ste bind var udkommet 1851, 2det 1852, 3die kom 1855, 4de 1857. Det hele værk udgør over 130 ark, og det blev færdigt 9 år efter at han havde begyndt derpå, uagtet han i flere af disse havde været stærkt optaget som rigsdagsmand og minister, for ikke at tale om de mindre skrifter, han i denne tid udgav. Det er en produktivitet, der hos en mand i hans alder er ligefrem forbavsende, og den lader sig kun forklare ved, at hans kundskabsrigdom og hans hukommelse gjorde ham det muligt at skrive med forholdsvis ringe eftersøgelse i andre skrifter eller akter. I første del udtaler han, at han endnu fuldkomment har bevaret sin hukommelse og sin ævne til hurtigt at sætte sig ind i en sag; men i fortalen til 2den del beklager han, at han ikke længer er i fuld besiddelse af disse ævner. Det synes dog, at denne tilbagegang kun har været midlertidig; han havde da været syg, og trykningen var derved længe bleven opholdt. Den sidste del af værket er i virkeligheden lige så indholdsrig som den første, og hvad der meddeles er lige så pålideligt, kun er der nogle flere trykfejl, der skyldes hans »gamle øjne« og hans utydelige skrift, der rigtignok til sidst var bleven så ulæselig, at ikke en gang den mand, han brugte til at afskrive sit manuskript, altid har kunnet forstå det.

Ørsted har selv gentagne gange udtalt, at hans værk var blevet noget ganske andet, end han oprindeligt havde tænkt. Det var hans plan, at hans virksomhed i statens

og videnskabens tjeneste skulde være udgangspunktet, hvortil han kunde knytte undersøgelser over vigtige æmner, der havde beskæftiget ham som forfatter eller embedsmand. Men denne plan fastholdes kun for de første ungdomsårs vedkommende. Da han er nået til trykkefrihedsanordningen af 1799, knytter han dertil en fremstilling af og kritik over hele trykkefrihedens historie i hans liv, og dermed er egentlig ævret opgivet, det biografiske element svinder helt bort, og resten bliver historisk-politiske afhandlinger om en mangfoldighed af forskellige æmner, der næsten kun sammenknyttes ved, at han bestandig stræber at imødegå falske forestillinger, som mange efter 1848 nærrede om den tid, der lå forud. Netop derfor får meget af, hvad han skriver, mere karakter af indlæg i en sag end af historie, ikke som om han fortav eller skjulte de misgreb, der var gjort; men netop disse var det jo som oftest, der for den senere slægt antog urimelige dimensioner eller fremhævedes med tilsidesættelse af andre sider af sagen, og det vil næppe kunne nægtes, at den betragtning af enevældens tid, som gjorde sig gældende efter dens fald og tildels endnu den dag i dag, kan trænge til mange af de korrekturer, der kunne hentes i Ørsteds skrift. Han gjorde sig ingen illusioner om, hvad han for øjeblikket kunde opnå ved dette. Netop derfor indeholder det så mange gentagelser og oversigter over resultaterne af det tidligere udviklede; han vilde derved indprente dette i læserne, men har vel i de fleste tilfælde kun opnået at skræmme dem bort fra at læse videre. — Men det var hans håb, at der en gang vilde ske en vending i den offentlige mening; og da vilde vel en eller anden give sig tid til den samvittighedsfulde prøvelse af fortiden, til hvilken han med rette påstår, at der vil findes et frugtbart stof i hans arbejder, og disse ville da kunne bidrage til, at det meningsskifte, der må indtræde, ikke skal blive så brat,

som det, han selv havde oplevet, så det ikke udarter til blindt had mod alt det, der i de sidste år har gjort sig gældende, men at man vilde vide at skælné det sande og berettigede fra de tilsætninger, der have forvansket det¹⁾.

Der er sikkert ikke noget andet skrift, i hvilket der er samlet så rigt stof til Danmarks historie i den første halvdel af det 19. århundrede, ligesom det indeholder juridiske og filosofiske udviklinger af værdi; men alt dette er ikke let tilgængeligt. Ørsted siger selv, at han benyttede sin frihed til stundom at drage ting, der lå temmelig fjærnt fra det æmne, han behandlede, ind i fremstillingen, når han fandt, at hans læsere kunde trænge til oplysning om dem. Det er derfor tidt på de underligste steder, man finder disse oplysninger; stundom mindes man næsten om supplementet til Nørregaards privatret, og grunden til den kaotiske form er også den samme; hans meddelelseslyst var endnu lige så stor som fordem, og han frygtede for, at døden skulde afbryde hans værk; så foretrak han at sige, hvad han ønskede sagt, på de steder, hvor det kun i ringe grad hørte hjemme. — Men trods alle de mangler, der klæber ved skriftet, vil det utvivlsomt i lange tider blive en kilde til den tids historie, det skildrer.

Ørsted blev gammel nok til at overleve næsten alle sine samtidige. Det tungeste tab for ham har det været, da broderen døde 1851. Året i forvejen havde denne holdt jubilæum, og Anders Sandøe skrev da til ham: »Af alt det gode, forsynet har tildelt mig, er der intet, som går over det forhold, hvori jeg ved den guddomme-

---

¹⁾ III III—IV.

lige nåde er lige fra min tilværelses begyndelse kommet til dig, du elskede; dette forhold har fra barndommen og gennem vor tidlige ungdom udøvet den mest velgørende indflydelse på min hele åndelige udvikling og sindsretning, og denne er siden bleven fortsat ved det samliv, som det næsten uafbrudt er bleven mig forundt at leve med dig¹⁾. — Der synes bestandig at have været en så fuldstændig enighed mellem brødrene, at det ikke er muligt at angive, hvem af dem, der har påvirket den anden.

Næst ham er der næppe noget menneske, til hvem Ørsted har følt sig i større gæld end Mynster. — Der er i det foregående anført mange eksempler på, hvorledes hans religiøse følelse kunde bryde igennem, så han udtalte den også ved lejligheder, hvor sådant ikke er almindeligt. Når han forsvarer den fortid, om hvilken der på hans gamle dage dømtes så strengt, ligger der bag alt, hvad han siger om den, at det største og bedste ved den var, at der opstod en erkendelse af kristendommens væsen og værdi, som man i hans ungdom end ikke havde tænkt sig muligheden af. Troen var for ham selv blevet den sejer, der overvinder verden, og i den fandt han styrke til at bære den uvillie, hans politik pådrog ham. Han var næppe, hvad man både før og senere har kaldt ortodoks; snarere kan man sige, at han i teologisk henseende stod på samme standpunkt som i juridisk; han kunde ikke nøjes med at se på dogmerne i sig selv og uddrage logiske konsekvenser deraf, men han spurgte bestandig, hvilken betydning læren havde for livet, og hvorledes den vilde virke på dette. Af de erklæringer, han gav over kirkelige spørgsmål, er der ovenfor anført adskillige eksempler på, at han kunde tillægge kirkens læresætninger

---

¹⁾ Breve til og fra H. C. Ørsted II, 296.

meget forskellig værdi, og han blev altid ængstelig, når en enkelt af dem fremhævedes ensidigt. Ligesom i sin egen videnskab vilde han også her bestandigt have totaliteten for øje, selv om følgen deraf blev, at de enkelte sætninger blev mindre bestemt udtrykte. Heller ikke havde han glemt sine kantske forudsætninger; det var det i bedste og fuldkomneste forstand sædelige liv, der for ham var troens frugt; men troen var også det eneste træ, hvorpå denne frugt kunde modnes. — Men at han således mere og mere fandt hvile i troen, takkede han for en stor del Mynster for. Når der i de sidste år, denne prædikede, var færre tilhørere end tidligere, fandt Ørsted tværtimod, at troslivet i ham med den tiltagende alder voksede i styrke og inderlighed; det var, som han stedse følte sig Gud nærmere, som om han var på vejen fra tro til beskuelse. Han hørte ham prædike 2den juledag 1853, og den tanke påtrængte sig ham, at han ikke kunde afslutte sit liv på en skønnere måde, end om han straks efter en sådan prædiken blev kaldet bort fra verden. Dette skulde virkelig blive tilfældet, det blev den gamle biskops sidste prædiken. Den 30. Januar 1854 døde han.

Der var dog endnu enkelte af de gamle venner, der levede, som Sibbern og højesteretsassessor Kofoed, og i Martensen og andre fandt han nye, men fremfor alt opmuntredes han af sine søskendes børn, af hvilke flere opholdt sig i hans hus og omgav ham med en kærlighed, som havde de været hans egne børn. Han svækkedes vel nu endelig med årene, men vedblev dog til det sidste at kunne gå de ture, der var ham en nødvendighed. En forkølelse gjorde den 1. Maj 1860 ende på hans lange og rige liv.

Den 9. Maj begravedes han på Frederiksberg kirkegård. Martensen talte over ham i Frue kirke, i det han gik ud fra Prædikerens ord, at alt er forfængelighed:

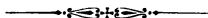

»Ja vel ville vi sige, at folkegunst og fyrstegunst, dersom et menneske vil binde sit hjerte dertil, er idel forfængelighed. Men det er ikke forfængelighed at bevare troskab mod den overbevisning, der har bekræftet sig for samvittigheden og den prøvende og granskende tanke, også da, når denne overbevisning ikke deles af mængden. Det er ikke forfængelighed at vandre sin vej alene, når det sker i pligtens bevidsthed. Det er ikke forfængelighed at vedblive sit arbejde i pligtens tjeneste, også da, når dette arbejde ikke påskønnes«. — Hans brodersøn, præsten C. M. Ørsted, talte på kirkegården og takkede ham »ikke i mit eget navn alene, men i manges, i alle deres, for hvem du har været en faderlig ven, hvem du gav ikke blot at mættes med dette livs brød, men gav at leve af din ånd og af dit hjerte«.

Ørsteds død vakte kun liden opsigt. Bladene indeholdt kun korte notitser om den; kun i den den gang lidet agtede »Flyvepost« stod der et smukt digt til hans minde, af hvilke nogle linier skulle anføres:

.... »Har han da aldrig fejlet?
 Underlige spørgsmål! hvo har ikke fejlet.
 Men hvo har fejlet sjældnere end han?
 At han ej kunde følge ret med tiden?
 Ungdommens fordring! Alle ældes vi
 En anden tid gror op ved siden af os!
 Mon den vil dømme mildere om os?
 Men han behøver ej, at døden nu skal kaste
 sin kappe over, hvad han fejlet har!
 Skriv ikkun op, alt hvad der er at laste,
 hans pande bliver dog så ren og klar,
 at ikkun få kan ligne ham i døden!
 Trød frem ved båret, I gamle, tavse,
 hvem tiden længst har overfløjet!
 Han bragte selv en ny og bedre tid!
 Hædrer og takker ham! Vær stolte af,
 at eders tid i ham står ren og skøn.
 Han var et mønster, værdigt alle tider.

Når meningskampens tid en gang er omme
og storm henvejret har umodne domme,
da vil hans eftermæles højtid komme,
alt står hans navn med gylden skrift
blandt dem; der øved fredens storbedrift!
Men når en fremtid en gang ser tilbage
med upartiskhed på de svundne dage,
vil Anders Sandøe Ørsteds minde
en højere betydning vinde¹⁾.

•

---

¹⁾ Flyveposten 1860 nr. 103. Undertegnet G ... r.

PERSONFORTEGNELSE.

- Aagesen, A., kancellideputeret 57.
Abrahamsen, J. N. B., major 64, 66.
Adler, J. G., kabinetssekretær 181.
Andræ, C. C. G., 239.
Baggesen, F. L. A. H., general 239.
Baggesen, J. I., 25, 27, 28, 68, 70.
Bang, P. G., minister 137, 167, 170, 174, 181, 182, 187, 188, 190, 206, 210, 223.
Bardenfleth, C. E. minister 188, 189, 191, 192, 210.
Bentzen, H. G., kancellideputeret 57, 99, 171.
Bentzon, A. B., guvernør 6.
Berling, J. C. E., kammerherre 233.
Bernier, C. T., kancellideputeret 56, 57.
Bernstoff, A. P., 53.
Bille, St., minister 210, 224, 254.
Birckner, M. G., præst 18, 22.
Bleckingberg, O. C., konferensråd 204.
Blom, toldinspektør 130.
Bluhme, C. A., minister 210, 211, 217, 221, 222, 224, 226, 233, 238, 254.
Boisen, P. O., biskop 65.
Borgen, V., skolebestyrer 194, 195.
Bornemann, F. C., professor juris 79—81.
Bornemann, M. H., professor juris 6, 13.
Boye, J., rektor 11.
Brandes, J. D., læge 26, 82.
Brock, G. E. højesteretsadvokat 250.
Brock, L. F., oberst 163.
Bruun, P. D., højesteretsassessor 147, 206.
Bunsen, preussisk statsmand 26.
Bülow, C. S., stiftamtmand 56, 57.
Bülow, B., baron 181.
Christensen, B., politiker 236.
Christian VIII, 133, 135, 138, 139, 141, 142, 153, 163, 169, 171, 176, 180, 184, 186, 188, 196, 208, 247.
Christian IX, 216, 217, 219, 221, 222.

- Christian August, hertug af Augustenborg 56.
- Clausen, H. G., stiftsprovst 100, 101, 102.
- Clausen, H. N., professor 158, 167, 180, 201, 206, 221, 248.
- Colbiørnsen, C., generalprokurør 25, 53, 160, 256.
- Cold, C. M. T., generalprokurør 56, 67, 77.
- Collett, P., hof- og stadsretsassessor 16, 21.
- Collin, J., finansdeputeret 104, 129.
- Dahlmann, F. C., historiker 153.
- Dall, 196.
- Dankwart, kancellideputeret 181.
- Danner, L., Grevinde 233, 246.
- David, C. G. N., politiker 121, 170, 194, 196, 200.
- Deichmann, J. boghandler 206.
- Dircking-Holmfeld, C. P. H. M. W., baron 204.
- Dockum, v. G. E., minister 210.
- Drewsen, J. C., fabrikant 115.
- Drouyn de Lhuys, fransk udenrigsminister 226.
- Ewald, orientalist 153.
- Falbe, C. W., justitiarius 31.
- Falck, N. N., professor 145, 146, 158, 162.
- Feuerbach, tysk kriminalist 85.
- Fichte, 14, 15, 26, 40, 43, 52, 155.
- Ferdinand, prins 182, 258.
- Flensborg, G. J., minister 210.
- Foersom, P., skuespiller 5.
- Forchhammer, J. G., professor 206.
- Fredrik III. 35, 44.
- Fredrik VI, 56, 58—62, 67, 93, 94, 115—117, 128, 132, 133, 135, 143, 196, 220, 247.
- Fredrik VII, 115, 187, 211, 239, 246, 247.
- Fredrik, prins af Hessen 141.
- Fredrik, prins af Augustenborg 141, 185.
- Fredrik Christian, hertug af Augustenborg 10, 15, 29, 53.
- Fry, Elisabeth, kvækerinde 176.
- Gad, P. C. St., biskop 100.
- Gjødvad, J. F., redaktør 153.
- Goldschmidt, M., 212.
- Grundtvig, N. F. S., 86, 87, 95, 175, 180, 199.
- Gulich, advokat 144.
- Gønner, v., bayersk jurist 85, 86.
- Hagen, etatsråd 198.
- Hall, C. C., 206, 221, 238, 239, 244.
- Hansen, C. F., minister 210, 224, 239, 246, 254.
- Hansen, J. A., 199, 230, 234, 235, 236, 237.
- Hansen, M., kancellideputeret 99.
- Heger, St., 26.
- Heiberg, P. A., 3.
- Heiberg, J. L., 82.
- Hjort, P., 29.
- Holm, L. J., kancellideputeret 180.
- Holstein, F. A., greve 115.
- Hornemann, C., filosof 5.
- Horrebow, O., forfatter 12.
- Howitz, F. G., læge 82.
- Hume, filosof 82.
- Hvidt, L. N., 114.
- Høst, J. K., forfatter 24, 71.
- Høpp, overprokurør 109, 123, 124.

- Irminger, oberstløjtnant 204.
 Jürgensen, landsdommer 3.
 Kaas, F. J., kancellipræsident 55—56. — Indbyrdes undervisning 65. — Pressesager 72. — Tugthusoprøret 74. — Sammenstød med Ørsted 75—77. — Instruks for generalprokurøren 77. — Ørsteds forfattervirksomhed 91—94. — 99.
 Kant, 5, 6, 7, 8, 10, 12, 31, 40, 52, 82, 83, 84, 122.
 Kierkegaard, P. C., 178.
 Kiærulff, kancellideputeret 57.
 Kofoed, H. J., højesteretsassessor 206, 266.
 Krabbe Carisius, udenrigsminister 71, 141.
 Krieger, A. F., 203.
 Kruse, L., titulær professor 5.
 Larsen, C. F., 6.
 Lange, M., kancellideputeret 57, 66, 99, 132, 179.
 Larsen, J. E. professor 140, 168, 216, 221, 259.
 Lassen, C. L., kancellideputeret 56, 65, 99.
 Liebe, højesteretsadvokat 251.
 Lindberg, J. C., 93, 102.
 Lorenzen, P. H., 144, 145, 146, 149, 150, 151, 159, 161.
 Lornsen. U. J., 105.
 Louise, dronning 216, 217, 219, 221.
 Løvenskjold, kancellideputeret 57.
 Madvig, J. N., 205, 221.
 Malling, O., statsminister 92.
 Marie, enkedronning 206.
 Martensen, H. L., biskop 233, 239, 266.
 Molbech, C., professor 67, 68.
 Moltke, A. W., greve 109, 123, 141, 142, 162, 210.
 Moltke, C., greve 181, 185, 187, 189, 190, 191, 210, 224, 243, 244, 248, 253.
 Moltke, O., greve 141, 187, 189.
 Monrad, D. G., 211, 221, 236, 237, 238, 239, 244.
 Monrad, J. P., kancellideputeret 56, 81.
 Mourier, C. F., højesteretsassessor 206, 260.
 Müller, P. E., biskop 93.
 Mynster, H., læge 26.
 Mynster, J. P., 26, 55, 60, 82, 92, 115, 167, 177, 178, 265—66.
 Münter, F., biskop 93.
 Møller, Malte, forfatter 5.
 Mønster, P. H., biskop 65.
 Møsting, statsminister 92, 141.
 Nesselrode, russisk udenrigsminister 226.
 Nicolaus, kejser 210.
 Nicolaysen, 196.
 Nørregaard, prof. jur. 3, 37 264.
 Oldenburg, parykmager 1, 3.
 Paulsen, P. D. K., professor juris 87, 88.
 Pechlin, gesandt 181.
 Petersen, P., kunstner 206.
 Rantzau, Breitenburg, statsminister 160.
 Reiersen, censor 123, 128.
 Reventlow, F. C. D., statsminister 53.
 Reventlow Criminil, H., statsminister 71, 141, 162, 181, 182, 183, 191, 192, 210, 224, 246.
 Reventlow Criminil, J., kancellipræsident 141, 142, 159, 161, 181, 182, 185.

- Reinhold, professor i Kiel 12.
 Riegels, N. D., 3
 Rosenkrands, N., statsminister 71.
 Rosenvinge. Kolderup, professor juris 112.
 Rømeling, officér 128.
 Salicath, P. G. H. L., højesteretsadvokat 206, 251, 252, 253, 254, 255.
 Scavenius, J. B., godsejer 200.
 Schack, H. E., forfatter 195.
 Scheel, A. W., minister 210, 228, 233, 235, 239, 252, 254, 260.
 Scheele, L. N., minister 185, 187, 192, 246.
 Schimmelmänn, E., statsminister 53, 57, 92.
 Schlegel, J. F. W., professor juris 5, 13, 22, 112, 122.
 Schleiermacher, 45.
 Schovgaard, N., forf. 34, 35.
 Schouw, J. F., Stænderdeputeret 112. — Om Ørsted 114. — Trykkefrihedspetition 125. — Forhold til Ørsted 138—40, 158. — Dansk ugeskrift 172, 173. — 199. — 201. — 206.
 Schytte, oliemøller 163.
 Schönberg, J. J. A., redaktør 34, 35.
 Seidelin, K. H., bogtrykker og redaktør 34—36.
 Sibbern, F. C., 26, 27, 28, 37, 82, 112, 206, 249, 266.
 Simony, C. F., minister 223.
 Smith, Adam, 62.
 Spondet, N. M., overretsassessor 99.
 Spies, kansler 26, 160.
 Sponneck, minister 166, 210, 224, 228, 233, 235, 239, 243, 244, 254.
 Spleth, 6.
 Stemann, C. L., 44, 73. — Forhold til Ørsted 97—99. — Kirkelige stridigheder 101—102. — Stænderne 106—109, 111. — Trykkefriheden 121—32, 170—141. — Baptisterne 177—78. — Kirkebestyrelsen 179. — Forfatningsplaner 187—191. — 192. — 218.
 Struensee, 18.
 Thomsen, censor 123.
 Thorup, P. N., rektor 5.
 Tillisch, C. L., kabinetssekretær 161.
 Tillisch, F. F., minister 189, 210, 228, 239, 250, 254.
 Treschow, F. W., godsejer 206.
 Tscherning, A. F., 222, 223, 230, 231, 234, 235, 236, 238, 246.
 Tutein, P. A., godsejer 154, 198, 244.
 Ulfeld. Corfits, 35.
 Ussing, T. Algren, politiker, 128, 129, 164, 167, 170, 194, 196.
 Wegener, C. F., geheimearkivar 216, 218, 219, 220, 226, 232, 233.
 Wergeland, H., 51, 52.
 Winkelmann, 26.
 Winckler, B., læge 27.
 Winther, redaktør 120.
 Visby, C. H., præst 100.
 With, J. P., herredsfoged 145, 146, 147.
 Øhlenschläger, A., 4, 16, 26, 28, 55.
 Ørsted, A. S., slægt og barn-

dom 1—3. — Student 4. — Filosofiske studier 5—8. — Prisaafhandling 9—10. — Hertugen af Augustenborg 10, 15. — Populærfilosofien 11. — O. Horrebow 12. — Embeds-eksamen og konkurrence 13. — Retslæren og moralen; Fichte 14—15. — Om trykkefrihedsanordningen 16—23. — Revolutionen og reformperioden 23—24.

Dommer 24, 29, 31. — Ægte-skab 24—28. — Andet ægte-skab 29. — Juridiske tidsskrifter 30, 37, 38. — Strafferetsteori 31—34, 50. — Pressesager 34—36. — Supplement til Nørregaards privatret 37. — Andre juridiske skrifter 38—39. — Stiftelsers forandring, ejendomsretten 39—42. — Religionen og staten 42—44. — Sædelærens teori og praksis 44—46. — Videnskabelig metode 46. — Retsfilosofi 47—48. — Naturlig ret 48—49. — Rets-historie 49. — Det juridiske bevis 49. — Højesteret 50—51. — H. Wergeland 51—52. — Pastorseminariet 52. — Dom over tiden 1800—1813, 53—55.

Kancellideputeret 55—57. — Pengeforandringen 57—58. — Statsrådet 58. — Fredrik VI 58—60. — Absolutismen 61—62. — Almueskolevæsnets 63—66. — Trykkefriheden 66—73. — Sammenstød med kongen 73—77. — Generalprokurør 77—78. — Håndbog i lovkyndighed 78—79. — F. C. Borne-

mann 79—80. — Kollegialtildende 81—82. — Howitz og determinismen 82—85. — Forfattervirksomheden standset 85—96. — Stemann 97—99. — Kirkelig strid 99—104.

Stændernes indretning 104—10. — Kommissarius 111—12. — J. F. Schouw 112—13. — De første Stænderforsamlinger 113—17. — Forhold til regeringsforanstaltninger 117—20. — Trykkefriheden 120—28. — Trykkefrihedsselskabet 128—30. — Embedsmænds ytringsfrihed 130—32. Stilling 1830—40, 132—33.

Forfatningsplaner 1840, 134—36. — Stænderforsamlingen 1840, 136—138. — Minoritetsvota 138—40. — Forhold til Schouw 140. — Statsminister 141—42. — Hertugdømmerne 142—43. — Stænderkomitéer 143—44. — Den slesvigske stænderforsamling 1842, 144—45. — Den jyske forsamling 145—49. — Vendepunktet i Ørsted liv 149—50. — Det nationale spørgsmål 150—54. — Konstitutionelle bestræbelser 154—56. — Upopularitet 156—58. — J. F. Schouw 158. — De tyske statsmænd 159—60. — Provisorisk lov om det danske sprogs brug 161—62. — Den jyske stænderforsamling 1844, 162—64. — Østifternes 164—66. — Trykkefriheden 1844—48, 166—73. — Afgang som kommissarius 174—76. — Gudelige forsamlinger

175—76. — Baptisterne 176—79. — Kirkebestyrelse 179—80. — Åbent brev om arvefølgen 180—84. — Omslag i kongens politik 184—85. — Den danske nationalitet i Slesvig 185—86. — Forfatningsplaner 1847, 186—88. — Forfatningsreskript 28. Jan. 1848 189—91. — Forhold i statsrådet 191—92. — Ministeriets afgang 193.

Valg til den grundlovgivende rigsdag 193—96. — Værnepligtsloven 196—97. — Ørsted på rigsdagen 197—201. — Den almindelige valgret 101—2. — Ørstedes opposition 202—4. — De første landstingssessioner 205—6. — Embedsjubilæum 206—7. — »For den danske stats opretholdelse« 208—10. — Kundgørelse 28. Jan. 1852 211. — Grundlovens »forbehold« 212—15. — Arvefølgesagen 219. — Ørsted og Wegener 220—21. — Den forenede rigsdag 221—23. — Ministeriet Ørsted 223—27. — Grundlovsindskrænkningen 227—28. — Rigsdagen 228—36. — Tscherning 236—37. — Mistillidsadresse 237—39. — Afskedigelser og pressesager 240—41. — Fællesforfatningen 241—44. — Adres-

seforhandling, folketingets opløsning 244—46. — Ministeriets afgang 246—47. — Nationalitetsspørgsmålet 247—49. — Kirkekommission 249.

Rigsretssag 250—56. — Ørstedes stemning 256—57. — Arveprinsen og fællesforfatningen 258. — Fæstesagen 258—60. — Retsplejens reform 260—61. — Skandinavismen 261—62. — Af mit livs og min tids historie 262—64. — H. C. Ørsted og Mynster 264—66. — Død, begravelse, eftermæle 266—68.

Ørsted, Anna D., 1.

— Barbara A., 1.

— C. M., præst 267.

— H., farmaceut 1.

— H. C., Fødsel og opdragelse 1—5. — Om Fichte 15. — 16, 25, 26, 55. — Om Hovitz 82. — 96. — Om den rette iver i trossager 103. — 112. — Trykkefrihedsselskabet 128—29. — Lykønskning til Christian VIII 134. — 42. — Jubilæum 264—65.

— J. A., købmand 1.

— Karen, f. Hermansen 1.

— Mathilde, f. Rogert 29

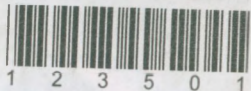
— N. R., officer 1.

— Sophie, 24—28.

— S. C., apoteker 1.

DIS-Danmark

1 2 3 5 0 1